ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ A LUI B. P. HASDEU — V. MACIU
70 DE ANI DE LA CREAREA P.S.D.M.R. — I. FELEA
INTERVENȚIA LUI IANCU DE HUNEDOARA ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN ANII 1447–1448 — FR. PALL
FRONTUL UNIC MUNCITORESC, TEMELIA REORGANIZĂRII MIȘCĂRII SINDICALE DUPĂ 23 AUGUST 1944 — E. MANGUȚ
NOI DATE DOCUMENTARE ÎN LEGĂTURĂ CU GREVA GENERALĂ DE LA GALAȚI DIN IUNIE 1907 — M. IOSA și AN. IORDACHE
CRONICA SLAVO-MOLDOVENEASCĂ DIN CUPRINSUL LETOPISEI RUSE VOSKRESENSKI — A. V. BOLDUR
PRECIZĂRI NECESARE ÎN LEGĂTURĂ CU DATAREA VALULUI DE PIATRĂ DIN DOBROGEA ȘI ÎNSEMNĂRILE TOPARHULUI BIZANTIN — C. CIHODARU
STUDII DOCUMENTARE
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMNĂRI

ANUL XVI — 1963

5

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii
REVISTĂ DE ISTORIE

5

ANUL XVI
1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" — REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia: Bucureşti, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon 18.25.86

SUMAR

STUDII

Pag.

VASILE MACIU, Activitatea istoriografică a lui B. P. Hasdeu 1021
I. FELEA, 70 de ani de la crearea P.S.D.M.R. 1035
FR. PALL, Intervenţia lui Iancu de Hunedoara în Ţara Romînească şi Moldova în anii 1447—1448 1049

NOTE ŞI COMUNICĂRI

E. MĂNGUŢ, Frontul Unic Muncitoresc, temelia reorganizării mişcării sindicale după 23 August 1944 1073
M. IOSA şi AN. IORDACHE, Noi date documentare în legătură cu greva generală de la Galaţi din iunie 1907 1091
A. V. BOLDUR, Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul Letopisei ruse Voskresenski 1099
C. CIHODARU, Precizări necesare în legătură cu datarea valului de piatră din Dobrogea şi însemnările toparhului bizantin 1123

STUDII DOCUMENTARE

Cercetarea istoriei oraşului Bucureşti în anii puterii populare (*P. Cernovodeanu, Ioana* şi *P. I. Panait*) 1137

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Şedinţa festivă cu prilejul aniversării a 15 ani de existenţă a Academiei R. P. R. (*P. Oprescu*); Colocviul internaţional de demografie istorică de la Liège (Belgia) (*E. Lazea*); Cronică 1151

RECENZII

* * * *Documente privind istoria Romîniei. Colecţia Endoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă*, vol. I. *Rapoarte consulare ruse (1770—1796) din „Arhiva politică externă a Rusiei"* Moscova. Sub îngrijirea acad. A. Oţetea, Edit. Acad. R.P.R., 1962, 811 p. *(C. Serban)* 1157
* * * *Z najnowszych dziejów Polski 1939 — 1947* (Din istoria contemporană a Poloniei 1939 —1947), Panstwowe zaklady wydawnictw szkolnych, Varşovia, 1963, 452 p. (*M. Moldoveanu*) 1161
B. T. GORIANOV, *Поздневизантийский феодализм*, Edit. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 502 p. (*Fl. Constantiniu*) 1167
L. S. STAVRIANOS, *The Balkans since 1453*, Holt, Rinehart and Vinston, New York, 1961, XXII+970 p. *(R. Constantinescu)* 1170

REVISTA REVISTELOR Pag.

„Вопросы Истории", nr. 1—12/1962 (*N. Copoiu*) 1177
„Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", Berlin, Rütten & Loening, an X (1962), nr. 1 — 8 (*L. P. Marcu*) 1181
„The English Historical Review", Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVII, 1962, nr. 302 — 305 (*S. Columbeanu*) 1185

ÎNSEMNĂRI

Istoria Romîniei. — GH. ŢUŢUI, M. POPA, *Hohenzollernii în Romînia*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 96 p. (*I.A.*) ; LIVIU BOTEZAN, *Problema agrară în dezbaterile parlamentare din Romînia în anul 1862*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series IV, fasciculus I, 1961, Historia, Cluj, p. 107—136 (*E.N.-M.*). **Istoria universală.**— E. P. PODIAPOLSKAIA, *Восстание Булавина 1707— 1709*, Edit. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 213 p. + 1 h. + 1 pl. (*C.Ş.*) ; BŐRJE KNŐS, *Une version grecque de l'histoire du faux Démétrius, tzar de la Russie*. Extras din Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος, vol. XVI (1962), p. 223 — 266 (*Gh.C.*); L. HOLOTIK, *Memorandum slovenského národa z roku 1861* (Memorandumul poporului slovac din anul 1861), în „Historický časopis", Bratislava, XI, 1963, nr. 1, p. 3—30 (*Tr.I.-N.*) ; *** *Matricularum Regni Poloniae Summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*. Contexuerunt Josephus Płocha, Antonius Rybarski, Irena Sułkowska, moderante Jacobo Sawicki. Pars V : *Sigismundi Augusti regis tempora complectens* (*1548—1572*). Volumen 2. *Acta Vicecancellariorum 1548—1572*, Varşovia, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, XVI + 386 p. (Directio Generalis Archivorum Status) (*Ş.P.*) ; *** *Турски извори за ајдутство и арамиството во Македонија* (*1650 — 1700*) (Izvoare turceşti privind mişcarea de haiduci şi aramii în Macedonia), Institutul de istorie naţională, Scoplie, 1961, 140 p. (*S.I.*) ; FRANÇOIS L. GANSHOF, *Recherche sur le lien juridique qui unissait les chefs de la première Croisade à l'empereur byzantin*, în *Mémoires et documents publiés par la Société d'histoire et d'archéologie de Genève*, t. XL (Mélanges Paul— E. Martin, 1961, p. 48 — 63) (*Fl.C.*) ; JOSEPH FAYET, *La Révolution française et la science 1789—1795*, Paris, Marcel Rivière, 1960, 498 p. (*S.C.*). **Bizantinologie.**— DIMITRIOS S. GHINIS, Κείμενα βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν 'Ελλάδι κώδικας (Texte de drept bizantin şi postbizantin în manuscrisele din Grecia), Atena, 1963, 47 p. (*Gh.C.*) ; PAN I. ZEPOS, Παλληκαριατικὸν ἢ 'Αγριλικίον, în „Πελοποννησιακά", V (1962), Atena, Tipografia Spiropoulos. p. 321 — 347 (*Gh.C.*) ; JOHANNES KARAYANNOPULOS, *Über die vermeintliche Reformtätigkeit des Kaisers Heraklios*, în „Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft", X (1961), p. 53 — 72 (*E.Fr.*) ; P. TIVČEV, *Sur les cités byzantines au XIe — XIIe siècles*, în „Byzantinobulgarica", I, Sofia, 1962, p. 145—182 (*E.Fr.*). **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.**— *** *Археографический ежегодник за 1960 год*, Edit. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 503 p. (*A.C.*) : *** *Repertorium fontium historiae Medii Aevi, primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum a pluribus nationibus emendatum et auctum*, I, *Series collectionum*, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1962, XVIII + 819 p. (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Unione internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'Arte in Roma) (*Ş.P.*) 1193

STUDII

ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ A LUI B. P. HASDEU*

DE

VASILE MACIU

In epoca revoluţiei din 1848, istoriografia romînă, în special prin lucrările lui Mihail Kogălniceanu şi mai ales prin acelea ale lui Nicolae Bălcescu, a dat o contribuţie importantă în lupta pentru înlăturarea orînduirii feudale şi pentru unitatea şi independenţa poporului romîn.

Dezvoltarea luptei pentru Unire în anii 1855—1859 şi reformele burgheze din timpul lui Cuza deschideau noi perspective istoriografiei romîneşti, trezeau interesul pentru studiul istoriei ca instrument de luptă pentru progres şi atrăgeau noi forţe în domeniul cercetării istoriografice, un exemplu strălucit fiind acela al lui B. P. Hasdeu. Stabilit în Moldova în 1857, foarte tînăr, acesta s-a angajat curînd în lupta pentru Unire şi pentru progres, manifestîndu-se ca publicist, literat şi filolog — mai tîrziu şi ca economist — dar în primul rînd ca istoric, istoria formînd centrul întregii sale activităţi ştiinţifice.

Cunoscător al mai multor limbi, în special al limbilor slave, avînd bogate cunoştinţe de istorie şi însuşindu-şi de tînăr metoda tehnico-ştiinţifică de editare a izvoarelor medievale, B. P. Hasdeu a început curînd cu o perseverenţă rară o bogată activitate de cercetare în domeniul istoriei. El era pregătit pentru această operă de însuşi mediul familial de care de abia se desprinsese. Tatăl său, Alexandru Hasdeu, el însuşi poliglot şi un cercetător al trecutului poporului romîn, a avut asupra lui o influenţă binefăcătoare, care nu poate fi contestată, B. P. Hasdeu recunoscîndu-l ca „magistru în ştiinţa istorică..." [1]. Într-un articol biografic, intitulat *Alexandru Petriceicu Hasdeu* [2], Iosif Vulcan menţionează studiile de drept ale lui

* Comunicarea expusă la Academia Republicii Populare Romîne în cadrul şedinţei festive consacrate comemorării lui Bogdan Petriceicu Hasdeu la 5 iulie 1963.

[1] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor. Pămîntul Ţărei Romîneşti*, vol. I, *Întinderea teritorială. — Nomenclatura. — Acţiunea naturei*, ed. a II-a, Bucureşti, 1875, p. V.

[2] Iosif Vulcan, *Alexandru Petriceicu Hasdeu*, în *Columna lui Traian*, Bucureşti, II (1871), nr. 16/78 din 19 aprilie.

Alexandru Hasdeu la universitățile din Harkov, Lwow și München, lucrările lui privind istoria poporului romîn, pe cele literare și filozofice, și atrage atenția asupra numeroaselor limbi pe care le cunoștea — limbile clasice (greaca și latina), germana și franceza, mediobulgara („slavona antică"), polona, rusa, ceha, italiana și spaniola. Sprijinitor al luptei poporului romîn pentru unitate și independență, Alexandru Hasdeu a fost ales în 1867 membru al *Societății Academice Romîne*.

Spirit înaintat, B. P. Hasdeu scria la 29 ianuarie 1859 în gazeta *Romania*, pe care începuse s-o editeze cu cîteva luni mai înainte la Iași, că „...omul propășește-n tot minutul către-un fiitor de ce-n ce mai bun, mai frumos, mai adevărat și mai folositor..." [1]. Aprecia apoi pe continuatorii lui Hegel—Feuerbach, Auguste Compte, Carlyle[1a], Emerson „și alții" — pentru că au dezvoltat principiul hegelian, după care Dumnezeu „își află conștiința-ntru omul", ei pătrunzînd „chiar însuși izvorul progresului" [2]. Terminînd, B.P.Hasdeu conchidea : „1. Un om lucrînd împotriva progresului nu este un om al secolului nostru. 2. Un om lucrînd împotriva progresului se leapădă chiar de firea sa de om" [3].

În activitatea sa de istoriograf, B. P. Hasdeu a simțit necesitatea organizării materialelor pe baza unei concepții filozofice, din care cauză a studiat mereu lucrări de filozofie, de economie politică și de biologie, însușindu-și bogate cunoștințe. În prefața la ediția a II-a a vol. I al *Istoriei critice a romînilor*, el contesta „că poate fi cineva istoric în lipsă de orice studiu preparatoriu în științele biologice și sociologice..." [4]. Deși a dat uneori precumpănire elementelor de gîndire materialistă — în special celor luate din lucrările lui Ch. Darwin — el n-a reușit să se desprindă de idealism care, către sfîrșitul vieții lui, l-a dominat. În 1873, cînd limitele burgheze ale gîndirii sale începeau să se manifeste tot mai accentuat, el se apăra de învinovățirea c-ar aparține „așa numitei școale pozitiviste din Franța..." și susținea, eclectic —dar dînd întîietate materialismului ! — că „Un pozitivism bazat pe istorie trebuie să fie materialist, spiritualist și deist totodată" [5]. Cu tot eclectismul său declarat, B. P. Hasdeu n-a fost un spirit religios. În lucrarea sa *Istoria toleranței religioase în Romînia*, apărută în 1868, afirma cu mîndrie că „din toate popoarele creștine, numai și numai romînii, din momentul de cînd apar pe scena istoriei ca o naționalitate separată și pînă la ora de astăzi, n-au dat naștere nici unui sfînt" [6]. Împletind materialismul naturalist cu idealismul, el a devenit mai tîrziu adeptul evoluționismului lui Herbert Spencer, căruia i-a dedicat în 1875 vol. II al *Istoriei critice a romînilor*.

---

[1] [B. P. Hasdeu], *Mandatele-nperative-n privirea propășirei*, în *Romania, Karindarul*, Iași, I (1859), nr. 2, din 29 ianuarie, p. 13.

[1a] În text : Carlisle.

[2] *Ibidem*, p. 13.

[3] *Ibidem*, p. 14.

[4] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Romînilor. Pămîntul Țărei Romînești*, vol. I, *Întinderea teritorială. — Nomenclatura. — Acțiunea naturei*, ed. a II-a, București, 1875, p. XI.

[5] *Idem, Materia, spiritul și divinitatea. Pozitivism istoric*, în *Columna lui Traian*, București, IV (1873), nr. 8 din 1 iunie.

[6] *Idem, Istoria toleranței religioase în Romînia*, ed. a II-a revăzută și adausă, București, 1868, p. 16.

Ca student la universitatea din Harkov, B. P. Hasdeu a fost influenţat de ideile democraţilor revoluţionari ruşi, îmbrăţişate atunci în doze diferite de majoritatea tinerilor intelectuali din Rusia. Stabilit la Iaşi, el a sprijinit cîtva timp lupta lui M. Kogălniceanu pentru împroprietărirea ţăranilor, însuşindu-şi totodată unele din ideile lui Simion Bărnuţiu, care, profesor la Facultatea de drept din Iaşi, exercita o puternică influenţă asupra tinerilor intelectuali moldoveni. Părerea că ţăranii formau majoritatea poporului romîn, republicanismul, lupta contra domnului străin, militarea pentru eliberarea Transilvaniei, toate acestea proveneau în bună parte de la Simion Bărnuţiu. Comentînd o lucrare a acestuia, în 1870 B. P. Hasdeu aproba teza bărnuţiană despre conducerea statului, scriind, „O domnie romînească şi electivă, bunăoară pe trei ani, este singura legitimă" [1]. Nereuşind să-şi impună vederile sale politice, după 1874 şi-a consacrat cea mai mare parte din timp muncii ştiinţifice şi n-a mai militat în viaţa politică decît în mică măsură pentru realizarea acestor idei, care i-au servit însă şi mai departe în orientarea lucrărilor sale de istorie.

Cîtva timp judecător la Cahul, apoi profesor de istorie şi statistică la Colegiul superior din Iaşi şi bibliotecar al Universităţii ieşene, avînd numeroase misiuni de cercetare în străinătate cu începere din 1861, încă din tinereţe B. P. Hasdeu a fost preocupat de a-şi preciza metoda de cercetare în istorie, fără de care îşi dădea seama că nu putea deveni un adevărat istoric. După ce în articolul program, intitulat *Istoria*, al revistei *Foiţa de istorie şi literatură* [2], pe care a început s-o editeze la 1 martie 1860 la Iaşi, atrăgea atenţia că „o istorie romînă..." „rămîne una din *pia desideria* ale ştiinţei şi ale naţiunei". B. P. Hasdeu dădea o interesantă definiţie a istoriei : „Istoria este criteriul legilor naşterei, creşterei, disvoltărei, slăvirei, peirei şi renaşterei a popoarelor, în spaţiu şi în timp..." „întru necontenitul progres al omenimei..." [3]. Prin faptul că recunoştea legitatea apariţiei şi a dezvoltării societăţii omeneşti pe calea progresului, definiţia dată de B. P. Hasdeu se apropie de concepţia ştiinţifică a istoriei, rămînînd totuşi o definiţie idealistă. Trecînd la expunerea metodei de lucru în istoriografie, tînărul istoric arăta că în elaborarea unei lucrări de istorie „sînt trei operaţiuni succesive şi neînlăturate : culegerea datelor, disluşirea lor în parte şi, în fine, clădirea edificiului" [4].

Fiind încă de la începutul activităţii sale istoriografice un priceput şi perseverent editor de izvoare medievale, B. P. Hasdeu a schiţat în 1865 în prefaţa colecţiei de documente *Archiva istorică a României*, pe care a editat-o, următoarele reguli pentru publicarea izvoarelor. Spre a se corecta „poveştile" şi „a astupa" lacunele istoriei romîne „se cere un studiu bazat pe documente, iar de loc compilaţiuni" [5]. În acest scop, va publica documentele vechi interne, rămase pînă atunci „apăsate sub obrocul monastirilor şi al familiilor particulare" [6]. Vor fi cuprinse toate epocile istorice — pînă

---

[1] [B. P. Hasdeu], Editorialul nr. 13 din 16 aprilie 1870 al revistei *Columna lui Traian*.
[2] B. P. Hasdeu, *Istoria* în *Foiţa de istorie şi literatură*, Iaşi nr. 1 din martie 1860.
[3] *Ibidem*, coloana 1.
[4] *Ibidem*, coloana 2.
[5] *Archiva istorică a României*, Tomul I, partea I-a, Bucureşti, 1865, p. IV.
[6] *Ibidem*.

la 1800 — şi toate aspectele : politic, social, juridic, administrativ, militar, comercial, topografic, cronologic, lingvistic, biografic, heraldic, etnografic, literar, artistic [1]. Fără să distingă deosebirea de esenţă dintre aspectele laturii social-economice şi cele suprastructurale şi fără să stabilească o ierarhie a lor, înşirînd la întîmplare numeroasele aspecte ale dezvoltării societăţii omeneşti, eruditul istoric cuprindea totuşi întreaga viaţă socială.

Continuînd a fi preocupat să utilizeze o cît mai bună metodă de lucru întrucît istoria este, după părerea sa „cea mai grea din toate ştiinţele" [2], în prefaţa *Istoriei critice a romînilor din ambele Dacie în secolul XIV*, B. P. Hasdeu a schiţat şi regulile de lucru tehnico-ştiinţifice în cercetarea istoriei pe care le-ar fi respectat el însuşi la elaborarea acestei lucrări. Istoricul, cerea el, să nu-şi întemeieze „aserţiunile decît numai pe date sincronice evenimentelor" [3]; pentru dovedirea adevărului, nu e suficient un singur izvor, dacă acesta nu e susţinut printr-o „serie de mai multe consideraţiuni"[4]. O mărturie posterioară evenimentului relatat capătă caracterul de izvor numai „dacă se poate demonstra cum că autorul fusese foarte apropiat de loc şi de timp, sau cel puţin va fi avut la dispoziţiune nişte adevărate sorginţi în virtutea cărora se rosteşte" [5]. Să nu se citeze ceea ce nu s-a citit; în cazul că se împrumută de aiurea „vr-o citaţiune, să nu se uite modestul *apud*, pentru a se şti : pe responsabilitatea cui se vorbeşte" [6]. În afară de izvoarele certe „nu există nicio autoritate în istorie, şi cu atît mai puţin nicio nefalibilitate"[7]. Izvorul trebuie folosit „în text şi context, cunoscîndu-se într-un mod filologic limba originalului" [8]. Nu-i permis să se sacrifice adevărul trecătorului interes, de orice natură ar fi, „căci falsificîndu-se o singură verigă nu vom mai putea înţelege totalitatea catenei" [9]. Patriotismul provincial şi exagerarea ucid ştiinţa [10]. Ceea ce-i comun întregei naturi umane, „formînd o nestrămutată lege universală", se aplică în toate cazurile concrete, suplinind chiar lipsa izvoarelor [11]. Bazîndu-se pe locul acordat istoriei în clasificarea pozitivistă a ştiinţelor, B. P. Hasdeu afirmă că „Nu este nici o ramură a cunoştinţelor, care să nu poată răspîndi cîteodată pe neaşteptate o vie rază de lumină asupra unei cestiuni istorice" [12].

Tot în cadrul preocupărilor sale de metodă, B. P. Hasdeu a publicat în 1878, la cererea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii publice, o *Programă* pe baza căreia învăţătorii, revizorii şcolari ş. a. urmau să culeagă obiceiurile juridice ale poporului romîn [13]. În *Programă* remarca importanţa

---

[1] *Arhiva istorică a României*, Tomul I, partea I-a, Bucureşti, 1865, p. III.

[2] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor. Pămîntul Ţării Romîneşti*, vol. I, Ediţia a II-a, Bucureşti, 1875, p. X.

[3] *Idem, Istoria critică a romînilor din ambele Dacie în secolul XIV*, Tom. I, vol. I, Bucureşti, M.D. CCCLXXIII, p. II.

[4] *Ibidem*, p. II.

[5] *Ibidem*, p. II—III.

[6] *Ibidem*, p. III.

[7] *Ibidem*, p. III.

[8] *Ibidem*, p. III.

[9] *Ibidem*, p. III.

[10] *Ibidem*, p. III.

[11] *Ibidem*, p. III.

[12] *Ibidem*, p. III.

[13] B. P. Hasdeu, *Obiceiurile juridice ale poporului romîn. Programă de* ... Bucureşti, 1878.

acordată de Jacob Grimm, în lucrarea *Deutsche Rechtsaltertümer*[1]" ... obiceiurilor juridice ale poporului de jos pentru a se putea aprofunda originile Dreptului în genere şi caracterul propriu al unei naţiuni în specie..."[2] şi-şi însuşea metoda de adunare a obiceiurilor juridice populare pe bază de chestionar, utilizată de dalmatul V. Bogisich, profesor de istoria legislaţiilor slave de la Universitatea din Odesa, şi de alţi cercetători din Rusia[3].

Recomandări metodice — „reguli teoretice" de analiză — a făcut B. P. Hasdeu şi în privinţa studierii critice a diferitelor lucrări de istorie în volumul apărut în 1864 cu titlul *Studii critice asupra istoriei romîne. Cîteva analize literare externe. Raicevich, Wolf, Palauzov, Crusius, Eutropius, Gorczyn*[4]. El cerea să se prezinte date biografice privind autorul lucrării analizate, să se arate scopul şi mijloacele autorului şi părerile altor autori despre el; să se noteze sau corecteze erorile autorilor care „n-au înţeles sau n-au citit cu destulă atenţiune cartea, pusă pe tapet"[5]. Să se extragă pasagiile cele mai importante privitoare la istoria romînă sau folositoare „pentru cunoaşterea manierei autorului"[6]. Să se desfăşoare „toate împregiurările, cari servesc a scuza sau acuza neajunsurile scrierei"[7].

Prin definiţia dată istoriei şi mai cu seamă prin regulile de lucru stabilite B.P. Hasdeu a contribuit la dezvoltarea nivelului tehnic-ştiinţific al istoriografiei romîneşti şi a format pe drept cuvînt o şcoală nouă, în special în domeniul publicării izvoarelor.

Avînd o metodă de lucru superioară celei utilizate de înaintaşii săi şi posibilitatea de a studia în original izvoarele şi lucrările scrise în mai multe limbi străine, fiind totodată dotat cu o mare putere de muncă şi însufleţit de o vie pasiune pentru studiul istoriei, B. P. Hasdeu a desfăşurat mai mult de patru decenii o bogată activitate istoriografică.

Încă din primul număr al gazetei *Romania*, apărut la 18 noiembrie 1858, el a conceput să publice un studiu deosebit de valoros intitulat *Despre Iω în titlul domnilor romîni ai Moldo-Valahiei şi ai Bulgariei. Cercetare filologică şi diplomatică*[8]. În acest studiu în care se susţinea cu dreptate că Iω este „o prescurtare din numele Ioan, Ioannes", tînărul autor a dovedit o mare erudiţie şi un spirit ascuţit în cercetarea numeroaselor izvoare utilizate.

În aceeaşi gazetă a publicat în 1859 studiile *Vechile aşezări romîne din Lodomiria* şi *Craiul Marco-n Ţara romînă. Cînticel bulgar*. La rubrica *Arheografie* a comentat *Uricele aflătoare la Sfetigora*, iar la rubrica *Diplomatica*, *O carte de giudecată de la mitropolitul Varlaam din* 1646. După dispariţia gazetei *Romania*, tînărul erudit îşi continua bogata şi variata sa activitate istoriografică în revista *Foaea de storia romînă*, editată de el

[1] B. P. Hasdeu a utilizat ediţia din 1858 din Göttingen.
[2] B. P. Hasdeu, *Obiceiurile* ..., p. 7.
[3] *Ibidem*, p. 8.
[4] B. P. Hasdeu, *Studii critice asupra istoriei romîne. Cîteva analize literare externe. Raicevich, Wolf, Palauzov, Crusius, Eutropius, Gorczyn*, Bucureşti, MDCCCLXIV.
[5] *Ibidem*, p. II.
[6] *Ibidem*, p. II–III.
[7] *Ibidem*, p. III.
[8] B. P. Hasdeu, *Despre Iω în titlul domnilor romîni* [*ai*] *Moldo-Valahiei şi ai Bulgariei. Cercetare filologică şi diplomatică*, în *Romania*, Iaşi, I (1858), nr. 1 din 18 noiembrie, continuare în nr. 2–4 din 1858.

la Iaşi în 1859, publicînd aici studii, documente interne şi externe analizate paleografic, filologic şi juridic, dîndu-se, cînd era posibil, şi biografia gramaticului.

În 1860 *Foaea de storia romînă* a fost înlocuită cu o nouă revistă, *Foiţa de istorie şi literatură*, redactată tot de B. P. Hasdeu, de asemenea la Iaşi, publicaţie în care se continua cu îndrăzneală activitatea istoriografică începută cu doi ani înainte. În articolul editorial *Istoria*, menţionat, se arată că în domeniul istoriei „nu ni lipsesc oarecari începuturi, însă ele sînt fără legătură, încît critica cea isteaţă şi geniul cel mai pătrunzătoriu n-ar fi în stare să le strîngă în un lanţ" [1]. Probleme obscure ale istoriei poporului romîn, spunea el, nu pot fi încă rezolvate. Nu se poate răspunde la întrebările : Cine au fost dacii? Cum s-au strecurat romînii prin „înrîurirea" evului mediu? Din ce cauză au emigrat romînii? „Cînd şi sub cine statornicitu-s-au ţările noastre?" [2]. Scopul revistei era să publice izvoare privind istoria romînilor şi să le supună criticii, pentru ca „să poată pregăti calea unei istorii romîne întru carea am videa schimbăciosul tablou al vieţii noastre naţionale în o armonioasă legătură cu vieaţa omenităţii" [3].

Chiar din primul număr al *Foiţei de istorie şi literatură*, B. P. Hasdeu a început să publice izvoare despre Ion Vodă cel Cumplit sub titlul *Ivonia cel viteaz* (*Fragment din analele căzăceşti a lui Leonţiu Bobolinski*), pregătind astfel materiale pentru viitoarea sa monografie închinată eroului domnitor din sec. al XVI-lea, trădat de boieri. Curînd, în numerele 2, 3, 4 şi 5 ale *Foiţei*, se avînta pe terenul nesigur al problemelor obscure, publicînd un lung studiu intitulat *Perit-au dacii?*, în care combătea afirmaţiile Şcolii ardelene după care dacii ar fi pierit cu toţii, iar romînii s-ar trage numai din coloniştii romani. Susţinînd persistenţa dacilor în Dacia romană, declara că el se va încrede numai în „mărturisirile scriitorilor contimporeni cucerirei Daciei" [4].

Dispărînd curînd şi *Foiţa de istorie şi literatură*, B. P. Hasdeu a continuat activitatea sa istoriografică în noua revistă *Din Moldova*, pe care a început s-o scoată în 1862 tot la Iaşi, comentînd izvoare şi publicînd studii. În tomurile II şi III din 1863, cînd revista îşi schimbase numele în *Lumina*, a publicat, între altele, un lung comentariu la lucrarea lui Iacob Heraclide Despotul referitoare la luptele dintre francezi şi imperiali în 1555 [5], punînd într-o lumină puternică al doilea personaj tulburător de pe tronul Moldovei din jumătatea a II-a a sec. al XVI-lea.

---

[1] [B. P. Hasdeu], *Istoria*, în *Foiţa de istorie şi literatură*, Iaşi, I (1860), nr. 1 din martie, coloana 2.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*, coloana 3.

[4] B. P. Hasdeu, *Perit-au dacii?* în *Foiţa de istorie şi literatură*, Iaşi, I (1860), nr. 2 din aprilie, coloana 46.

[5] *De Morini quod Terovanum vocant, atque Hesdini expugnatione, deque proelio apud Rentiacum, et ad hunc usque annum M.D.L.V. vario eventu inter Caesarianos et Gallos gestis, brevis, et vera naratio.* Iacobo Basilico Marcheto, Despota Sami, Autore. Lucrarea a apărut în revista menţionată (tomul II, p. 20 sqq), în traducerea lui P. Rîşcanu sub titlul *Scurtă şi adevărată povestire despre luarea Terovanei ş-a Hesdinului, despre lupta de la Renty şi despre toate cele cu schimbări de noroc petrecute între imperiali şi franci pînă la acest an 1555.* De marchezele Iacob Basilic, Despota Samosului.

Sprijinitor al lui Cuza, în momentul cînd se întețea lupta coaliției monstruoase contra acestuia, B. P. Hasdeu s-a mutat la București, unde a fost însărcinat să editeze *Archiva istorică a Romîniei*, al cărei prim număr a apărut la 8 august 1864. În *Introducerea* pusă în capul primului număr, se scrie că publicația era menită „a reproduce cu timpul, treptat, unul cîte unul, toate documentele inedite sau publicate, pămîntene sau străine, privitoare la istoria romînă, de la epoca cea mai veche și pînă la anul 1800 exclusiv" [1].

Pentru publicarea izvoarelor, se arată că s-au luat de bază criterii — „regule de clasificațiune" — adecvate. Documentele inedite în limbi străine se vor publica în text original și în traducere. Documentele slavo-romîne se vor reproduce atît în limba mediobulgară — „slavă" — cît și în traducere romînească. Documentele romîno-chirilice pînă la 1700 exclusiv se vor reproduce cu slove și cu ortografia originalului, iar cele din sec. al XVIII-lea se vor transcrie „cu ortografia modernă latino-romînă, ca unele ce nu mai prezintă interesul anticității" [2]. Se vor publica în limba romînă documentele editate în limbile rusă, polonă, germană etc., întrucît aceste limbi „sînt prea puțin cunoscute romînilor în genere, și chiar istoricilor noștri în specie, care nu prea sînt poligloți" [3]. Documentele romînești editate în colecții rare și vechi vor fi singurele republicate, cu corecturi făcute pe baza originalelor. Se vor reproduce și fragmente referitoare la romîni din diferite izvoare străine editate. Documentele ce se vor publica vor fi comentate, atrăgîndu-se atenția asupra particularităților romîne de limbă ale documentelor slavo-romîne, asupra instituțiilor, obiceiurilor și evenimentelor istorice [4]. Se vor da rezumate ale documentelor editate, rezumate din care cititorul „va căpăta o idee sintetică despre cuprinsul actului, unde se găsește, locul emanării, data lunară și anuară, materia pe care e scris : pergament, hîrtie etc." [5]. Fiecare tom va avea un indice toponomastic, un indice etnografic (*index rerum*) „cu enumerațiunea tuturor instituțiilor, obiceelor, evenimentelor istorice" [6], precum și un indice cronologic al documentelor.

Archiva istorică a Romăniei a apărut de la 8 august 1864 la 20 august 1865 și în 1867, publicînd un mare număr de izvoare interne și externe scrise în limbile medio-bulgară, sîrbă, polonă, latină ș.a., necunoscute pînă atunci în cea mai mare parte cercetătorilor romîni. Prin editarea acestor izvoare, istoriografia romînă s-a îmbogățit cu o impresionantă cantitate de informații privind orînduirea feudală în țara noastră. Redactorul n-a însoțit cele patru tomuri — ultimul, nenumerotat — apărute de indicii promiși. A dat numai un registru analitic-cronologic al tuturor pieselor cuprinse în primele două tomuri. A însoțit, în schimb, documentele de rezumate cuprinzînd indicațiile menționate și, în unele cazuri, le-a comentat amplu, elaborînd adevărate studii.

---

[1] *Archiva istorică a Romăniei*, Tomul I, partea I, București, 1865, p. 1.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, p. 1.
[4] *Ibidem*, p. 2.
[5] *Ibidem*, p. 3.
[6] *Ibidem*.

Prin editarea *Archivei istorice a României*, B. P. Hasdeu, a cărui erudiție era știută, a fost consacrat ca un valoros editor de izvoare medievale și ca primul slavist romîn. Încă în 1863, A. Papiu Ilarian scria despre B. P. Hasdeu (care-i tradusese din limba poloneză cele șapte documente ce copiase din arhiva conților Zsialyński din Kornik în Poznania și pe care le publicase cu traducere romînă în tomul II al *Tezaurului de monumente istorice pentru România*), că e ,,poate, unicul slavist ce avem în România" [1]. Referindu-se la primele două tomuri ale *Archivei istorice a României*, Ioan Bogdan le caracteriza în discursul său de recepție la Academia Romînă în 1905 : ,,. . . o culegere aleasă din documentele cele mai însemnate ce le găsise Hasdeu în arhivele statului și în publicațiuni străine : aci fiecare bucată își are importanța sa deosebită, fiecare text este dat în original și în traducere, cu multă exactitate și cu excelente regeste. « Arhiva » d-lui Hasdeu este o operă, continuă I. Bogdan, a cărei valoare va rămîne neștirbită" [2].

Editor harnic de izvoare, B. P. Hasdeu se dovedea și istoric propriu-zis. În 1865, afirmîndu-se din plin în această direcție, el a publicat prima sa lucrare de istorie mai cuprinzătoare, *Ion-Vodă cel Cumplit* (*1572—1574*) [3], întemeiată în bună parte pe izvoare noi, mai ales poloneze, lucrare în care autorul își desfășoară din plin erudiția. Criticată cu asprime de A. D. Xenopol [4], pentru unele exagerări în aprecierea oamenilor și a evenimentelor europene și pentru aluziile evidente la timpul în care a fost elaborată, monografia este încă indispensabilă cercetătorilor, deși stilul în care a fost scrisă este desuet. Ioan Bogdan o aprecia ca ,,. . . prima monografie istorică romînă bazată pe un studiu întins al izvoarelor. . ." dar și ca ,,operă de altmintrelea cu tendințe prea pronunțate" [5]. Într-adevăr, susținător al regimului lui Cuza, B. P. Hasdeu și-a ales ca personaj central al monografiei sale pe un dușman al boierilor, cum îi plăcea să-l vadă și pe Cuza însuși. Scrisă în spirit progresist, lucrarea arată și poziția burghezo-democrată pe care se situa autorul ei.

Trecînd la luptă politică împreună cu liberalii radicali, pentru că aceștia fluturau speranța eliberării Transilvaniei, în 1867 B. P. Hasdeu a fost ales deputat, iar la 16 aprilie 1869 a început să editeze gazeta *Traian*, transformată la 2 martie 1870 în revista *Columna lui Traian*, ambele de tendință bărnuțiană și de un progresism burghezo-democrat. În aceste două tribune, B. P. Hasdeu a continuat, cum făcuse și în revistele efemere din anii 1858—1863 din Iași, să publice izvoare comentate și studii de istorie, pe lîngă articolele cu caracter politic.

---

[1] A. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, Tomul II, București, 1863, p. 150, în notă.

[2] Ioan Bogdan, *Istoriografia romînă și problemele ei actuale.Discurs rostit la 8(21) aprilie 1905 în ședință solemnă de . . . cu răspuns de Dimitrie A. Sturdza secretarul general al Academiei Romîne*, Academia Romînă, *Discursuri de recepțiune*, XXVII, București, 1905, p. 14.

[3] B. P. Hasdeu, *Ion-Vodă cel Cumplit* (*1572—1574*), București, 1865.

[4] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. V, p. 107—108, în notă.

[5] Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 13.

Pentru a realiza dorința exprimată în 1860, în editorialul primului număr al *Foiței de istorie și literatură*, de a se scoate o istorie cuprinzătoare a poporului romîn, încă din 1871 a început să publice în *Columna lui Traian* fragmente din opera sa, considerată de el principală, apărută în volum în 1873 cu titlul *Istoria critică a romînilor din ambele Dacie în secolul XIV* (*Tomul I, vol. I*) [1], *Pămîntul Țării Romînești în secolul XIV* și în 1875 vol. II, *Pămîntul Țărei Romînești. Reacțiunea omului contra naturei. — Originile urbane. — Sintesea* [2]. Istoria Țării Romînești în sec. al XIV-lea urma a fi completată cu capitole privind istoria etnografică, istoria boierilor, istoria militară, istoria religioasă, istoria juridică, istoria economică, istoria literară și artistică. Apoi, după același plan, autorul promitea o istorie privind *Romînia transcarpatină*, una pe *Romînia transdanubiană* și o alta pe *Moldova*. Tradusă de Frédéric Damé în limba franceză în 1875, *Istoria critică a romînilor* — (Tomul I, vol. I—II) — a putut fi cunoscută și în străinătate.

În volumele I—II ale tomului I, singurele apărute, autorul își punea ca țintă să prezinte procesul formării Țării Romînești. În primul volum el începe cu delimitarea hotarelor Țării Romînești în sec. al XIV-la și la începutul sec. al XV-lea, demonstrînd că Țara Romînească se întindea pînă în apropierea orașelor Bacău și Bîrlad și pînă la Marea Neagră. Analizează apoi pe larg nomenclatura variată a Țării Romînești în evul mediu, pentru a trece la prezentarea demografică a vechii Dacii, populația dacică fiind arătată ca baza autohtonă a formării poporului romîn. În volumul al doilea, din care n-a apărut decît o fasciculă, continuă să se preocupe de daci, considerați ca strămoși autohtoni ai romînilor.

În afara unei erudite informații filologice și istorice, studiind aici și orînduirea comunei primitive în Dacia, B. P. Hasdeu recurge la datele din lucrările naturaliștilor Georges Cuvier, Ch. Darwin, A. R. Wallace, la tezele lui John Lubbock privind originile civilizației și viața omului „preistoric", la datele antropologice și la cele ale arheologiei „preistorice", în care scop a utilizat și valoroasa lucrare a lui Gabriel de Mortillet, *Classification des diverses périodes de l'âge de la pierre*.

Primită cu entuziasm de majoritatea intelectualilor, care vedeau în ea istoria națională mult așteptată, *Istoria critică a romînilor* a fost analizată cu asprime de G. Panu în *Convorbiri literare* [3], revista cea mai influentă a timpului. Atacînd școala istoriografică a lui B. P. Hasdeu, pentrucă „însuflețită de vechiul spirit este în privința adevărurilor generale aproape identică cu școala cea veche", G. Panu conchidea că „ea au adus

[1] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor din ambele Dacie în secolul XIV*, Tomul I, vol. I, *Pămîntul Țărei Romînești în secolul XIV*, București, MCCCLXXIII.

[2] *Idem*, *Istoria critică a romînilor. Pămîntul Țărei Romînești*, vol. II, *Reacțiunea omului contra naturei. — Originile urbane. — Sintesea*, București, 1875.

[3] G. Panu, *Istoria critică a romînilor de d. B.P. Hajdău*, în *Convorbiri literare*, VI (1873), nr. 11 din 11 febr. și *idem*, *Studiul istoriei la romîni*, în *Convorbiri literare*, VIII (1 apr. 1874—1 martie 1875), nr. 8 din 1 nov. 1874, nr. 9 din 1 dec. 1874, nr. 10 din 1 ian. 1875 și nr. 11 din 1 febr. 1875.

însă multe cunoştinţe lăturalnice nouă şi bune, acestea rezultînd mai cu seamă din bunătatea metodei ce întrebuinţează"[1].

Dacă G. Panu ataca ipotezele îndrăzneţe ale lui B. P. Hasdeu, latiniştii priveau cu duşmănie „dacismul" acestuia, care le sfărîma fundamentul istoric al tezei lor privitoare la originea pur romană a poporului romîn. Cînd autorul *Istoriei critice a romînilor* a publicat în 1874 în *Columna lui Traian* studiul *Originile agriculturei la romîni*[2], unul dintre protagoniştii latinismului, I. C. Massimu, l-a atacat cu violenţă în broşura *Una mostra de istoria critica*[3], învinovăţindu-l pentru că a scris că „... în curs de şapte secole, pitulaţi într-un colţ al Daciei, părinţii noştri (sic !) n-au cunoscut plugăria propriu zisă..."[4]. În aceeaşi broşură era atacat însă şi „dacismul" lui B. P. Hasdeu, ţinta reală a criticii latiniste[5].

În cursul anului 1874, B. P. Hasdeu a publicat în *Columna lui Traian*, între altele, trei studii privitoare la viaţa economică a poporului romîn în răstimpul de la retragerea administraţiei romane din Dacia şi pînă la întemeierea Ţării Romîneşti şi a Moldovei. În aceste studii — *Originile agriculturei la romîni*, menţionat, *Originile viticulturei la romîni*[6] şi *Originile păstoriei la romîni. Elemente dacice. Studiu de filologie comparată*[7] — a căror deosebită valoare stă în importanţa ce se dă economicului în prezentarea etnogenezei romînilor, se încerca, evident, să se continue *Istoria critică a romînilor*. Concepută însă pe un plan prea vast, această operă a rămas neterminată, la abandonarea ei contribuind şi criticile aduse, unele îndreptăţite.

Utilizînd un mare număr de izvoare şi o bogată bibliografie pentru elucidarea formării statelor feudale romîne şi a etnogenezei romînilor, B. P. Hasdeu a pus în discuţie informaţii din textele antice şi medievale, a recurs la ajutorul ce putea găsi în filologie, în arheologia comunei primitive, în ştiinţele naturii şi în economia politică. Pentru punerea de acord a acestor variate şi numeroase date, el a căutat să le dea un fundament filozofic, fără să reuşească deplin, din cauza eclectismului, în fond a idealismului, pe care se întemeia.

Deşi, după 1875 B. P. Hasdeu a fost înclinat să se ocupe cît mai puţin de istorie — studiile de istorie dovedindu-se atît de surprinzătoare ! — el a publicat în 1876 în *Columna lui Traian* lucrarea *Originile Craiovei*, apărută apoi şi în volum separat[8]. Ca şi în *Istoria critică a romînilor* autorul pune şi în această lucrare în discuţie probleme obscure ale începuturilor vieţii de stat a romînilor, cum este aceea a prezenţei cumanilor în sud-estul Olteniei[9].

---

[1] G. Panu, *Studiul istoriei la romîni* (urmare şi sfîrşit) în *Convorbiri literare*, VIII, nr. 11 din 1 febr. 1875, p. 438.

[2] [B. P.] Hasdeu, *Originile agriculturei la romîni*, în *Columna lui Traian*, V (1874), nr. 3.

[3] [I. C. Massimu], *Una mostra de istoria critica*, Bucureşti, 1874.

[4] *Ibidem*, p. 5.

[5] *Ibidem*, p. 19.

[6] [B. P.] Hasdeu, *Originile viticulturei la romîni*, în *Columna lui Traian*, V (1874), nr. 4.

[7] *Idem*, *Originile păstoriei la romîni. Elemente dacice. Studiu de filologie comparată*, în *Columna lui Traian*, V (1874), nr. 5—6—7.

[8] *Idem*, *Originile Craiovei*, 1230—1400, Bucureşti, 1878.

[9] *Ibidem*, p. 20.

Cu toate că după 1878 B. P. Hasdeu s-a ocupat mai mult de filologie, unele din lucrările din a doua parte a activității sale științifice sînt totuși lucrări de istorie, cele mai interesante fiind *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice. Introducere la tomul III din Etymologicum Magnum Romaniae*[1], lucrare apărută separat în 1892, și *Basarabii. Cine? — De unde? — De cînd?*[2], publicată în 1894. În prima din aceste lucrări, *Strat și substrat*, se susține că înainte de venirea indo-europenilor în Peninsula Balcanică, aici locuia o populație autohtonă, mai veche, numită de scriitorii antici pelasgică; că peste pelasgi au venit tracii indo-europeni, apoi peste aceștia au venit romanii și la urmă slavii. Popoarele balcanice din zilele noastre au prin urmare elemente etnice comune în formarea lor. În a doua lucrare, *Basarabii*..., B. P. Hasdeu se străduiește să demonstreze originea dacică a dinastiei Basarabilor.

Contribuția lui B. P. Hasdeu la dezvoltarea istoriografiei romînești, privită în perspectiva timpului, este deosebit de valoroasă. El a publicat la un nivel superior, față de ce se făcuse înainte, un mare număr de izvoare, multe în limbi străine, dînd astfel posibilitatea unei cunoașteri mai temeinice a istoriei medii a poporului romîn. Metoda de publicare a izvoarelor și spiritul de erudiție introdus în comentarea acestora a format o școală nouă istoriografică în țara noastră, ale cărei roade depline au apărut însă către sfîrșitul sec. al XIX-lea. Un mare merit al lui B. P. Hasdeu a fost acela de a fi pus în valoare bogăția de izvoare slavo-romîne, polone, sîrbești, ruse ș.a., el fiind și întemeietorul slavisticii romînești. Ca istoric propriu-zis, a pus în discuție unele din problemele cele mai dificile din epoca sa ale istoriei poporului romîn, cum au fost dacii și continuitatea daco-romanilor în Dacia, formarea poporului romîn și a primelor state romîne în evul mediu, originea Basarabilor, stratificarea etnică în Balcani, rolul cumanilor în trecutul poporului romîn; s-a ocupat de istoria economică a romînilor înainte de întemeierea Țării Romînești și a Moldovei, a combătut teoria lui Rösler, a prezentat unele instituții vechi romînești, a prezentat personalități istorice remarcabile — Vlad Țepeș, Ion-Vodă cel Cumplit, Despot Vodă. O trăsătură caracteristică a operei istoriografice a lui B. P. Hasdeu este progresismul ei, tendința vădită de a contribui la victoria noii orînduiri burgheze asupra celei vechi, feudale. E remarcabilă sforțarea lui de a da istoriei un caracter de știință, de a o întemeia pe legi, încercare nereușită, din cauza limitelor burgheze ale gîndirii sale, dar importantă pentru pregătirea terenului unei adevărate științe istorice.

Cu marile sale merite de erudit, de răscolitor și de cercetător neobosit al trecutului poporului nostru, de gînditor istoric și de luptător pentru progres, B. P. Hasdeu rămîne unul dintre deschizătorii de orizonturi ai istoriografiei romînești din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

---

[1] B. P. Hasdeu, *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice. Introducere la tomul III din Etymologicum Magnum Romaniae*, București, 1892.

[2] *Idem, Basarabii, Cine? — De unde? — De cînd?*, București, 1894.

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Б. П. ХАШДЕУ

РЕЗЮМЕ

Сын ученого Александру Хашдеу , Б. П. Хашдеу начал историографическую деятельность, будучи еще очень молодым, в период образования Румынского национального государства в результате объединения Молдовы и Валахии. Он проявил себя как инициатор выдающегося метода исследования и как ученый. Будучи сторонником учеников Гегеля, главным образом Фейербаха, и находясь под влиянием идей русских революционных демократов, он проводил общественно-политические взгляды румынского революционера Трансильвании Симеона Бэрнуцину, в 1856—1863 гг. бывшего профессором юридического факультета в Яссах.

Б. П. Хашдеу считал, что история — наука, основывающаяся на законах, и что ее целью является изучение появления, развития, исчезновения и возрождения народов.

В 1858—1863 гг. он последовательно издавал в Яссах четыре периодических журнала: *Romania* (Румания), *Foaea de istoria romînă* (Румынский исторический листок), *Foiță de istoria şi literatură* (Исторический и литературный листок) и *Din Moldova* (Из Молдовы). Этот последний журнал в 1863 г. стал называться *Lumina* (Свет). В своих журналах Хашдеу опубликовал большое число статей и исследований по истории, а также много документов, касающихся истории румынского народа, к которым он добавлял компетентные комментарии.

Обратив на себя внимание как издатель источников, он получил заказ на издание *Румынского исторического архива*, выходившего в Бухаресте в 1864—1865 и 1867 гг., целью которого было опубликование внутренних и зарубежных документов, касающихся истории румынского народа с древнейших времен по 1799 г. включительно. В предисловии к первому номеру *Румынского исторического архива* Б. П. Хашдеу указал научно-технический метод опубликования источников. Пользуясь этим методом, он опубликовал в *Румынском историческом архиве* большое количество внутренних и зарубежных источников, написанных на средне-болгарском, сербском, польском, латинском и других языках, источников, тогда неизвестных румынским историкам. Таким образом, он проявил себя не только как выдающийся издатель источников, но и как основатель румынской славистики.

Поддерживая реформы Кузы, против которого восставали крупные землевладельцы, Б. П. Хашдеу опубликовал в 1865 г. труд *Господарь Ион Грозный*, посвященный молдавскому господарю XVI в., которого предали бояре. Позднее историк Иоан Богдан охарактеризовал этот труд как „первую румынскую историческую монографию, базирующуюся на широком изучении источников"...

После прекращения выхода *Румынского исторического архива* Б. П. Хашдеу продолжал историографическую деятельность в газете *Traian* (Траян) (1869—1870), в журнале *Columna lui Traian* (Траянова колонна) (1870—1877 и 1882—1883), в других периодических изданиях, а также в трудах, выходивших отдельными изданиями. Желая дать румынскому народу всеобъемлющий труд по национальной истории, в 1873 и 1875 гг. он опубликовал первые два тома *Критической истории румын*, основываясь на результатах исследований Дарвина по происхождению человека, на исследованиях Джона Люббока о происхождении цивилизации, на классификации периодов каменного века, данной Габриэлем де Мортилле, и на

богатой информации, почерпнутой из письменных источников древности и первого периода средних веков, относящихся к древним обитателям Румынии и к римлянам. Б. П. Хашдеу указал на даков, как на коренных предков румын, опроверг теорию Рёслера и исследовал условия образования Валашского государства. Стремясь продолжить *Критическую историю румын*, он опубликовал в 1874 г. три исследования по экономической жизни румын в эпоху, предшествовавшую основанию Валахии и Молдовы.

После 1875 г. несмотря на то, что Б. П. Хашдеу продолжал публиковать и труды по истории, он больше работал в области языкознания.

Крупный ученый, неустанный исследователь прошлого румынского народа, Б. П. Хашдеу открыл новые горизонты перед румынской историографией второй половины XIX в.

L'ACTIVITÉ D'HISTORIEN DE B. P. HASDEU

RÉSUMÉ

Fils de l'érudit Alexandre Hasdeu, B. P. Hasdeu a commencé son activité d'historien, dès sa première jeunesse, au moment de la formation, par l'union de la Moldavie et de la Valachie, de l'État national roumain. Dès le début, il se fit remarquer tant comme promoteur d'une méthode supérieure de recherches, que par son érudition. Adepte de l'école de Hegel — et en tout premier lieu de Feuerbach —, influencé aussi par les idées démocratiques des révolutionnaires russes, il reprit à son compte la conception sociale et politique du révolutionnaire roumain de Transylvanie, Simion Bărnuţiu, qui fut professeur à la Faculté de Droit de Jassy de 1856 à 1863.

Hasdeu considérait l'histoire comme une science fondée sur des lois et dont le but est d'analyser l'apparition, le développement, la décadence et la renaissance des peuples.

Au cours des années 1858—1863, il édita à Jassy, successivement, quatre périodiques — *Romania*, *Foaea de storia romînă*, *Foiţa de istorie şi literatură* et *Din Moldova*, devenu en 1863 *Lumina* — dans lesquels il publia de nombreux articles et études historiques, ainsi que maints documents — enrichis de savants commentaires — sur l'histoire du peuple roumain.

Pour ses mérites comme éditeur de sources, Hasdeu fut chargé de faire paraître l'*Archiva istorică a Romăniei*, publication appelée à mettre au jour, peu à peu, les documents, tant internes qu'externes, concernant l'histoire du peuple roumain depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'année 1800 exclusivement. Dans l'introduction du premier numéro de cette revue, qui parut à Bucarest pendant les années 1864—1865 et 1867, Hasdeu indiquait la méthode scientifique et la technique à suivre dans la publication des sources. C'est en usant de cette méthode qu'il publia dans l'*Archiva istorică a Romăniei* un grand nombre de textes inédits, externes et internes, rédigés en médio-bulgare, serbe, polonais, latin, etc., s'affirmant non seulement comme un remarquable éditeur de sources, mais aussi comme fondateur des études slaves en Roumanie.

Pour appuyer les réformes de Couza, qui avaient soulevé l'opposition des grands propriétaires terriens, B. P. Hasdeu publia en 1865 *Ion-Vodă cel Cumplit* (« Le voïvode Jean le Terrible »), ouvrage consacré à ce prince de Moldavie du XVIe siècle, trahi par les boyards, et que l'historien Jean Bogdan allait qualifier plus tard comme « la première monographie historique roumaine fondée sur une vaste étude des sources... ».

Après que la revue *Archiva istorică a Romăniei* eut cessé de paraître, B. P. Hasdeu poursuivit son activité d'historien par la publication de différentes études dans le journal *Traian* (1869—1870), dans la revue *Columna lui Traian* (1870—1877 et 1882—1883), ainsi que dans d'autres revues ou dans des travaux parus sous forme de volumes.

Désireux d'écrire pour le peuple roumain une ample histoire nationale, il publia en 1873 et 1875 les deux premiers volumes de l'*Istoria critică a romînilor*, dans lesquels, utilisant les travaux de Darwin sur l'origine de l'homme, ceux de John Lubbock sur l'origine de la civilisation, la classification de Gabriel de Mortillet de l'âge du fer par périodes et une abondante documentation extraite des sources écrites de l'antiquité et du haut moyen âge sur la population ancienne de notre patrie et sur les Roumains, il présentait les Daces comme les ancêtres autochtones des Roumains, combattait la théorie de Rösler et analysait les conditions de la genèse de l'État valaque.

S'efforçant de continuer cet ouvrage, Hasdeu publia en 1874 trois études consacrées à la vie économique du peuple roumain à l'époque qui précéda la création de la Valachie et de la Moldavie.

Après 1875, sans renoncer complètement à toute publication d'ouvrage d'histoire, Hasdeu se consacra de plus en plus à ses études de philologie.

Erudit de grande classe, remueur d'idées et investigateur inlassable du passé du peuple roumain, B. P. Hasdeu est l'un des maîtres qui ont ouvert de nouveaux horizons à l'historiographie roumaine de la seconde moitié du XIXe siècle.

---

70 DE ANI DE LA CREAREA P.S.D.M.R.

DE

I. FELEA

Se împlinesc 70 de ani de cînd a fost creat Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din Romînia — P.S.D.M.R. Anul 1893 reprezintă o dată importantă în istoria politică a țării noastre : în acest an a apărut un partid nou, un partid care reprezenta o clasă nouă și căruia îi revenea „. . . încă de la sfîrșitul veacului al XIX-lea, sarcina istorică de a duce societatea înainte, sarcina de a fi conducătorul și călăuzitorul transformărilor necesare în direcția burghezo-democratică pe cale revoluționară" [1].

După revoluția de la 1848, au devenit absolut necesare, pentru dezvoltarea ulterioară a țării, făurirea unității naționale, cucerirea independenței de stat și o largă reformă agrară. Unirea Țării Romînești cu Moldova la 1859, reforma agrară din 1864 și cucerirea independenței naționale la 1877 au constituit pași importanți în dezvoltarea țării noastre. Faptul că, în Romînia, capitalismul s-a dezvoltat nu prin lichidarea completă, hotărîtă a vechilor rînduieli, ci pe calea compromisurilor dintre cele două clase exploatatoare — burghezia și moșierimea — a avut urmări negative pentru situația maselor muncitoare, a proletariatului și țărănimii. „În perioada dezvoltării capitaliste a Romîniei — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — burghezia a căzut la înțelegere cu moșierimea pentru a înăbuși lupta poporului. La baza acestei înțelegeri stătea menținerea marii proprietăți moșierești asupra pămîntului, ceea ce a determinat păstrarea unor puternice rămășițe feudale în economia noastră și înapoierea economică și socială a țării. Acest caracter specific al evoluției Romîniei a adus suferințe înzecite clasei muncitoare și țărănimii muncitoare"[2].

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 362.
[2] *Ibidem.*

În lupta sa împotriva exploatării şi pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă, proletariatul din Romînia a trecut de la acţiuni spontane la acţiuni organizate. În această fază nouă de luptă s-au creat asociaţiile profesionale. Muncitorii şi-au dat seama că numai prin organizaţii de clasă, fără patroni, îşi vor putea îmbunătăţi cu adevărat condiţiile de viaţă. Înfiinţarea, în 1879, a Societăţii generale a lucrătorilor tipografi — „Deşteptarea"— a constituit o primă formă de organizare a muncitorilor în care patronii nu erau primiţi. Astfel de asociaţii au început să se întemeieze în diferite centre ale ţării. Ele constituiau primele şcoli în cadrul cărora s-au format elementele înaintate muncitoreşti, ca Alexandru Ionescu, de pildă, care, mai tîrziu, au militat pentru crearea partidului clasei muncitoare.

Paralel cu dezvoltarea mişcării muncitoreşti s-a dezvoltat şi mişcarea socialistă. Încă din anii 1872—1874 a avut loc la Iaşi o activitate socialistă cu caracter revoluţionar. Tînărul student în drept, Eugen Lupu, împreună cu alţii, răspîndeau printre studenţi broşuri şi manifeste socialiste. În cadrul acestei activităţi s-au format primele cercuri socialiste din Romînia. Membrii cercurilor socialiste ajutau pe revoluţionarii ruşi la transportarea în Rusia a materialelor de propagandă revoluţionară, tipărite în Elveţia şi la Londra.

Cercurile socialiste reprezentau poziţiile politice cele mai înaintate din Romînia. Insufleţite de dragoste pentru popor, de ură împotriva exploatatorilor, ele militau pentru apărarea intereselor maselor populare. Cercurile socialiste au preluat moştenirea revoluţionară a luptătorilor de la 1848 pentru dreptate socială şi independenţa naţională. Ele au dus mai departe idealurile marelui luptător democrat-revoluţionar Nicolae Bălcescu. Socialiştii studiau cu atenţie opera lui Nicolae Bălcescu, în care, după cuvintele lui A. S. Truşcă, membru activ al cercurilor socialiste, „găseşti într-însele gînduri frumoase". Într-o publicaţie intitulată „Regenerarea", apărută în 1875, al cărei director era Dimitrie Saphir, unul din întemeietorii ziarului „Socialistul" din 1877, se anunţa că, într-un număr viitor al revistei, se vor publica „două scrisori inedite ale nemuritorului Nicolae Bălcescu". În acest deceniu în mişcarea socialistă din Romînia predominau ideile socialismului mic-burghez.

Începînd cu anul 1883 şi pînă în anul 1893—cînd s-a creat P.S.D.M.R. — s-a dus timp de zece ani o intensă activitate de propagare a ideilor marxiste. Un rol important l-a avut în această direcţie presa socialistă, în fruntea ei situîndu-se „Revista socială" (1884), care se considera ca o reprezentantă directă a socialismului ştiinţific promovat de K. Marx şi Fr. Engels. În articolul *Anarhismul şi socialismul* [1], vorbind despre lupta dusă de Marx împotriva anarhismului bakuninist, „Revista socială" scria : „Au trecut 14 ani de atunci (de la desfiinţarea Internaţionalei I — *n.n.*). S-a întemeiat un partid puternic, bazat pe socialismul ştiinţific. « Reprezentantul acestui puternic curent socialist în ţara noastră este „Revista socială" ». Studiul *Ce vor socialiştii romîni?*, apărut mai întîi în „Revista socială" şi apoi în broşură aparte, era prima încercare ştiinţifică de a aplica învăţătura marxistă la realităţile din ţara noastră.

[1] „Revista socială" nr. 4 din aprilie 1887, p. 155.

Cercurile muncitoreşti înfiinţate în anii 1887—1888, constituiau embrionul viitorului partid al clasei muncitoare. Propagarea marxismului în perioada aceasta se împleteşte tot mai mult cu luptele muncitoreşti. În ianuarie 1888, Fr. Engels scria socialiştilor romîni : „Cu mare plăcere am văzut că socialiştii din Romînia primesc, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de lucrători mai toţi socialiştii din Europa şi America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Marx" [1].

În acelaşi an, 1888, au avut loc două puternice greve generale pe ramuri industriale în Romînia : ale lucrătorilor de la căile ferate şi ale lucrătorilor tipografi din Bucureşti.

Ideea înfiinţării partidului clasei muncitoare a preocupat pe socialiştii din Romînia încă din timpul existenţei cercurilor socialiste. Într-o scrisoare adresată doctorului Russel, aflat la Iaşi, Gherea îi scria, în legătură cu apariţia unei publicaţii socialiste, că mai întîi trebuie să existe „un partid cît de cît organizat şi apoi să se editeze o revistă" [2]. De mai bine de un deceniu socialiştii vorbeau de „partida" muncitorilor sau de partidul muncitorilor. Unele publicaţii se şi intitulau organe de partid. Astfel, gazeta „Muncitorul", care a apărut la Iaşi în noiembrie 1887, s-a subintitulat *Organ al Partidei Muncitorilor*, iar „Dezrobirea", care a apărut la Bucureşti în decembrie acelaşi an, purta ca subtitlu : *Organ al Partidului Muncitorilor.* De fapt, socialiştii îşi dădeau seama că adevăratul partid al muncitorilor încă nu exista [3].

În adunările muncitoreşti, cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai, cu prilejul manifestaţiilor de stradă, în timpul grevelor, muncitorii arătau necesitatea creării partidului lor de clasă. Un pas important în această direcţie a fost transformarea Cercului Muncitorilor din Bucureşti (1890) în Clubul Muncitorilor. Acesta era conceput ca avînd un cadru mai larg, mai cuprinzător, cu un scop politic mai precis, reuşind să strîngă de la început un număr mai mare de muncitori. În statutul clubului din Bucureşti se vorbea în mod clar de necesitatea creării partidului. Clubul — spunea statutul — trebuie „să lupte pentru îmbunătăţirea stării materiale, morale şi politice a muncitorilor, să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de sîmbure în jurul căruia să se grupeze toate puterile *partidului muncitorilor*" [4].

Între anii 1890—1892, cercurile muncitoreşti din Iaşi, Galaţi, Bacău s-au transformat în cluburi. De asemenea s-au înfiinţat cluburi muncitoreşti la Ploieşti, Craiova, Roman, Botoşani etc. Cluburile muncitoreşti au avut un rol important în organizarea acţiunilor muncitoreşti. Rolul lor s-a evidenţiat mai ales în localităţile cu un număr mare de muncitori,

---

[1] „Contemporanul" nr. 8, anul VI, 1888, p. 570—571.

[2] *Documente privind istoria Romîniei*, vol. I, p. 654.

[3] Într-un articol intitulat *Partidul Muncitorilor*, scris de Emil A. Frunzescu şi apărut în „Drepturile omului" nr. 162 din 25 august 1885, p. I, se spune : „. . . desmoşteniţii trebuie să formeze un partid cu totul deosebit, care să nu aibe nici în clin nici în mînecă cu partidele burgheze. Partidul muncitorilor ! Iată ţinta imediată a socialiştilor, iată moartea burgheziei".

[4] *Documente din mişcarea muncitorească 1872—1916.*, ed. a II-a. Edit. C.G.M., 1947, p. 122—123.

cum au fost, de pildă, pe vremea aceea, porturile dunărene. Avîntul mişcării socialiste din Galaţi, cuprinderea unei mase de muncitori în cadrele ei îşi au explicaţia nu numai în faptul că clubul local socialist ducea o activitate susţinută în mijlocul muncitorilor, ci şi în luptele din anii anteriori constituirii P.S.D.M.R., cînd grevele s-au terminat prin cucerirea unor importante revendicări. Una din aceste lupte reuşite a fost greva de la fabrica „Göetz" din 1892, care a lăsat urme adînci în conştiinţa muncitorilor gălăţeni. Reamintind succesul grevei de la fabrica „Göetz", ziarul „Lucrătorul" din Galaţi trăgea concluzia că „muncitorii trebuie să grăbească întărirea organizaţiilor clasei muncitoare şi constituirea definitivă a partidului social-democrat" [1].

Cluburile muncitoreşti au desfăşurat o activitate intensă ideologică şi editorială. Cu ajutorul clubului din Bucureşti a fost editat, în 1892, *Manifestul Partidului Comunist*, al lui K. Marx şi Fr. Engels. Au fost traduse şi editate lucrarea lui Fr. Engels *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă*, lucrarea lui August Bebel *Femeia şi socialismul*, cea a lui Paul Lafargue *Materialismul economic după vederile lui Karl Marx* şi altele. Publicaţiile socialiste din Transilvania au tradus fragmente din *Capitalul* lui Marx, din lucrarea lui Fr. Engels *Anti-Dühring* precum şi pagini din corespondenţa dintre Marx şi Engels.

Un rol important în formarea ideologică a cadrelor l-a avut revista „Critica socială" (1891), precum şi articolele traduse din scrierile conducătorilor marxişti ai clasei muncitoare din Franţa şi Germania, apărute în special în ziarul „Munca" [2].

La crearea P.S.D.M.R. au contribuit şi legăturile internaţionale ale mişcării muncitoreşti din Romînia. La Congresul de constituire a Internaţionalei a II-a, care s-a ţinut la 14—21 iulie 1889, a participat în mod activ şi o delegaţie a mişcării muncitoreşti din Romînia [3]. Hotărîrile luate la primul Congres al Internaţionalei a II-a, printre care aceea de a se serba ziua de 1 Mai ca zi a solidarităţii internaţionale a celor ce muncesc, au fost puse în aplicare în Romînia, chiar în anul 1890. Strîngerea legăturilor internaţionale a avut o influenţă politico-ideologică favorabilă atît asupra socialiştilor cît şi asupra muncitorilor, a constituit un stimulent pentru dezvoltarea conştiinţei de clasă a muncitorilor romîni, a contribuit la clarificarea ideologică din mişcarea socialistă. La Congresul Internaţionalei din 1891, care s-a ţinut la Bruxelles, între 16—23 august 1891, delegaţii socialişti romîni au prezentat un raport în care arătau că situaţia econo-

---

[1] „Lucrătorul" din 8 noiembrie 1892.

[2] În condiţiile creşterii mişcării muncitoreşti din Romînia în anii premergători creării partidului s-a manifestat tot mai puternic dorinţa muncitorilor de a-şi însuşi marxismul. În editorialul primului număr al revistei „Critica socială" s-a arătat că „nevoia de o revistă care să facă cunoscută doctrina socialismului ştiinţific a fost pururea simţită de socialiştii romîni". Şi mai departe: „Acum, însă, cînd socialismul a străbătut între muncitori, şi din aceştia sînt o parte care vroiesc să cunoască mai adînc teoriile socialismului, să aibă idee lămurită de calea pe care trebuie să meargă ei înşişi şi să îndrepte şi pe ceilalţi muncitori, socotim că este cu putinţă ca partidul să aibă şi revista sa ştiinţifică, pe lîngă ziarul „Munca" (Revista „Critica socială" nr. 1 din 15 decembrie 1891).

[3] Delegaţia era compusă din Racoviţă, Săulescu, Voinov, Procopiu şi Many (*Congresul internaţional muncitoresc socialist din Paris*. Tip. presei, str. Croissant, nr. 16—Paris, 1889).

mică a Romîniei confirma aprecierile generale făcute de K. Marx în legătură cu această problemă [1].

Anul 1892 a fost hotărîtor în crearea partidului. Adunarea generală din 2 mai 1892 a Clubului Muncitorilor din Bucureşti a decis convocarea „unui congres socialist în timpul cel mai scurt"[2]. Această hotărîre a fost primită cu însufleţire de masa muncitorilor, membri ai cluburilor din ţară. La începutul lunii iunie 1892 organizaţiile muncitoreşti au ales o comisie care să elaboreze un proiect de program. Mai întîi s-a pus sarcina discutării programului din 1886 în adunările generale ale cluburilor muncitoreşti. Muncitorii au venit cu propuneri de îmbunătăţire. Elementele burghezo-liberale au fost împotriva introducerii în program a necesităţii revoluţiei sociale. Aceeaşi opoziţie au întîmpinat muncitorii şi intelectualii devotaţi clasei muncitoare şi în privinţa tacticii revoluţionare. În cursul întocmirii proiectului de program — care a fost publicat în paginile ziarului „Munca" — s-a inserat, în ziar, de către elementele oportuniste, că nu se va admite nici o introducere cu caracter revoluţionar [3]. Datorită faptului că la conducerea clubului din Bucureşti şi la ziar s-au strecurat elemente oportuniste, ei au pus mîna, chiar înainte de congresul de constituire, pe posturile cele mai importante din conducerea partidului. Acţiunea elementelor înaintate pentru a da partidului un caracter de clasă, revoluţionar, a înspăimîntat pe liderii burghezo-liberali, care urmăreau să facă din partidul muncitorilor un partid mic burghez, parlamentar, iar din „calea legală" un panaceu universal. Luînd cuvîntul la adunarea generală a clubului muncitorilor din Bucureşti din 16 mai 1892, Ion Nădejde a declarat în mod public că „... nu se va trece pretenţia lor (a elementelor revoluţionare — *n.n.*) aşa de uşor şi vor trebui lungi discuţii şi la nevoie chiar o dezbinare în partid, căci noi ... nu vom îngădui să se schimbe linia de mers" [4]. Prin urmare, chiar înainte de constituirea P.S.D.M.R. elementele burghezo-liberale din conducerea mişcării căutau să anihileze spiritul revoluţionar al maselor, urmărind ca, apoi, în cursul anilor, să remorcheze partidul la carul liberalilor.

În cadrul frămîntărilor politice şi ideologice au fost eliminaţi din cluburile socialiste unii anarhişti, mai ales din Bucureşti şi Botoşani, care din păcate, au tîrît după ei cîteva elemente devotate clasei muncitoare, cum a fost Panait Muşoiu.

În ziarul „Munca" a fost inserat, în luna februarie 1893, un anunţ în pagina întîia în care organizaţiile socialiste din ţară erau înştiinţate că la 31 martie şi 1, 2, 3 şi 4 aprilie se va ţine întîiul congres al partidului

---

[1] „Starea economică a Romîniei dovedeşte că Marx are dreptate : aproape toate atelierele sînt strîmte, improprii, fără aer ; munca în ele este de 16—18 ceasuri, iar lefurile sînt foarte mici. De altă parte, brutalitatea şi mojicimea patronilor ating într-însele culmea lor" (*Documente din mişcarea muncitorească. 1872—1916*, ed. a II-a, Editura C.G.M., 1947, p. 167).

[2] „Munca", nr. 12, din 10 mai 1892.

[3] „Din lucrarea ce publicăm mai la vale, se va vedea că democraţia socială (elementele burghezo-liberale — *n.n.*) nu-şi schimbă nici doctrina, nici tactica. Sîntem şi rămînem partizani ai căilor legale pentru aducerea la îndeplinire a ideilor noastre. Ceea ce face să se deosebească lucrarea comisiei de vechiul nostru program (cel din 1886 — *n.n.*) este nu o schimbare de idei, ci o completare". („Munca " nr. 43, din 13 decembrie 1892).

[4] „Munca" nr. 14 din 31 mai 1892.

muncitorilor din Romînia. Anton Bacalbaşa — care atunci nu era de acord cu maşinaţiunile elementelor burghezo-liberale — a arătat că intelectualilor cinstiţi le reveneau datorii noi. În ce constau aceste datorii? Într-un articol intitulat *A fi membru de partid* [1], Anton Bacalbaşa scria că în urmă cu ani cercurile studenţeşti duceau discuţii mai mult de ordin abstract, „care nu puteau avea nici o însemnătate şi nici o urmare practică". Dar a venit vremea cînd socialiştii au început să facă propagandă în mijlocul muncitorilor, chemîndu-i la viaţă, organizîndu-i. O dată cu crearea partidului, tinerii socialişti nu puteau duce mai departe o activitate izolată. „Astăzi avem o răspundere mare" — scria mai departe autorul. „Astăzi sîntem o forţă de care adeseori chiar vrăjmaşii noştri trebuie să ţie socoteală. Dar cu cît puterile noastre cresc, cu atîta ni se impune mai mult să avem un drum hotărît, o atitudine gîndită. Fiecare greşeală ni se ţine azi în seamă şi de membrii partidului şi de vrăjmaşi".

O dată creat partidul, socialiştii nu mai puteau să mai acţioneze în mod individual; ei trebuiau să ţie seama de disciplina partidului. „Actele noastre publice sînt ale partidului din care facem parte; el răspunde de tot ce lucrează fiecare dintre noi ca om public, ca cetăţean". Anton Bacalbaşa făcea apel la unire, la strîngerea legăturilor „ca să apărem o forţă compactă, unitară, disciplinată, în faţa tuturor partidelor burgheze".

Alt articol, apărut în „Munca" înainte de Congres, în care se definea situaţia nouă creată de congresul de constituire a partidului, a fost acela scris de muncitorul A. Petrovici din Iaşi, articol intitulat *Mişcarea muncitorilor* [2]. El a fost şi mai categoric, arătînd că era vorba de un partid nou, de clasă, al muncitorilor, conştienţi că societatea burgheză „numai bine nu le poate aduce". Mai mult, muncitorii se unesc acum împotriva acestei societăţi corupte şi plină de viciuri, „ca s-o desfiinţeze", construind o altă societate „care se va numi în viitor societatea socialistă".

La 31 martie 1893 au început lucrările primului Congres P.S.D.M.R. în sala Clubului Muncitorilor din Bucureşti[3]. Au participat 54 de delegaţi.

Faptul că mişcarea muncitorească din Romînia avea strînse legături cu mişcarea socialistă internaţională reiese şi din telegramele primite de Congres. Astfel, Jules Guesde, conducătorul Partidului Muncitoresc Francez, partid marxist, a arătat în telegramă că avea cunoştinţă de greutăţile întîmpinate şi aplauda în acelaşi timp „energia şi perseverenţa" de care au dat dovadă socialiştii romîni. El îşi manifesta dorinţa ca primul Congres al partidului să se apropie „de ţinta finală şi comună a socialiştilor din lumea întreagă: cucerirea puterii politice pentru exproprierea clasei capitaliste". Pablo Iglesis, în numele Partidului Muncitor Spaniol, amintind de succesul dobîndit de delegaţii romîni la congresul internaţional

[1] „Munca" nr. 2 din 28 februarie 1893.
[2] „Munca" nr. 1 din 21 februarie 1893.
[3] Ordinea de zi prevedea: 1) Discutarea şi adoptarea programului partidului; 2) Adoptarea statutului partidului; 3) Stabilirea denumirii organului de presă al partidului; 4) Atitudinea partidului muncitorilor faţă de celelalte partide; 5) Alegerea consiliului naţional de conducere a partidului; 6) Alegerea delegaţilor pentru Congresul al III-lea al Internaţionalei a II-a ce urma să se ţină în acel an, 1893.

de la Bruxelles, s-a declarat alături de socialiştii romîni „în lupta pentru marea cauză a socialismului" şi a „revoluţiei sociale".

În telegrama lui Petru Lavrov, în numele socialiştilor ruşi, se sublinia strînsele legături de prietenie care existau între mişcarea socialistă din Rusia şi cea din Romînia. Vorbind despre condiţiile obiective comune celor două ţări vecine, precum şi despre condiţiile diferite, Petru Lavrov a arătat că atît socialiştii ruşi cît şi cei romîni luptă „sub acelaşi steag al socialismului internaţional", terminînd astfel: „Salutări frăţeşti luptătorilor convinşi ai socialismului în Romînia din partea fraţilor lor socialişti din Rusia" [1].

Punctul cel mai important al ordinei de zi a Congresului a fost discutarea şi aprobarea programului. În partea sa teoretică programul reflectă stadiul de dezvoltare a mişcării muncitoreşti din acea perioadă, caracterul ei de clasă şi ideile de care era călăuzită. În expunerea teoretică a programului P.S.D.M.R., proletariatul din Romînia se afirma ca o clasă înaintată, călăuzită de idei marxiste, gata să lupte pentru libertăţi democratice şi asigurarea unui trai mai bun tuturor oamenilor muncii. În *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej spune: „Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, proletariatul din Romînia începuse să se afirme ca o forţă socială înaintată, ridicînd steagul luptei pentru drepturi şi libertăţi democratice, pentru interesele vitale ale celor ce muncesc [2].

Programul începe prin a arăta că în orînduirea burgheză mijloacele de producţie capătă caracter „monopolist", ele trec în mîinile unei singure clase, cea capitalistă. Prin concentrarea mijloacelor de producţie în mîinile lor, capitaliştii prefac în proletari şi pe meseriaşi şi pe ţăranii cu loturi mici de pămînt. Capitaliştii, „prin faptul monopolizării mijloacelor de producţie ajung ei, care nu muncesc, stăpîni pe productul muncitorilor".

În timp ce capitaliştii şi marii proprietari de pămînt îşi măresc averile, „pentru proletari, pentru micii producători, pentru clasele de mijloc... dezvoltarea producţiei înseamnă creşterea nesiguranţei vieţii, creşterea sărăciei, robiei, înjosirii, despoierii, nenorocirilor de tot felul" [3]. De aceea — spunea mai departe programul P.S.D.M.R. — „social-democraţia romînă, ca şi social-democraţia lumii întregi, luptă pentru emanciparea desăvîrşită economică, politică şi intelectuală a poporului muncitor de sub asuprirea, înjosirea şi toate nedreptăţile strigătoare de azi" [4]. Ca şi programele social-democraţiei din întreaga lume, programul P.S.D.M.R. cerea trecerea „tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea colectivă"; ca şi celelalte partide din Internaţionala socialistă, P.S.D.M.R. lupta „nu pentru înlocuirea dominaţiei unei clase prin dominaţia alteia, ci pentru desfiinţarea claselor, pentru desfiinţarea oricărei inegalităţi politice şi economico-sociale, neegalităţi de sex, rasă, religie, naţiune" [5].

[1] *Documente din mişcarea muncitorească*. Edit. C.G.M., 1947, p. 192.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*. Ed. politică, 1961, p. 426.
[3] *Documente din mişcarea muncitorească. 1872—1916*, Edit. C.G.M., 1947, p. 192.
[4] *Ibid.*, p. 198.
[5] *Ibid.*

Programul arăta că P.S.D.M.R. „trebuie să lupte pentru ridicarea puterii materiale și intelectuale a poporului muncitor și a puterii lui de luptă spre victoria finală" [1].

Deși în programul adoptat de congres se menționa rolul istoric al proletariatului ca gropar al societății capitaliste bazate pe exploatarea omului de către om, elementele burghezo-liberale au introdus în program teza oportunistă că „lupta socialistă de la noi nu poate viza transformarea imediată a ordinei sociale actuale, pentru că transformarea aceasta atîrnă *cu desăvîrșire* (subl. ns.). de transformarea deja efectuată în țările mai înaintate" [2].

În ceea ce privește țărănimea, programul prevedea răscumpărarea treptată a marilor moșii și darea lor în arendă lucrătorilor agricoli. Prin această lozincă strecurată în program se ocolea posibilitatea rezolvării pe cale revoluționară a problemei agrare. Delegații partidului aleși de Congres să participe la lucrările Congresului Internaționalei Socialiste care se țineau în acel an la Zürich, aveau mandat să susțină acolo acest punct de vedere oportunist în problema țărănească[3]. Prin urmare, una din problemele fundamentale ale țării din vremea aceea — problema țărănească — n-a fost rezolvată în mod just în programul partidului clasei muncitoare.

Discutarea programului în cadrul Congresului a durat aproape două zile. Cu toată intervenția în discuții a elementelor înaintate pentru a se da un caracter revoluționar programului, conducerea burghezo-liberală a reușit să-și impună punctul ei de vedere oportunist.

În partea practică a programului delegații muncitori au reușit să treacă în program o serie de puncte cu caracter general democratic, prin care proletariatul s-a afirmat ca forța socială cea mai înaintată și cea mai interesată în progresul țării. Astfel, programul P.S.D.M.R. prevedea lupta pentru obținerea votului universal, dreptul de organizare și asociere, libertatea presei, drepturi egale pentru femei, învățămîntul general și gratuit, ziua de muncă de opt ore, repausul duminical, interzicerea angajării copiilor sub 16 ani în întreprinderi, asigurarea muncitorilor pentru cazuri de boală, accidente etc.

Problema națională a fost pusă în cadrul dezbaterilor Congresului de pe poziții înaintate, arătîndu-se că numai lupta unită a muncitorilor de toate naționalitățile poate duce la izbîndă.

După adoptarea programului, Congresul a trecut la discutarea statutului. În el se arăta că P.S.D.M.R. se compunea din cluburile de muncitori și toate acele organizații care declarau că primesc programul partidului. În statut se mai arăta că organul de conducere al partidului

---

[1] *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, Edit. C.G.M., 1947, p. 194.

[2] *Ibid.*, p. 197.

[3] Congresul a hotărît să trimită la Congresul internațional care va avea loc la Zürich, între 6.—13 august 1893, o delegație compusă din 10 membri, dintre care 4 din partea Consiliului general și 6 aleși direct de Congres. Delegația trebuia, în special, să mențină pe ordinea de zi a Congresului din Zürich „Chestia agrară" și „să susție programul agrar votat de Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din Romînia în Congresul din București" (*Documente din mișcarea muncitorească.* 1872—1916, Edit. C.G.M., p. 209).

era Congresul, se vorbea de sarcinile sale şi cele ale Consiliului general. Ceea ce susţinuse însă înainte de Congres Anton Bacalbaşa în coloanele ziarului „Munca" — după cum s-a arătat mai sus — nu s-a concretizat într-un articol de statut. Reflectînd în acele momente năzuinţele muncitorilor, Anton Bacalbaşa vorbea de necesitatea disciplinei de partid, fiecare membru trebuind să se supuie hotărîrilor congreselor şi sarcinilor statutare. Or, statutul P.S.D.M.R. nu prevedea care erau datoriile şi drepturile membrilor de partid.

Congresul a adoptat importante hotărîri în ceea ce priveşte atitudinea faţă de partidele burghezo-moşiereşti. În rezoluţia cu privire la tactica P.S.D.M.R. faţă de partidele burgheze se spune că partidul „admiţînd existenţa luptei de clasă ştie că toate partidele burgheze sub orice nume s-ar prezenta sînt potrivnice clasei muncitorilor". În formularea acestui principiu just, oportuniştii au adăugat : „însă în lupta şi relaţiunile lui cu ele va şti să facă deosebire între partidele reacţionare şi partidele mai mult sau mai puţin înaintate" [1]. Acesta a constituit un adaus strecurat în mod perfid în rezoluţie, care avea să accentueze în mod continuu, la toate congresele P.S.D.M.R., tendinţa elementelor burghezo-liberale de a remorca partidul muncitorilor la carul Partidului Liberal.

Şi în rezoluţia cu privire la organizarea muncitorilor în asociaţii profesionale, conducătorii burghezo-liberali au strecurat punctul lor de vedere. Astfel, deşi rezoluţia vorbeşte de necesitatea ca socialiştii să sprijine pe muncitori în organizarea lor profesională, aceste asociaţii fiind „o şcoală pregătitoare a partidului", rezoluţia menţiona că ele trebuiau să excludă politica din activitatea lor, deşi erau chemate să sprijine partidul în acţiunile sale.

După ce Congresul a hotărît ca pînă la apariţia ziarului zilnic, „Munca" să fie oficiosul partidului, în ultima zi, 4 aprilie, a fost ales Consiliul general, în care elementele burghezo-liberale au deţinut majoritatea locurilor.

Crearea partidului clasei muncitoare din Romînia a constituit un pas important în procesul de unire a mişcării muncitoreşti cu socialismul ştiinţific, a ridicat lupta muncitorimii din Romînia pe o treaptă superioară, dînd un impuls puternic creşterii conştiinţei de clasă a proletariatului. Activităţii de pînă atunci a cluburilor muncitoreşti — care înlocuiseră cercurile muncitoreşti — desfăşurate pe plan local, i-au urmat, prin crearea partidului, o persistentă campanie de strîngere a forţelor organizatorice ale clasei muncitoare — dispersate pînă atunci, cu acţiuni adesea contradictorii — într-o organizaţie unică pe ţară, centralizată, cu o disciplină statutară, organizaţie călăuzită de un program votat de un congres cu delegaţi din întreaga ţară. Crearea P.S.D.M.R. a însemnat în acelaşi timp o lovitură puternică dată reprezentanţilor ideologiei reacţionare care susţineau că în Romînia socialismul era „o plantă exotică" şi că, prin urmare un partid muncitoresc nu şi-ar avea raţiunea.

În faţa partidului clasei muncitoare se ridicau, imediat după constituirea lui, o serie de sarcini grele, complexe. Pentru ca partidul să-şi poată

---

[1] *Documente din mişcarea muncitorească. 1872—1916*, Edit. C.G.M., 1947, p. 208.

îndeplini rolul său de organizator şi conducător al proletariatului în lupta acestuia pentru înfăptuirea hotărîrilor luate la primul congres, era nevoie ca partidul să se întărească din punct de vedere politic, organizatoric şi ideologic. În activitatea sa, partidul a întîmpinat numeroase piedici, în primul rînd din partea claselor dominante şi a elementelor burghezo-liberale strecurate în conducerea sa.

La congresul al II-lea al partidului (aprilie 1894) divergenţele dintre masa muncitorilor şi elementele burghezo-liberale s-au accentuat. În timp ce pe muncitori îi preocupa lupta pentru un trai mai bun, conducerea oportunistă a pus pe primul plan obţinerea votului universal, nu însă prin lupta clasei muncitoare în frunte cu partidul, ci prin alianţă cu partidele burghezo-moşiereşti din opoziţie. Totuşi, sub presiunea elementelor muncitoreşti înaintate, s-a constituit *Liga votului universal* ca urmare a faptului că muncitorii, aşa cum relata ziarul „Munca", erau convinşi că „nu au nimic de aşteptat de la vechile politici burgheze". La întemeierea *Ligii votului universal*, Clubul Muncitorilor din Bucureşti „a strîns mai multe mii de iscălituri pentru această reformă". Această hotărîre de a se lupta pentru votul universal cu forţe proprii nu a convenit, însă, elementelor burghezo-liberale. Astfel, la 5 aprilie 1895, cînd s-au deschis lucrările Congresului al III-lea, elementele oportuniste au făcut o nouă încercare de a transforma partidul într-o jalnică anexă a liberalilor. Cerînd modificarea rezoluţiei adoptate de Congresul al II-lea cu privire la votul universal, conducerea oportunistă a introdus menţiunea că P.S.D.M.R. poate să facă alianţă cu Partidul Liberal dacă el se pronunţă pentru colegiul unic.

O dată cu crearea partidului clasei muncitoare, în paginile ziarului „Munca" s-au reflectat mai mult şi în forme variate ideile marxiste [1].

Prin participarea delegaţilor P.S.D.M.R. la congresele şi conferinţele internaţionale socialiste, prin apariţia în limba romînă a unor broşuri şi articole scrise de fruntaşi ai mişcării socialiste internaţionale, ţara noastră a devenit mai cunoscută, avînd un partid care promova cele mai înaintate idei, cu un proletariat în plină dezvoltare, alături de care militau pentru progresul ţării cărturari şi oameni de ştiinţă cu renume mondial.

În rîndurile partidului au militat o serie de studenţi care au devenit renumiţi oameni de ştiinţă ca I. Cantacuzino, D. Voinov, Em. Racoviţă, Const. Parhon, Ştefan Stîncă, scriitori şi critici ca C. Dobrogeanu-Gherea, Raicu Ionescu-Rion, Garabet Ibrăileanu, Paul Bujor, Jean Bart, poeţi ca Păun-Pincio, Traian Demetrescu, Theodor Neculuţă. O serie de frun-

---

[1] În numerele 50 din 31 ianuarie şi 51 din 7 februarie 1893, ziarul „Munca" a publicat în traducere din „Neue Zeit" un articol despre Karl Marx, iar cu prilejul celei de-a zecea comemorări a întemeietorului socialismului ştiinţific, ziarul partidului a publicat amintirile lucrătorului tipograf Fr. Lessner (nr. 4 din 14 martie 1893). Prelucrat după Fr. Engels, a apărut articolul „Despre stat" (19 sept. 1893). „Munca" din 9 mai 1893 a reprodus un interviu luat lui Fr. Engels de un corespondent al ziarului „Le Figaro" în legătură cu alegerile din Germania. Ziarul partidului a publicat conferinţa ţinută de Karl Marx în ianuarie 1849 la Bruxelles, intitulată *Chestia liberului schimb*, articolul *Engels la Viena* (19 sept. 1893). Au apărut reportaje de atitudine marxistă (3 oct. 1893) ca cel intitulat *Congresul socialiştilor marxişti francezi* etc.

tași ai literaturii romînești, cum au fost I. L. Caragiale, Al. Vlahuță și Barbu Delavrancea s-au eliberat, în parte, sub influența partidului muncitorilor, de tiparele strîmte ale individualismului în artă. Pictorii Octav Băncilă și A. Jiquidi au început să se maturizeze sub influența directă a mișcării socialiste, să creeze o școală nouă, realistă, în pictură.

Cu ajutorul intelectualilor din partid și al intelectualilor progresiști, în cadrul cluburilor partidului s-au organizat diferite forme de acțiuni culturale. La 4 ianuarie 1895 au reînceput, la București, în noul local al clubului socialist din strada Doamnei nr. 7, „conferințele, lecțiile de economie politică, comptabilitate, limba franceză, științele naturale" [1]. În cadrul cluburilor socialiste s-au format elemente de valoare din mijlocul muncitorilor cum au fost la București Alex. Ionescu, Alecu Constantinescu, I. C. Frimu, Matache Pădurăreanu, Const. Avramescu, Arghir Parua, Theodor Neculuță, Vasile Anagnoste — și alții, dintre care unii au avut fericirea să mai fie în viață la începutul zilelor însorite pe care le trăiește poporul nostru sub socialism.

La 2 noiembrie 1894 a apărut ziarul „Lumea nouă" ca oficios al partidului, iar ziarul „Munca" și-a încetat apariția.

La Congresul al III-lea delegații muncitori au înaintat biroului o propunere care se referea la faptul că ziarul partidului „Lumea nouă" nu a dat atenție sesizărilor venite din partea muncitorilor. Congresul a hotărît ca „delegatul de redacție" să însărcineze pe un membru al redacției să primească sesizările muncitorilor [2]. După congresul al III-lea al P.S.D.M.R., elementele burghezo-liberale au început să publice în „Lumea nouă" tot mai multe articole inspirate din lucrările liderilor oportuniști, care, după moartea lui Fr. Engels (1895), au pus mîna pe conducerea Internaționalei a II-a.

Muncitorii, peste capul conducerii oportuniste, au desfășurat, în anii existenței P.S.D.M.R., greve puternice, demascînd poziția oportunistă a conducerii partidului, care nega eficacitatea grevelor. Grevele aveau o amploare mai mare acolo unde organizațiile de partid se aflau sub conducerea elementelor înaintate. Astfel, în luna iunie 1893, Alex. Ionescu, în cadrul unei întruniri ținute la clubul muncitoresc din Galați, a declarat că organizația locală era cu atît mai importantă cu cît ea era condusă „aproape numai de lucrători" [3]. Ziarul „Munca" mai relata că organizația socialistă din Galați „a tipărit 1 000 bucăți din Programul social-democrației romîne", că un număr de zidari și lemnari s-au întrunit la club și au pus bazele „sindicatului lucrătorilor zidari și lemnari din Galați", că acest sindicat s-a afiliat la club.

Grevele s-au intensificat și s-au desfășurat cu ajutorul direct al cluburilor socialiste. La începutul lunii mai 1893 toți hamalii din portul Brăila au intrat în grevă, cerînd mărirea salariilor și micșorarea numărului orelor de muncă. După cîteva zile de luptă, greviștii au ieșit învingători [4].

---

[1] *Al IV-lea Congres al social-democrației din Romînia* (*1897*). București. Lito-tipografia populară, p. 16.

[2] *Darea de seamă despre dezbaterile Congresului al III-lea*, p. 10.

[3] „Munca" din 13 iunie 1893.

[4] „Munca" din 9 mai 1893.

O altă grevă a avut loc în acelaşi timp în portul Giurgiu. Şi aici acţiunea s-a desfăşurat sub conducerea clubului partidului. Patronii au fost siliţi să satisfacă cererile muncitorilor.

După întemeierea partidului, în oraşul Galaţi muncitorii brutari au declarat grevă generală. Consiliul General al partidului a întocmit un raport în care a înfăţişat samavolniciile săvîrşite de poliţie împotriva greviştilor. Cu prilejul grevei muncitorilor brutari din Galaţi, prefectul judeţului a trimis o adresă clubului din Galaţi, în care interzicea arborarea steagului roşu. Muncitorii din ţară au convocat întruniri, protestînd împotriva samavolniciilor poliţiei la care erau supuşi greviştii din Galaţi [1].

Şi greva lucrătorilor croitori de la atelierele de confecţii ale armatei s-a desfăşurat, în iulie 1893, sub egida partidului. Greviştii se întruneau zilnic la clubul muncitorilor din Bucureşti unde le vorbea Alex. Ionescu, Niţă Piţurcă [2] şi alţii.

În anul constituirii partidului s-a desfăşurat în Bucureşti lupta strungarilor din Bucureşti împotriva muncii în acord. Ziarul partidului a ţinut să sublinieze solidaritatea greviştilor, indiferent de naţionalitate.

Cu toate că elementele oportuniste din conducerea P.S.D.M.R. căutau să frîneze elanul de luptă al clasei muncitoare, să oprească folosirea acestei arme ascuţite împotriva exploatării—greva, muncitorii continuau lupta, cu hotărîrea sporită, în cursul anilor 1893—1900. În grevele care s-au desfăşurat în Romînia între anii 1893—1900, muncitorii puneau în fruntea revendicărilor respectarea demnităţii omeneşti, reducerea orelor de lucru, o salarizare care să le asigure nevoile zilnice. Muncitorii refuzau să se supună umilirilor de tot soiul, cereau cu hotărîre asigurarea plăţii la timp a salariilor, se ridicau împotriva reţinerilor arbitrare din salariu, împotriva aşa-ziselor „cauţiuni", amenzi etc. Grevele de după crearea P.S.D.M.R., desfăşurate în condiţii grele, datorită, mai ales, numeroaselor samavolnicii din partea patronilor şi a uneltelor patronale, au dovedit muncitorilor că este vorba de o luptă intransigentă între proletariat şi burghezie, care trebuia să se termine prin desfiinţarea exploatării.

Cu toate dovezile concludente că grevele constituiau un factor de progres, de ridicare a conştiinţei muncitorilor, de apropierea lor de socialism, de lupta politică, de necesitatea acestei lupte în frunte cu partidul clasei muncitoare — viitorii „generoşi" afirmau că la noi muncitorii puteau să ajungă la o viaţă mai bună prin „armonia de clasă".

În afară de greve, în anii 1893—1900, P. S.D.M.R. organiza întruniri şi demonstraţii cu prilejul zilei de 1 Mai, aniversarea Comunei din Paris, puternice campanii antimilitariste, manifestaţii de stradă pentru respectarea repausului duminical, împotriva scumpirii traiului etc.

Problema ţărănească continua să stea pe ordinea de zi a congreselor P.S.D.M.R. La congresul al II-lea, delegatul Pencioiu a propus şi congresiştii au votat o rezoluţie cu privire la începerea unei campanii pentru

[1] „Munca" din 9 mai 1893.

[2] Niţă Piţurcă, o figură interesantă din mişcarea muncitorească de la sfîrşitul veacului trecut, arăta muncitorilor că „Statul, ca orişicare exploatator, caută să jefuiască muncitorii" că numai cu ajutorul partidului „se va putea obţine îmbunătăţirea de care clasa muncitoare are absolută nevoie" („Munca" din 4 iulie 1893).

înființarea de bresle țărănești pe lîngă cluburile socialiste „al căror scop să fie, pe lîngă propagarea ideilor socialiste și ajutorarea reciprocă a membrilor țărani la vreme de nevoie" [1]. Înființarea cluburilor socialiste la sate, participarea entuziastă a țăranilor la activitatea acestor cluburi, eroismul cu care au înfruntat țăranii socialiști prigoana guvernului burghezo-moșieresc la sfîrșitul veacului trecut constituie o pagină glorioasă din lupta țărănimii noastre pentru o viață mai bună. În același timp, cu atît mai grav apare faptul că tocmai în acele momente elementele burghezo-liberale au trădat fățiș mișcarea socialistă. Mișcarea muncitorească s-a resimțit de pe urma acestei lovituri care a dezorganizat partidul. În același timp însă, plecarea „generoșilor" a dat posibilitate mișcării muncitorești din Romînia să scape de un balast, socialiștii înaintați ieșind mai căliți, cu mai multă experiență și combativitate în lupta pentru dezvoltarea mișcării socialiste, pentru desființarea exploatării omului de către om.

Lupta hotărîtă, consecventă a socialiștilor înaintați, a elementelor muncitorești înaintate a avut, ca rezultat reconstituirea, în 1910, a Partidului Social-Democrat din Romînia, care, cu toate lipsurile și greșelile sale, „a adus o contribuție prețioasă la ridicarea conștiinței politice a clasei muncitoare, la organizarea luptei sale revendicative" [2].

Un adevărat partid revoluționar, în stare să conducă clasa muncitoare la luptă pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc și pentru instaurarea dictaturii proletariatului, a luat ființă la noi în țară la 8 mai 1921, cînd Congresul general al Partidului Socialist a hotărît cu majoritate zdrobitoare de voturi crearea Partidului Comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a. În fruntea proletariatului și a maselor muncitoare „se afla acum un conducător devotat pînă la capăt cauzei dezrobirii celor ce muncesc, hotărît să conducă la victorie lupta poporului pentru eliberarea de orice exploatare și asuprire" [3].

---

[1] *Darea de seamă despre dezbaterile Congresului al II-lea al social-democrației romîne*, București, Tip. Nouă, 1894, p. 21.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Edit. politică, 1961, p. 426.
[3] *Ibidem*, p. 432.

INTERVENŢIA LUI IANCU DE HUNEDOARA ÎN ŢARA ROMÎNEASCĂ ŞI MOLDOVA ÎN ANII 1447—1448

DE

FR. PALL

Unele momente importante ale intervenţiilor lui Iancu în treburile Ţării Romîneşti şi ale Moldovei nu sînt încă bine lămurite în istoriografie. Astfel, în ceea ce priveşte cronologia amestecului care a dus la înlăturarea lui Vlad Dracul, se preconiza anul 1446 sau ianuarie 1447 [1]. Restaurarea lui Petru al II-lea în Moldova, în luptă cu Roman al II-lea 'a avut loc, după unii cercetători, la începutul anului 1447, după alţii, în august acelaşi an, şi în sfîrşit după alţii în februarie — aprilie 1448 [2]. De asemenea,

[1] Bine cunoscutele izvoare narative (Turóczi, Bonfini, Dlugosz, Chalcocondil) nu oferă nici o indicaţie cronologică formală despre acest eveniment, dar din expunerea primilor doi cronicari rezultă indirect că el s-ar fi petrecut în a doua jumătate a anului 1446, iar expunerea lui Dlugosz se încadrează printre evenimentele din 1447. Din povestirea lui Chalcocondil (a cărui cronologie, în general, e încurcată) reiese că Iancu l-ar fi înlăturat pe Vlad Dracul după lupta de la Varna şi înainte de alegerea sa ca guvernator (deci între noiembrie 1444 — iunie 1446 ; dar se pare că istoricul bizantin contaminează evenimentele intervenţiei din 1448 cu acelea ale amestecului lui Iancu, tot în treburile Ţării Romîneşti, din 1442, cînd, prin acţiunea sa, a avut loc de asemenea, după cum se ştie, o schimbare dinastică pe cale violentă, fiind prins şi decapitat voievodul filoturc Mircea, poate un fiu al lui Vlad Dracul, şi fiind instaurat un domn devotat lui Iancu, Basarab al II-lea, fiul lui Dan). Dintre cercetătorii moderni I. Minea (*Vlad Dracul şi vremea sa,* Iaşi, 1928, p. 215) dă începutul anului 1447. „În primele zile ale anului 1448", dată atribuită în chip eronat de N. Iorga (*Istoria romînilor*, IV, Bucureşti, 1937, p. 89) izvoarelor narative care vorbesc despre sfîrşitul lui Vlad Dracul, de fapt e o scăpare a sa pentru aceeaşi perioadă din 1447 (*op. cit.*, p. 90). După C. C. Giurescu (*Istoria romînilor*, II/1, ed. IV, Buc., 1943, p. 11) Iancu ar fi intrat în Ţara Romînească în decembrie 1446. Cronologia lui Elekes L. (*Hunyadi*, Budapesta, 1952, p. 314) e contradictorie : după ce indică vara anului 1447 pentru evenimentele din Ţara Romînească ce au determinat campania lui Iancu contra lui Vlad Dracul, situează totuşi această campanie, ce ar fi dus la respingerea din aceeaşi ţară a trupelor turceşti aliate ale voievodului, în ianuarie acelaşi an, precum rezultă din context (*ibidem*, p. 315—316). Tot ianuarie 1447 figurează în tratatul de *Istoria Romîniei*, II [Buc., 1962], p. 442.

[2] C. Mureşan (*Ioan de Hunedoara şi vremea sa* [Buc.], 1957, p. 129) : începutul anului 1447 ; P. P. Panaitescu (*Legăturile moldo-polone în sec. XV şi problema Chiliei*, în „Romanoslavica", III, 1958, p. 103—104) : aprilie 1448 (cf. I. Ursu, *Relaţiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ştefan cel Mare*, Piatra-Neamţ, p. 68 : februarie — aprilie 1448) ; *Istoria Romîniei*, II, p. 421 : august 1447.

nu s-a dat atenția cuvenită informației cronicarului polon contemporan Ian Dlugosz, potrivit căreia neobositul protagonist al luptei împotriva pericolului otoman se străduia să „uzurpe" stăpînirea Țării Romînești [1]; nu s-a pus în relații atare informație și o altă știre narativă cu un document în care Iancu adaugă la titlul său obișnuit și pe acela de voievod al acestei țări [2]. E adevărat că mai nou documentul a fost considerat fals [3], pe nedrept însă, după cum vom încerca să arătăm. O reexaminare critică a izvoarelor cunoscute și confruntarea lor cu date documentare publicate, dar ignorate, și cu unele știri inedite, fac posibile o serie de precizări sau îndreptări și cu referire la alte probleme în conexiune cu cele menționate.

I

Mai întîi, istoricilor care s-au ocupat de relațiile dintre Iancu și Vlad Dracul le-a scăpat complet din vedere un act emis de cel dintîi, cu data 10 noiembrie 1447, din Sighișoara, prin care, din cauza pornirii expediției împotriva amintitului voievod al Țării Romînești [4], amînă un proces între Justh de Kosso (Jodoc de Kussow), căpitanul cetății Végles (Viglaš, în Slovacia), și doi orășeni din Sibiu. Comentînd acest document, publicat în 1877, editorul său observă pe bună dreptate că el permite determinarea timpului în care a avut loc campania lui Iancu în Țara Romînească [5]. Căutînd să stabilească o concordanță între acest document și știrile despre expediția în discuție cuprinse în binecunoscuta scrisoare a lui Ioan de Zredna, episcop de Oradea și colaborator intim al lui Iancu, către cardinalul Juan de Carvajal, legat papal în Germania, scrisoare ce (în copia de codice care ni s-a transmis) poartă data de 15 ianuarie 1447 [6], același editor crede că în numărul roman al anului s-a strecurat aici o greșeală în loc de 1448 [7]. De altminteri, fără să cunoască sau cel puțin să citeze această rectificare, dar bazîndu-se desigur pe alte elemente din conținutul scrisorii, și anume pe cele în legătură cu rolul de mediator al legatului

---

[1] J. Dlugossius, *Historia Polonica*, II, Lipsca, 1712, col. 33—34: „terram Bessarabiae sibi usurpare molitur".

[2] Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* [Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniazilor], V, Budapesta, 1913, p. 220 (regest); cf. *Istoria Romîniei*, II, p. 442.

[3] Elekes, *op. cit.*, p. 315, n. 57.

[4] „propter ingressum exercitus contra nephandum Wlad Wayvodam Transalpinum instaurati". E vorba de începutul organizării expediției.

[5] K. Fabritius, *Jodoks von Kussow Steuerforderund an die zwei Stühle Schelk und Mediasch von 1438*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde", Neue Folge, XIV (1877), p. 565, n. 2; citatul la p. 580. cf. 581.

[6] *Johannis de Zredna epistolae*, în I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, II, Viena, 1746, p. 40—42.

[7] Fabritius, *op. cit.*, p. 565, n. 2. El greșește însă cînd afirmă că Vlad Dracul a fost înlocuit de Iancu în 1445, redobîndindu-și domnia, cu ajutorul turcilor, în 1447. Tot așa, numărul robilor creștini despre care amintește epistola lui Ioan de Zredna nu era 40 000, cum pretinde Fabritius, ci numai de 4 000. La 17 mai 1447 n-a avut loc un armistițiu cu turcii (datare eronată). Iancu, după cum vom vedea, nu era întors la Buda, la 27 decembrie 1447, cum se afirmă în aceeași notă.

pontifical în conflictul dintre Ungaria şi Frederic al III-lea de Habsburg, la aceeaşi concluzie justă a ajuns ceva mai tîrziu şi un alt cercetător [1].

Îndreptarea datei se impune cu atît mai mult cu cît destinatarul scrisorii se găsea la 8 ianuarie 1447 încă la Roma [2], sosind în Austria abia în toamna acelui an, printre altele şi cu misiunea amintită — de a mijloci o pace sau un armistiţiu între Frederic şi Ungaria — ce i-a fost încredinţată de papa în august [3].

Că scrisoarea în discuţie nu e din 1447 ci din 1448 rezultă indirect şi dintr-o altă epistolă a lui Ioan de Zredna, referitoare de asemenea la tratativele mijlocite de Carvajal, care poartă data de 18 ianuarie 1448 [4]. În prima scrisoare, din 15 ianuarie, autorul ei arată din Oradea că Iancu nu s-a întors încă (în Ungaria) din expediţia întreprinsă în Ţara Romînească, fiind ocupat „în acele părţi" cu consolidarea rezultatelor ei [5]. Această aluzie corespunde, după cum vom vedea, pentru sfîrşitul anului 1447 şi începutul celui următor, spre deosebire de finele anului 1446, cînd Iancu era angajat în atacul împotriva Austriei [6], şi începutul (ianuarie—aprilie) 1447, cînd el se găsea tot timpul în centrul Ungariei, mai ales la Buda [7].

Iancu se afla în toamna anului 1447 în Transilvania, unde prezenţa lui e atestată, în afară de actul citat din Sighişoara, de mai multe docu-

---

[1] W. Fraknói, *Cardinal Joannes Carvajal's Legationen in Ungarn 1448—1461*, în „Ungarische Revue", 1890, p. 8, n. 3. Cf. o altă eroare similară în epistolarul lui Ioan de Zredna, semnalată, *ibidem*, p. 9, n. 9.

[2] R. Wolkan, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, în *Fontes rerum Austriacarum*, II. Abt., LXVII, Viena, 1912, p. 45, n. Cf. şi L. Pastor, *Geschichte der Päpste*, vol. I, ed. 5—7, Freiburg im Breisgau, 1925, p. 399, n. 5.

[3] P. Lukcsics, *Diplomata pontificum saec. XV*, t. II, Budapesta, 1938, p. 247

[4] Schwandtner, *op. cit.*, II, p. 48 (nr. 32).

[5] Lipseşte pînă acum o ediţie critică a epistolelor lui Ioan de Zredna (cf. şi Komjáthy M., *Hunyadi kormányzói kancelláriájáról* [Despre cancelaria guvernatorială a lui Ioan de Hunedoara], în „Levéltári Közlemények" [Comunicări arhivale], XXVII (1956), p. 36—38). Ediţia lui Schwandtner se bazează pe culegerea lui Paul Ivanici (de Iwanich), nepotul lui I. de Zredna, care a strîns şi a transcris sub forma unui codice, în 1451, o parte din corespondenţa unchiului său. Că data scrisorii în discuţie e greşită reiese şi din faptul că într-una din notele lui Ivanici la această scrisoare (Schwandtner, *op. cit.*, p. 41, n. 2). Ladislau de Gara e menţionat ca palatin, calitate ce nu se potriveşte pentru începutul anului 1447, ci pentru acela al anului următor (eroare observată de Teleki J., *Hunyadiak kora Magyarországon* [Epoca Huniazilor în Ungaria], II, Pesta, 1852, p. 23, n. 5, care totuşi nu şi-a pus problema că data scrisorii ar putea fi inexactă). O eroare evidentă găsim şi în data epistolei lui Iancu către Carvajal, „XIV mensis Decembris"[recte Septembris] 1448 (Schwandtner, *op. cit.*, p. 56—57), fiind scrisă de la vadul Dunării în expediţia ce se va termina la Kosovo. Ni se pare greşită şi data de 23 aprilie 1445 a unei scrisori a lui J. de Zredna către notarul Paul (*ibidem*, p. 9—13), care trebuie să fi fost scrisă cîţiva ani mai tîrziu, fiind în legătură cu această culegere a corespondenţei sale.

[6] Teleki, *op. cit.*, II, p. 26, n. 1 ; Minea, *op. cit.*, p. 209. La 17 (sau 18) octombrie 1446 consiliul de stat în frunte cu Iancu scrie papei Eugeniu al IV-lea din „Feuldwar" (Wolkan, în „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung", XXXIV, 1913, p. 522, cf. Schwandtner, *op. cit.*, II, p. 38—39), care însă e o localitate din Ungaria apuseană — unde e atestat Iancu în oct. — dec. acelaşi an (Sebestyén B., *A magyar királyok tartózkodási helyei* [Locurile de şedere ale regilor Ungariei], Budapesta, f.a. [după 1930], p. 80), iar nu Feldioara, cum credea Minea (*op. cit.*, p. 209, n. 2). Documentul lui Iancu către saşi pe care-l citează Minea (*ibidem*, p. 209—210) în legătură cu pericolul unui atac turcesc, nu e din 18 iunie 1446, ci din 12 iunie 1456 (Teleki, *op. cit.*, X, Pesta, 1853, p. 525—526 ; Elekes, *op. cit.*, p. 454).

[7] Sebestyén, *ibidem*.

mente. Astfel el emite documente la 29 octombrie 1447 din Aiud [1], la 4 [2] şi 6 noiembrie din Mediaş [3], la 12 noiembrie din Sighişoara [4], la 17[5] şi 23 aceeaşi lună din Braşov [6].

II

La 4 decembrie acelaşi an 1447 Iancu emite din „cetatea noastră Tîrgovişte" — spune el — actul în care, alături de titlul său obişnuit din această perioadă, şi anume de „guvernator al ragatului Ungariei", îşi zice şi „din mila lui Dumnezeu, voievod al părţilor transalpine". E vorba de un mandat adresat capitlului din Alba Iulia pentru punerea lui Petru, fiul lui Stroia din Ponor, şi a unor fraţi şi rude ale acestuia, în posesia cîte a unei treimi din moşiile Ponor şi Ohaba, în districtul Haţegului, drept răsplată pentru meritele cîştigate de Petru, urmînd ca ei, în virtutea daniei lui Iancu, să stăpînească de acum înainte acele părţi de moşie asemenea nobililor regatului, după ce Petru ţinuse pînă atunci treimea respectivă din Ponor doar după datina cnezială.

Autenticitatea acestui document — pînă acum inedit, dar cunoscut dintr-un regest, document pe care îl publicăm în anexă, în transcriere şi în fotocopie — a fost pusă mai nou la îndoială. Deşi se recunoaşte că el „pare autentic ca formă", totuşi e socotit „fără îndoială fals în ceea ce priveşte conţinutul", care „nu merită crezare". S-a invocat în sprijinul acestei păreri argumentul că Iancu n-a folosit niciodată titlul de domn al Ţării Romîneşti şi că în decembrie 1447 n-a fost în această ţară. S-a considerat că, după toată probabilitatea, e un fals, plăsmuit „în interesul nobililor de Ponor" înainte de anul 1786, de cînd datează o copie capitulară, ce se păstrează alături de exemplarul original [7].

Să ne oprim, în primul rînd, asupra obiecţiei că în decembrie 1447 Iancu n-a fost în Ţara Romînească. Obiecţia se întemeiază pe teza că intervenţia sa contra lui Vlad Dracul ar fi avut loc în ianuarie 1447, ceea ce, credem, că nu se mai poate susţine după aluzia din documentul cu data 10 noiembrie 1447, la pregătirea expediţiei împotriva amintitului voievod al Ţării Romîneşti şi după rectificarea datei epistolei discutate a lui Ioan de Zredna, care vorbeşte despre aceeaşi expediţie la 15 ianuarie 1448 (iar nu 1447).

Dar inconsistenţa acestei obiecţii iese şi mai mult la iveală dacă confruntăm următoarele documente ale lui Iancu :

---

[1] Beke A., în „Történelmi Tár" [Magazin istoric], 1890, p. 142.
[2] E. Hurmuzaki-N. Densuşianu, *Documente*, I/2, Buc., 1890, p. 740.
[3] Din vol. V ms. al colecţiei de documente Zimmermann-Gündisch (în arhiva Institutului de Istorie al Acad. R.P.R., Filiala Cluj), nr. 2603.
[4] *Ibidem*, nr. 2605.
[5] Hajnal I., *Kivonatok Hunyadi János kormányzó okleveleiből* [Extrase din documentele guvernatorului Iancu de Hunedoara], în „Levéltári Közlemények" I (1923), p. 110.
[6] Din vol. ms. cit. al colecţiei Zimmermann-Gündisch, nr. 2606.
[7] Elekes, *op. cit.*, p. 315, n. 57.

La 10 noiembrie 1447 aflîndu-se la Sighişoara arată că începea organizarea expediţiei împotriva „nelegiuitului Vlad, voievodul transalpin".

La 23 noiembrie dă din Braşov dispoziţii consiliului orăşenesc pentru procurarea unor piese de armament (o platoşă şi opt scuturi).

La 4 decembrie, din „cetatea noastră Tîrgovişte", ca guvernator al Ungariei şi „voievod al părţilor transalpine", face o danie lui Petru din Ponor, cnez în Haţeg, pe care îl înzestrează cu drept nobiliar, ca răsplată pentru slujbe credincioase.

La 16, 23 şi 26 decembrie, aflîndu-se din nou la Braşov, emite acte în legătură cu diferite chestiuni jurisdicţionale, economice şi financiare privind pe orăşenii acestei localităţi, precum şi Feldioara [1].

La 5 [2] şi 9 ianuarie 1448 [3], fiind la Sf. Gheorghe, iar la 17 [4] şi 22 aceeaşi lună, găsindu-se la Odorhei [5], ia felurite măsuri cu privire la pricini din Ţara Bîrsei şi Secuime.

La 1 februarie, aflîndu-se la Bistriţa (Transilvaniei), confirmă pe Ladislau de Báthor în stăpînirea moşiilor sale, ca răsplată a slujbelor acestuia în diferite expediţii, printre care în aceea împotriva „necredinciosului Vladislav [= Vlad], voievodul transalpin, care nu mai e în viaţă (quondam)" [6].

Rezultă limpede, după părerea noastră, din contextul acestei liste, verosimilitatea datei topografice şi cronologice a documentului contestat. Reiese că Iancu în noiembrie se îndrepta prin Transilvania sud-estică spre graniţele Ţării Romîneşti cu oaste împotriva lui Vlad Dracul. La 23 noiembrie 1447 îl întîlnim la Braşov, luînd anumite măsuri în cadrul pregătirilor sale militare. La 16 decembrie el reapare, în lumina documentelor, iar la Braşov. Unde se afla şi ce a făcut între timp? Răspunsul ni-l dă pe de o parte tocmai actul din 4 decembrie, pe care îl emite din Tîrgovişte, iar pe de altă parte scrisoarea lui Ioan de Zredna din 15 ianuarie (1448) şi izvoarele narative cunoscute, care povestesc intervenţia sa în Ţara Romînească pentru înlocuirea lui Vlad Dracul. În luptele care s-au dat acesta şi-a pierdut nu numai domnia ci şi viaţa, faptul din urmă fiind confirmat şi de documentul din 1 februarie 1448, cînd „necredinciosul Vladislav" [= Vlad] e arătat ca ne mai fiind în viaţă.

Din cele de mai sus putem trage concluzia că intervenţia lui Iancu în Ţara Romînească a avut loc la sfîrşitul lui noiembrie şi în prima jumătate a lui decembrie 1447 : 23 noiembrie—16 decembrie fiind limitele cronologice extreme între care se plasează documentul din 4 decembrie.

---

[1] Din vol. ms. cit. al colecţiei Zimmermann-Gündisch, nr. 2614, 2616 şi 2618.

[2] Colecţia cit., nr. 2619.

[3] *Székely Oklevéltár* [Diplomatariul secuilor], [VIII], ed. Barabás S., Budapesta, 1934, p. 70—71.

[4] Din vol. ms. cit. al colecţiei Zimmermann-Gündisch, nr. 2623.

[5] *Székely Okl.*, I, ed. Szabó K., Cluj, 1872, p. 157—158.

[6] Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, I/2, p. 758 (= Hajnal, *op. cit.*, p. 110, regest cu data greşită : 2 febr. 1448). Uneori numele de *Vlad, Vladislav* şi *Ladislaus*, în cazul voievozilor Ţării Romîneşti, se folosesc pentru una şi aceeaşi persoană.

Nici cealaltă obiecție, aceea în legătură cu titlul de voievod al Țării Romînești purtat de Iancu în acest document, nu ni se pare concludentă pentru pretinsa lui lipsă de autenticitate.

Asupra acestei probleme e necesar să insistăm mai mult. După cum se știe, Iancu căuta să-și lege cît mai strîns Țara Romînească și Moldova în frontul comun al luptei împotriva cotropirii turcești, front aflat sub conducerea sa, amestecîndu-se în treburile lor interne spre a înlătura acele elemente de la conducerea acestor țări care, sprijinite de unele fracțiuni boierești, ar fi contrariat politica sa de unire a forțelor Europei de sud-est în lupta antiotomană. Astfel procedă și acum, în 1447—1448, cînd se pregătea intens să-și ia revanșa pentru dezastrul de la Varna și voia să-și asigure participarea militară a celor două țări la ofensiva proiectată, prin care spera ca turcii cotropitori să fie alungați din Europa, precum arăta el papei Nicolae al V-lea, prin condeiul lui Ioan de Zredna, la 17 septembrie 1448 [1].

Fostul aliat al lui Iancu în expedițiile antiotomane din 1444—1445, adică în cruciada de la Varna și în acțiunea întreprinsă în alianță cu flota burgundo-papală pe Dunăre, Vlad Dracul, desigur sub crescînda presiune a turcilor, se văzu silit, în vara anului 1447 (nu 1446, cum se credea pînă acum) să încheie pace și să se alieze cu ei [2]. În același timp el sprijinea în Moldova, în lupta pentru domnie, pe Roman al II-lea, cumnatul său și reprezentantul partidei boierești filopolone față de Petru al II-lea, cumnatul și ocrotitul lui Iancu. Atitudinea lui Vlad Dracul periclita deci realizarea vastului plan de acțiune antiotomană al lui Iancu în regiunea dunăreană și balcanică, în vederea căreia el conta și pe nu mai puțin de 10 000 de ostași din Țara Romînească, de care socotea că va putea să dispună „gratis" (fără plată), după cum se arăta în tratatul încheiat

---

[1] Schwandtner, *op. cit.*, II, p. 52—54.

[2] Epistola des cit. a lui I. de Zredna. Minea (*op. cit.*, p. 209—210) raportează greșit aluzia la încheierea păcii din această scrisoare la „tratatele" anterioare cu turcii (de aici poate și referirea la menținerea lui Vlad Dracul „pe pozițiile păcii de la Seghedin", *Istoria Romîniei*, II, p. 430), conform cărora ar fi fost eliberați robii creștini, restituiți apoi turcilor de către Vlad Dracul. Această restituire, după aceeași scrisoare, ar fi fost unul din motivele intervenției lui Iancu. În realitate, „pacto foedere" nu se referă la eliberarea, ci la extrădarea captivilor, ca urmare a încheierii păcii dintre Vlad Dracul și turci „hac aestate elapsa" (1447). — Poate tot în legătură cu evenimentele petrecute în Țara Romînească în vara lui 1447 trebuie pusă și iminenta venire din această țară în Transilvania a lui „Ladislaus Walahus", pe care Iancu într-o scrisoare către brașoveni, dată din Széchény, 13 iulie 1447, îl numește „proximus noster" (apropiat sau rudă, Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV/1, Buc., 1911, p. 34). Unii cercetători (Iorga, *Istoria romînilor*, IV, p. 91) identifică acest personaj cu Vladislav, din neamul Dăneștilor, devenit domn al Țării Romînești în cursul lui 1448, iar alții (Elckes, *op. cit.*, p. 363, n. 22) cu Vlad Țepeș, ceea ce ni se pare mai puțin probabil. Se pare că înaintașii lui Iancu, fiind probabil de origine din Țara Romînească, erau înrudiți cu dinastia Basarabilor (*ibidem*, p. 75). Scrisoarea din urmă e datată greșit de editorul ei, N. Iorga, din 20 iulie (Pall, *Cronologia documentelor privind Transilvania*, în *Doc. priv. ist. Rom.*, *Introducere*, I, Buc., 1956, p. 495, n. 12). E inexactă și identificarea datei topografice „Zechen" cu Săceni, localitate „în Ardeal" (Iorga, *Istoria romînilor*, loc. cit.). De fapt e vorba de o localitate din comitatul Nógrád, mai ales că Iancu emite actul său de împăcare cu Jiškra (Giskra), căpitanul general al partidei habsburgice din partea superioară a regatului feudal maghiar, la 21 iulie 1447, din Rimaszombat (Rimavská Sobota).

la 6 noiembrie 1447 între reprezentantul său, Ştefan de Frangepan, şi Alfons al V-lea, regele Aragonului şi al Neapolului [1].

Căutînd să asigure premisele înfăptuirii acestui plan, în care scop ducea tratative şi cu papalitatea, cu regatul de Neapole şi cu Albania (unde se afla în plină desfăşurare lupta pentru independenţă, condusă de Scanderbeg, împotriva cotropirii otomane) [2], Iancu s-a hotărît să elimine spărtura deschisă în Ţara Romînească înăuntrul sistemului său politico-militar, înainte de a porni expediţia ce avea să se termine la Kosovo — de altfel cu o nouă înfrîngere — între 17—19 octombrie 1448. Aceasta a fost, fără îndoială, cauza mai adîncă a campaniei contra lui Vlad Dracul, iar nu o răzbunare personală pentru captivitatea în care, potrivit unora din izvoarele narative, l-ar fi ţinut domnul muntean cu ocazia retragerii de la Varna. În atare condiţii, după ce prin armistiţiul din iunie 1447 a ajuns la o reglementare provizorie şi parţială a relaţiilor cu Frederic al III-lea, iar în iulie la un tratat de pace cu Jiskra (Giskra), şi după dieta din septembrie acelaşi an, la care s-a realizat un compromis între partida sa şi clica marilor feudali în frunte cu noul palatin Ladislau de Gara [3], — Iancu îşi pregătea intervenţia în Ţara Romînească. Dacă ar fi să-l credem pe Długosz, care comentează într-un spirit ostil toate acţiunile sale, guvernatorul, ca să poată da un atac prin surprindere, a strîns o oaste considerabilă sub pretextul că se pregăteşte contra turcilor. Dar documentul menţionat din 10 noiembrie 1447, prin care el amînă, la Sighişoara, un proces sub motivul pornirii expediţiei împotriva lui Vlad nu întăreşte această interpretare.

Felul cum s-a desfăşurat acţiunea lui Iancu în Ţara Romînească (după invazia efectuată desigur urmînd drumul obişnuit pe la pasul Branului) e relatat confuz de izvoare. Dintre ele s-a acordat relativ mai multă crezare [4] istoricului bizantin Laonic Chalcocondil, care scrie că Iancu, aducînd un pretendent la tron, din facţiunea Dăneştilor (autorul îl numeşte Dan), cel din urmă a izbutit să-şi ralieze, în preajma luptei ce trebuia să se dea între oastea guvernatorului şi aceea a lui Vlad Dracul, pe adepţii acestuia. Părăsit de ai săi, Vlad şi fiul său au încercat să scape prin fugă. Dar urmăriţi de pretendent şi prinşi, ei fură ucişi de acesta [5]. După cronica lui Ioan Turóczi, protonotar al judelui curţii regale în timpul regelui Matia Corvin, ei au fost decapitaţi din porunca guvernatorului, care totodată a făcut să fie orbit ,,un alt voievod al acelor părţi şi anume fiul răposatului voievod Dan'' şi punînd în scaun un ,,alt voievod'' s-a

---

[1] *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, în *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, XXXV, ed. Thallóczy L. — Barabás S., Budapesta, 1910, p. 350.

[2] Pall, *Les relations entre la Hongrie et Scanderbeg*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen'', X (1933), p. 127—128.

[3] Elekes, *op. cit.*, p. 320—324.

[4] Iorga, *Istoria romînilor*, IV, p. 90—91; tratatul *Istoria Romîniei*, II, p. 430; Elekes, *op. cit.*, p. 314—315.

[5] L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, trad. V. Grecu, Buc., 1958, p. 200 (cf. şi 158).

retras din Țara Romînească[1]. Iar Długosz, după ce pomenește și el executarea lui Vlad Dracul și a fiului său de către Iancu, adaugă că acesta a ordonat să i se scoată ochii chiar pretendentului adus de el — pe care același cronicar îl numește Stancul — spre a încerca să uzurpe el însuși stăpînirea asupra Țării Romînești. Informația e întrucîtva confirmată de o scrisoare anonimă din 7 decembrie 1448, dată din Constantinopol, printre alte știri unele adevărate, altele fanteziste, culese, după cît se pare, de la ostași ai armatei lui Iancu scăpați din dezastrul de la Kosovo și ajunși în capitala bizantină. Se vorbește în acest izvor de o invazie a lui Iancu, „voievodul Ungariei", în Țara Romînească pentru a înlătura un pretendent, „fiu de domn", înscăunat de o oaste turcească trimisă acolo de către sultan, „douăzeci de zile" după Kosovo; corpul expediționar otoman a fost înfrînt, pretendentul prins, orbit și decapitat din porunca lui Iancu, care a devenit astfel „domn al întregii Țări Romînești"[2]. Nu poate fi vorba aici decît de un ecou îndepărtat și confuz al expediției de la sfîrșitul anului 1447, iar nu de o acțiune întreprinsă după înfrîngerea lui Iancu de pe Cîmpia Mierlei în 1448, cum s-a crezut de unii cercetători[3], uitîndu-se faptul că Iancu, după această luptă, a ajuns prizonierul „despotului" Serbiei, Gheorghe Brancovici, la Smederevo, fiind eliberat numai pe la 20 decembrie 1448[4], deci după data scrisorii în cauză.

Năzuința lui Iancu de a încadra Țara Romînească în sistemul său politic-militar, mergînd pînă la planuri de stăpînire teritorială, despre care vorbesc izvoarele pomenite mai sus, poate explica și titlul „din mila lui dumnezeu voievod al părților transalpine", pe care-l poartă în documentul din 4 decembrie 1447, dat din însăși capitala Țării Romînești, Tîrgoviște,

---

[1] J. de Thwrocz, *Chronica Hungarorum*, cartea IV, cap. 44 (în ed. Schwandtner, *op. cit.*, II, p. 258). A. Bonfinius (*Historia Pannonica*, decada III, cartea VII, ed. Colonia, 1690, p. 337), care a folosit și cronica lui Turóczi, scrie că Vlad Dracul a fost prins cu doi fii ai săi „oppido quodam" (pe care Teleki, *op. cit.*, II, p. 5, îl identifică cu Tîrgoviște) și că cel orbit, din porunca lui Iancu, a fost un fiu mai mic al aceluiași domn muntean. După *Istoria Țării Romînești* (ed. C. Grecescu și D. Simonescu, Buc., 1960, p. 4), compilație anonimă tîrzie din sec. XVII, dar care (după părerea editorilor, *ibidem*, p. XX) putea să fi luat știri și din vechile anale interne, Vlad Dracul (adică „Vladislav voevod bătrînul", precum îi spune „Istoria") „au picrit de sabie în mijlocul Tîr[g]șorului", în anul 1445 sau 1446, așa cum rezultă greșit data din același izvor. Într-una din variantele acestuia (Ms.*O*), completată după cronici anterioare, uciderea domnitorului e pusă în legătură cu intrarea în Țara Romînească, în fruntea unei oștiri, a lui „Iancul vodă, gubernatoriul Țării Ungurești" (*ibidem*, p. 4, aparatul critic). Pe această cronică se bazează afirmația cam lărgită a lui Iorga (*Studii și documente*, III, Buc., 1901, p. XXXIX; idem, *Istoria romînilor*, IV, p. 89) că Vlad Dracul și un fiu al său (Mircea !) au fost „tăiați la Tîrșor". În schimb, într-un document, din 3 aprilie 1534, dat din Tîrgoviște de Vlad Vintilă-vodă se amintește „cartea marelui voievod Vlad cel Bătrîn pe care l-a ajuns moartea în satul Bălteni" (*Doc. priv. ist. Rom., veacul XVI, B. Țara Romînească*, vol. II, Buc., 1951, p. 156). S-a presupus că e vorba de Bălteni din Ilfov (raionul Snagov, cf. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 11). Minea (*op. cit.*, p. 213) și alți cercetători cred că se face aici aluzie la Vlad Dracul.

[2] „Et maintenant le Blanc [= Iancu] est seigneur de toute la Valacquie . . ." (Marczali H., în „Magyar Történelmi Tár", 1877, p. 91; scrisoare publicată din nou, fără a cunoaște această ediție, de către Iorga, în *Mélanges d'Histoire Générale*, I, Cluj, 1927, p. 42—45).

[3] Iorga, *op. cit.*, p. 24; Minea, *op. cit.*, p. 215.

[4] Teleki, *op. cit.*, II, p. 101—107; Elekes, *op. cit.*, p. 382—383. Actul lui Iancu, dat din Seghedin, 18 decembrie 1448, e fals (Pall, *Despre două documente false*, în *Kelemen Lajos Emlékkönyv* [Omagiul K.L.], Cluj, 1957, p. 508).

considerată de el ca „civitas nostra". E o expresie, aceasta din urmă, pe care o foloseşte şi pentru alte cetăţi socotite de el în anumite momente ca făcînd parte din posesiunile sale proprii, aplicînd aceeaşi denumire bunăoară pentru Chilia — importanta bază militară obţinută de la Petru al II-lea, în 1448 — potrivit mărturiei actului său din 30 aprilie 1454, ori expresia asemănătoare (*fortalicium nostrum*), pentru cetatea Făgăraşului, luată de la Vladislav al II-lea, după mărturia tot a unui act al său, din 7 aprilie 1456 [1].

Din documentul în discuţie rezultă indirect că pînă la 4 decembrie 1447 a şi avut loc înlăturarea din domnie şi desigur uciderea lui Vlad Dracul. Iancu era stăpîn pe situaţie la Tîrgovişte, considerîndu-se chiar stăpînul direct al întregii ţări. Împrejurarea că nu figurează cu titlul de voievod al Ţării Romîneşti decît în acest singur document se poate datora şi întîmplării, care nu ne-a păstrat alte documente emise în cursul operaţiunilor militare din Muntenia, în care el va fi purtat acelaşi titlu sau cel puţin asemenea documente n-au fost descoperite pînă acum. Dar chiar dacă Iancu n-ar fi emis decît acest singur document cu titlul respectiv, faptul nu ni se pare, după cele arătate mai sus, un argument concludent împotriva autenticităţii lui. E foarte probabil că marele comandant de oşti a nutrit numai trecător gîndul de a-şi subordona nemijlocit Ţara Romînească, în calitate de domn al ei, în urma înlăturării lui Vlad Dracul. În faţa dificultăţilor întîmpinate, renunţînd la această soluţie (pe care, poate, n-o întrezărea prea durabilă, alături de calitatea lui de guvernator al Ungariei, ca una care ar fi stîrnit şi mai mult invidia marilor baroni rivali şi n-ar fi fost tolerată nici de turci), el a instalat sau a sprijinit instalarea unui pretendent în scaunul domnesc al ţării de către partida boierească antiotomană, înainte de a se retrage cu oastea sa la Braşov.

Din oastea de intervenţie a lui Iancu făcea parte probabil — pe lîngă alţi cnezi şi nobili romîni din Banat, Transilvania şi Maramureş, care, precum se ştie, l-au slujit, cu credinţă în expediţiile sale pe vestitul căpitan de oşti din acelaşi neam cu ei — şi Petru din Ponor, beneficiar al daniei făcute chiar din Tîrgovişte şi consemnate în acest document, a cărei autenticitate credem că nu mai poate fi pusă la îndoială, fiind confirmată atît de caracteristicile sale externe cît şi de cele interne, precum şi de asemănarea scrisului pe care-l prezintă cu alte documente ale lui Iancu, cam din aceeaşi vreme [2].

III

Petru, fiul lui Stroia, trebuia să fi fost, după cum rezultă din documentul analizat, din pătura superioară a cnezilor, echivalată, în calitate de „cnezi regali" în faţa forurilor de judecată, cu nobilimea regatului, încă din a doua jumătate a sec. XIV. S-a consfinţit astfel, pe plan juridic,

---

[1] Pall, *Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei şi problema ajutorării Bizanţului* în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Historia" (sub tipar).

[2] A se vedea mai jos observaţiile la documentul publicat în anexă (mai ales p. 1068, n. 3, n. 5, n. 9).

atît diferențierea socială dintre membrii de rînd ai obștilor romînești și cnezi, cît și diferențierea dinăuntrul acestei pături conducătoare, în care alături de „cnezi regali" se deosebesc „cnezii comuni", avînd rostul unor simpli juzi sătești și alcătuind, fără îndoială, majoritatea cnezimii, fiind legați prin condițiile lor modeste de trai de masa membrilor de rînd ai obștilor romînești. Prin întărirea lor, datorită veniturilor culese de la obști de pe urma slujbei lor, pe care o exercitau în virtutea datinei cneziale (*more keneziatus*) și prin rolul lor militar, o parte din cnezi se ridicau tot mai mult deasupra obștilor, devenind „cnezi regali". În sec. XIV și XV, drept răsplată a meritelor cîștigate pe cîmpul de luptă, o seamă dintre ei dobîndiră de la rege, de la voievodul Transilvaniei,de la banul Severinului, în teritoriile de sub jurisdicția acestora, confirmarea în funcția lor sau chiar danii de sate romînești.

În Maramureș, Hunedoara, Banat o parte din ei și-au dobîndit înnobilarea sau chiar dacă nu se menționează totdeauna formal în documente conferirea rangului nobiliar, ei au obținut o echivalare cu nobilimea în privința slujbei și stăpînirii pe care o exercitau cu drept obișnuielnic cnezial asupra anumitor sate. Astfel erau „ohabele", adică „satele libere", avînd scutiri de dări față de reprezentanții puterii centrale, aceste sate adeseori fiind întemeiate chiar de cnezi în locurile lăzuite și împoporate sub conducerea lor. Stăpînirea acestor cnezi asupra unor sate sau părți de sate romînești a fost deci asimilată, prin danie ori confirmare, cu dreptul de stăpînire al nobilimii regatului [1]. Așa s-a întîmplat — chiar după mărturia documentului din 4 decembrie 1447 — și în cazul lui Petru din Ponor, iar „prin el" totodată în cazul fraților săi Șerban (Sorban) și Hălmagiu (Halmad) și al unor rude (poate veri), cum erau Stroia, fiul lui Nicolae, și Ștefan, fiul lui Stanciul. Ei posedau, ca de obicei, pe cît se vede în indiviziune numai a treia parte a moșiei Ponor, iar de acum înainte prin danie, și o treime din Ohaba, cele două „posesiuni" corespunzînd localității Ohaba-Ponor de astăzi (în raionul Hațeg, regiunea Hunedoara). În districtul Hațeg, spre a ne mărgini numai la acesta, existau mai multe localități purtînd numele de Ohaba, din care motiv se menționează uneori „altera Ohaba" și „tertia Ohaba". Ohaba familiei Ponor e pomenită mai tîrziu, în 1506 și 1510, împreună cu localitatea din urmă, printre pertinențele cetății Hunedoara [2].

Formalitatea juridică a punerii acestor membri ai familiei Ponor în posesie de către Radu din Pui (tot în districtul Hațeg), în prezența unui delegat al capitlului din Alba Iulia (ca om de mărturie al locului de adeve-

---

[1] Csánki, *op. cit.*, V, p. 216, 220, 224 ; Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II/2, Buc., 1891, p. 18 20, 23 (vezi mai jos și p. 1068, n. 3) ; D. C. Arion, *Cnejii (chinejii) romîni*, f. l., 1938, p. 177—178 ; Bónis Gy., *Hübériség és rendiség a középkori magyar jogban* [Feudalism și regim al stărilor în dreptul ungar medieval], [cu rezumat francez], Cluj [1945], p. 401, 403—407. Asupra cnezatelor din Hațeg și Banat în sec. XIV vezi M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în „Studii", XIII (1960), nr. 5, p. 147—163 ; idem, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor . . .*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 57—131.

[2] Csánki, *op. cit.*, V, p. 117—118. Cu privire la răspîndirea geografică a termenului de ohabă, N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, Buc., 1933, p. 241.

rire), s-a petrecut, după cum arată indicația obișnuită a capitlului trecută pe dosul documentului, la 15 ianuarie 1448. Cu acest prilej n-a avut loc nici o întîmpinare în ceea ce privește Ohaba, menționată de donator în mandat ca *possessio nostra*. Dar la punerea în posesie a beneficiarilor daniei în a treia parte a moșiei Ponor [1] a făcut contestație Dan din „Zarka", ridicînd pretenții asupra unui sfert al acelei treimi, ceea ce denotă și mai mult accentuarea procesului de fărîmițare a proprietății cneziale prin împărțiri succesive între moștenitori, prin înrudiri, prin danii etc.

De altminteri înaintașii cnezilor din Ponor — care la începutul sec. XV nu se separaseră încă din sînul familiei cnezilor din Rîu-Bărbat — obținuseră mai demult, în 1404, ca danie de la regele Sigismund, dreptul de stăpînire asupra unei jumătăți din această localitate (Ponor) și a treia parte din cnezatul Ponorului, al Streiului (Streiu Plopi) și al Livadiei (adică a veniturilor legate de slujba de cnezi din aceste sate). În 1408 ei — și anume Ștefan, fiul lui Leel din Ponor și cei patru frați ai săi — sînt menționați din nou în cnezatul Ponorului, atunci cînd protestează în fața capitlului din Alba Iulia, împotriva încercării lui Iuga, fiul lui Sanislău din Ponor, părtașul lor la un sfert din același cnezat, de a uzurpa, nu se știe din ce motiv (*nescitur quo ductus consilio*), acest sfert cu titlu de stăpînire nobiliară (*titulo nobilitatis*) [2]. Principalul reprezentant al familiei în vremea ce ne interesează — pe la mijlocul sec. XV — Petru, fiul lui Stroia, era printre acei cnezi hațegani, numeroși, care s-au distins și s-au ridicat în rîndul micii nobilimi ori chiar mai sus, datorită vitejiei lor în războaiele lui Iancu, acesta fiind legat, se pare, de cnezimea din acele părți și prin relații de rudenie [3]. Dintre „feluritele slujbe credincioase", pentru care l-a răsplătit neobositul comandant de oști tocmai din Tîrgoviște, dăruindu-i și o parte dintr-o moșie a sa proprie, nu lipseau, desigur, nici cele îndeplinite în Țara Romînească.

---

[1] Deși se afla în districtul Hațeg, Ponor e arătat, în 1453, într-o dare se seamă a capitlului din Alba Iulia, printre pertinențele cetății Deva, făcînd parte împreună cu această cetate din posesiunile lui Iancu, iar în 1506 și 1510 figurează între pertinențele cetății Hunedoara (Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II/2, p. 35; Csánki, *op. cit.*, V, p. 128).

[2] Doc. 25 august 1404, la Sólyom— Fekete F., în „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve" [Anuarul Societății de Istorie și Arheologie din comitatul Hunedoara], II (1884), p. 22—23; doc. 8 februarie 1408, după microfilm din Státny Slovenský Ústredný Archív, Bratislava, fondul Révay-Stiavnička, fasc. 89, fasc. 2, nr. 3; reg. la Csánki, *op. cit.*, V, p. 155. Vezi *ibidem* și p. 128, 155. Autorul citează (p. 220) și alte documente, din a doua jumătate a sec. XV și de la începutul veacului următor, emanate în favoarea familiei Ponor în legătură cu cele două moșii (sate).

[3] Pentru rolul cnezilor în luptele lui Iancu, în general, a se vedea Iorga, *Istoria romînilor*, IV, p. 89, 97; Elekes, *op. cit.*, p. 82—83, 119—121, și, mai amănunțit, Șt. Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie" ale Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., VIII (1957), p. 44 și urm. Dar nu toți beneficiarii înșirați în documentul din 4 dec. 1447 „stăpîneau pînă atunci în calitate de cnezi" părțile respective din Ponor și Ohaba, după cum se afirmă în acest studiu (p. 52), ci doar Petru, și numai în cazul moșiei Ponor (așa cum se arată și în regestul lui Csánki). Vezi și prezentul studiu, mai jos, p. 1068, n. 3 și 9, p. 1069, n. 1.

IV

Cine era pretendentul instalat de Iancu la Tîrgovişte cu acel prilej? Poate era acel Dan, despre care Chalcocondil scrie că a fost adus de guvernator împotriva lui Vlad Dracul şi pus domn în locul acestuia [1]. Ca reprezentant al facțiunii antiotomane şi om al lui Iancu, se pare că, după retragerea acestuia, el nu se putea menține în fața incursiunilor turceşti de la Nicopol şi din alte cetăți ale graniței dunărene sau nu putea să mențină controlul asupra întregii țări. Aşa se explică probabil mandatul adresat, la 29 februarie 1448 din Timişoara, de către Iancu braşovenilor ca în chestiunea circulației banilor să se întrunească şi să se înțeleagă cu sibienii şi cu oamenii de frunte din Țara Romînească [2]. Ne-am aştepta să se amintească cu acest prilej şi de cererea consimțămîntului domnului țării [3], dacă exista atunci unul cu autoritate efectivă. Că nu exista un astfel de domn şi că Iancu continua să considere Țara Romînească complet subordonată politicii sale, arată şi împrejurarea că a extins cu de la sine putere — „am dispus ca în părțile transalpine...", e formula sa — circulația monedei noi de o valoare unitară (decretată de dietă) [4]. Scopul măsurii era nu numai de a înlesni schimburile comerciale dintre saşi şi Țara Romînească (după cum arată chiar el) dar, desigur, şi acela de a spori veniturile cămărilor monetare ale regatului, care să contribuie la mijloacele financiare trebuincioase marii expediții balcanice.

În atare situație internă confuză a Țării Romîneşti, s-a impus în cele din urmă — prin vara anului 1448 — la tronul acesteia un alt pretendent, Vlad(islav) al II-lea, de altfel tot din neamul Dăneştilor, care, încercînd o politică de echilibru între Imperiul otoman şi Ungaria, a reuşit să se facă tolerat atît de turci cît şi de Iancu [5]. Într-adevăr, într-o scrisoare din 7 august 1448 — care a scăpat atenției istoriografiei romîneşti — Iancu îi vestea, din Rupea, pe braşoveni că „ilustrul principe domnul Vladislav (Wladislaus), voievodul transalpin" urma să vină „acum" la el „pentru binele regatului şi în interesul întregii creştinătăți", deci ei să-l primească cu cinstea cuvenită [6]. Notăm că Iancu era în preajma pornirii amintitei expediții împotriva turcilor, după cum îl înştiința, la 1 august, din Mediaş, pe Casimir al IV-lea, regele Poloniei, intervenind pe lîngă acesta în favoarea lui Petru al II-lea, domnul Moldovei [7].

---

[1] Chalcocondil, *op. cit.*, p. 200, 210.

[2] Din vol. ms. citat al colecției Zimmermann-Gündisch, nr. 2632 : „hominibus potiorum Transalpinarum". Doc. a fost publicat în Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XV/1, p. 34—35 (cu unele erori şi cu data greşită : 7 martie).

[3] Cf. şi Minea, *op. cit.*, p. 216.

[4] Teleki, *op. cit.*, II, p. 56.

[5] După cronicarii turci din sec. XVI (Ruhî Celebi, Seadeddin), acest „Lazoglu" (Ladislau, Vladislav) a fost instalat ca domn al Țării Romîneşti chiar de Iancu, după uciderea lui Vlad Dracul (cf. Decei, *op. cit.*, mai jos, p. 1061, n. 2 ; locul cit. din articolul autorului : p. 49, n. 1).

[6] *Székely Okl.*, VIII, p. 75—76. Cf. Elekes, *op. cit.*, p. 363, care presupune însă că Vladislav urma să se întîlnească cu Iancu pentru a discuta planul comun de operațiuni (împotriva turcilor), ceea ce ni se pare improbabil (vezi mai departe expunerea noastră).

[7] A. Sokolowski — J. Szujski, *Codex epistolaris saeculi XV*, t. I, Cracovia, 1876, p. 40 — 41.

E posibil ca Vladislav al II-lea să fi încercat, în august 1448, să mijlocească o pace între turci şi Iancu, rol pe care i-l cunoaştem în mod cert în anul următor [1]. Totuşi, în tabăra guvernatorului o scrisoare din 11 septembrie 1448 — neutilizată nici ea îndeajuns — înregistrează şi prezenţa unui contingent de 4 000 de arcaşi conduşi de „însuşi principele valahilor" [2], despre care Chalcocondil spune, în legătură cu bătălia de la Kosovo, că era Dan, domnul Ţării Romîneşti. Şi Seadeddin ştie că în oastea lui Iancu s-a luptat „banul Ţării Romîneşti", pierind în cruntul dezastru. Vlad(islav), care scria, într-un ton foarte prudent, la 31 octombrie din Tîrgovişte braşovenilor despre rezultatul acelei mari lupte, în temeiul informaţiilor primite cu două zile mai înainte de la turcii din Nicopol, n-a participat la acea sîngeroasă încleştare şi se găsea în raporturi destul de bune cu ambele părţi beligerante, deşi trebuia să fi avut şi oarecare neînţelegeri cu Iancu, de vreme ce făgăduia să facă „bună pace" cu învinsul acelei lupte, după întoarcerea lui din război [3]. Dar dacă Vladislav era domn al Ţării Romîneşti în timpul marii bătălii de la Kosovo şi se afla pe atunci la Tîrgovişte, cum putea să lupte în aceeaşi vreme pe acea memorabilă cîmpie din inima Serbiei, comandînd acolo 4 000 sau (după Chalcocondil) chiar 8 000 de romîni (munteni), un alt domn al aceleiaşi ţări, cu numele Dan? Dintre explicaţiile încercate pînă azi [4], pentru a dezlega dilema, ajungîndu-se pînă la formula hibridă Vladislav-Dan, care ar fi un singur personaj [5], cea mai plauzibilă — dar cu unele adaptări — ni se pare următoarea : Dan (care ar fi al III-lea purtînd acest nume) se va fi menţinut într-o parte a ţării (poate prin Oltenia) chiar şi după instalarea lui Vladislav la Tîrgovişte. Cete de ale lui Dan vor fi luat parte, împreună cu un contingent condus de Mihail Szilágyi, unul din cumnaţii lui Iancu,

---

[1] Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XV/1, p. 36 (doc. 17 decembrie 1449). În epistola sa des citată, din 15 ianuarie 1448, I. de Zredna ştie că Iancu, ocupat cu consolidarea rezultatelor expediţiei sale din Ţara Romînească şi a „păcii" cu Moldova, aştepta şi sosirea iminentă a unei solii turceşti.

[2] Scrisoarea raguzanului Pasquale de Sorgo, din anturajul lui Brancovici, scrisă din tabăra lui Iancu, la 11 sept. 1448, după traversarea Dunării (de o parte a oastei) şi înainte de începerea înaintării sale prin Serbia. Observăm că ea nu ni s-a păstrat în original (scris neîndoios în italieneşte, căci aşa ne explicăm bunăoară forma „Lamoranae" — care e o greşeală de copist în loc de Lamoravae — din expresia „ostium Lamoravae", care corespunde desigur expresiei „la foce-bocca-della Morava"), ci ni s-a transmis într-o traducere a lui Ciriaco d'Ancona. Deci nu e vorba numai de o „revizie stilistică", pleonastică, făcută de acest umanist, după cum ni s-a părut altă dată (Pall, *Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi*, în „Bulletin Historique de l'Académie Roumaine", XX, 1937, p. 35, n. 1). Epistola a fost publicată (după ediţia lui Mita Kostić) şi comentată de două ori în istoriografia romînă : Iorga, *Du nouveau sur la campagne turque de Jean Hunyadi en 1448*, în „Revue Hist. du Sud-Est Europ.", III (1926), p. 14—18 ; A. Decei, *Oastea lui Iancu Huneade înainte de bătălia de la Kosovo (1448)*, în „Revista Istorică Romînă", XVI (1946), p. 40—44 (fără să cunoască ediţia Iorga).

[3] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, Buc., 1905, p. 314—315.

[4] Idem, *Vlad Ţepeş*, Buc., 1896, p. 67 (Vladislav ar fi fiul lui Dan şi ar fi condus ţara în absenţa acestuia, care se lupta la Kosovo, — teză combătută convingător de Iorga, *Studii şi documente*, III, p. XXVIII şi de Minea, *op. cit.*, p. 214, n. 3) ; Iorga (*Mélanges...*, I, p. 23) se întreabă dacă contingentul de la Kosovo nu era format de romîni din Transilvania. Vezi mai jos şi p. 1064, n. 6.

[5] N. Iorga, *Studii şi documente*, III, p. XXXI; Bogdan, *Documente priv. la relaţiile Ţării Rom.*, p. 85; *Istoria Romîniei*, II, p. 430, 442.

la ciocnirile de graniță cu begii dunăreni din Bulgaria și la cele din Țara Romînească în august 1448 (despre care pomenesc Pasquale de Sorgo și unii cronicari turci din sec. XVI). Dan l-a însoțit apoi personal, în fruntea trupelor sale, pe Iancu, protectorul său, în expediția de la Kosovo [1].

V

Necesitatea unei acțiuni cît mai cuprinzătoare împotriva primejdiei turcești îl îndemna pe Iancu să tindă și la integrarea Moldovei în frontul antiotoman de sub conducerea sa. De aceea, ca o continuare și completare a campaniei din Țara Romînească de la sfîrșitul anului 1447, el s-a amestecat și în frămîntările de pe versantul răsăritean al lanțului carpatic, în luptele dinastice din Moldova, în care de fapt își dădea curs liber întrecerea pentru putere a celor două facțiuni boierești adverse, dintre care una reprezenta orientarea politică spre Polonia, iar cealaltă stătea sub influența lui Iancu. În cursul acestor lupte, se pare în toamna anului 1447, Petru al II-lea, după ce împărțise cîtva timp (de prin iulie) stăpînirea asupra Moldovei cu Roman al II-lea, nepotul său de frate, a trebuit să se refugieze în fața acestuia în Transilvania și să ceară ajutorul lui Iancu [2]. Pentru a-și asigura sprijinul său, el s-a învoit să se căsătorească cu o soră (*soror germana*) bătrînă a guvernatorului, cel puțin așa rezultă dintr-o observație cam răutăcioasă a lui Długosz. Cronicarul atribuie inițiativa încuscririi chiar lui Iancu, oarecum ca un pretext în vederea intervenției militare în Moldova, după aceea făcută, cu intenții de uzurpare, în Țara Romînească. De altminteri și guvernatorul arată în scrisoarea sa către Casimir al IV-lea, din 1 august 1448, că era rudă cu Petru.

Amestecul în Moldova pentru înlăturarea lui Roman al II-lea, omul panilor poloni și cumnatul lui Vlad Dracul, care-l sprijinise împotriva lui Petru, n-a mai decurs sub conducerea personală a lui Iancu. Ocupat în Transilvania cu pregătirea marii campanii sud-dunărene și voind să urmărească probabil mai de aproape tratativele pentru reglementarea raporturilor cu Habsburgii, care trebuiau să intre acum, prin amintita mediere a legatului papal, într-o nouă fază, Iancu, după ce a încheiat cu Petru al II-lea o alianță (așa ni se pare că ar trebui înțeleasă în contextul

---

[1] Decei, *op. cit.*, p. 47 ; Mureșan, *op. cit.*, p. 135 (presupune o împărțire a țării între Vladislav și Dan).

[2] Între 15 septembrie 1447—5 aprilie 1448 nu cunoaștem documente emise de Petru al II-lea (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 299—310). În consecință, nu pare probabil ca el să fi domnit fără întrerupere din august 1447 pînă în februarie 1448 și că abia atunci a fost înlăturat de Roman al II-lea, spre a fi restaurat, cu ajutorul lui Iancu, în aprilie 1448 (Panaitescu, *op.cit.*, p. 103—104). Faptul că între 18 și 23 febr. 1448 Roman a fost silit să fugă din Moldova în Polonia atestă implicit restaurarea rivalului său pînă la această dată (vezi mai jos). Împrejurarea că dintr-un răstimp, de altfel, foarte scurt — din martie 1448 — n-avem documente de la Petru, se poate datora întîmplării sau pierderii lor în cursul secolelor. În sfîrșit, dacă primul doc. păstrat de la acest voievod restaurat e din 5 apr., nu înseamnă că el a ocupat „cu ajutor unguresc" tronul precis la data din urmă, cum afirmă V. Pîrvan (*Alexăndrel vodă și Bogdan vodă*, Buc., 1904, p. 27).

evenimentelor aluzia la încheierea „păcii" cu Moldova, din scrisoarea lui Ioan de Zredna, de la Oradea, din 15 ianuarie 1448), îl trimite pe noul său aliat să alunge pe Roman şi să-şi recucerească tronul Moldovei. În acest scop îi dădu spre ajutor, precum ne informează Długosz, „unele trupe ale sale" [1]. Ioan de Zredna, ţinut la curent cu acţiunile lui Iancu [2], arată în aceeaşi scrisoare, adresată lui Carvajal, preocuparea guvernatorului de a consolida ceea ce după colaboratorul său diplomatic, însărcinat de el cu organizarea tratativelor care trebuiau reluate cu Habsburgii, era (remarcăm noi : în urma expediţiei din Ţara Romînească şi a încheierii alianţei cu Petru al II-lea), doar o „pace precară". Aşadar implicat încă în multe treburi, Iancu deşi l-a înlăturat pe Vlad Dracul, deşi a supus Ţara Romînească şi a încheiat „pace" (adică alianţă) cu Moldova (anume cu Petru al II-lea), trebuia să mai „cutreere în acele părţi". Episcopul umanist caută să scuze această „absenţă" a guvernatorului de la treburile ce-l interesau pe legatul papal, adică de la negocierile cu Frederic al III-lea.

Prezenţa lui Iancu în a doua jumătate a lunii decembrie 1447, după reîntoarcerea din Ţara Romînească, pînă la începutul lui februarie 1448 în apropierea hotarelor Moldovei — la Braşov, Sf. Gheorghe, Odorhei, Bistriţa — credem că e de pus în legătură şi cu pregătirea şi desfăşurarea intervenţiei trupelor sale la începutul anului 1448 pentru restaurarea lui Petru. Această intervenţie deci n-a avut loc în august 1447, cum s-a afirmat recent [3]. Ne mai putînd conta pe sprijinul militar al lui Vlad Dracul, eliminat de pe arena istoriei, Roman a fost izgonit din Moldova. După ce la 18 februarie se mai găsea în capitala ţării, la Suceava, peste cîteva zile, la 23 a aceleiaşi luni, el emite un document din Colomea, lîngă graniţa Moldovei, ca pribeag în Polonia [4].

Comandantul corpului expediţionar al lui Iancu în Moldova putea să fie acel Csupor (de Monoszló, dintr-o familie nobiliară, de origine din Croaţia, cunoscută în istoria Ungariei), aşa cum s-a presupus mai demult [5], personaj pe care o parte a cronicilor moldoveneşti tîrzii, din sec. XVI, îl vor fi transformat în legendarul Ciubăr-vodă, atribuindu-i o domnie de două luni, dar după dispariţia lui Petru şi înainte de înscăunarea, cu ajutor polon, a lui Alexăndrel-vodă, deci abia în 1449. Am adăuga că, potrivit unei afirmaţii, de altfel contestate, a lui Bonfini, Iancu fusese într-o vreme, la începuturile carierei sale ostăşeşti, în slujba lui Dumitru Csupor, pe ale cărui pretenţii la episcopia de Zagreb, în litigiul acestuia cu un alt pretendent, le susţinea ferm ca guvernator [6]. Se menţionează ca fraţi ai acestuia : Acaţiu şi Gheorghe. Va fi fost unul dintre aceştia comandantul trimis în Moldova? Nu ştim. Se cunoaşte apoi un Nicolae Csupor, voievod

---

[1] Długosz, *op. cit.*, col. 34.

[2] Ultimele veşti, solicitate de I. de Zredna de la Iancu pe la 25 dec. 1447, puteau fi trimise de către acesta la Oradea pe la începutul anului următor, din Braşov sau din Sf. Gheorghe.

[3] *Istoria Romîniei*, II, p. 421.

[4] Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 288—309.

[5] J. Chr. von Engel, *Geschichte von Moldau und Walachey*, II, Halle, 1804, p. 128.

[6] Fraknói, *Magyarország és a római Szent-Szék* [Ungaria şi Sf. Scaun de la Roma], II, Budapesta, 1902, p. 76—77; Elekes, *op. cit.*, p. 88.

al Transilvaniei, alături de Ioan Pongrácz (între 1467—1472), care va fi răsplătit de regele Matia Corvin pentru meritele cîştigate în expediţia acestuia, tot în Moldova, din 1467 [1]. Şi rolul acestui Csupor, voievod al Transilvaniei, în războiul împotriva lui Ştefan cel Mare va fi contribuit, prin contaminare şi confuzie, la născocirea tîrzie a figurii enigmatice a lui Ciubăr-vodă.

Un rezultat sau poate chiar o condiţie a restaurării lui Petru al II-lea în scaunul domnesc al Moldovei, cu ajutorul lui Iancu, a fost, precum se ştie, cedarea Chiliei, posesiune pe atunci moldovenească, acestuia din urmă. Evenimentul trebuia să fi avut loc, prin urmare, mai degrabă pe la începutul anului 1448, iar nu prin iunie—iulie, cum s-a presupus mai nou [2]. Instalarea unei garnizoane de către guvernator în importanta cetate din apropierea gurilor Dunării — poate chiar a corpului expediţionar, care îl restaurase pe Petru [3] — însemna ajungerea întregii linii a marelui fluviu, de la Belgrad pînă la vărsarea lui în Marea Neagră, sub controlul conducătorului luptei antiotomane [4]. Evident, el putea considera acest avantaj strategic ca o premisă favorabilă pentru ofensiva pe care se pregătea s-o dezlănţuie în sudul Dunării. În vederea ofensivei el îşi asigură din partea lui Petru al II-lea (cu toate că acesta între timp se văzu silit să se recunoască, asemenea predecesorilor săi, vasal al Poloniei) şi trimiterea unui ajutor militar, compus din „trei mii de călăreţi din Moldova, dintre cei mai aleşi şi foarte bine înarmaţi”, împreună cu fruntaşi din aceeaşi ţară. Ne-o spune scrisoarea menţionată a lui Pasquale de Sorgo, dată la 11 septembrie 1448 [5]. Alături de trupele amintite din Ţara Romînească şi fireşte alături de cele din Ungaria şi Transilvania, alături de mercenari din deosebite neamuri [6], făceau parte şi ei din oastea lui Iancu în drum spre fatala cîmpie de la Kosovo, spre a-şi vărsa sîngele în lupta

---

[1] Asupra familiei Csupor de Monoszló : Nagy I., *Magyarország családai* [Familiile din Ungaria], III, Pesta, 1858, p. 185—186. Teleki (*op. cit.*, II, p. 26, 44) admite ipoteza lui Engel cu privire la Csupor, dîndu-i însă acestuia greşit prenumele de Petru, poate sub influenţa numelui voievodului în legătură cu care îl menţionează Engel. Alţii cred că e vorba de Gheorghe Csupor (Elekes, *op. cit.*, p. 388, n. 9), despre care ştim că în 1443 a fost, alături de Nicolae de Ocna Sibiului, unul dintre vicevoievozii Transilvaniei (Pall, în *Doc. priv. ist. Rom.*, *Introducere*, I, p. 504). Asupra lui Nicolae Csupor : A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 3—5. Cf. şi Bonfinius, *op. cit.*, dec. IV, cartea I, p. 397.

[2] Panaitescu, *op. cit.*, p. 104.

[3] St. Nicolaescu, *Documente slavo-romîne*, Buc., 1905, p. 110 (notiţe). Autorul crede că Csupor a fost chiar comandantul garnizoanei din Chilia. E posibil, dar cîţiva ani mai tîrziu, în 1453-54, funcţia aceasta era deţinută, după toată probabilitatea, de Stoica Ghizdavici (Pall, *Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei*, sub tipar).

[4] *Ibidem*.

[5] Iorga, *Du nouveau*, p. 15—16, 20 ; Decei, *op. cit.*, p. 41—42, 50.

[6] Pentru faptele de arme ale cnezilor în expediţia ce s-a terminat la Kosovo a se vedea Iorga, *Istoria romînilor*, IV, p. 97 ; Pascu, *op. cit.*, p. 54—57 (dar afirmaţia precisă, făcută aici, despre prezenţa cu acest prilej în oastea lui Iancu a unui contingent de 2 000 de romîni din Transilvania, se datoreşte unei confuzii între scrisoarea lui Pasquale de Sorgo, din 1448, şi un izvor de pe la 1475 sau 1479, care se referă la forţele militare din vremea lui Matia Corvin ; cf. „Történelmi Tár”, 1885, p. 762 ; Veress, *op. cit.*, I, p. 33—34 ; Iorga, *Du nouveau*, p. 20—21). Pentru mercenari : M. Dan, *Armata şi arta militară a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii şi cercetări de istorie” ale Fil. din Cluj a Acad. R.P.R., VIII (1957), p. 72, 105.

comună împotriva cotropitorilor turci, pe aceleaşi meleaguri unde fuseseră înfrînţi în 1389 sîrbii cneazului Lazăr, după o rezistenţă eroică, slăvită în epica populară iugoslavă, ca şi de altminteri vitejia lui Iancu „Sibineanul".

VI

Mai tîrziu, după moartea lui Iancu, dispărut în gloria strălucitei sale biruinţe de la Belgrad, cîştigată cu sprijinul entuziast al maselor populare asupra cuceritorului Constantinopolului, în urma acestei revanşe a înfrîngerilor de la Varna şi Kosovo, i se va aduce memoriei sale de către marii feudali duşmani ai săi din jurul tînărului Ladislau al V-lea, într-un act emis în numele acestuia, la 21 martie 1457, învinuirea că el a făcut ca unii voievozi ai Ţării Romîneşti şi ai Moldovei, credincioşi Ungariei, să fie omorîţi, alţii să fie izgoniţi, punînd pe alţii în locul lor, pe care îi socotea obligaţi faţă de el însuşi [1]. Cu referire la Moldova chiar regele Matia Corvin, spre a-şi justifica pretenţiile de suzeranitate faţă de Ştefan cel Mare, arată, într-un document de prin aprilie 1468, că tatăl său, cînd era guvernator, a schimbat pe mai mulţi voievozi „după plac şi fără contrazicere" [2]. Aluziile la evenimentele studiate de noi mai sus (dar şi la intervenţiile de dinainte şi de după 1447—1448) sînt clare. În realitate însă, marele ostaş de obîrşie romînească, ce şi-a închinat viaţa organizării şi conducerii luptei pentru respingerea valului furios al primejdiei otomane abătute asupra regiunilor balcanice şi dunărene, printre care şi asupra ţărilor romîne, nu putea să-şi subordoneze politica sa — chiar şi atunci cînd ea lua un caracter autoritar, de „făcător de voievozi" — în primul rînd unor ambiţii de putere şi mărire personală, cum ar rezulta la prima vedere din aceste aluzii.

Desigur, nu trebuie să cădem într-o tendinţă apologetică şi să facem abstracţie de influenţa pe care au exercitat-o şi unele interese personale şi preocupări de întărire a poziţiei partidei sale în luptă cu egoismul strîmt de clasă şi cu pornirile anarhice ale baronilor, adversarii săi politici, care căutau tocmai să frîneze strădaniile de a duce lupta antiotomană în cît mai bune condiţii. Totuşi acţiunile lui Iancu în legătură cu ţelul însuşi al vieţii sale : lupta împotriva cotropirii turceşti — acţiuni în care se încadrează şi intervenţiile sale în treburile Ţării Romîneşti şi ale Moldovei — se inspirau din motive mai adînci, din situaţia obiectivă creată de pericolul expansiunii otomane, de această formă deosebit de înapoiată a feudalismului în comparaţie cu relaţiile feudale mai evoluate în acea vreme din ţările europene. Feudalismul parazitar al imperiului otoman se întemeia pe necontenite cotropiri, îndreptate împotriva independenţei altor popoare, spre înrobirea şi jefuirea acestora. Acest caracter hrăpăreţ, ostil muncii creatoare, profund retrograd al cuceririi şi dominaţiei despotice-militare otomane a fost subliniat, după cum se ştie, de clasicii marxism-leninismului.

---

[1] Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, II/2, p. 87.
[2] Veress, *op. cit.*, I, p. 6.

Acțiunile lui Iancu erau dictate, în ultima instanță, de necesitatea înmănuncherii forțelor din sud-estul Europei pentru a pune capăt unei astfel de situații catastrofale, a preîntîmpina extinderea mai departe a cuceririi turcești, a o stăvili și chiar a o înlătura complet din țările subjugate ale Europei. Privită în această perspectivă istorică poate fi apreciată just și politica sa față de Țara Romînească și Moldova în perioada studiată.

Din prezenta cercetare rezultă cîteva concluzii, în parte noi, pe care le-am putea formula în cele ce urmează :

1. Intervenția lui Iancu de Hunedoara pentru înlocuirea lui Vlad Dracul în fruntea Țării Romînești a avut loc la sfîrșitul lunii noiembrie și în prima jumătate a lunii decembrie 1447, iar nu în 1446 sau ianuarie 1447, după cum s-a crezut pînă acum.

Această intervenție a fost impusă de apropierea în vara anului 1447 (nu 1446) a voievodului muntean față de turci, sub presiunea crescîndă a acestora, deschizîndu-se astfel o spărtură în frontul antiotoman de sub conducerea lui Iancu.

Pentru a încadra Țara Romînească în mod cît mai strîns în sistemul politic-militar al luptei împotriva cotropirii turcești, după înlăturarea lui Vlad Dracul, Iancu și-a luat în chip trecător și titlul de voievod al acestei țări, titlu atestat de un act de danie în favoarea unuia dintre numeroșii cnezi transilvăneni, părtași credincioși de arme ai marelui comandant de oști de aceeași viță cu ei. Din analiza întreprinsă în acest studiu, credem că reiese limpede, pe lîngă autenticitatea formală, și cea de conținut a acestui document. De altminteri, așa cum am încercat să arătăm, mărturia lui găsește un ecou corespunzător și în alte izvoare contemporane.

La această soluție de subordonare personală a Țării Romînești Iancu însă a renunțat repede, poate fiindcă n-o întrezărea prea durabilă, alături de calitatea lui de guvernator al regatului Ungariei, ca una care ar fi ațîțat și mai mult invidia marilor feudali adversari ai săi și n-ar fi fost tolerată nici de Imperiul otoman. Pe acesta l-ar fi neliniștit ajungerea Țării Romînești sub conducerea directă tocmai a campionului luptei din sud-estul Europei împotriva expansiunii „clasei ocupanților militari" turci (Marx).

De aceea, Iancu s-a hotărît să instaleze sau să sprijine instalarea unui pretendent (probabil Dan) în scaunul domnesc al acestei țări de către partida boierească antiotomană. Curînd însă, în situația confuză creată de luptele dintre facțiunile boierești rivale și de presiunea turcească, s-a ridicat un alt pretendent (Vladislav), care, înscăunat la Tîrgoviște, căuta să ducă o politică de echilibru între Ungaria și Imperiul otoman. Iancu, angajat în pregătirea unei noi mari campanii sud-dunărene, prin care voia să-și ia revanșa pentru dezastrul cruciadei de la Varna, s-a învoit, se pare, să-l tolereze, măcar vremelnic, pe Vladislav. Dan însă, ca reprezentant al orientării categoric ostile turcilor, se va fi menținut într-o parte a țării și a participat, în fruntea unui contingent de trupe muntene, la cea de-a doua luptă de la Kosovo, care s-a terminat și ea cu o gravă înfrîngere (în octombrie 1448).

2. Ca urmare şi completare a intervenţiei în Ţara Romînească, Iancu — îndemnat, în primul rînd, de aceeaşi necesitate a unei acţiuni cît mai cuprinzătoare contra primejdiei turceşti, în vederea căreia voia să-şi asigure şi colaborarea forţelor de pe întreg teritoriul romînesc — a trimis o oaste în Moldova.

Astfel, cu ajutorul lui Iancu, prin februarie 1448 (iar nu la începutul anului 1447 sau în august 1447 ori în aprilie 1448) a fost restaurat Petru al II-lea; rivalul acestuia, Roman al II-lea, aliat al lui Vlad Dracul şi sprijinit de panii poloni, a fost nevoit să fugă în Polonia.

Izbutind să integreze şi Moldova în frontul comun antiotoman, ţară de la care obţinu totodată cedarea Chiliei, importantă bază militară la gurile Dunării, Iancu şi-a asigurat şi participarea unei trupe de călăreţi moldoveni, pentru campania de la Kosovo, fapt care n-a fost pînă acum suficient pus în lumină de istoriografie.

ANEXĂ

1447 decembrie 4, Tîrgovişte. Iancu de Hunedoara, guvernatorul regatului Ungariei şi voievodul Ţării Romîneşti, ca răsplată pentru slujbele credincioase ale lui Petru, fiul lui Stroia din Ponor, îi dăruieşte lui, unor fraţi şi altora (rude ale aceluiaşi) o treime a moşiei Ponor, pe care Petru o ţinea pînă acum în calitate de cnez, precum şi o treime a moşiei sale Ohaba, ambele în districtul Haţeg, spre a le stăpîni de aici înainte cu acelaşi drept cu care îşi stăpîneau moşiile nobilii regatului şi porunceşte capitlului din Alba Iulia să-şi trimită omul de mărturie pentru punerea lor în stăpînire.

Johannes de Hwnyad, regni Hungarie gubernator ac dei gracia parcium Transalpinarum wayuoda, honorabili capitulo ecclesie Albensis Transsiluane, salutem cum honore. Cum nos attentis et consideratis multimodis fidelitatibus Petri filii Ztroya de Ponor, quibus ipse sacre regni Hungarie corone et expost nobis pro locorum et temporum diversitate studuit complacere, terciam partem possessionis Ponor predicte, quam hactenus more keneziatus tenuisse perhibetur et possessionis nostre Ohaba similiter terciam partem, omnino in comitatu de Hwnyad in districtu Hatzak existentes habitarum, simulcum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis universis, juxta aliarum liberarum villarum nobilium regni Hungarie morem [1], eidem Petro de Ponor et per eum Sorban ac Halmad, fratribus suis carnalibus, item Ztroya filio Nicolai ac Stephano filio Ztanchul de dicta Ponor imperpetuum dederimus velimusque eosdem per nostrum ac vestrum homines in dominium earundem legittime facere introduci; super quo vestram presentibus requirimus honorabilitatem vobisque seriosius precipiendo comittimus et mandamus quatenus vestrum [2] mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Radul vel

[1] Cuvînt scris deasupra rîndului de aceeaşi mînă.

[2] Ultimele două cuvinte, ca de altminteri şi alte părţi ale documentului, sînt acoperite de o pată de umezeală.

Bokor[1] de Pugy[2] neve Michael de Rasor[3], aliis absentibus, homo noster ad facies prenominatarum possessionum Ponor et Ohaba vicinisque et commetaneis earundem inibi legittime convocatis et presentibus accedendo, introducat prefatos Petrum, Sorban, Halmad, Ztroya et Stephanum in dominium prefatarum terciarum parcium dictarum possessionum Ponor et Ohaba statuatque easdem eisdem, premisso nostre donationis titulo ipsis incumbente, perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint, evocet eos contra prefatum Petrum et alios supradictos[4] in presenciam wayuodarum[5] Transsiluanensium ad terminum competentem, racionem contradictonis <eorum> reddituros. Et post hec huiusmodi introductionis et statucionis seriem, ut fuerit expediens, cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui premisse statucioni intererunt[6], nominibus terminoque assignato eisdem[7] wayuodis[8] suo modo rescribatis. Datum in civitate nostra Tergouisthya, in festo beate Barbare virginis, anno domini millesimo quadringentesimo XL septimo.

[Pe verso, în mijloc, adresa de aceeaşi mînă :] Honorabili capitulo ecclesie Transsiluane Albensis Transsiluane, pro Petro filio Ztroya de Ponor et aliis intrascriptis, introductoria et statutoria[9].

[De o mînă tîrzie, din sec. XVIII :] Anno 1447.

[De o altă mînă contemporană cu documentul, în marginea stîngă :][10]. Homo guberna-

---

[1] Scris de aceeaşi mînă deasupra cuvîntului *Rasor*, şters.

[2] *Pugy* e una din variantele numelui localităţii *Puly* (Pui, r. Haţeg), Cf. Csánki, *op. cit.*, V, p. 129.

[3] *Rasor* = *Rusor* (Rîuşor), cf. Csánki, *op. cit.*, V, p. 132. Pentru acest Mihail din Rîuşor, care, împreună cu fraţii săi, e confirmat printr-o diplomă a regelui Ladislau al V-lea, din 1453, în stăpînirea moşiilor sale „Ryusor" şi „Serel", din districtul Haţeg, cu dreptul de stăpînire nobiliară — în condiţii asemănătoare, dar mai amplu precizate, celor din prezentul mandat al lui Iancu (care prin însuşi caracterul său e un act de redactare simplă) — a se vedea Hurmuzaki-Densuşianu, *op.cit.*, II/2, p. 18—19. Şi anume se precizează că dreptul nobiliar (feudal) se va exercita în condiţiile în care regii Ungariei au donat şi pînă acum sate în districtele romîneşti. Mihail de Rîuşor mai e amintit, ca delegat la o punere în posesie, într-un alt document din 1453, emis de rege (*ibidem*, p. 22), şi într-unul din 1456, emis de acelaşi (*Codex diplomaticus Teleki*, ed. Barabás, II, Budapesta, 1895, p. 59).

[4] Cf. mai sus, p. 1067, n. 2.

[5] Scris de aceeaşi mînă deasupra cuvîntului *palatinalem*, şters. Alt exemplu de citare în faţa palatinului : în mandatul lui Iancu către capitlul din Alba Iulia, cu data Timişoara, 26 mai 1446, în favoarea nobilului Dan din Cinciş din districtul Haţeg (Magyar Országos Levéltár, Budapesta), Dl. 29 481, fotocopie în posesia Inst. de Ist. Cluj ; publ. în Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, I/2, p. 727—728. Cf. un alt caz, din 1451, la Mihályi, *Máramarosi diplomák*, Sighet, 1900, p. 356. — Voievozi ai Transilvaniei în această vreme erau Emeric Bebek de Pelsöcz şi Nicolae de Ujlak.

[6] Cf. mai sus, p. 1067, n. 2.

[7] Urmează *domino* (prescurtat), şters.

[8] Corectat de aceeaşi mînă din *palatino*.

[9] Documentul e scris în obişnuita cursivă gotică, contemporană (ca duct, sistem de prescurtare etc.), pe care o prezintă actele scrise de notarii din cancelaria lui Iancu, astfel şi cele citate la p. 1069, n. 1 sau mai ales mandatul lui Iancu către capitlul din Alba Iulia, emis din Nagyhatvan (comit. Heves) la 29 iunie 1447, cu privire la confirmarea nobilului Mihail din Peşteana — un familiar al guvernatorului, — precum şi a fraţilor şi a unui văr al lor în stăpînirea părţilor lor de moşie din Peşteana şi Rechişoara (azi Răchitova, r. Haţeg), ca răsplătire a meritelor cîştigate de acel Mihail (Magyar Orsz. Ltár, Budapesta, Dl. 29 454, fotocop. la Inst. de Ist. Cluj ; reg. la Csánki, *op. cit.*, V, p. 216).

[10] Scrierea mai unghiulară şi mai groasă decît cea din textul documentului ; pare de aceeaşi mînă cu însemnările similare contemporane ale capitlului de pe mandatele emise de Iancu la 26 mai 1446 (vezi mai sus, n. 5) şi 29 iunie 1447 (n. 9).

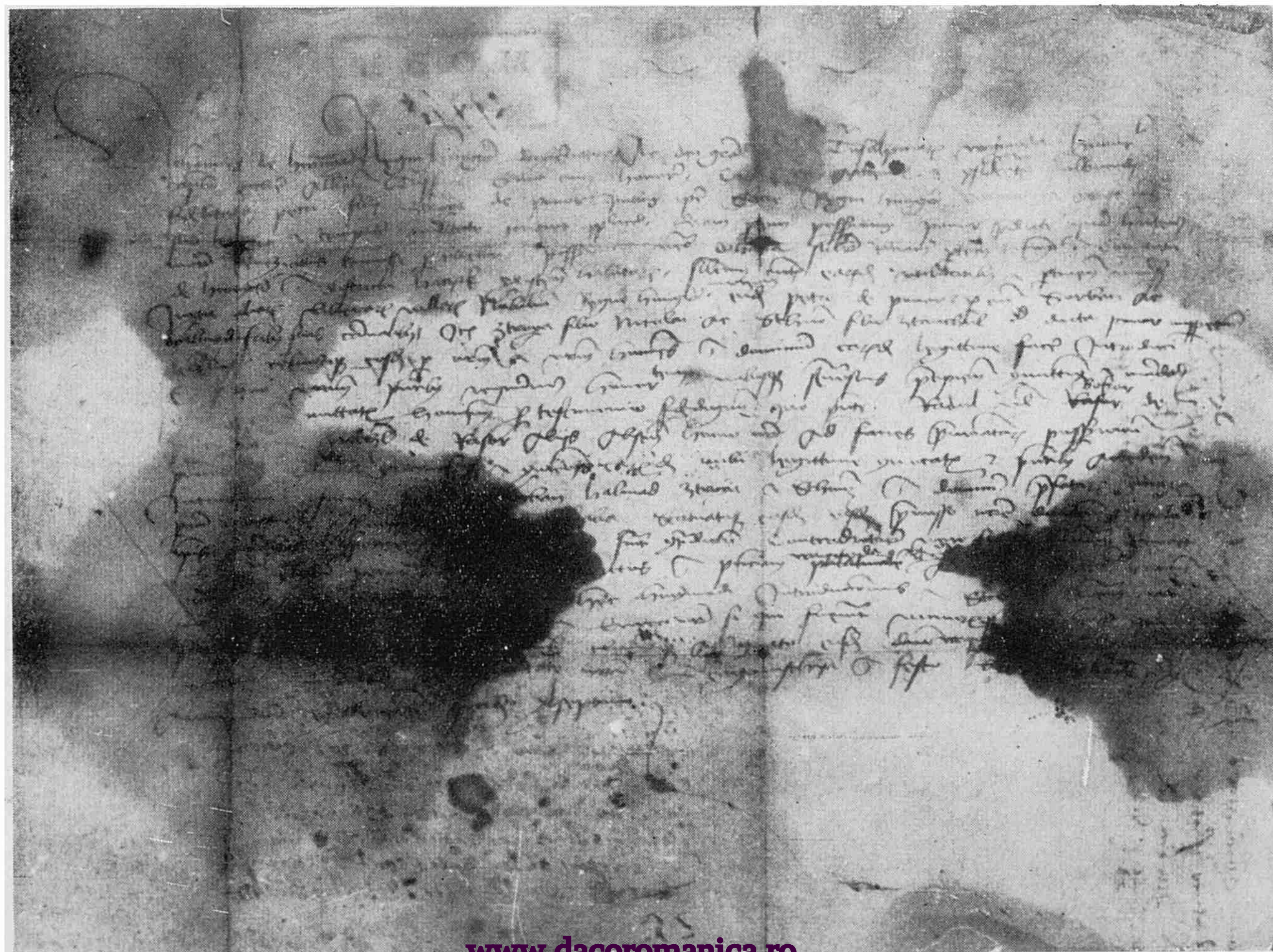

Fig. 1.—1447 decembrie 4, Tîrgovişte. Iancu de Hunedoara către capitlul din Alba Iulia (recto).

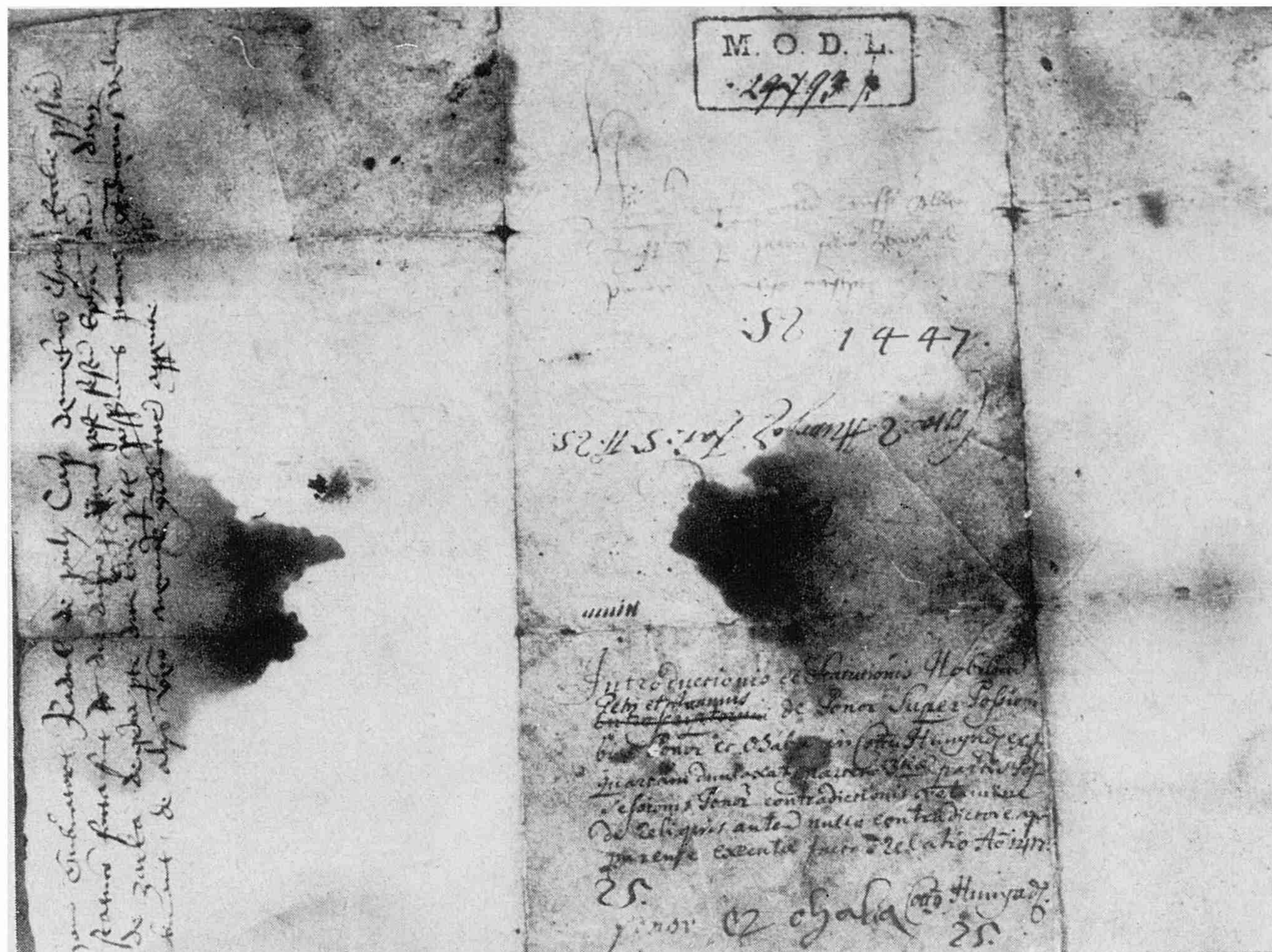

Fig. 2.—Același act (verso).

toris Radul de Puly [1], capituli Demetrius chori ecclesie presbyter [2]. Statucio facta fuit die decimo proximo post festum Epiphanie domini, Dan de Zarka de quarta parte dicte tercie partis possessionis Ponor contradictionis velamine obviavit, de aliis vero nemine contradictore apparente.

[De o a treia mînă, tîrzie, din sec. XVIII, tot în mijloc :] Introductionis et statutionis nobilium Petri et Joannis [3] de Ponor super possessionibus Ponor et Ohába, in comitatu Hunyadiensi existentibus, quartam dumtaxat partem 3^{tiae} partis possessionis Ponor contradictionis velamine, de reliquis autem nullo contradictore apparente, executae facta est relatio Anno 1417 [4].

Ponor et Ohaba [5]. Comitatus Hunyadiensis [6].

[Veche însemnare de arhivă :] [7] Cista 2 Hunyad. fasc. 5.II.25.

Pe verso, în marginea dreaptă şi stîngă, se disting urme slabe ale unei peceţi mici rotunde, aplicate, care a fost fixată de document.

Orig. hîrtie, cu pete mari de umezeală şi cu găuri în dreptul cutelor lăsate de împăturire, Magyar Országos Levéltár, Budapesta, Dl. 29 793; transcris după fotocopie în posesia Inst. de Istorie al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. [8]. Exprim mulţumiri conducerii Arhivelor menţionate care au binevoit să dispună colaţionarea prezentei transcrieri cu originalul şi examinarea părţilor şterse, din cauza umezelii şi ilizibile în fotocopie, cu ajutorul razelor ultraviolete. Astfel a putut fi descifrat textul întreg. De altfel, documentul se afla în proastă stare încă din sec. XVIII, cel puţin, căci copia autentică a capitlului din Alba Iulia, de la 1786, anexată originalului, reproduce textul, după cum se notează în aceeaşi copie, „exceptis locis illis, in quibus ob vetustatem tritae et lacerae adeoque illegibiles existebant; quae lineolis interductis significanda duximus".

---

[1] E menţionat şi în mandatul lui Iancu (printre cei designaţi ca delegaţi ai acestuia) către capitlul din Alba Iulia, emis din Hunedoara la 20 iulie 1445, privind confirmarea lui Petru, fiul lui Balotă, precum şi a lui Valentin, fiul lui Vlad, şi a celuilalt Valentin (*alterius Valentini*), fiul lui Tatul, în cnezatul moşiilor Rîul Alb şi Ohaba în districtul Haţeg, ca răsplată a slujbelor credincioase (Magyar Orsz. Ltár, Budapesta, Dl. 29 480, fotocop. la Inst. de Ist. Cluj ; menţiune la Csánki, *op. cit.*, V, p. 89). De asemenea, e amintit în aceeaşi calitate (ca de altminteri şi preotul Dumitru, ca om de mărturie al capitlului, în însemnarea de pe verso) într-un mandat al lui Iancu către acelaşi capitlu, cu data Timişoara, 18 mai 1447, cu referire la punerea cnezilor Balica, Baiu (Bay), Nandra şi Vîlsan (Wlzaan) în stăpînirea unor părţi ale moşiilor Băieşti, Rîul Alb şi Ohaba din distr. Haţeg, tot pentru slujbele lor (Magyar Orsz. Ltár, Dl. 29 790, fotocop. la Inst. de Ist. Cluj ; menţiune la Csánki, *op. cit.*, V, 71, 89. Asupra cnezilor din Băieşti vezi şi Szabó K., în „Történelmi Tár", 1890, p. 104, nr. 295 : doc. din 25 februarie 1448, Sighişoara (corect : 3 martie [= dominica Letare] 1448, Timişoara, precum ne arată copia, după care a fost publicat, ce se păstrează în colecţia Mike S. de la Bibl. Centrală Universitară din Cluj) ; Hurmuzaki-Densuşianu, *op. cit.*, I/2, p. 761—762 : doc. din 6 mai 1449, Hunedoara (după Kemény J.) ; A. Sacerdoţeanu, în „Academia Romînă, Memoriile Secţiunii Istorice", seria III, t. XVII (1935/36), p. 215 şi urm. (în legătură cu moşiile Băieşti şi Ohaba din distr. Haţeg, potrivit unui doc. din 1458). — Dumitru e pomenit ca om de mărturie al capitlului şi într-o însemnare dorsală de pe doc. din 26 mai 1446 (vezi mai sus, p. 1068, n. 5).

[2] Vezi nota precedentă.

[3] Cele două nume scrise de aceeaşi mînă deasupra cuvîntului *introscriptum*, şters. Despre Ioan nu e vorba în act !

[4] Corect : 1448.

[5] Ultimele două cuvinte sînt adăugate de o altă mînă (din sec. XVII).

[6—7] De o mînă din sec. XVIII.

[8] Mulţumesc colegului prof. Sig. Jakó şi cercetătorului J. Dani pentru ajutorul acordat în descifrarea unor părţi deosebit de dificile ale acestui document.

ИНТЕРВЕНЦИЯ ЯНКУ ХУНЕДОАРСКОГО В ВАЛАХИЮ И МОЛДОВУ В 1447—1448 гг.

РЕЗЮМЕ

Интервенция Янку Хунедоарского в целях замены Влада Дракула, находившегося во главе Валахии, произошла в конце ноября и в первой половине декабря 1447 г., а не в 1446 г. или в январе 1447 г., как думали до сих пор. Эта интервенция была вызвана сближением летом 1447 (а не 1446 года) валашского господаря с турками вследствие их растущего напора, образовавшим таким образом брешь в антиосманском фронте, возглавлявшемся Янку.

Для вовлечения Валахии как можно глубже в военно-политическую систему борьбы с турецкими захватчиками, после устранения Влада Дракула, Янку временно принял и титул господаря этой страны. Об этом титуле свидетельствует и дарственная грамота одному из многочисленных трансильванских князей, верных соратников великого полководца, одного с ними происхождения. Из исследования, проведенного в настоящей статье, ясно вытекает достоверность как формы, так и содержания этого документа. Впрочем, свидетельство о нем находит соответствующий отклик и в других современных источниках.

Однако Янку быстро отказался от этого решения личного подчинения Валахии, может быть потому, что он не предвидел возможности его продолжительности в совместительстве со своим качеством правителя Венгрии, так как оно еще более возбудило бы зависть крупных феодалов, бывших его противниками, и кроме того, этого не допустила бы Османская империя, которую беспокоила возможность Валахии находиться под непосредственным руководством именно лица, возглавлявшего борьбу на юго-востоке Европы против экспансии „класса турецких военных захватчиков" (Маркс).

Поэтому Янку решил посадить или поддержать восшествие на господарский престол этой страны претендента (вероятно, Дана), бывшего ставленником антиосманской боярской партии. Но вскоре в смутном положении, создавшемся в результате борьбы соперничавших боярских группировок и турецкого нажима, появился другой претендент (Владислав), который после занятия престола в Тырговиште старался вести политику равновесия между Венгрией и Османской империей. Янку, будучи занят подготовкой новой крупной кампании к югу от Дуная, с целью взять реванш за разгром крестового похода у Варны, кажется, согласился хотя бы временно терпеть Владислава. Но Дан, как представитель направления, в большой степени враждебного туркам, удержался в части страны и участвовал во главе контингента валашских войск во второй битве на Косовом поле, которая также закончилась серьезным поражением (в октябре 1448 г.).

В результате интервенции в Валахии и в дополнение к ней, Янку, побуждаемый в первую очередь такой же необходимостью возможно более широкого выступления против турецкой опасности, для которого он хотел обеспечить себе сотрудничество сил на всей румынской территории, послал войско в Молдову. Таким образом, при помощи Янку, в феврале 1448 г. (а не в начале 1447 г., не в августе 1447 и не в апреле 1448 г.) произошла реставрация Петра II; его соперник— Роман II, союзник Влада Дракула, поддерживаемый польскими панами, был вынужден бежать в Польшу.

Включив в общий антиосманский фронт и Молдову, которая уступила ему Килию — важную военную базу в устье Дуная, Янку обеспечил себе также участие отряда молдавской конницы в кампании на Косовом поле, факт, который до сих пор не был достаточно освещен в историографии.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — 1447, декабря 4, Тырговиште. Обращение Янку Хунедоарского к клиру г. Алба-Юлия (лицевая сторона).
Рис. 2. — Тот же документ (обратная сторона).

L'INTERVENTION DE JEAN DE HUNEDOARA EN VALACHIE ET EN MOLDAVIE DES ANNÉES 1447 ET 1448

RÉSUMÉ

L'intervention de Jean de Hunedoara pour remplacer le prince Vlad le Diable à la tête de la Valachie s'est produite à la fin du mois de novembre et au cours de la première moitié de décembre 1447, et non pas en 1446 ou en janvier 1447, comme on l'avait cru jusqu'ici. Cette action lui fut imposée par l'attitude, au cours de l'été 1447 (et non 1446), du prince valaque, contraint de se rapprocher des Turcs, par suite de leur pression toujours plus vive, et par la brèche qui en résulta dans le front antiottoman dont Jean était le chef.

Vlad le Diable évincé et afin d'aligner aussi fermement que possible la Valachie à l'action politique et militaire opposée à l'invasion ottomane, Jean de Hunedoara prit provisoirement aussi le titre de prince de Valachie, ainsi que l'atteste un acte de donation en faveur d'un des nombreux «knèzes» transylvains, compagnons d'armes fidèles du grand capitaine, roumain lui aussi. A la suite de l'analyse faite par l'auteur, tout doute est exclu au sujet de l'authenticité aussi bien de la forme que du contenu de cet acte, dont l'écho se retrouve d'ailleurs dans d'autres sources contemporaines.

Mais Jean renonça rapidement à cette tentative de se subordonner personnellement la Valachie, solution qui ne lui semblait pas pouvoir présenter des garanties de durabilité, vu le danger que, dans sa qualité de gouverneur du royaume de Hongrie, elle n'excitât encore davantage l'envie des grands seigneurs qui lui étaient hostiles, tout en étant inacceptable pour l'Empire ottoman. En effet, l'entrée de la Valachie sous la dépendance directe de ce champion de la lutte menée par le sud-est européen contre l'expansion de la «classe des occupants militaires» turque (Karl Marx) n'aurait pu manquer d'inquiéter celle-ci.

C'est pourquoi Jean de Hunedoara prit la décision de porter au trône de Valachie, ou d'y faire installer par le parti des boyards antiottomans de ce pays, un prétendant, qui semble avoir été Dan. Mais bientôt, à la faveur de la confusion créée par les luttes entre les factions de boyards rivales et de la pression turque, un nouveau prétendant surgit, Vladislav, qui, une fois installé sur le trône à Tîrgovişte, tenta de mener une politique d'équilibre entre la Hongrie et l'Empire ottoman. Jean, engagé dans les préparatifs d'une nouvelle campagne d'envergure au sud du Danube, qui devait constituer sa revanche du désastre de la croisade de Varna, semble avoir accepté, ne fût-ce qu'à titre provisoire, de tolérer le prince Vladislav. Dan,

cependant, en tant que représentant de l'opposition aux Turcs à outrance, dut se maintenir dans quelque coin de la principauté et prit part à la tête d'un contingent de troupes valaques à la seconde bataille de Kossovo, terminée elle aussi par une lourde défaite (octobre 1448).

A la suite de son intervention en Valachie, Jean de Hunedoara, stimulé en premier lieu par la même nécéssité d'une action aussi ample que possible contre le péril ottoman, action exigeant aussi la collaboration de la totalité des forces roumaines, envoya également une armée en Moldavie. C'est grâce à cet appui que, dans le courant du mois de février 1448 (et non pas au début de 1447, ni en août 1447, ni en avril 1448), Pierre II fut rétabli sur le trône, tandis que son rival, Roman II, l'allié de Vlad le Diable et le protégé des seigneurs polonais, était obligé de s'enfuir en Pologne.

L'entrée de la Moldavie dans le front commun antiottoman valut à Jean de Hunedoara — outre la cession par celle-ci de Chilia, importante base militaire aux bouches du Danube — la participation d'une troupe de cavalerie moldave à la bataille de Kossovo, fait insuffisamment mis en évidence, jusqu'à présent, par l'historiographie.

LÉGENDES DES PHOTOCOPIES

Fig. 1. — 4 décembre 1447, Tîrgovişte, Acte de Jean de Hunedoara adressé au chapitre d'Alba Iulia (recto).

Fig. 2. — Le même acte (verso).

NOTE ŞI COMUNICĂRI

FRONTUL UNIC MUNCITORESC, TEMELIA REORGANIZĂRII MIŞCĂRII SINDICALE DUPĂ 23 AUGUST 1944

DE

E. MĂNGUŢ

Istoria Partidului Comunist Romîn este străbătută, ca de un fir roşu, de lupta pentru realizarea unităţii de voinţă şi acţiune a clasei muncitoare din ţara noastră. Politicii scizioniste a liderilor social-democraţi de dreapta, P.C.R. i-a opus în mod consecvent linia de înfăptuire a Frontului Unic Muncitoresc. Numeroase sînt exemplele cînd organizaţiile Partidului Comunist din Romînia, militînd pentru drepturile clasei muncitoare au realizat frontul unic de jos, pe baza căruia s-au desfăşurat acţiuni ce au pus în mişcare mase importante de oameni ai muncii din ţara noastră în lupta împotriva regimului burghezo—moşieresc. Din lungul şir al acestor acţiuni, se evidenţiază în chip strălucit eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din ianuarie – februarie 1933, organizate şi conduse de P.C.R., care au fost expresia cea mai elocventă a unităţii de voinţă şi acţiune a proletariatului din Romînia.

Partidul Comunist din Romînia, cadrele sale de bază în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, călite în focul marilor bătălii de clasă din 1933 şi înarmate cu experienţa acestor lupte, au elaborat în cadrul pregătirii insurecţiei armate, încă din anul 1943, măsurile concrete în vederea înfăptuirii Frontului Unic Muncitoresc şi organizării mişcării sindicale unice revoluţionare. Exercitarea de către clasa muncitoare, sub conducerea partidului marxist-leninist, a rolului de forţă conducătoare în lupta pentru doborîrea dictaturii militaro-fasciste şi alungarea hitleriştilor, făcea necesară mai mult decît oricînd înfăptuirea unităţii, strîngerea laolaltă a tuturor forţelor muncitoreşti, adunarea în jurul şi sub conducerea clasei muncitoare a celor mai largi pături şi categorii sociale interesate în scuturarea jugului fascist.

Militînd cu neobosită tenacitate, cu răbdare şi tact pentru înfăptuirea unităţii de luptă a clasei muncitoare, Partidul Comunist Romîn, cadrele sale de bază, au obţinut primul succes important prin făurirea Fron-

tului Unic Muncitoresc dintre partidele comunist și social-democrat, la 1 mai 1944. Înfăptuirea F.U.M. a avut o însemnătate deosebită pentru realizarea unității de luptă a clasei muncitoare, pentru asigurarea rolului ei conducător în revoluție „pentru activitatea desfășurată de partid în vederea stringerii laolaltă a tuturor forțelor antihitleriste pe baza unei platforme care prevedea : răsturnarea guvernului de dictatură fascistă, formarea unui guvern de uniune națională din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste, ieșirea Romîniei din războiul antisovietic, izgonirea armatelor hitleriste din țară, trecerea Romîniei de partea coaliției antihitleriste, reforme democratice" [1].

Frontul Unic Muncitoresc — rezultat al luptei consecvente a celor mai înaintați militanți ai proletariatului revoluționar din țara noastră, pentru lichidarea sciziunii existente în rîndul clasei muncitoare, a reprezentat un moment deosebit de important atît în pregătirea și înfăptuirea, sub conducerea P.C.R. a insurecției armate, cît și în dezvoltarea cu succes a revoluției populare [2].

Imediat după 23 August 1944, P.C.R. a inițiat noi acțiuni pe linia colaborării strînse cu Partidul Social-Democrat în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, menite să asigure consolidarea și dezvoltarea unității de acțiune a clasei muncitoare, creșterea continuă a rolului său conducător în revoluția populară. În această direcție, o mare însemnătate a avut acordul realizat între P.C.R. și P.S.D. cu privire la reorganizarea mișcării sindicale unite în condițiile istorice noi, existente după eliberare.

Din inițiativa P.C.R., la 1 septembrie 1944 a fost convocată Conferința Frontului Unic Muncitoresc, la care au participat delegați ai P.C.R. și P.S.D. Această conferință, care reprezenta o confirmare a justeței poziției Partidului Comunist Romîn de a pune în prim plan ceea ce unea în lupta comună și nu ceea ce separa, exprima în afară de acordul realizat între conducerile celor două partide și hotărîrea muncitorilor comuniști și social-democrați, ca și a tuturor celorlalți muncitori, indiferent de apartenența politică, de a merge umăr la umăr în lupta pentru îndeplinirea sarcinilor mari și de răspundere ce stăteau în fața clasei noastre muncitoare după 23 August 1944.

Conferința a adoptat hotărîrea, de mare însemnătate pentru unitatea clasei muncitoare, privind constituirea Comisiei de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din Romînia — ca expresie a Frontului Unic Muncitoresc —, și a elaborat o rezoluție care reflecta linia directoare adoptată în comun de cele două partide în problema organizării sindicatelor.

Rezoluția a stabilit formarea organizațiilor sindicale pe baza unității clasei muncitoare, ca emanație a Frontului Unic Muncitoresc, a principiului luptei de clasă, a solidarității internaționale a clasei muncitoare și potrivit democrației muncitorești. Principiile fundamentale care stăteau la baza făuririi sindicatelor unite, constituiau o expresie a aplicării în viață a tezei leniniste privind unitatea mișcării muncitorești : „Forța clasei muncitoare o

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*, Edit. politică, București, 1961, p. 9.

[2] V. Liveanu, *Din lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare*, în „Studii", nr. 4/1959, p. 80—87.

constituie organizarea. Fără organizarea maselor, proletariatul nu înseamnă nimic. Organizat, el este totul. Organizarea înseamnă unitate de acţiune, unitate în activitatea practică" [1]. Adoptarea principiilor cuprinse în rezoluţie a asigurat sindicatelor caracterul de organizaţii revoluţionare ale luptei de clasă, constituind o victorie asupra concepţiilor reformiste ale colaborării de clasă, victoria principiilor leniniste de organizare pe ramuri de producţie, pe întreprinderi, pe instituţii, asupra celor „tradeunioniste", de breaslă [2].

În rezoluţia adoptată de delegaţii Comitetelor Centrale ale P.C.R. şi P.S.D. la conferinţa din 1 septembrie 1944 a fost formulat şi principiul autonomiei sindicatelor. Adoptarea acestui principiu însemna că mişcării sindicale unite, organelor sale de conducere li se asigurau condiţiile necesare, ca în spiritul liniei trasate de F.U.M. să organizeze, mobilizeze şi conducă masele de oameni ai muncii în atingerea obiectivelor propuse prin rezoluţie. Comuniştii care erau aleşi în organele de conducere ale sindicatelor reprezentau partea cea mai conştientă a clasei muncitoare. Respectînd autonomia sindicală, formele organizatorice ale mişcării sindicale, ei luptau pentru dezvoltarea conştiinţei de clasă a salariaţilor şi lărgirea influenţei partidului, pentru introducerea liniei partidului în sindicate nu peste capul organelor de conducere sindicală, ci prin ele, convingînd cu răbdare şi perseverenţă asupra justeţei liniei P.C.R. [3]. Adoptarea principiului autonomiei sindicale a fost întru totul justă, permiţînd rezolvarea problemei de mare însemnătate a organizării unor sindicate unice revoluţionare, în situaţia cînd existau încă două partide ale clasei muncitoare. Desigur, aceasta nu ar fi fost de conceput dacă nu s-ar fi realizat, în prealabil, Frontul Unic Muncitoresc între P.C.R. şi P.S.D.

Activul de partid pregătit cu mult timp înainte în vederea muncii în sindicate [4], a vegheat permanent ca principiul autonomiei sindicale adoptat la conferinţa din 1 septembrie 1944, să nu fie folosit de cercurile reacţionare şi social-democraţii de dreapta, în scopul de a scoate sindicatele unite de sub influenţa Partidului Comunist Romîn şi a le folosi în interesul claselor exploatatoare. Organele de conducere ale organizaţiilor sindicale, alese în spiritul F. U. M. din rîndurile muncitorilor comunişti, social-democraţi şi fără de partid, au militat pentru traducerea în viaţă a sarcinilor trasate prin rezoluţia conferinţei, sarcini care exprimau cele mai arzătoare năzuinţe ale clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii din ţara noastră.

Conferinţa din 1 septembrie 1944, prin problemele examinate şi hotărîrile adoptate, prin stabilirea în perspectivă a rolului şi sarcinilor

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 11, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 313.

[2] Gh. Apostol, *Sindicatele din R.P.R. în lupta pentru construirea socialismului* în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din Romînia 1906—1956*, Edit. C. C. S., 1958, p. 34.

[3] Gh. Apostol, *Autonomia sindicală şi democraţia muncitorească*, în „Carnetul activistului" nr. 32 din august 1947, editat de C.C. al P.C.R., p. 30.

[4] *Din dezbaterile Plenarei C.C. al P.M.R., din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961*, în „Scînteia", nr. 5374, din 10 decembrie 1961.

mişcării sindicale unite, a reprezentat un moment de mare importanță în organizarea clasei muncitoare, ca forță conducătoare a luptei celor mai largi mase populare pentru putere. Rod al activității P.C.R. pentru făurirea unității mişcării muncitoreşti din țara noastră, pentru consolidarea continuă a Frontului Unic Muncitoresc, conferința a dat un puternic impuls organizării clasei muncitoare. Organizațiile P.C.R. şi P.S.D. au asigurat dezbaterea rezoluției elaborate de Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale în adunări ale muncitorilor convocate în spiritul frontului unic. Unul după altul, au luat ființă în întreaga țară comitetele de fabrică şi sindicale, cuprinzînd într-un ritm impresionant masele de muncitori [1].

În şedința Comisiei de Organizare ținută la numai cîteva zile după Conferință (6—7 septembrie 1944), se arăta că se constituiseră deja 45 de comitete de fabrică la cele mai importante întreprinderi din Bucureşti, printre care „Vulcan", „Malaxa", „Wolff", „Monetăria Națională", „Standard Telefoane", „Voja", „Gaz şi Electricitate", „Voinea", „S.E.T.", „Metaloglobus", „Leonida", „Lăzărescu", „Laromet", „Lemaître", „I.C.A.R.", „Fichet" etc. [2].

În decurs de o lună şi jumătate, numai în cîteva din cele mai mari centre muncitoreşti ale țării (Bucureşti, Valea Prahovei, Valea Jiului, Braşov, Galați etc.) numărul membrilor de sindicat a trecut de 150 000 [3].

Adunările de constituire a comitetelor de fabrică se țineau continuu, în tot cuprinsul țării. Pe baza indicațiilor P.C.R. de a se întări permanent frontul unic, în comitetele de fabrică erau aleşi muncitorii cei mai hotărîți din rîndurile comuniştilor, social-democraților şi ale celor fără de partid. De asemenea, muncitorii vegheau ca în comitetele de fabrică şi în celelalte organe sindicale alese, să nu pătrundă elemente duşmănoase, scizioniste sau foşti legionari. Cu prilejul adunărilor de constituire a comitetelor de fabrică, delegații sindicatelor arătau importanța Frontului Unic Muncitoresc pentru mişcarea sindicală, subliniau că F.U.M. constituia temelia organizării sindicatelor unice revoluționare. În luna septembrie 1944 au fost organizate sindicate unite într-o serie de puternice unități industriale ca cele de la Sadu, Mija-Prahova, Cugir, Făgăraş, Tîrnăveni, Petroşeni, Lupeni, Vulcan, Aninoasa, Petrila şi Lonea [4].

În decursul activității de organizare a mişcării sindicale, pe baza rezoluției Conferinței din 1 septembrie 1944, s-a trecut la constituirea Comisiilor locale [5]. Delegații tuturor sindicatelor, întruniți în adunări pe

---

[1] S. Homenco, *Reorganizarea mişcării sindicale din țara noastră (septembrie 1944)* în *50 de ani de la crearea C.G.S.R. 1906—1956*, Edit. C.C.S., Bucureşti, 1958, p. 330—342.

[2] Arhiva Centrală a C.C.S., dosarul Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia, filele 15, 16, 17.

[3] „Scînteia", an. I, nr. 13, din 3 octombrie 1944.

[4] Arhiva Centrală a C.C.S., dosarul : Uniunea metalo-chimică 1945 şi dosarul : Comisia de Organizare a Mişcării Sindicatelor Unite din Romînia, fila 20.

[5] Munca de organizare a sindicatelor se desfăşurase, în genere, în felul următor : la început, sub îndrumarea comuniştilor, erau constituite comitete de inițiativă provizorii, care aveau sarcina de a duce în spiritul frontului unic, munca de lămurire în rîndurile salariaților întreprinderii respective asupra necesității organizării în sindicate. După aceasta, erau convocate adunări generale ale muncitorilor întreprinderii, în care era ales comitetul de fabrică, ca expresie directă

oraşe, reşedinţă de judeţ, alegeau Comisiile locale. Comisiilor locale le revenea sarcina ca, pe baza instrucţiunilor şi hotărîrilor Comisiei de Organizare a Mişcării Sindicale Unite, căreia îi erau subordonate, să coordoneze lupta şi acţiunile comune, activitatea organizatorică şi culturală a sindicatelor din oraşul respectiv, menţinînd legătura cea mai strînsă între sindicatele locale [1]. Fiind constituite pe baza Frontului Unic Muncitoresc şi avînd îndrumarea permanentă a comitetelor locale ale F.U.M. [2], comisiile locale acordau un sprijin activ muncii de organizare a tuturor salariaţilor, dezvoltau spiritul de solidaritate şi conlucrare între sindicate şi supravegheau aplicarea legilor privind asigurarea şi protecţia muncii. Tot în atribuţiile lor intra şi îndrumarea comitetelor sindicale în vederea perfecţionării metodelor de muncă şi a aplicării instrucţiunilor date de Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia, iar mai tîrziu de către Confederaţia Generală a Muncii.

În fruntea luptei pentru organizarea comitetelor de fabrică şi a sindicatelor pe bază de front unic, au stat permanent celulele şi organizaţiile locale ale partidului comunist. Ele au dat un sprijin efectiv muncii organizatorice. Celulele P.C.R. desfăşurau o largă muncă de lămurire şi se bucurau de o puternică influenţă şi autoritate politică în faţa maselor muncitoare care le urmau cu încredere deplină. Pretutindeni, comuniştii au fost în fruntea luptei pentru organizarea clasei muncitoare din ţara noastră în sindicate unice revoluţionare pe fundamentul trainic al Frontului Unic Muncitoresc [3]. Îndrumînd activitatea de organizare în sindicate, asigurînd

---

a voinţei lor. Din sînul acestuia se alegeau preşedintele, vicepreşedintele şi casierul, care împreună formau biroul comitetului ce răspundea de munca operativă între şedinţele comitetului de fabrică. După ce erau alese comitetele de fabrică, în majoritatea întreprinderilor din ramura respectivă, acestea erau convocate într-o adunare generală, din sînul căreia se alegea comitetul sindicatului respectiv. Numărul membrilor săi era în raport cu numărul de membri reprezentaţi de fiecare comitet de fabrică. În şedinţa de constituire a comitetului sindicatului erau aleşi, de asemenea, preşedintele, vicepreşedintele, secretarul, casierul şi cenzorii. Celorlalţi membri ai comitetului li se dădeau diferite sarcini în cadrul comisiilor culturală, de tineret, de femei, sportivă, de disciplină etc. în a căror componenţă intrau membri ai comitetelor de fabrică şi alţi muncitori organizaţi în sindicate. Comitetului sindicatului îi revenea ca principală atribuţie conducerea şi coordonarea activităţii de organizare şi de luptă a tuturor comitetelor de fabrică din ramura respectivă.

După ce erau alese majoritatea comitetelor sindicatelor dintr-o localitate, erau convocate conferinţe ale acestora, în cadrul cărora fiecare comitet de sindicat desemna din sînul său, tot în spiritul frontului unic, 1—3 delegaţi, care să facă parte din Comisia Locală Sindicală. În şedinţa acestor delegaţi, era repartizată munca, alegîndu-se preşedintele, secretarul şi casierul, care formau împreună biroul Comisiei Locale. Ceilalţi delegaţi care făceau parte din Comisia Locală, primeau sarcini în legătură cu coordonarea activităţii sindicatelor din ale căror comitete făceau parte de altfel. De menţionat că toate hotărîrile biroului erau valabile numai în urma ratificării lor de către întreaga Comisie Locală Sindicală. (Vezi Arhiva Comitetului Regional P.M.R. — Banat, fondul nr. 4, dosarul nr. 951, filele 22—23.)

[1] „Scînteia”, an. I, nr. 19, din 9 octombrie 1944.

[2] În şedinţa din 27 octombrie 1944 a comitetului F.U.M. din oraşul Iaşi, se stabileşte, între altele „acţiunea cît mai coordonată în munca de organizare a sindicatelor din localitate. În acest scop, membrii P.C.R. din Comisia Locală, precum şi cei doi membri P.S.D. ce vor intra în comisia locală, vor acţiona în mod unitar, pentru rezolvarea tuturor problemelor”. (Arhiva Comitetului Regional P.M.R. — Iaşi, fondul XVI, dosarul nr. 3, fila 1.)

[3] Iată, de exemplu, ce se arată într-un document al organizaţiei P.C.R. — Prahova, cu privire la sarcinile ce au stat în faţa comuniştilor din Valea Prahovei „Membrii de partid s-au concentrat de la început pentru reorganizarea sindicatelor, care într-un timp scurt au atins un

schimbul de experiență între comitetele de fabrică, acționînd în mod unitar cu delegații P.S.D. pentru rezolvarea tuturor problemelor ce se puneau pe plan local, celulele și organele locale ale Partidului Comunist Romîn au dovedit capacitatea lor de a organiza și conduce masele. Ele au creat organizații sindicale puternice, care la sfîrșitul anului 1944 cuprindeau 400 000 salariați, organizații care și-au dovedit forța în luptele de clasă pentru cucerirea puterii.

Mobilizînd masele și îndrumîndu-le pe făgașul organizării sindicale, P.C.R. a exercitat conducerea politică permanentă, a vegheat la înfăptuirea principiului unității de acțiune ca bunul cel mai de preț al clasei muncitoare. Bucurîndu-se de un imens prestigiu politic, Partidul Comunist Romîn a asigurat cuprinderea în lărgime, într-un timp scurt, a maselor de salariați în condițiile unor importante bătălii politice care în cele din urmă au hotărît soarta luptei pentru putere.

Comitetele de fabrică, avînd sprijinul și fiind expresie a voinței întregii mase de muncitori organizați în sindicate, constituiau unul din elementele noii puteri revoluționare care așa cum arăta Lenin „...se sprijină direct pe cucerire revoluționară, pe inițiativa directă de jos, a maselor populare, *nu pe legile* promulgate de puterea de stat centralizată” [1].

Referindu-se la particularitățile primei etape a revoluției democrat-populare, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta: „Încă în perioada 23 August—6 Martie, împotriva puterii burgheziei și moșierimii se ridicau forțe ce constituiau elementele noii puteri democrat-populare: Frontul național-democrat, care reunea partidele și grupările democratice sub conducerea partidului nostru și care cucerise unele poziții în guvern și în aparatul de stat; gărzile patriotice înarmate; comitetele sindicale din întreprinderi; masele muncitoare stăpîne pe stradă, în uzine și fabrici; comitetele țărănești, care izgoneau pe moșieri și înfăptuiau reforma agrară” [2].

Deși nerecunoscute din punct de vedere legislativ, comitetele sindicale din întreprinderi, nu numai că și-au afirmat dreptul de existență, dar au impus patronilor recunoașterea lor, ca singure organe reprezentative ale salariaților întreprinderilor respective. Pas cu pas, prin lupta revoluționară consecventă desfășurată de muncitori în frunte cu comuniștii, patronii întreprinderilor au fost nevoiți să recunoască comitetele de întreprindere care-i obligau să asigure continuitatea producției și să ia unele măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă ale salariaților. „Încă din primele luni ale revoluției populare, — arată tovarășul Gh. Apostol — cînd burghezia și moșierimea mai dețineau poziții precumpănitoare în aparatul de stat, comitetele sindicale din întreprinderi au acționat ca exponenți ai unei noi puteri populare. Cu sprijinul activ și combativ al maselor, comitetele de fabrică au impus patronilor

---

ritm nemaiîntîlnit în istoria mișcării sindicale în Valea Prahovei, în timp de o lună de zile atingînd peste 35 000 muncitori” (Arhiva Comitetului Regional P.M.R. — Ploiești, fondul nr. 1, dosarul nr. 2, fila 10).

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, Edit. politică, București, 1959, p. 20.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1955—1959*, Edit. politică, București, 1959, p. 21—22.

să mențină întreprinderile în producție şi să accepte revendicările juste ale muncitorimii" [1].

Faptul că în tratativele cu patronii, comitetele de fabrică reuşeau să impună punctul de vedere al muncitorilor, reprezenta un rezultat al hotărîrii lor de luptă, al alegerii şi susținerii lor de către întreaga masă de muncitori, ale căror interese le exprimau. Astfel, în documentul încheiat cu ocazia tratativelor care au avut loc la uzinele „Industria Sîrmei" Cîmpia Turzii se arăta : „Direcțiunea recunoaşte comitetul de fabrică ca element reprezentativ al muncitorilor. Comitetul de fabrică este în drept a face controlul producției prin examinarea cărților de rapoarte ale secțiilor. Comitetul este în drept a semnala Direcțiunii uzinelor pentru constatare toate cazurile de sabotare, urmînd ca direcțiunea să decidă în consecință. Comitetul de fabrică este în drept de a participa prin trei delegați la conferințele direcțiunii uzinei cu şefii de secții" [2]. Aşadar, comitetul de fabrică, pe lîngă faptul că exercita îndeaproape controlul producției, veghea ca ea să nu fie sabotată şi să i se asigure continuitatea, factor important în ducerea războiului antihitlerist.

Una din revendicările importante impuse patronilor de către comitetele sindicale din întreprinderi, a fost aceea ca angajările şi concedierile să nu se poată face decît cu avizul lor. Acest lucru a făcut posibil să se prevină, pe de o parte, restrîngerea producției prin concedierea samavolnică a muncitorilor de către patroni, iar pe de altă parte, să fie angajați muncitori fără lucru, aruncați pe drumuri în timpul dictaturii antonesciene. Muncitorii din numeroase întreprinderi şi-au făcut un punct de onoare din lupta pentru reprimirea la lucru a muncitorilor comunişti şi antifascişti eliberați din închisori şi lagăre, unde fuseseră deținuți în timpul dictaturii militaro-fasciste. Astfel, comitetul de întreprindere a impus conducerii Societății Petrolifere „Unirea" Ploieşti, „reprimirea imediată a lucrătorilor eliberați din lagăre şi închisori în urma decretului de amnistie din 23 august 1944 precum şi a celor concediați fără motive bine determinate, cărora le va plăti salariul întreg pe tot timpul detențiunii" [3]. Patronul uzinei metalurgice „E. Wolff" din Bucureşti, inițial nu voia să reprimească în fabrică pe muncitorii comunişti care fuseseră arestați la sfîrşitul anului 1942 însă acest lucru este impus prin „demonstrația de protest a muncitorilor care cereau reprimirea imediată a celor şapte tovarăşi ai lor" şi să le „plătească şi salariul pe tot timpul cît zăcuseră în temnițele fasciste" [4].

Revenirea în mijlocul muncitorilor din uzine şi fabrici a unor luptători, căliți în condițiile luptelor grele din anii ilegalității, a contribuit foarte mult la consolidarea organizațiilor P.C.R., la întărirea Frontului

---

[1] Gh. Apostol, *Sindicatele din R.P.R. în lupta pentru construirea socialismului*, în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din Romînia 1906—1956*, Edit. C.C.S., 1958, p. 34—35.

[2] Arhiva Centrală a C.C.S., dosar Comisia Locală a Sindicatelor Turda.

[3] *Ibidem*, dosar Comisia de Organizare a Mişcării sindicale Unite din Romînia, filele 85 şi 87.

[4] Emil Suter, *Momente din trecutul de luptă al uzinei „Steaua Roşie"*, Ed. C.C.S., 1955, p. 72.

Unic Muncitoresc, la mobilizarea clasei muncitoare în luptele pentru putere și reforme democratice.

Lupta dusă în comun de muncitorii comuniști, social-democrați și fără de partid cimenta tot mai mult frontul unic. Mișcarea sindicală contribuia astfel la întărirea Frontului Unic Muncitoresc între Partidul Comunist Romîn și Partidul Social-Democrat.

Un rol important în consolidarea pe mai departe a F.U.M. l-a avut ședința comună a Comitetelor Centrale ale P.C.R. și P.S.D. din 2 octombrie 1944. Pornind de la necesitatea de a desăvîrși unitatea de acțiune a clasei muncitoare, prin Rezoluția adoptată erau stabilite o serie de obiective de mare însemnătate. Astfel, s-a trasat sarcina constituirii comitetelor locale de front unic în lupta comună atît pe tărîm politic cît și sindical. Acestor comitete le revenea obligația de a coordona pe plan local acțiunile F.U.M., asigurînd o conlucrare strînsă între organizațiile partidului comunist și ale partidului social-democrat pe baza unei platforme de luptă comună. Rezoluția menționa că această conlucrare nu însemna renunțarea la un program propriu al partidelor respective și nici încălcarea autonomiei sindicale sprijinită pe principiile democrației muncitorești [1].

În ședința comună, prin rezoluția adoptată, s-a stabilit ca proiectul de Platformă al Frontului Național-Democrat, elaborat de Comitetul Central al P.C.R. să fie propus tuturor forțelor democratice ale țării ca platformă a Frontului Unic Muncitoresc, pe baza căreia, toate partidele și organizațiile democratice să se unească în vederea realizării F.N.D. și a unui guvern care să fie expresia lui.

Document de mare însemnătate programatică, Platforma, pe lîngă faptul că oglindea cerințele vitale ale oamenilor muncii, concretiza sarcinile ce stăteau în fața clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Comisia de organizare a Mișcării Sindicale Unite din Romînia în comunicatul dat publicității, referindu-se la Proiectul de Platformă a F.N.D. propus tuturor forțelor democratice de către Frontul Unic Muncitoresc, se angaja să lupte „pentru înfăptuirea tuturor chestiunilor legate de soarta clasei muncitoare, cuprinse în Platformă" [2].

Ansamblul de măsuri luate pentru consolidarea F.U.M. atît în ședința comună a celor două comitete centrale cît și anterior ei, precum și puternica influență politică pe care F.U.M. o exercita, oglindea faptul că frontul unic constituia o puternică forță politică și organizatorică, care, nu numai că atrăgea, dar concentra și orienta masele largi populare [3]. Frontul Unic Muncitoresc era pivotul politic în jurul căruia se concentrau toate forțele democratice combative ale țării, mobilizîndu-le la luptă pentru îndeplinirea obiectivelor revoluției populare. În ciuda uneltirilor liderilor social-democrați de dreapta, trădători ai intereselor clasei muncitoare, de

---

[1] „Scînteia", anul I, nr. 16 din 7 octombrie, 1944.

[2] Ibidem, nr. 13 din 3 octombrie 1944, p. 3, col. V.

[3] Circulara nr. 2 a C.C. al F.U.M.

a submina frontul unic, acesta se consolida pe zi ce trecea, îşi mărea influenţa politică.

Măsurile stabilite în şedinţa comitetelor centrale ale P.C.R. şi P.S.D. din 2 octombrie 1944 au întărit şi mai mult lupta comună în cadrul sindicatelor unite a muncitorilor comunişti, social-democraţi şi fără de partid. Apropierea din ce în ce mai strînsă între toţi muncitorii, indiferent de apartenenţa lor politică, consolidarea continuă a colaborării P.C.R. şi P.S.D. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, făceau ca cercurile reacţionare şi slugile lor, liderii social-democraţi de dreapta, să-şi înteţească atacurile în scopul dezbinării clasei muncitoare.

Îngrijorate de conlucrarea tot mai strînsă între P.C.R. şi P.S.D., de sporirea continuă a forţei şi combativităţii sindicatelor unite, la temelia cărora stătea F.U.M., cercurile reacţionare şi reprezentanţii lor în guvern s-au dedat în repetate rînduri la atacuri grosolane împotriva lor şi au căutat în fel şi chip să împiedice dezvoltarea procesului de organizare a muncitorilor în sindicate. În acest scop, miniştrii reacţionari din guvern s-au opus cu înverşunare mai multe luni după 23 August adoptării legii de organizare a sindicatelor. Sindicatele unite, deşi din punct de vedere juridic nu erau încă recunoscute, au luat naştere şi şi-au desfăşurat activitatea prin forţa sutelor de mii de muncitori organizaţi, peste capul şi împotriva elementelor reacţionare care predominau în guvern [1].

Memoriile Comisiei de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia adresate guvernului în legătură cu adoptarea unei legi asupra organizării sindicatelor au rămas multă vreme fără un răspuns favorabil. Reprezentanţii forţelor democratice care erau miniştri în guvernele cu majoritate reacţionară, întîmpinau opoziţia înverşunată a miniştrilor din partea partidelor „istorice" P.N.Ţ.-Maniu şi P.N.L.-Brătianu ori de cîte ori se discuta despre legea sindicatelor.

Problemele asupra cărora existau puncte de vedere deosebite se refereau în principal la dreptul de organizare în sindicat al funcţionarilor publici, la unitatea mişcării sindicale al cărei fundament era F.U.M. şi la recunoaşterea comitetelor de fabrică ce luaseră naştere în focul luptelor revoluţionare. Cercurile reacţionare erau împotriva organizării în sindicat a funcţionarilor publici sub motivul că aceasta „ar submina statul" iar prin încercarea de a introduce în lege ideia că „oricine poate organiza, ori cîte sindicate vrea în aceeaşi ramură industrială", urmăreau spargerea unităţii mişcării sindicale făurită pe baza F.U.M. În jurul acestor chestiuni au fost duse îndelungi discuţii în guvernele cu majoritate reacţionară, între reprezentanţii forţelor democratice şi cei ai cercurilor reacţionare.

Lupta reprezentanţilor forţelor democratice în guvern era susţinută de oamenii muncii din întreaga ţară care cereau în impunătoare adunări de

[1] La şedinţa din 6 şi 7 septembrie 1944 a Comisiei de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia, se propune şi se hotărăşte cu unanimitate de voturi întocmirea unui „memoriu" adresat guvernului, prin care să se ceară recunoaşterea juridică a organizaţiilor sindicale. Acest memoriu, însă, nu a fost luat în seamă de guvernul cu majoritate reacţionară de sub conducerea lui Sănătescu. (Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosarul Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia, fila 14.)

masă, să fie adoptată legea asupra organizării sindicatelor aşa cum a fost formulată de Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unite, formulare aprobată de Frontul Unic Muncitoresc. Spre sfîrşitul lunii decembrie 1944 şi prima jumătate a lunii ianuarie 1945 se intensifică tot mai mult lupta revoluţionară a oamenilor muncii mobilizaţi de P.C.R. pentru a impune majorităţii reacţionare a guvernului o lege a sindicatelor, conformă cu interesele maselor de salariaţi. Creştea tot mai mult presiunea exercitată de oamenii muncii, fapt relatat de însăşi Rădescu în şedinţele Consiliului de Miniştri. Deseori el se plîngea de numărul mereu crescînd al delegaţiilor de muncitori, de telegrame, de moţiuni şi rezoluţii adresate guvernului, prin care se cerea să fie adoptată legea de organizare a sindicatelor [1].

Tactica iniţiată de P.C.R., însuşită şi aplicată de Frontul Unic Muncitoresc, de îmbinare a luptei reprezentanţilor forţelor democratice din guvern cu lupta de masă desfăşurată de oamenii muncii a dat bune rezultate ce s-au concretizat în adoptarea legii de organizare a sindicatelor în forma prezentată de Comisia de Organizare a Mişării Sindicale Unite [2]. Adoptarea ei a însemnat o victorie a luptei oamenilor muncii şi o retragere a forţelor reacţionare.

De asemenea, atît lupta în guvern cît şi lupta maselor desfăşurată pentru adoptarea legii sindicatelor a avut un efect pozitiv asupra consolidării colaborării P.C.R. şi P.S.D. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, o şi mai strînsă colaborare între muncitorii comunişti, social-democraţi şi cei fără de partid în cadrul mişcării sindicale unite în rezolvarea sarcinilor care le stăteau în faţă.

Un eveniment de cea mai mare importanţă în consolidarea mişcării sindicale din ţara noastră, care a contribuit la întărirea Frontului Unic Muncitoresc, au fost congresele uniunilor pe ramuri industriale. Ele au demonstrat în mod convingător unitatea de nezdruncinat a mişcării sindicale, făurită în focul luptelor pentru sprijinirea frontului antihitlerist, pentru refacerea economiei distrusă de război şi democratizarea ţării. Precedînd Congresul de constituire a Confederaţiei Generale a Muncii, congresele uniunilor pe ramuri industriale au făcut parte integrantă din pregătirea acestui eveniment de însemnătate istorică în lupta pentru unitatea mişcării muncitoreşti din Romînia.

În conformitate cu indicaţiile Frontului Unic Muncitoresc, stabilite prin rezoluţia Conferinţei din 1 septembrie 1944, Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia a convocat pentru a doua jumătate a lunii ianuarie 1945 congresele de constituire a uniunilor sindicale. Pe ordinea de zi a acestor congrese figura, în afară de analiza situaţiei economice şi politice a ţării, alegerea organelor conducătoare şi a delegaţilor pentru Congresul C.G.M., precum şi adoptarea statutului pentru fiecare uniune [3].

---

[1] Arhiva C.C. al P.M.R., fondul nr. 103, dosar nr. 8949, fila 6 şi dosar nr. 8491, fila 6.

[2] „Monitorul Oficial", Anul CXIII, nr. 17 din 21 ianuarie 1945, p. 419–424.

[3] Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosarul Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia, fila 158.

Ca rezultat al muncii politice şi organizatorice desfăşurată de comunişti, toate congresele de constituire a uniunilor s-au desfăşurat sub semnul întăririi Frontului Unic Muncitoresc, garanţie a unităţii de luptă sindicală şi a realizării năzuinţelor celor mai arzătoare ale oamenilor muncii din ţara noastră. Subliniind entuziasmul cu care au răspuns chemării partidului comunist şi Frontului Unic Muncitoresc, de a se organiza în sindicate unice revoluţionare şi evidenţiind succesele obţinute în această direcţie, rapoartele arătau necesitatea unei lupte şi mai hotărîte împotriva forţelor reacţionare. Delegaţii la congrese — comunişti, social-democraţi sau muncitori fără partid — îşi spuneau răspicat cuvîntul în problemele fundamentale ale ţării, de a căror rezolvare depindea nemijlocit viitorul ei. Dezbătînd şi analizînd condiţiile economice şi politice în care se afla ţara noastră, congresele de constituire a uniunilor sindicale au adoptat, în spiritul frontului unic, hotărîrile corespunzătoare, pentru a căror traducere în viaţă a muncit şi a luptat cu însufleţire, dînd dovadă de eroism, clasa muncitoare din ţara noastră. Înţelegînd faptul de importanţă primordială că victoria clasei muncitoare era condiţionată de păstrarea şi întărirea pe mai departe a unităţii muncitoreşti, congresele au subliniat în mod deosebit, necesitatea consolidării unităţii sindicale, pe baza Frontului Unic Muncitoresc, exprimîndu-şi hotărîrea de a păstra cu sfinţenie unitatea muncitorească şi de a zdrobi orice încercare de a sparge această unitate [1].

Pornind de la aprecierea justă că aplicarea lozincii lansată de Partidul Comunist Romîn : „Totul pentru front, totul pentru victorie !" înseamnă nimicirea cît mai grabnică a Germaniei hitleriste, delegaţii la congresele uniunilor sindicale, exponenţi ai voinţei maselor de oameni ai muncii, au arătat necesitatea sporirii eforturilor pentru mărirea producţiei de război, pentru refacerea întreprinderilor şi repunerea lor în funcţiune. De exemplu, în rezoluţia adoptată de Congresul Uniunii Sindicatelor Metalo-Chimice şi Sticlă, se sublinia hotărîrea muncitorilor din aceste ramuri industriale, de a lupta cu toate forţele pentru a mări la maximum producţia de război şi a lichida cît mai repede fascismul [2]. Muncitorimea ceferistă se angaja să mărească producţia în cel mai scurt timp pentru refacerea reţelei căilor ferate şi a mijloacelor de transport, cu toate greutăţile pe care le întîmpina din cauza lipsurilor materiale. Pentru mărirea producţiei, ceferiştii chemau la organizarea întrecerilor patriotice [3]. În alte rezoluţii se cerea repararea, reconstruirea, utilarea şi aprovizionarea urgentă cu materii prime a fabricilor distruse de pe întregul teritoriu al ţării, pentru a se putea mări producţia de război şi a se lucra cu capacitatea maximă posibilă în condiţiile de atunci [4].

Dezbaterile congreselor uniunilor sindicale, mergînd pe linia trasată de P.C.R. şi desfăşurîndu-se în spiritul unităţii de voinţă şi acţiune, reflectau hotărîrea muncitorimii de a lupta cu toată abnegaţia pentru

---

[1] „Viaţa sindicală", an. I, nr. 6 din 28 ianuarie 1945.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

refacerea și democratizarea țării. Hotărîți să depună toate eforturile pentru a reface economia țării distrusă de război, muncitorii organizați în sindicate, avînd în fruntea lor comuniștii, cereau insistent ca averile acumulate prin jaf și silnicie de cei vinovați de dezastrul țării să fie puse la dispoziția nevoilor imperioase ale reconstrucției economice [1]. Rezoluțiile adoptate de congresele uniunilor sindicale scoteau în evidență faptul că atît sporirea eforturilor de război, cît și refacerea economică a țării erau condiționate de continuarea acțiunilor de alungare din fruntea întreprinderilor și instituțiilor a elementelor fasciste.

Documentele adoptate de congrese chemau la continuarea luptei pentru asigurarea de drepturi tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate, cereau abrogarea legilor fasciste și susțineau linia trasată de partid în vederea desfășurării unei munci susținute de educare și luminare a maselor, pentru a lichida șovinismul și naționalismul burghez care fuseseră alimentate sistematic în trecut, de regimul burghezo-moșieresc [2].

Una din problemele cele mai importante dezbătute la congresele uniunilor sindicale pe ramuri industriale a fost strîngerea legăturilor cu țărănimea. Dezbaterile și rezoluțiile adoptate reflectau hotărîrea muncitorimii organizate de a urma linia indicată de P.C.R. și de a lupta pentru înfăptuirea reformei agrare, pentru realizarea și întărirea alianței muncitorești-țărănești [3].

În cursul dezbaterilor la congrese, au fost formulate o serie de revendicări privind îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor muncii. Astfel, se cerea ca paralel cu ridicarea salariilor la nivelul scumpetei, să se efectueze înghețarea prețurilor, să fie luate măsuri împotriva speculanților jefuitori ai poporului. De asemenea se cerea autonomia Casei Asigurărilor Sociale și trecerea ei sub controlul sindicatelor unite, precum și adoptarea unor măsuri în vederea ridicării nivelului cultural al maselor, o nouă așezare a impozitelor, prin scăderea impozitului asupra salariilor mici, constituirea de cooperative muncitorești de aprovizionare etc. O dată cu acestea, participanții la congrese și-au exprimat hotărîrea de luptă pentru lărgirea și consolidarea libertăților democratice, democratizarea armatei, prin curățirea ei de toți criminalii de război, legionari și trădători, împiedicarea tipăririi și răspîndirii tipăriturilor care aveau un conținut sau tendințe fasciste etc.

O grijă deosebită s-a acordat în rezoluțiile congreselor problemelor legate de satisfacerea revendicărilor specifice femeilor și tineretului. Astfel se prevedea continuarea luptei pentru obținerea de către femei a unui salariu egal la muncă egală cu bărbatul, dreptul de vot, ocrotirea muncii femeilor etc. În ceea ce privește tineretul se cerea asigurarea unor condiții de muncă omenești, corespunzătoare vîrstei și stării lor fizice, condițiuni

---

[1] „Viața sindicală", an. I, nr. 6 din 28 ianuarie 1945.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem, *Rezoluția Congresului Uniunii Sindicatelor Metalo-Chimice și Sticlă*, p. 7, col. VI—VII, *Rezoluția Congresului Uniunii Sindicale C.F.R.*, p. 7, col. I—II, *Rezoluția Congresului Uniunii muncitorilor constructori, lemnari și forestieri*, p. 7, col. II—IV, *Rezoluția Congresului Uniunii Sindicatelor de Arte Grafice*, p. 10, col. V—VII etc.

pentru înlesnirea şi completarea studiilor, şcoli pentru pregătirea de specialitate, dreptul de vot de la 18 ani, fără deosebire de sex etc.

Cercul de probleme care au făcut obiectul lucrărilor congreselor uniunilor sindicale pe ramuri industriale, a fost foarte larg. Hotărîrile adoptate reflectau cu claritate faptul că sindicatele, în lupta cu reacţiunea, cu patronii şi elementele scizioniste social-democrate de dreapta, îşi consolidaseră rîndurile, contribuind în măsură însemnată la întărirea F.U.M., la înţelegerea de către masele de muncitori a rolului conducător al clasei muncitoare în înfăptuirea sarcinilor revoluţiei populare, în rezolvarea problemelor fundamentale ale ţării.

După încheierea lucrărilor congreselor de constituire a celor 12 uniuni sindicale, la 26 ianuarie 1945 s-au deschis în Bucureşti lucrările primului Congres General Liber al Sindicatelor Unite din Romînia. Acestui congres îi revenea sarcina istorică de a consfinţi restabilirea unităţii mişcării sindicale din ţara noastră pe baza F.U.M. şi de a alege organul unitar de conducere.

P.C.R. a acordat o atenţie deosebită Congresului General al Sindicatelor Unite. Organizaţiile de partid au desfăşurat o muncă intensă pentru mobilizarea maselor de oameni ai muncii, în vederea apărării şi întăririi permanente a Frontului Unic Muncitoresc, a unităţii sindicale, condiţie de bază a asigurării unităţii de acţiune a clasei muncitoare, a rolului ei conducător în revoluţie. Măsurile politice şi organizatorice luate de organele şi organizaţiile de partid şi sindicale au asigurat pregătirea temeinică a Congresului General Sindical, eveniment de mare însemnătate pentru mişcarea muncitorească din ţara noastră.

Conţinutul tuturor rapoartelor prezentate Primului Congres General Liber al Sindicatelor Unite oglindea succesele obţinute de muncitorimea organizată, spiritul ei combativ, creşterea conştiinţei ei politice. Prin problemele ridicate în rapoarte, a fost creată o bază puternică pentru dezbateri şi pentru stabilirea liniei politice generale pe care trebuia s-o urmeze mai departe mişcarea sindicală.

Discuţiile însufleţite purtate în cursul lucrărilor Congresului au arătat voinţa şi hotărîrea mişcării sindicale de a-şi consolida permanent organizaţiile, de a sprijini neîncetat războiul antifascist şi de a intensifica lupta pentru aducerea la cîrma ţării a unui guvern F.N.D. — garanţie a rezolvării revendicărilor şi sarcinilor formulate atît în rapoarte cît şi în cuvîntul delegaţilor. Problemele care au stat în centrul dezbaterilor Congresului au fost : consolidarea continuă a F.U.M. şi a unităţii sindicale ; mărirea producţiei pentru grăbirea victoriei asupra Germaniei hitleriste ; curăţirea aparatului de stat, întreprinderilor şi instituţiilor de toate elementele fasciste, profasciste şi reacţionare ; lupta împotriva speculei şi pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale muncitorimii ; aducerea la cîrma ţării a unui guvern F.N.D. Delegaţii, în cuvîntul lor, au subliniat faptul că pentru menţinerea şi lărgirea condiţiilor de libertate cucerite era necesară întărirea continuă a unităţii mişcării sindicale, pe baza Frontului Unic Muncitoresc [1].

[1] Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosar Primul Congres al C.G.M., fila 177.

De la tribuna Congresului, delegații au dat o ripostă hotărîtă uneltirilor cercurilor reacționare, care urmăreau sabotarea ridicării producției, exprimîndu-și hotărîrea ca acolo unde vor fi constatate acte de sabotaj, să ia măsuri pentru îndepărtarea celor vinovați și punerea lor în imposibilitatea de a mai lovi în interesele țării [1]. Numeroși vorbitori au cerut în cuvîntul lor să fie arestați și judecați criminalii de război, cărora Tribunalele poporului să le aplice cele mai aspre pedepse.

Cuvîntarea rostită la Congres de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a avut o deosebită însemnătate în definirea rolului și sarcinilor sindicatelor în perioada următoare de lupte revoluționare. Subliniind faptul că era necesară întărirea și pe mai departe a unității sindicale, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a chemat la sporirea vigilenței revoluționare pentru a respinge încercările unor agenți ai burgheziei de a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare. Apreciind că mișcarea sindicală unită din țara noastră mergea pe o cale justă, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că trebuia intensificată lupta pentru întărirea organizațiilor sindicale, pentru atragerea alături de lupta clasei muncitoare a tuturor păturilor și categoriilor sociale ale căror interese au fost lovite de fascism, pentru sprijinirea țărănimii în vederea înfăptuirii reformei agrare, pentru întărirea solidarității internaționale cu muncitorii din alte țări și strîngerea legăturilor frățești dintre sindicatele unite din Romînia și sindicatele din Uniunea Sovietică, pentru intensificarea eforturilor în vederea grăbirii nimicirii Germaniei hitleriste. De asemenea, în cuvîntarea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej au fost criticate unele lipsuri și greșeli privind munca de reorganizare a mișcării sindicale unite din țara noastră, au fost demascate încercările unor elemente străine de interesele clasei muncitoare strecurate la Congres, de a abate lucrările de la linia stabilită de P.C.R. și P.S.D. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc.

Eveniment de mare importanță în viața țării și a poporului muncitor, Congresul General al Sindicatelor Unite a fost salutat de reprezentanți ai F.U.M., F.N.D., ai organizațiilor componente ale Frontului Național Democrat, precum și de reprezentanți ai sindicatelor sovietice, bulgare etc.

Delegații de la numeroase întreprinderi industriale au dat citire de la tribuna Congresului moțiunilor votate de muncitori în adunările generale exprimîndu-și solidaritatea cu lucrările și hotărîrile Congresului [2].

După terminarea discuțiilor la rapoarte, Congresul a hotărît crearea Confederației Generale a Muncii și a ales Comitetul său Central. Constituirea C.G.M. a fost apreciată de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej

---

[1] Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosar Primul Congres al C.G.M., fila 172.

[2] Numai în ziua a 3-a a lucrărilor Congresului, de pildă, au venit delegații de muncitori de la Uzinele și fabricile „Voinea", „Mociornița", „Lemaître", „Cartea Romînească", „ACTA", „A.S.A.M."-Pipera, „A.S.A.M."-București, „I.C.A.R.", „Dîmbovița", „S.E.T.", „Metalo-Globus", C.F.R., „Vulcan", „S.T.B.", „Moara Romînească", „Leonida", „Bragadiru", „Malaxa", „Gaz și electricitate", „Semat", „Tricorache", „Apretura"-Popești-Leordeni, „Monetăria Națională", „Monitorul Oficial", „Industria Electrică Romînească, „I.A.R.", „Fichet", „Wolff", „Fabrica de materiale de protecție a armatei, «Talpa», „Filatura Romînească de Bumbac", „Phönix", etc. (Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosar Primul Congres al C.G.M.).

ca unul din succesele cele mai importante ale luptei clasei muncitoare, care acum avea un instrument foarte puternic prin care putea acţiona în mod organizat[1].

În încheierea lucrărilor, Congresul General al Sindicatelor Unite din Romînia a adoptat o rezoluţie care reprezenta un document de mare importanţă pentru consolidarea mişcării sindicale şi pentru orientarea ei viitoare. Aprobînd activitatea desfăşurată de Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unite din Romînia, Congresul proclama că „Baza organizaţiilor sindicale să fie unitatea indestructibilă"[2]. În rezoluţie se dădea un serios avertisment tuturor acelora care în mod deschis sau ascuns vor încerca să submineze unitatea sindicală, subliniindu-se că asemenea acte erau şi vor fi socotite „ca o crimă contra celor care muncesc, şi tratată ca atare "[3].

Întreaga linie de desfăşurare a lucrărilor Congresului General Sindical, crearea Confederaţiei Generale a Muncii şi hotărîrile adoptate reprezentau o nouă confirmare a justeţei poziţiei P.C.R., a cadrelor sale de bază de luptă şi muncă perseverentă cu tact şi înţelepciune, pentru făurirea şi consolidarea Frontului Unic Muncitoresc. Ele marcau încheierea unei etape deosebit de importante în lupta pentru unitatea clasei muncitoare, pentru întărirea rolului său conducător în revoluţia populară, pentru făurirea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti — condiţii esenţiale pentru cucerirea puterii.

Muncind şi luptînd în comun în cadrul sindicatelor, pe baza trainică a frontului unic, muncitorii comunişti, social-democraţi şi cei fără de partid se apropiau tot mai mult, îşi întăreau tot mai mult convingerea că numai strîns uniţi vor putea fi victorioşi în bătălia cu reacţiunea şi uneltele ei.

Făurirea Confederaţiei Generale a Muncii reprezenta o mărturie a creşterii maturităţii politice a clasei muncitoare din ţara noastră, o încununare a muncii desfăşurate sub conducerea partidului comunist pentru unitatea de voinţă şi acţiune a clasei muncitoare, pentru consolidarea Frontului Unic Muncitoresc — coloana vertebrală a coaliţiei forţelor democratice care au impus, la 6 martie 1945, primul guvern democratic din istoria ţării.

ЕДИНЫЙ РАБОЧИЙ ФРОНТ — ОСНОВА РЕОРГАНИЗАЦИИ ПРОФСОЮЗНОГО ДВИЖЕНИЯ ПОСЛЕ 23 АВГУСТА 1944 г.

РЕЗЮМЕ

За все время своего существования Коммунистическая партия Румынии была последовательным борцом за единство идеологии и действий рабочего класса. Одним из самых значительных успехов в этой борьбе явилось создание Единого рабочего

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *O politică romînească de realizări democratice*, Edit. P.C.R., 1946, p. 57.

[2] *Dezbaterile Primului Congres General Liber al Sindicatelor Unite din Romînia, 26—30 ianuarie 1945*, Edit. C.G.M., 1945, p. 163.

[3] *Ibidem*.

фронта КПР и СДП 1 мая 1944 г. После победы вооруженного восстания в августе 1944 г. базой реорганизации профсоюзного движения явился ЕРФ, что было намечено на конференции , состоявшейся 1 сентября 1944 г. Принятая резолюция установила образование профсоюзных организаций на основе единства рабочего класса, вытекающего из ЕРФ, на основе принципов классовой борьбы , международной солидарности рабочего класса и рабочей демократии.

Направляя организационную деятельность в профсоюзах, действуя единым фронтом с СДП, органы и организации Коммунистической партии Румынии доказали способность организовать массы и руководить ими.

Совместная борьба рабочих-коммунистов, социал-демократов и беспартийных все более сплачивала единый фронт. Таким образом, профсоюзное движение способствовало укреплению Единого рабочего фронта Коммунистической и Социал-демократической партий.

Съезды отраслевых профсоюзных объединений, имевшие место в январе 1945 г. под знаком неуклонного укрепления ЕРФ, убедительно доказали непоколебимое единство профсоюзного движения, созданное в огне битв за поддержку антигитлеровского фронта, за восстановление разрушенного войной хозяйства и за демократизацию страны.

По окончании работы учредительных съездов 12 профсоюзных объединений в конце января 1945 г. состоялся первый свободный всеобщий съезд объединенных профсоюзов Румынии, закрепивший восстановление единства профсоюзного движения в стране на базе ЕРФ.

LE FRONT OUVRIER UNIQUE, FONDEMENT DE LA RÉORGANISATION DU MOUVEMENT SYNDICAL APRÈS LE 23 AOÛT 1944

RÉSUMÉ

Au cours de son existence tout entière, le Parti Communiste Roumain n'a jamais cessé de militer pour l'unité idéologique et d'action de la classe ouvrière. L'un des plus remarquables succès remportés au cours de cette lutte a été la constitution, le 1 mai 1944, du Front Ouvrier Unique, réunissant le Parti Communiste Roumain et le Parti Social-Démocrate. Après la victoire de l'insurrection armée au mois d'août 1944 et conformément à la voie qui lui fut tracée à la conférence du 1er september 1944, le F.O.U. se vit appelé à être le fondement de la réorganisation du mouvement syndical. La résolution adoptée établissait la constitution des organisations syndicales sur le fondement de l'unité de la classe ouvrière, les considérant comme la manifestation du F.O.U., du principe de la lutte de classe, de la solidarité internationale de la classe ouvrière, conformément à la démocratie ouvrière.

Par l'action exercée, en collaboration avec les délégués du P.S.D., sur l'activité d'organisation des Syndicats, les organismes et organisations du Parti Communiste Roumain ont fait largement la preuve de leur capacité d'organiser et de diriger les masses.

La lutte commune des ouvriers communistes, sociaux-démocrates et sans-parti cimentait toujours davantage le front unique, le mouvement syndical contribuant ainsi à la consolidation du Front Ouvrier Unique groupant le Parti Communiste Roumain et le Parti Social-Démocrate.

Les Congrès des unions syndicales, tenus en janvier 1945, par branches industrielles, sous le mot d'ordre du renforcement continuel du F.O.U., ont constitué une éclatante démonstration de l'unité inébranlabe du mouvement syndical, forgée dans le feu des luttes du front antihitlérien, pour la réorganisation de l'économie nationale, ruinée par la guerre et pour la démocratisation du pays.

Après la clôture des travaux des Congrès de constitution des douze unions syndicales, à la fin du mois de janvier 1945 eut lieu le premier Congrès Général Libre des Syndicats Unis de Roumanie, qui consacra le rétablissement dans notre pays de l'unité du mouvement syndical, basée sur le F.O.U.

NOI DATE DOCUMENTARE ÎN LEGĂTURĂ CU GREVA GENERALĂ DE LA GALAȚI DIN IUNIE 1907

DE

M. IOSA și AN. IORDACHE

Greva generală de la Galați din iunie 1907[1], desfășurată, la puțin timp după reprimarea sîngeroasă a răscoalelor țărănești din 1907, pentru apărarea dreptului de întrunire și organizare în sindicate, a fost una din primele manifestări cu un pronunțat caracter politic de masă din istoria mișcării muncitorești din țara noastră. Ea a avut un puternic răsunet în întreaga țară.

Cercul „România muncitoare" și Comisia generală a sindicatelor au convocat, la 24 iunie în București, o mare întrunire la care au participat și delegați ai muncitorilor din principalele orașe ale țării, care, înfierînd samavolniciile guvernului burghezo-moșieresc, și-au afirmat solidaritatea de clasă cu muncitorii greviști gălățeni.

Concomitent cu aceasta, cercul „România muncitoare" și Comisia generală a sindicatelor din România au editat și răspîndit o serie de manifeste, prin care demascau acțiunile de reprimare a mișcării greviste din Galați întreprinse de autoritățile burghezo-moșierești.

Unul dintre aceste manifeste, intitulat „Către cetățenii Țării Romînești", descoperit la Arhivele Statului din București, constituie un puternic act de acuzare la adresa organelor de stat burghezo-moșierești, care urmăreau distrugerea mișcării muncitorești și socialiste. Manifestul a fost găsit printre muncitorii Atelierelor C.F.R.-„Grivița", răspîndit fiind de către unul din membrii cercului „România muncitoare", fost lucrător la „Steaua Romînă".

Acest manifest demască prigonirile săvîrșite în rîndurile muncitorilor cu scopul de a împiedica avîntul mișcării muncitorești care ame-

---

[1] Un studiu amplu despre această grevă semnează Nora Munteanu în culegerea *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia*, vol. II, Edit. politică, București, 1962, p. 22–41.

ninţa — în timpul terorii sălbatice întreprinse de autorităţile din Galaţi în frunte cu renegatul socialist I.C.Atanasiu, prefect de Covurlui — să se extindă în întreaga ţară. Condamnînd măsurile de expulzare a unor elemente muncitoreşti, manifestul scoate puternic în evidenţă samavolniciile şi ilegalităţile întreprinse de autorităţile burghezo-moşiereşti. Astfel, în ciuda propagandei patriotarde şi naţionaliste, dusă de guvernul liberal, au fost expulzaţi din ţară chiar şi muncitori transilvăneni, membri ai sindicatelor muncitorilor din România. Totodată, manifestul demască împrejurările în care a fost arestat în mod ilegal şi abuziv Ştefan Gheorghiu. După cum se ştie, Şt. Gheorghiu a fost ţinut o lună de zile în închisoare ,,în condiţii barbare". De asemenea se demască expulzarea muncitorului Enciu din Constanţa. În continuare se ocupă pe larg de mişcarea grevistă de la Galaţi.

Din ordinul prefectului I.C. Atanasiu, caracterizat ca ,,politician dezonorat, care a făcut fapta cea mai josnică din viaţa unui om, vînzîndu-şi conştiinţa şi onoarea", au fost arestaţi aproape 100 de muncitori, iar alţii, solidari cu greviştii, erau pe cale de a fi expulzaţi. Poliţia a confiscat avutul sindicatelor şi a interzis dreptul de întrunire şi de asociere, violînd corespondenţa, domiciliul şi libertatea muncitorilor.

Manifestul se ocupă apoi de atitudinea antimuncitorească a guvernului care, pentru a discredita mişcarea muncitorească, a recurs la calomnierea ei, calificînd-o ,,anarhistă", teză de altfel propagată de renegaţii mişcării socialiste, înregimentaţi în Partidul Liberal.

În unele părţi ale sale, manifestul reflectă stadiul de atunci al mişcării muncitoreşti şi socialiste, cu toate limitele şi slăbiciunile ei; între altele ar reieşi că pînă la 1907 guvernul apăra deopotrivă interesele muncitorilor şi exploatatorilor lor, ceea ce este fals; de asemenea, reflectă influenţa liniei greşite, oportuniste a ,,luptei strict legale şi pacinice". Cu toate acestea, manifestul constituie un puternic act de demascare şi acuzare a autorităţilor burghezo-moşiereşti, contribuind la trezirea conştiinţei de clasă a muncitorilor, pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor politice nu numai ale proletariatului, ci şi ale tuturor păturilor sociale asuprite şi exploatate de burghezie şi moşierime.

Într-un raport al jandarmeriei, se arată că muncitorii Atelierelor C.F.R.-,,Griviţa" au hotărît să organizeze, în sprijinul greviştilor gălăţeni, o întrunire pentru ziua de 29 iunie 1907 la Tei, pe cîmpul Floreasca.

Guvernul liberal se temea ca nu cumva mişcarea grevistă de la Galaţi să se extindă în întreaga ţară. Astfel, după cum se poate constata din telegrama circulară, adresată de ministrul de Interne prefecţilor de judeţe şi prefectului poliţiei Iaşi, guvernul era informat de o hotărîre a Comisiei generale a sindicatelor de a se proclama greva generală a muncitorilor sindicalişti din întreaga ţară.

Măsurile preconizate pentru prevenirea şi împiedicarea unei atari acţiuni reflectă întru totul panica în care se afla guvernul, care cerea ca ,,în caz că greva va izbucni" să se ia ,,măsuri pentru menţinerea ordinii" şi ,,la nevoie se va proceda cu toată energia".

Proletariatul romîn, devenise, aşadar, o forţă socială de temut în cadrul statului burghezo-moşieresc, iar puternicele sale acţiuni îndreptate

împotriva intensificării exploatării şi suprimării drepturilor politice prevăzute uneori chiar de legislaţia burgheză, stîrneau îngrijorare şi nelinişte în cercurile conducătoare, determinînd să se recurgă de cele mai multe ori la mijloace extreme. Documentele prezentate în anexă completează cu date noi tabloul luptelor revoluţionare duse de proletariat în zbuciumatul an 1907.

ANEXĂ*

Manifest editat în iunie 1907 de Comisia generală a sindicatelor din Romînia şi cercul „Romînia muncitoare" şi adresat întregului popor muncitor, care demască politica antimuncitorească a guvernului liberal în perioada imediat următoare răscoalei ţărăneşti din 1907 şi în timpul desfăşurării grevei generale de la Galaţi.

Către cetăţenii Ţării Romîneşti.

Cetăţeni,

Persecuţia guvernului împotriva organizaţiilor sindicale şi socialiste intră într-o nouă fază foarte critică.

În ajunul unor evenimente însemnate, noi, organizaţiile reprezentate ale muncitorimii conştiente din Romînia, ţinem să înştiinţăm opinia publică a ţărei despre tot ce s-a înscenat şi se urzeşte împotriva noastră, ca să o facem astfel judecătoare între noi şi guvernul actual.

Noi nu vom vorbi despre prigonirile la care am fost supuşi în timpul răscoalelor, căci despre încazarmările în bloc a sute de muncitori, dintre care mulţi miliţieni, dispensaţi sau reformaţi; nu vom vorbi nici de arestările ilegale, nici de maltratările sălbatice săvîrşite în închisorile din Constanţa şi Paşcani împotriva tovarăşilor noştri; nu vom vorbi nici de confiscarea ziarului nostru „Romînia muncitoare" timp de aproape o lună şi jumătate, nici de cenzura săvîrşită de fostul prefect de Brăila, Cociaş, nici de confiscarea şi violarea corespondenţelor noastre oficiale şi personale.

Cu toate [că] aceste măsuri erau prea din cale afară de ilegale şi sălbatice, ca să poată fi justificate ca o necesitate folositoare menţinerii ordinei în timpul răscoalelor, cu toate că niciodată liniştea şi pacea durabilă nu pot fi introduse prin tiranie şi abuz, noi ne ziceam : guvernul crede că am luat parte şi noi la organizarea răscoalelor; dar că, după ce se va convinge de contrariu, prigonirile împotriva noastră vor înceta iar guvernul va intra în legalitate. Dar ne-am înşelat !

Căci atitudinea ulterioară a guvernului ne-a arătat că el urmărea un scop pe cît de absurd şi arbitrar, pe atît de irealizabil : distrugerea mişcării sindicaliste şi socialiste. Înţelegînd că orice mişcare din stînga lui, cu caracter democratic, forţamente era să se dezvolte în dauna reputaţiei false stabilită şi anume : că partidul liberal reprezintă naţiunea, guvernul s-a aruncat cu înverşunare în contra noastră. În toate părţile forţele poliţieneşti au fost mobilizate. Şefii de poliţie şi prefecţii au dresat adevărate liste de proscrişi, unde erau însemnate numele socialiştilor şi sindicaliştilor destinaţi a fi expulzaţi sau prigoniţi, iar ziarele au început să publice numele celor destinaţi expulzărilor sub ridicolul şi uzatul pretext că aceasta e pentru : „interesele siguranţei statului".

Întîiele victime căzute au fost cîţiva tineri ovrei, dintre care unii ca Barbu Lăzăreanu şi Mendelson, care nici nu făceau parte din mişcarea noastră, cu toate că guvernul i-a expulzat pentru socialism. Un altul, tovarăşul nostru Grümberg, născut din părinţi ei înşişi născuţi în Romînia.

---

* Documentele se află la Arhivele Statului Bucureşti, fond. Prefectura Ilfov, dos. 246]1907, f. 30–36, 37.

Această ultimă expulzare era pusă la cale de vestitul polițai Cantuniari, asupra căruia apasă acuzația publică și formală, de a fi un agent plătit al unui stat străin, al Rusiei.

Însă guvernul nostru nu s-a mulțumit să lovească numai în anumite drepturi morale, cîștigate. El a călcat și dreptul imprescriptibil ce au romînii din alte ținuturi de a găsi totdeauna un adăpost în patria lor, în patria mumă.

N-a trecut nici un an de cînd fratele unui actual ministru proclama cu solemnitate că scopul partidului liberal este de a emancipa cinci milioane de țărani romîni ca să urmărească alte cinci milioane! Venind însă la putere guvernul liberal a început să aplice acest înalt ideal patriotic, omorînd mii de țărani romîni, cu tunurile, și izgonind afară din țară pe muncitorii transilvăneni al căror simplu păcat era că ei deja făcuseră unirea lor cu proletariatul romîn, intrînd în sindicatele muncitorilor din Romînia.

Ca culme, poliția romînă, izgonind acești muncitori romîni, dintre care unii care trăiau de 17 ani în țară, a completat brutalitatea printr-o infamie menită a ascunde adevăratul caracter al expulzărilor. În decretul lor de expulzare le-a falsificat numele, inventîndu-le niște supranume unguresti.

Această procedare mișelească a poliției noastre am văzut-o și la Pașcani, unde, pentru a masca ororile comise asupra muncitorilor, s-a înscenat o mincionoasă sfărîmare a portretelor regale, iar în Constanța ca să poată justifica arestarea ilegală, bătaia și percheziția sindicatului, fără mandat, poliția a propus tovarășului Enciu să iscălească un proces-verbal în care poliția făcea declarația : că împotriva lui s-a primit un denunț de participare la o spargere a unui debit de tutun. Fără îndoială că el a refuzat de a se face complice al unor infamii polițienești.

Guvernul însă nu s-a oprit aici. Opinia publică are cunoștință de memoriul adresat de noi primului procuror al Trib[unalului] de Ilfov, cum și de arestarea ilegală a tovarășului nostru Ștefan Gheorghiu din Ploiești, ținut de o lună de zile la închisoare în condiții barbare, fiind acuzat numai de un presupus delict de presă, săvîrșit printr-un manifest adresat muncitorilor. Și asta, cînd constituția interzice : arestul preventiv pentru delicte de presă, și cînd codul penal prevede : că pentru civili nu poate exista în timp de pace altă jurisdicție decît cea civilă.

Cînd într-un colț al țării s-a făcut o astfel de sfidare a legilor fundamentale, în celălalt se pregătea un scandal scîrbos, menit a lua un caracter internațional.

Se știe cum poliția din Constanța a expulzat pe cetățeanul romîn Enciu, după ce polițaiul Cimbru, cel mai scîrbos și mai decăzut om al poliției romîne, și-a permis a-l bate și maltrata, după ce l-a arestat pentru a doua oară.

Dar ce nu știe publicul romîn e că astăzi acest tovarăș al nostru, respins succesiv de autoritățile bulgare din Silistra și Rusciuk, respins de autoritățile sîrbești și unguresti, este silit să trăiască ca fochist pe vaporul ungar, cu care-l expulzase guvernul.

Violarea strigătoare pe care guvernul nostru a săvîrșit-o în contra propriilor lui legi, dînd afară pe un cetățean romîn, născut în Dobrogea, din părinți dobrogeni, voluntar în armata romînă, este o sfidare a drepturilor și a legilor internaționale [...].

Ce e însă mai remarcabil în procedeurile guvernului actual este, după cum sîntem asigurați de oameni foarte serioși, că în dosarul acestei afaceri sînt și acte false.

Aproape nu ne vine să credem că un guvern romîn, care în momentele unei mari eclipse, ține a se înjosi pînă acolo de a falsifica chiar documente pentru a scăpa de un muncitor.

Cu această operă degradatoare s-a însărcinat faimosul prefect de Constanța, Vîrnav om retrograd, vanitos și lipsit de orice scrupul și sentiment de dreptate.

Pentru ce această goană sălbatică împotriva unui cetățean romîn? Pentru că el, împreună cu alți doi tovarăși ai lui din Cîmpina, aveau asupră-le manifeste ale cercului „Romînia muncitoare".

Însă, noi n-am ajuns încă să lămurim îndestul opinia publică despre cele comise zilnic împotriva muncitorimii, o dată cu izbucnirea scandalului din Galaţi. În aceste fapte din urmă se poate vedea mai clar toată tactica anti-constituţională şi anti-muncitoare a guvernului.

Guvernul a eşit din rolul lui de ocrotitor al ordinei, de păzitor al legei, egală pentru toţi; el a eşit din misiunea sa de a fi absolut neutru faţă de luptele dintre muncă şi capital şi s-a năpustit cu toată brutalitatea împotriva muncitorilor şi în favoarea patronilor.

Ca să satisfacă pe cei din urmă, care văd cu spaimă înmulţirea grevelor, prin care muncitorii cer ore mai puţine de muncă şi un salar mai bun, autorităţile din Galaţi s-au hotărît să distrugă mişcarea proletară.

Fără cea mai mică provocare din partea muncitorilor, care cu hotărîre dar liniştiţi şi plini de respect faţă de lege, huliganii prefecturei şi parchetului din Galaţi au înscenat o adevărată provocare. Da, invaziunea făcută în sediul sindicatelor disdedimineaţă, în prezenţa a trei procurori, comisari însoţiţi de numeroase forţe poliţieneşti şi de 5 companii de soldaţi, în momentul cînd muncitorimea enervată de lupte şi suferinţe putea să fie uşor împinsă la fapte nesocotite, această descindere, repetăm, avea un caracter net de provocare josnică.

Da, la sinistra lumină a acestui fapt zămislit de autorităţile Galaţiului, se poate vedea clar toată intenţia lor.

Da, s-a găsit un guvern pretins romîn, care după ce deplînge cu ipocrizie răscoalele ţărăneşti, se duce şi cu sîngele rece al unui călău vrea să înscenieze un măcel în contra muncitorimei din Galaţi.

Greva generală, care a urmat ca răspuns la provocarea mişelească a autorităţilor din Galaţi, era prevăzută [...] din partea celor de la cîrmă.

Şi ordonanţa prefectului Atanasiu e cea mai bună probă. El n-a aşteptat decît de a se erija într-un guvernator rusesc, suspendînd toate legile şi garanţiile drepturilor individuale.

Noi nu vom discuta aci această ordonanţă, care se prezintă ca un articol de prost jurnalist, în care nu sînt scrise decît inepţii şi obrăznicii. Noi nu vom discuta că din punct de vedere juridic ea este o absurditate, căci oricare ar fi ideile sociale şi politice ale muncitorilor din Galaţi, nu aparţine unui prefect a le judeca: pentru asta există justiţia.

Dar prefectul Atanasiu are încă îndrăzneală de a arunca o acuzare intenţionată şi nedreaptă contra cinstei conducătorilor organizaţiilor gălăţene.

Şi de unde pleacă această acuzare la adresa noastră, din ce înălţime, din a cărei reputaţie nepătată pleacă ea? Din a unui politician dezonorat, care a făcut fapta cea mai josnică din viaţa unui om, vînzîndu-şi conştiinţa şi onoarea pentru bani. Şi acest om care se tăvăleşte în noroiul renegaţilor, el, tocmai el are astăzi îndrăzneala de a face pe apărătorul moralei publice!?

Ştiţi ce se petrece acum în Galaţi. Aproape o sută dintre tovarăşii noştri — şi poate în momentul cînd scriem aceste lucruri numărul lor să fie îndoit — sînt în închisoare; alţi muncitori, a căror singură vină e de a fi solidari cu muncitorii romîni — străinii — sînt pe cale de a fi expulzaţi. Averea sindicatelor, registrele, tot, se găseşte în mîinile poliţiei! Dreptul de întrunire şi de asociaţie, absolut nimicit.

Încercarea tovarăşului nostru, advocatul Cocea, chemat de muncitori să intervină pentru apărarea drepturilor lor, zădărnicită. El a fost invitat să părăsească oraşul.

D-l Atanasiu nu vrea împăcăciune, el vrea victorie! pentru ca muncitorii să se declare învinşi şi să ceară ertare! pentru că au îndrăznit de a fi o zi oameni şi cetăţeni.

Noi ne oprim aci cu enumerarea abuzurilor şi călcărilor de lege ce-şi permite guvernul liberal. N-a rămas nici un mijloc neîntrebuinţat contra noastră, numai pentru faptul că noi sîntem muncitori conştienţi şi nu ne înjosim a fi coada partidului politic de la putere; numai pentru această crimă, zicem, a fost destul să ni se răpească şi dreptul de întrunire şi dreptul de asociaţie, să ne violeze corespondenţa, domiciliul şi libertatea noastră individuală.

Guvernul, ca să justifice arbitrarul lui, a recurs la arma josnică a calomniei. El numeşte mişcarea muncitoare actuală, mişcare anarhistă. El minte. Lăsînd la o parte faptul, că nici un guvern nu are drept să prigonească opinii, oricît de extreme ar fi ele, dar mai cu seamă el n-are drept a persecuta o mişcare ce niciodată n-a împărtăşit sau profesat idei anarhiste, care niciodată n-a îndemnat la fapte violente.

Noi ştim de unde provin calomniile răspîndite prin presă. Autorii lor sînt foştii socialişti, care cred că tăgăduind orice solidaritate cu noi, nu numai în prezent dar şi în trecut, vor cîştiga mai multă încredere în faţa şefilor actuali. Acuzarea că sîntem anarhişti provine deci dintr-un calcul de partid.

Dacă există astăzi anarhişti în ţara romînească, ei se găsesc la Ministerul de Interne, de unde pleacă şi se aprobă cele mai îndrăzneţe călcări de legi.

Noi am isprăvit.

Opinia publică ne poate acum judeca în cunoştinţă de cauză. Dar ce am dori noi să ştie orice cetăţean romîn ca şi orice sincer democrat este : că lupta noastră ne interesează nu numai pe noi muncitorii, dar şi pe întregul popor romîn.

Apărînd drepturile şi libertăţile noastre, protestînd împotriva călcărei legilor, noi facem o operă în interesul tuturor.

Silind stăpînii noştri să reintre în legalitate, noi contribuim ca constituţia noastră scrisă, cum e astăzi, să devie o realitate.

Noi sîntem decişi să rămînem pînă la sfîrşit în limitele unei lupte stricte legale şi pacinice. Nici o provocare poliţienească, nici o cursă n-o să fie în stare în a ne depărta de această linie de conduită. Însă nici o putere brutală nu va fi destul de tare de a ne face să renunţăm la drepturile şi revendicările noastre.

Comisia generală a sindicatelor din Romînia şi cercul „Romînia muncitoare"..

Nr. 2363 27 iunie 1907 Confidenţial personal

Domnule Prefect,

Am onoarea a vă comunica că printre lucrătorii din atelierele căilor ferate situate în cătuna Griviţa comuna Militari s-a împărţit alăturatul manifest.

Cercetîndu-se cine l-a adus şi împărţit am aflat că a fost adus de către individul Gogu Anghelescu, fost portar la „Steaua Romînă" acum doi ani, iar acum funcţionar la sediul societăţii Romînia Muncitoare.

Totodată aflu că s-a stabilit între muncitori ca să ţie o întrunire sub cerul liber în ziua de 29 iunie, la Tei pe cîmpul Floreasca.

Asemenea întruniri fiind oprite conform art. 26 al. 2 din Constituţie am onoarea a vă ruga să binevoiţi a vă comunica de urgenţă ordinele Dvs. în această privinţă.

Primiţi vă rog Domnule Prefect asigurarea distinsei mele consideraţiuni.

Comandantul companiei

(ss) Indescifrabil

București, 27 iunie 1907

Cheia circulărilor

Circulară D-lor Prefecți de județe
și Prefectului Poliției Iași

Comisiunea generală a sindicatelor din Capitală a hotărît să proclame greva generală a muncitorilor sindicați în întreaga țară. Rog luați măsuri însă prudente pentru împiedicarea izbucnirii ei în localitate. Nu permiteți agitatorilor ce vor veni acolo propagînd greva sau orice alte acte subversive ci expediați-i la urma lor. Agitatorilor streini de naționalitate le veți cere expulzare cînd vă veți convinge personal că activitatea lor este vătămătoare ordinei și siguranței publice. În caz cînd greva va izbucni veți lua măsuri pentru menținerea ordinei. La nevoie se va proceda cu toată energia.

p. Ministru de Interne,
Const. I. Nicolaescu

НОВЫЕ ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ДАННЫЕ В СВЯЗИ С ВСЕОБЩЕЙ СТАЧКОЙ В ГАЛАЦЕ В ИЮНЕ 1907 г.

РЕЗЮМЕ

Авторы исследуют несколько документов, дающих новые данные о всеобщей забастовке в Галаце в июне 1907 г., происшедшей вскоре после кровавого подавления крестьянских восстаний, в защиту права собраний и организации в профсоюзы. Самым важным из этих документов является манифест, озаглавленный „К гражданам Румынии", изданный кружком „Рабочая Румыния" и генеральной комиссией профсоюзов Румынии.

Манифест является мощным обвинительным актом против буржуазно-помещичьих государственных органов, разоблачающим произвол и беззакония этих органов в отношении рабочего и социалистического движения в Румынии.

NOUVELLES DONNÉES DOCUMENTAIRES SUR LA GRÈVE GÉNÉRALE DE GALAȚI DE JUIN 1907

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent quelques documents fournissant des données nouvelles sur la grève générale qui eut lieu à Galați au mois de juin 1907, peu après la répression sanglante des révoltes paysannes, pour la défense du droit de réunion et d'organisation syndicale. Le plus important d'entre eux est le manifeste intitulé « Aux citoyens de Roumanie », édité par le cercle « La Roumanie ouvrière » et la Commission générale des syndicats de Roumanie.

Ce manifeste constitue un violent acte d'accusation à l'adresse des organismes de l'État des bourgeois et des gros propriétaires terriens, dont il démasque les actions arbitraires et illégales dirigées contre le mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie.

CRONICA SLAVO-MOLDOVENEASCĂ DIN CUPRINSUL LETOPISEI RUSE VOSKRESENSKI

DE

A. V. BOLDUR

În cuprinsul letopisețului rusesc, denumit „Voskresenskaia Letopis", printre 13 diferite texte, care n-au intrat în corpul acestui letopiseț și figurează separat în calitate de anexe, se află o cronică moldovenească sub titlul *Сказание вкратцѣ о молдавскыхъ государехъ, отколѣ начася молдовскаа земля*, adică „Povestire în scurt despre domnii moldovenești, de cînd a început țara moldovenească" [1].

„Voskresenskaia Letopis" este alcătuită, probabil, în decada a patra a secolului al XVI-lea. Redacțiile inițiale ale acestei cronici nu sînt cunoscute. Cei mai de seamă învățați sovietici A. Șahmatov și M. D. Priselkov ne atestă că această cronică provine din secolul al XVI-lea [2].

În urma examinării acestei cronici, făcînd unele precizări, la același rezultat ajunge și S. M. Levina [3].

Firește, se pune problema de ce o cronică moldovenească a fost introdusă în letopisețul rusesc Voskresenski? Cînd și de cine a fost compusă? Cînd și în ce împrejurări a ajuns ea acolo?

Cronica moldovenească „Povestire în scurt" a fost cunoscută istoricilor romîni din secolul trecut. B. P. Hasdeu o socotea ca fiind o cronică slavă, redactată la începutul secolului al XVI-lea de către un

---

[1] Полное Собрание русских летописей, vol. VII, Sankt-Petersburg, 1856, p. 256—259.

[2] A. Șahmatov, Обозрение русских летописных сводов XIV—XVI вв. 1938, p. 370. M. D. Priselkov, *История русского летописания XI—XV вв.*, Leningrad, 1940, p. 121 și 184.

[3] S. A. Levina, *О времени составления и составителе Воскресенской летописи*, în colecția *Operele sectorului de literatură rusă veche*, vol. XI, 1955, p. 375—379. În dezacord cu toți specialiștii ruși în această materie, dar, spre regret, fără nici o motivare, P. P. Panaitescu datează letopisețul Voskresenski la secolul al XVII-lea. *Cronicile slavo-romîne din secolul XV—XVI, publicate de Ion Bogdan*, București, 1959, p. 152.

moldovean. A denumit-o *Cronica slavo-romînă*, iar mai tîrziu *Cronica moldo-slavică* [1].

Ulterior el a precizat că această cronică a fost scrisă de unul dintre boierii moldoveni, care au plecat la Moscova spre a forma acolo societate romînească pentru fiica lui Ştefan cel Mare, Elena, anume : Iancu, Sincu şi Gherasim. Aducîndu-şi aminte de patria sa îndepărtată, unul din ei ar fi scris această cronică în limba slavă [2].

D. Onciul referea această cronică tot la începutul secolului al XVI-lea, *însă o socotea scrisă în limba rusă*. Mai tîrziu autorul şi-a reexaminat părerea în ce priveşte timpul, presupunînd că „Povestirea în scurt" a ajuns în Rusia, probabil, cu ocazia căsătoriei Elenei cu Ivan, fiul marelui principe Ivan al III-lea. Căsătoria, după cum se ştie, a avut loc în 1483 [3].

De prima dată a supus această cronică examinării atente şi mai mult sau mai puţin amănunţite cunoscutul slavist Ioan Bogdan, denumind-o „anonimă". El a ajuns la următoarele concluzii.

Titlul ei este identic cu titlul cronicii putnene, cu un adaos : „De cînd a început ţara moldovenească". Originalul cronicii nu este cunoscut. El a fost scris *în limba slavă* (medio-bulgară) şi transcris ruseşte ca să nu se deosebească de restul textului letopiseţului Voskresenski. Transcrierea a fost conştiincioasă, deoarece pentru unele cuvinte, necunoscute în limba rusă, ca de exemplu „планины" se dă şi explicaţia „ciu рече горы", adică „munţi" [4].

Cronica se aseamănă cu cronica Putnei şi în privinţa conţinutului, însă pînă la domnia lui Ştefan cel Mare. Domnia acestuia este cuprinsă abia în patru pasaje, datate cu anii 1465, 1484 şi 1497. Avînd în vedere că această cronică se termină cu începutul domniei fiului lui Ştefan Bogdan, autorul şi-a formulat părerea că redactarea cronicii s-a făcut la începutul domniei lui Bogdan, circa între 1504—1508.

I. Bogdan împarte această cronică în două : prima parte conţine o naraţiune a originii moldovenilor ; partea a doua, de la Dragoş pînă la Ştefan cel Mare, nu este decît o altă redacţie a cronicii pe care a avut-o Gr. Ureche. De la Ştefan cel Mare încoace cronica „anonimă" pare a fi un extras din analele putnene, făcut de primul compilator al letopiseţului Voskresenski. Acelaşi compilator a adăugat şi ultimul pasaj despre Bogdan cel Orb, care nu putea fi împrumutat din analele putnene, deoarece în cazul acesta ar fi conţinut o dată mai precisă.

În sfîrşit, autorul emite ipoteza că compilatorul rus al letopiseţului Voskresenski a avut în mîinile sale o cronică moldovenească, pe care unul din oamenii lui Ivan al III-lea, marele principe al Moscovei, a adus-o la Moscova.

---

[1] B. P. Hasdeu, „Arhiva Istorică", vol. III, p. 26. De acelaşi autor. *Istoria critică a Romînilor*, ed. 2, p. 9.

[2] Articol din gazeta „Traian", Bucureşti, 1869, nr. 75, p. 302 : „Domniţa Elena".

[3] D. Onciul, *Zur Geschichte der Bucowina*, 1887, p. 27. De acelaşi autor, *Papa Formosus în tradiţia noastră istorică*, în *Opere*, vol. I, 1946, p. 311. — Toate sublinierile din articolul de faţă sînt ale noastre.

[4] Ioan Bogdan, *Vechile cronici moldoveneşti pînă la Urechia*, Bucureşti, 1891, p. 62—68, 185—189, 28—29 ş.a.

În felul acesta autorul explica dece o cronică moldovenească, *care pentru ruși din secolul al XVI-lea nu prezenta nici un interes*, a pătruns în compilația letopisețului Voskresenski alături de povestirea despre originea principilor ruşi de la împăratul roman August, lista oraşelor ruse etc.

După ce povesteşte pe scurt conținutul tradiției despre originea moldovenilor, autorul constată între această cronică şi cronicile lui Gr. Ureche şi Miron Costin trei puncte comune: 1) originea lui Dragoş şi a oamenilor săi din Maramureş, 2) originea maramureșenilor de la Roma şi 3) lupta împotriva tătarilor.

Autorului nu-i vine să creadă că interpolatorii cronicii lui Gr. Ureche au luat versiunea originii moldovenilor dintr-un ,,*letopiseț unguresc*", după cum afirmă aceştia. El nu-şi poate explica, cum de ei numesc izvorul lor ,,letopisețul cel unguresc", deoarece un letopiseț scris în limba ungurească nu există. Bazîndu-se pe descălecare la Baia, autorul se întreabă: cine altul putea să scrie despre aceasta, dacă nu un cronicar moldovean şi cu această ocazie se sileşte să afirme originea moldovenească şi nu ungurească a versiunii despre originea moldovenilor.

În ce priveşte însuşi titlul cronicii ,,Povestire în scurt", el îl derivă de la modelele slave (bulgare şi sîrbe) şi bizantine.

A. I. Iațimirski a consacrat cronicii slavo-moldoveneşti un studiu special, publicat în limba rusă la Petersburg [1]. A. I. Iațimirski considera că cronica de care ne ocupăm a fost scrisă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Deși neagă caracterul medio-bulgar al limbii cronicii în general, totuşi recunoaște în ultima parte a cronicii prezența urmelor limbii medio-bulgare. A. I. Iațimirski, ca şi B. P. Hasdeu, socoteşte locul scrierii cronicii Moscova. A scris-o, probabil, călugărul sîrb Pahomie, care s-a ocupat ulterior de redactarea Hronografului rusesc şi în drum spre Moscova *putea* să fie în Moldova şi să facă acolo cunoştință cu originea romană a moldovenilor.

El ar fi prelucrat această parte a cronicii *după unele izvoare rusești*. A doua parte prezintă, după părerea sa, o copie după o cronică slavo-romînă, pe care nu o cunoaştem şi care este apropiată de cronica polono-moldovenească a lui Brzeski. În întregime cronica a fost redactată la Moscova ,,de un cărturar rus probabil ad hoc pentru introducerea ei în letopisețul oficial moscovit".

Cu totul altfel a privit această cronică N. Iorga [2]. După părerea sa, cronica a fost scrisă la curtea lui Ştefan cel Mare în limba slavă şi a avut ca obiect să unească diferite lucruri şi anume: pe marii strămoşi, numele lui Roman şi Vlah, ortodoxia şi legenda provenienței moldovenilor din Maramureş. După părerea sa, cronica a fost scrisă pentru fiica lui Ştefan cel Mare, Elena, iar includerea ei în cronica Voskresenskaia putea să aibă loc la începutul secolului al XVI-lea.

---

[1] A. I. Iaţimirski, *Сказание вкратце о молдавских господарях в воскресенской летописи*, S.-Petersburg, 1901, p. 19, 21, 26, 27, 30 şi altele.

[2] N. Iorga, *Cîteva note despre cronicile noastre şi tradiţia noastră istorică*, ,,Analele Academiei Romîne. Memoriile Secţiei Istorice", vol. XXXIII, 1910, p. 136—138.

Însă autorul a lăsat fără răspuns întrebarea firească de ce i-a trebuit Elenei această cronică, referindu-se numai la procedeul acelui timp de a căuta pentru fiecare popor rădăcinile „originii romane, antice, mitologice sau divine" şi la faptul că la Moscova trebuia să fi fost arătat că şi romînii în ce priveşte vechimea lor nobilă vestită pot să stea alături de alte popoare.

Nu este nici o îndoială că N. Iorga era foarte departe de studiul istoriei moscovite din acel timp şi, în special, al raporturilor interne la curtea Moscovei, deoarece considera greşit că Elena s-a căsătorit *cu fiul „ţarului Vasile"*, deşi, după cum este ştiut, titlul de ţari nu era atunci încă în uz, iar soţul Elenei a fost fiul marelui principe Ivan al III-lea (1462—1505) şi nu al lui Vasilie. Desigur, N. Iorga a avut în vedere pe Vasilie al II-lea (1425—1462) şi nu pe Vasilie al III-lea (1505—1533). Titlul de ţar a apărut în „pashalia" pe anul 1492 în aplicare la Ivan al III-lea, însă s-a încoronat ca ţar de prima dată Ivan al IV-lea cel Groaznic în 1547.

Oricum ar fi, referind căsătoria Elenei la domnia lui Vasilie al II-lea, predecesorul lui Ivan al III-lea, autorul a comis o greşeală cronologică de cel puţin trei sau patru decenii şi prin aceasta a fost pus în imposibilitate de a explica just fenomenul apariţiei cronicii slavo-moldoveneşti.

Necunoscînd ce se petrecea la curtea lui Ivan al III-lea, N. Iorga n-a putut să scoată la iveală cauzele adevărate ale alcătuirii acestei cronici, deşi era foarte aproape de adevăr.

Ilie Minea, care s-a ocupat în treacăt de letopiseţul slavo-moldovenesc din cuprinsul letopisei Voskresenski, îl consideră ca o prescurtare a părţii celei mai vechi din letopiseţul moldovenesc, scris slavoneşte. Prescurtarea, după părerea sa, se va fi făcut „în vremea lui Bogdan cel Orb, cînd dinastia (rusă) era *înrudită* cu domnul Moldovei" [1].

Datorită căsătoriei fiicei lui Ştefan cel Mare Elena cu fiul lui Ivan al III-lea, „a putut ajunge în Rusia *interesul* pentru istoria moldovenească". Nu se poate stabili cine a alcătuit această cronică.

În ce priveşte apariţia primului letopiseţ moldovenesc, pe care autorul îl denumeşte *arhetip* şi de pe care s-ar fi făcut prescurtarea, el a fost scris, după cum crede autorul, în timpul domniei lui Ştefan cel Mare. După căderea Serbiei Moldova lui Ştefan cel Mare rămîne centrul preocupărilor culturale de forma bizantino-slavă. Spre Moldova s-a îndreptat atunci exodul sîrbesc, unde se afla mitropolitul sîrb Teoctist, colaboratorul lui Ştefan cel Mare şi ocrotitorul refugiaţilor sîrbi. De la primul letopiseţ s-a ajuns apoi la multe letopiseţe, scrise slavoneşte.

În sfîrşit, recent s-a ocupat de această cronică P. P. Panaitescu, cu ocazia reeditării cronicilor, publicate în trecut de I. Bogdan. Acest autor denumeşte cronica, pe care o examinăm, *„moldo-rusă"* şi crede că ea a fost alcătuită în Moscova în cursul secolului al XVI-lea, motivînd părerea sa că ştirile despre moartea lui Ştefan şi înscăunarea lui Bogdan nu puteau fi adăugate mai tîrziu, *deoarece cronica aceasta formează*

---

[1] I. Minea, *Letopiseţele moldoveneşti scrise slavoneşte*, extras din „Cercetări Istorice", 1925, Iaşi, p. 18—19, 4—5, 26, 29—30.

o unitate". În afară de aceasta cronica izvorăşte *dintr-o variantă a cronicii Putna*, iar aceasta din urmă a fost alcătuită în domnia lui Ştefăniţă (1517 — 1527) [1].

Apariţia „cronicii moldo-ruseşti" autorul o explică prin raporturile de alianţă dintre Moldova şi Moscova, îndreptată împotriva Poloniei, în timpul domniei lui Petru Rareş (1527—1538 şi 1541—1546). Această cronică ar fi fost trimisă atunci la Moscova *pentru informaţie politică.*

Faţă de această mare variaţie de păreri, ne revine sarcina să examinăm cronica din toate punctele de vedere, să stabilim caracterul ei, titlul, locul alcătuirii ei şi autorul, precum şi împrejurările istorice, în care a fost trimisă la Moscova.

Dar înainte de toate să ne ocupăm de conţinutul ei. Lectura atentă a cronicii produce o impresie puternică că ea e scrisă în special pentru a oferi cititorului o povestire despre originea poporului moldovenesc şi a romînilor în general. *În aceasta constă tot sensul apariţiei ei.*

Povestirea conţine elemente reale şi fantastice în combinaţia lor ciudată şi originală. O vom reda pe scurt:

În anul 6867 (1359) s-a întemeiat Moldova. Din Veneţia au venit doi fraţi Roman şi Vlahata, creştini, căutîndu-şi adăpost de persecuţii împotriva creştinilor din partea ereticilor, în locul care este denumit Roma veche (Rimul vechi), şi-au creat un oraş cu numele de Roman şi acolo au locuit pînă ce papa Formoz a trecut din ortodoxie în latinie [2].

Latinii, părăsind creştinismul adevărat, şi-au înfiinţat un oraş cu numele de Roma nouă (Rimul nou) şi au început să cheme pe locuitorii oraşului Roman la ei în latinie, în Roma nouă. Însă „Romanovţii" n-au vrut şi au dus o luptă împotriva lor.

În domnia regelui maghiar Vladislav, nepot de frate al lui Sava, episcop sîrbesc, tătarii au început să lupte împotriva ungurilor [3].

Principele tătarilor Neimet din locurile lor de nomazi de lîngă Prut şi rîul Moldova, trecînd munţii înalţi ungureşti Erdeli (Transilvania), a venit la rîul Mureş şi s-a oprit acolo.

Aflînd despre invazia tătarilor, regele Vladislav a trimis soli la Cezar şi la Papa cu rugămintea de a-i veni în ajutor. Cu acelaşi scop i-a trimis

---

[1] *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XIX publicate de Ion Bogdan*, ed. revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Edit. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1959, p. 152 ş. u.

[2] Papa Formosul a condus biserica în 891—896.

[3] Prin regele Vladislav se subînţelege Ladislau Cumanul (1272—1290), care, conform cu textul povestirii, a fost de bună seamă în rudenie cu episcopul sîrb Sava, deoarece fiul fratelui acestuia Ştefan Dragutin a fost căsătorit cu sora acestui rege (A. I. Iaţimirski. *Povestire în scurt*, p. 6). În text după numele regelui se află expresia „златый затокъ рекше" („zlatîi zatoc recşe"), pe care I. Bogdan a lăsat-o fără traducere, deşi şi-a exprimat părerea că în text s-a produs o omisiune a unei silabe, anume „*ча*" (cea) şi ar trebui să fie „zlatîi zaceatoc", adică abzaţ, nota copistului (I. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 69). A. I. Iaţimirski a crezut că lectura justă ar trebui să fie „златые отоцы". „Otoţa " este moneda ungurească şi, după denumirea banilor, probabil, şi ţara întreagă a fost denumită „zlatîe otoţî" (A. I. Iaţimirski, *Povestire în scurt*, p. 13). Însă „otoţî" din punct de vedere lexic prea mult se deosebeşte de „zatoc". P. P. Panaitescu, fără a se opri la contraverse şi fără a argumenta părerea sa, a tradus expresiunea pomenită mai sus „ţesătura de aur" (*Cronicile...*, p. 159). Ne asociem la presupunerea lui I. Bogdan, pe care o socotim mult mai verosimilă.

şi la Romanovţi. Romanii vechi (Rimlenii vechi) şi Romanii noi (Rimlenii noi), înţelegîndu-se, au venit în Ungaria la regele Vladislav în ajutor.

Însă Romanii noi, fără ştirea Romanilor vechi, au trimis regelui un mesaj, în care (în mod perfid) îi propuneau să pună pe Romanii vechi să lupte în război împotriva tătarilor în primele linii, în speranţa că tătarii îi vor nimici pe toţi. În acest caz Romanii noi ar putea lua fără nici o piedică pe femeile şi copiii lor, care locuiesc în Roma veche, convertindu-le în legea romană.

La rîul Tisa a avut loc lupta între forţele regelui Vladislav şi cele ale principelui tătar Neimet. Romanii vechi au mers înainte şi au învins pe tătari, însă relativ puţini din ei au căzut pe cîmpul de bătălie. Bucurîndu-se de victorie şi lăudînd pe Romanii vechi pentru vitejie, Vladilsav le-a arătat scrisoarea Romanilor noi şi le-a propus să treacă în serviciul lui.Totodată el i-a sfătuit să nu meargă în Roma veche pentru a nu pieri de mîna Romanilor noi. Totuşi ei au vrut să vadă ce s-a petrecut la Roma veche. Întorcîndu-se din acest oraş, ei au povestit regelui că Roma veche e pustiită, iar femeile şi copiii lor sînt luaţi sub legea latină.

Romanii vechi s-au rugat regelui Vladislav să le permită să păstreze legea grecească şi să le dea pămînt. Regele i-a primit cu bucurie şi le-a dat pămînt în Maramureş, între rîurile Mureş şi Tisa, în locul denumit Criş. Romanii vechi s-au aşezat acolo, *luîndu-şi de soţii femei ungare* şi convertindu-le în credinţa lor creştină.

Printre Romanii vechi a fost un om priceput şi viteaz cu numele de Dragoş. Odată acesta, trecînd munţii înalţi, vîna un zimbru şi a reuşit să-l ucidă. Toţi au admirat frumuseţele locurilor, rîurilor şi fîntînelor. Lui Dragoş i-a venit în cap ideea de a se aşeza în aceste locuri, care după plecarea tătarilor erau pustii. Drujina a lăudat această idee. Împreună cu drujinicii săi Dragoş a hotărît să treacă în noile locuri şi l-a rugat pe regele Vladislav pentru această mutare. Regele i-a permis această „cu mare milă".

„Şi au mers, se spune în cronică, din Maramureş cu toată drujina şi cu soţii şi cu copii prin munţii înalţi... şi au sosit la locul unde Dragoş a ucis zimbru". Locul le-a plăcut şi ei toţi au ales din mijlocul drujinii pe un om deştept (разумного) cu numele Dragoş şi l-au denumit „gospodar, voevoda". De atunci a început prin voinţa lui Dumnezeu ţara moldovenească". Dragoş întîi a înfiinţat oraşul (Boureni) la rîul Modova şi apoi oraşul Baia (Bania) şi alte oraşe.

După această povestire urmează enumerarea domniilor cu arătarea anilor de domnie pentru fiecare domnitor. În cele 15 rînduri, consacrate acestor domni, intră şi cîteva ştiri zgîrcite, şi anume: orbirea lui Iliaş, fiul lui Alexandru cel Bun, retezarea capului lui Ştefan, celălalt fiu al aceluiaşi principe, cedarea Chiliei ungurilor, tăierea capului lui Bogdan, tatăl lui Ştefan cel Mare, prima plată a tributului în folosul turcilor şi tăierea capului lui Petru Aron de către Ştefan cel Mare. Cu această ştire începe propriu-zis domnia lui Ştefan cel Mare.

În următoarele 10 rînduri se dau cîteva ştiri din domnia lui Ştefan cel Mare şi anume: luarea Chiliei de la unguri—1465, ocuparea Chiliei şi Cetăţii-Albe de către turci—1484 şi războiul victorios al lui Ştefan împotriva

regelui polonez Albert—1497, moartea lui Ştefan — 1504, ştirea despre existenţa celor 4 fii ai lui Ştefan, din care unul Bogdan a ocupat scaunul tatălui, fără arătarea anilor de domnia lui. Ultimul rînd conţine propoziţia : „Iar după dînsul a început să domnească fiul lui (Ştefan) — Bogdan".

După cum am văzut, I. Bogdan împarte conţinutul cronicii în două părţi, dar totodată recunoaşte că ultimele pasaje din cronică *sînt scrise de un alt autor*, decît cronica în întregime, probabil de compilatorul letopiseţului Voskresenski, care a adăugat la cronică şi ultimul pasaj despre Bogdan.

E cu totul logic şi consecvent să împărţim cronica nu în două, ci *în trei părţi* : 1) naraţiunea originii moldovenilor, 2) succesiunea domnilor pînă la Ştefan cel Mare, 3) ultimele pasaje (10 rînduri) despre întîmplările din domnia lui Ştefan cel Mare.

Prima parte îşi are corespondent în cronicile de mai tîrziu ale lui Gr. Ureche şi Miron Costin.

La Gr. Ureche, sau mai precis la Simion Dascălul, găsim această naraţiune într-o altă formă, care se deosebeşte fundamental de acea din cronica slavo-moldovenească şi, probabil, ca timp este anterioară acesteia din urmă. Aici nu există împărţire în Romanii vechi şi noi, este eliminată şi lupta religioasă în general. Însă se păstrează ştirea despre ajutorul Romei, care a pus la dispoziţia regelui ungur Laslau *nişte tîlhari*, scoşi din închisoare. lupta împotriva tătarilor, aşezarea tălharilor romani în Maramureş şi coborîrea lor în Moldova [1].

Simion Dascălul mărturiseşte că această poveste dînsul a scos-o din „*letopiseţul unguresc*". Pînă în prezent un asemenea letopiseţ nu s-a găsit. Însă, contrar părerii lui I. Bogdan, nu vedem motive de respingere a afirmaţiei acestui interpolator.

În sprijinul afirmaţiei vine faptul că naraţiunea originii moldovenilor, în ambele ei redacţii atît în versiunea lui Simion Dascălul, cît şi în cea din cronica slavo-moldovenească, corespunde perfect cu tendinţa conducerii statului unguresc de atunci de a socoti populaţia moldovenească ca ieşită din Maramureş, iar teritoriul moldovenesc ca o continuare a regatului unguresc, o marcă a coroanei ungare.

Dragoş trece în Moldova cu consimţămîntul regelui maghiar. Iar din documentul din 1365 se vede absolut clar că coroana ungară socotea Moldova „ţara noastră moldovană", iar acţiunea lui Bogdan-rebelul, care a rupt-o din regatul Ungariei, proclamîndu-se independent, ca „inspirată de diavol" [2].

De altfel în istoria întemeierii Moldovei este îndeobşte cunoscut faptul că această ţară şi-a căpătat independenţa numai datorită luptei dintre regele ungar şi o parte din boierii Maramureşului în frunte cu Bogdan, care nu vroiau să se împace cu situaţia de vasali supuşi şi ascultători [3].

---

[1] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, sub îngrijirea lui P. P. Panaitescu, ed. a 2-a, p. 66, 68—70.

[2] I. Mihalyi, *Diplome maramureşene din secolul al XIV şi XV*, Maramureş-Sighet, 1900, p. 56—58.

[3] I. Moga, *Voevodatul Transilvaniei*, Cluj, 1944, p. 66, 76, ş. u.

Însă în cronica slavo-moldovenească nu se subliniază importanța acțiunii lui Bogdan, ceea ce prezintă o concesie indirectă concepției coroanei ungurești.

În afară de aceasta, dacă chiar și soțiile moldovenilor, după afirmațiile acestei cronici, au fost de origine ungurească, înseamnă că nu mai puțin de o jumătate din populația noului stat a fost ungurească.

Toate acestea ne fac să credem că și cronica slavo-moldovenească s-a inspirat de „letopisețul ungurește", ca și Simion Dascălul.

Între ambele redacții există totuși și o deosebire esențială. Pe cînd la Simion Dascălul versiunea originii moldovenilor are un caracter jignitor pentru poporul moldovenesc, în cronica slavo-moldovenească jignirea dispare și versiunea capătă un caracter principial. Acum nu tîlharii romani vin în Maramureș, ci romanii, care și-au păstrat credința dreaptă. Totodată se păstrează nealterată proveniența moldovenilor din Maramureș, adică în fond teza ungurească a întemeierii Moldovei.

Aceasta ne îndreptățește să bănuim că nu numai Simion Dascălul s-a folosit de letopisețul unguresc, ci și autorul cronicii slavo-moldovenești, însă cu purificarea elementelor de jignire la adresa originii moldovenilor.

A doua parte a cronicii slavo-moldovenești conține numai înșirarea domniilor cu arătarea numărului de ani pentru fiecare domnitor. De exemplu: „După aceea au domnit Petru (Mușat) 16 ani, fiul lui Petru Roman 3 ani, fratele său 7 ani" etc. Datele lipsesc, cu o singură excepție pentru suirea pe tron a lui Alexandru cel Bun. Bănuiala (unor autori) că această parte a cronicii ar fi un extras din cronica putneană nu-și are temei serios. De nicăieri nu se confirmă că ea ar fi un *extras*.

Mult mai verosimilă este presupunerea lui I. Bogdan că a existat un letopiseț *prototip*, de care s-au folosit atît autorul cronicii slavo-moldovenești, cît și autorul cronicii putnene.

În ce privește ultima parte, ea se deosebește foarte mult de conținutul părții a doua. Pe cînd în partea a doua datele aproape lipsesc, această ultimă parte conține date, deși puține la număr. Diferența procedeelor compoziționale dă de bănuit că ultima parte este *un adaos posterior*. Ea conține abia 3 evenimente (1465, 1484, 1497). Pe cînd în cronica putneană între anii 1465 și 1484 sînt înșirate 19 diferite știri (în cronica moldo-polonă respectiv 16 știri), iar între 1484 și 1497 se dau 7 știri, în cronica slavo-moldovenească nu aflăm, decît în total trei știri. Cele mai importante evenimente aici lipsesc. De exemplu, nu găsim nici un cuvînt despre războiul dintre craiul unguresc Matia Corvin și Ștefan (1467), despre biruința lui Ștefan asupra tătarilor (1470), despre războaiele dintre Ștefan și domnul muntean Radu (1471 și 1473), despre izbînda asupra turcilor la Vaslui (1475) și despre răzbunarea împăratului turcesc de la Valea-Albă (1476), despre războiul împotriva lui Țepeluș și așezarea în domnia munteană a lui Vlad Călugărul (1481) etc.

Cu alte cuvinte *sînt omise cele mai importante știri din domnia lui Ștefan cel Mare*, care îl zugrăvesc ca un luptător neobosit pentru independența Moldovei.

Știrile acestei ultime părți a cronicii slavo-moldovenești sînt *alese cu totul întîmplător fără a aprecia însemnătatea evenimentelor*. Alegerea

s-a făcut de o persoană care nu era inițiată în istoria Moldovei. Aceste 10 rînduri au fost adăugate la formarea corpului letopisețului Voskresenski și anexelor lui. Copistul sau compilatorul acestui letopiseț a cules cîteva știri pentru a face „o rotunjire", „o întregire de timp".

Ideea că ultima parte a fost adăugată cronicii de un compilator al letopisețului Voskresenski la Moscova își găsește confirmare nu numai în alegerea la întîmplare a evenimentelor din domnia lui Ștefan cel Mare, ci și *în greșeli de cronologie*, care se constată în toate cele trei manuscrise ale letopisețului Voskresenski (A, B și K). Ioan Bogdan, deși a menționat aceste greșeli cronologice în notele sale, totuși nu le-a atribuit importanța cuvenită. Într-adevăr, recucerirea Chiliei de către Ștefan cel Mare este semnalată cu data de 6903, care a fost corectată de editorii Adunării complete a cronicilor ruse în 6990, dar de asemenea în mod greșit, deoarece trebuia să fi fost 6973 [1]. În afară de aceasta s-a strecurat greșeala și în datarea morții lui Ștefan cel Mare : 7017, pe cînd data justă e 7012.

Aceste greșeli mărturisesc încă o dată în plus că sfîrșitul cronicii nu este decît un simplu adaos la corpul cronicii, făcut de o persoană, căreia îi lipseau cunoștințe în domeniul mersului evenimentelor istorice din statul moldovenesc. Acest sfîrșit a fost scris la Moscova de un „diac rus", compilator sau copist, oricum l-am denumi noi.

Dacă am privi cronica ca un singur tot, *ca un întreg*, *ca o unitate*, am putea afirma, fără posibilitatea de tăgadă, că o asemenea cronică în forma, pe care o are acum, *n-ar fi putut lua ființă în Moscova nici în timpul lui Ștefan cel Mare*, *nici în domnia fiului său Bogdan*.

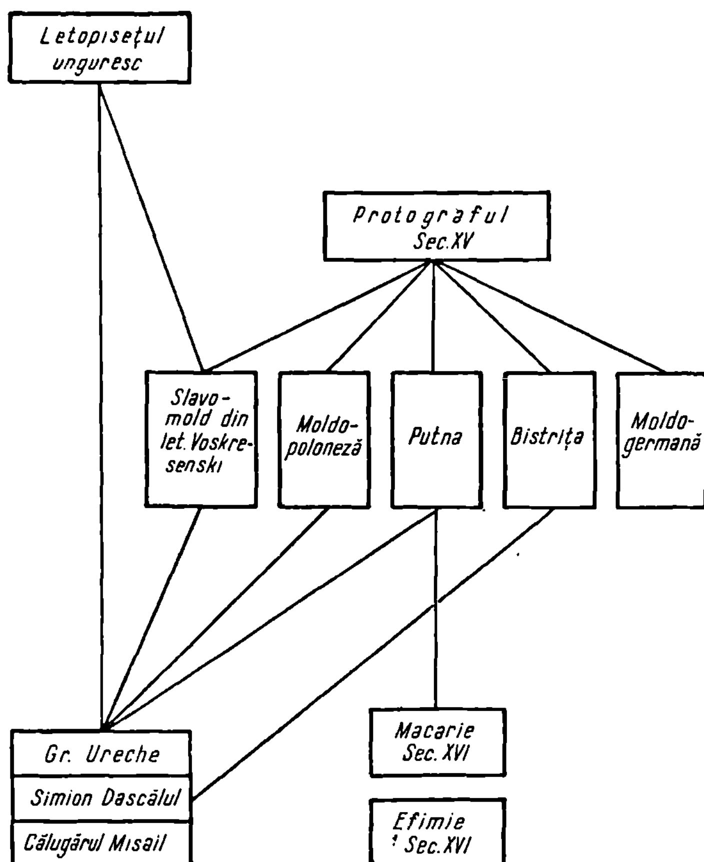
Recapitulăm cele de mai sus cu privire la trei părți ale cronicii slavo-moldovenești : prima prezintă o prelucrare a letopisețului unguresc, a doua emană de la un protograf, care a servit de model pentru multe alte cronici scrise în limba slavă, a treia este opera compilatorului letopisețului Voskresenski.

Protograful de mai sus a fost scris, probabil, în domnia lui Alexandru cel Bun. Faptul că numai începutul domniei acestui domnitor e datat (deși greșit cu anul 6915 în loc de 6907, după cum e notat în analele Putnene) are o deosebită semnificație, prezentînd un fel de reverență față de domnitor, sub a cărui putere se scria protograful. Greșeala cronologică se datorește, probabil, copistului rus. Și tot în această domnie a început să circule acest prim hronograf moldovenesc, pe care în mod convențional îl denumim „Protograf".

Am putea reprezenta grafic influența acestui protograf (slavo-moldovenesc) asupra cronicilor moldovenești scrise în limba slavă și cunoscute nouă în următoarea schemă. Notăm însă că acest grafic nu urmărește să prezinte toate influențele pe care le-a suferit Letopisețul lui Gr. Ureche, ci numai influențele protografului asupra cronicilor din secolul al XV-lea și prin ele asupra lui Gr. Ureche, precum și influențele letopisețului unguresc.

---

[1] I. Bogdan. *Vechile cronici*, p. 189. Fotocopiile acestor trei manuscrise se află la Biblioteca Academiei R.P.R., manuscrisul nr. 174 din 1953.

Dacă din toată narațiunea despre originea moldovenilor și înființarea statului moldovenesc am extrage principalele ei idei, ar trebui să semnalăm următoarele: 1) originea romană a moldovenilor, 2) păstrarea de către moldoveni a ortodoxiei în lupta împotriva catolicismului, 3) lupta împotriva tătarilor, care a deschis posibilitatea întemeierii statului moldovenesc, și 4) întemeierea statului Moldova, datorită exodului lui Dragoș și a drujinei sale din Maramureș.

Nu ne ocupăm aici de întemeierea statului moldovenesc. De aceea vom semnala numai în treacăt că reprezentarea în cronică a procesului întemeierii Moldovei este absolut insuficientă [1].

Ceea ce atrage însă atenția deosebită e faptul că în această cronică *domină o singură idee principală, ideea originii romane a moldovenilor și*

[1] Vezi pentru aceasta *Istoria Romîniei*, Edit. Acad. R.P.R., 1962, vol. II, p. 159–172.

muntenilor, ideea trecerii romanilor din Roma prin Maramureș pe teritoriul Moldovei.

Cui i-a fost necesară această idee? Ce nevoi interne sau externe ale principatului Moldovei au provocat-o la viață?

De ce această cronică a ajuns la Moscova, una singură din toate cronicile romîne? De ce diacii moscoviți au introdus-o în letopisețul Voskresenski? Nu înseamnă oare aceasta că ea purta un oarecare *caracter oficial*? Răspunsul pozitiv se impune.

Rămîne să lămurim cînd și în ce împrejurări a fost scrisă cronica slavo-moldovenească și care este explicația caracterului ei oficial?

Mulți autori care au scris despre această cronică, ca B. P. Hasdeu, D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga și chiar și A. I. Ialimirski, s-au oprit asupra căsătoriei Elenei cu Ivan cel Tînăr, făcînd legătura între cronică și această căsătorie. Însă nici unul din ei n-a explicat în ce constă această legătură.

B. P. Hasdeu prezenta apariția cronicii ca o simplă *amintire* a unui boier moldovean, aflat la Moscova, despre patria îndepărtată (după ce Elena s-a căsătorit și boierii moldoveni se aflau așezați la Moscova).

I. Bogdan nu vedea legătura intrinsecă dintre căsătorie și cronică, socotind că această cronică a nimerit la Moscova *în urma deselor relații* dintre Ștefan și Ivan al III-lea, cu alte cuvinte întîmplător.

Cel mai apropiat de adevăr a fost N. Iorga, care credea că atunci era nevoie de a demonstra la Moscova originea vestită a moldovenilor, dar a atribuit această nevoie la un timp nepotrivit *al lui Vasilie al II-lea*, cînd asemenea tendință de a evoca originea vestită încă nu exista.

O poziție aparte în această chestiune o ocupa A. I. Iațimirski. Referindu-se la căsătoria Elenei cu Ivan cel Tînăr, dînsul scria: „De aceea unele informații despre originea acestor neamuri înrudite (adică romîn și rus) erau chiar *necesare pentru istoria guvernamentală (rusă)*" [1].

Prin urmare, după părerea autorului, copiștii din Moscova, introducînd cronica slavo-moldovenească în letopisețul Voskresenski, se călăuzeau de nevoia Moscovei de a-și completa „istoria guvernamentală", și interesele moldovenești n-au jucat aici nici un rol. Se urmărea deci *scopul de a completa documentele arhivei moscovite*. Cronica n-a fost o expresie a luptei pentru anumite interese vitale, ci o operă auxiliară pentru știință istorică sau o operă literară simplă, *lipsită de amprente ale vieții sociale și politice*.

E o îngustare a însemnătății cronicilor și cu această ocazie ne amintim caracteristica cronicilor ruse, făcută de M. D. Priselkov, care scrie: „Letopisețele noastre n-au fost opere literare în sens strict al cuvîntului, ci documente politice. Cronica servea de dovadă istorică în certurile principilor în fața hanului despre titlurile de „marele principe"; cronicarii însoțeau pe principi în vizitele lor la Hoarda tătărească. Principii nu se mulțumeau cu textul unei singure cronici, ci alegeau diferite redacții ale acestor texte" (mai favorabile lor) [2].

---

[1] A. I. Iațimirski, *Povestire în scurt*, p. 28–29.

[2] M. D. Priselkov, *Istoria alcătuirii cronicilor*, p. 6 și 10.

Fireşte, există o deosebire între cronicile ruse şi cele romîne (în speţă moldoveneşti). Dar deosebirea priveşte mai mult mediul politic şi împrejurările, în care se scriau cronicile, decît principiile. Şi unele şi altele se scriau în bună parte sub influenţa intereselor princiare. Numai mai tîrziu (începînd cu secolul al XVII-lea), cronicile romîne au început să oglindească interesele boierimii feudale.

Despre primele cronici, care constau numai din enumerarea anilor de domnie, s-ar mai putea crede că ele prezintă un fel de opere literare primitive, urmărind scopul de păstrare a adevărului istoric. Însă o cronică ca slavo-moldovenească, *cu un conţinut pătruns foarte mult de motive sociale şi politice*, nu putea să fie o simplă înregistrare istorică. Se impune ideea că ea prezintă un instrument de luptă politică.

Apariţia cronicii slavo-moldoveneşti îşi găseşte deplină justificare în istoria lui Ştefan cel Mare şi a lui Ivan al III-lea din Moscova.

Această cronică a fost scrisă atunci cînd *era nevoie să fie demonstrată originea romană a moldovenilor*. Această nevoie s-a ivit aproximativ în 1480 în legătură cu planul căsătoriei fiicei lui Ştefan cel Mare Elena (de la principesa chieveană Evdochia Olelcovici) cu Ivan cel Tînăr, fiul lui Ivan al III-lea. Pentru proiectata căsătorie cronica trebuia să fie o dovadă a originii vestite a moldovenilor. Însă desfăşurarea evenimentelor la curtea moscovită a făcut posibilă utilizarea cronicii şi mai tîrziu, cînd Elena era soţia lui Ivan cel Tînăr, şi împreună cu soţul său ducea o luptă pentru putere împotriva soţiei lui Ivan al III-lea — Sofia.

Ivan al III-lea era sensibil la chestiunile genealogiei. În acest timp în legătură cu avîntul economic al statului moscovit, la Moscova au început să se răspîndească ideile politice ale Romei a III-a (adică Moscovei) şi a trecerii moştenirii bizantine asupra Moscovei. Tocmai de aceea Ivan al III-lea s-a căsătorit cu Sofia Paleolog, care prezenta un simbol al legăturii lui cu împăraţii bizantini.

Fireşte, el trebuia să fi fost sensibil şi la chestiunea originii viitoarei sale nurori-Elena, viitoarei soţii a fiului său, moştenitor al tronului. Ivan al III-lea trebuia să ştie nu numai ce reprezintă persoana principelui moldovean Ştefan cel Mare, cu toate calităţile lui distinse, ci şi din ce neam provine, de unde au venit gospodarii moldoveni şi cum s-a născut însăşi Moldova. Ştefan avea nevoie să demonstreze originea sa bizantină.

Însuşi lui Ştefan nu-i erau străine chestiunile genealogiei. Prin aceasta se explică că una din soţiile sale (mama vitregă a Elenei) Maria de Mangup (Crimeia) (1472—1477) era de provenienţă după unele ştiri din casa împărătească a Comnenilor din Trapezunta, iar după altele din casa împăratului bizantin Manuil II Paleolog [1].

În 1480 a sosit din Moscova la Ştefan o scrisoare, din care aflăm că însuşi Ştefan a rugat-o pe cniaghina Fedca (Feodosia Alexandrovna, soţia principelui Semion Iurievici Patrikeev) să ridice înaintea mamei lui Ivan

---

[1] I. C. Filitti, *Marie Paléologue (+1477), épouse d'Etienne le Grand, prince de Moldavie*, Bucureşti, 1937, p. 7.

al III-lea, marea cniaghină Maria, chestiunea căsătoriei fiicei sale Elena cu Ivan cel Tînăr [1].

Fedca aducea la cunoştiinţă că cneaghina Maria i-a satisfăcut dorinţa, căpătînd consimţămîntul lui Ivan al III-lea. În acelaşi timp Fedca îi reproşa lui Ştefan că pînă în prezent n-a trimis „съ темъ д|ъломъ со вс|ъмъ", cu acea afacere cu tot, la marele principe pe un om bun al său şi îi repetă lui Ştefan, dacă doreşte această căsătorie, să trimită pe omul său bun „ cu acea afacere cu tot". Această formulă „*cu acea afacere cu tot*" conţine, credem, într-o formă deghizată aluzie la trimiterea cronicii, adică a acelui document, care ar justifica originea bizantină a Elenei.

Atunci după căderea Constantinopolului, *în condiţiuni politice noi, marii principi ruşi nu se mai puteau căsători cu femei de rînd* chiar şi dintr-un neam rusesc vestit. Era nevoie de principese de origine bizantină (ortodoxă).

Trebuie să considerăm că tocmai în tratativele despre căsătorie, purtate înainte de 1482, dată cînd Elena se afla în drum spre Moscova, şi a fost scrisă *Povestirea în scurt*, o cronică alcătuită în grabă după protograful de la începutul acestui secol, însă cu adăugirea povestirii despre originea moldovenilor, împrumutată din letopiseţul unguresc, prelucrată şi dezvoltată în mod esenţial, eventual după indicaţiile domnitorului însuşi. Ea a fost trimisă la Moscova şi acolo a fost apreciată pozitiv, deoarece în curînd la 12 ianuarie 1483 a urmat oficierea căsătoriei. Căsătoria a fost pentru Elena abia un început al acelei lupte politice, în care ea trebuia să intre în mod inevitabil [2].

Pentru a înlătura orice echivoc Ivan al III-lea l-a numit pe Ivan cel Tînăr, soţul Elenei, codomnitor. Însă acesta pe neaşteptate la 7 martie 1490 a murit din cauza unei boli stranii cu denumirea „camciug", care a fost tratată cu ceai de diferite ierburi. Pentru acest ceai medicul,

---

[1] V. A. Ulianiţchi, *Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции* XIV — XVI *в.*, Moscova, 1887, p. 111—112.

La noi scrisoarea din 1480 a fost reprodusă din „Сборник русского исторического общества" de D. Bogdan în *Pomelnicul dela Bistriţa şi rudeniile dela Kiev şi dela Moscova ale lui Ştefan cel Mare*, „Memoriile Academiei Romîne", Secţia Istorică, seria III, tom. XXII, Bucureşti, 1940, p. 15, nota 4.

[2] Desfăşurarea acestei lupte poate fi urmărită după S. Soloviev, *История России с древнейших времен*, ed. a 2-a, S.-Petersburg, tom. I, p. 149; N. Kostomarov, Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей, S.-Petersburg, 1911, vol. I, p. 167, 172, 173, 191, 192, V. Kliucevski, *Курс русской истории*. Moscova, vol. II, p. 143—159.

Vezi şi Alexandru Papadopol-Calimach, *Sofia Paleolog, nepoata împăratului Constantin XII Paleolog şi domniţa Olena, fiica domnului Moldaviei Ştefan cel Mare*, în „Memoriile Academiei Romîne", Secţia Istorică, seria II, tom. XVII (1895).

În istoriografia sovietică perioada luptelor politice de la sfîrşitul sec. al XV-lea la Moscova a fost studiată de următorii autori: K. V. Bazilevici, *Внешняя политика русского централизованного государства. Вторая половина XV века*. Moscova, 1952, tradusă în romîneşte; L. V. Cerepnin, *Русские феодальные архивы XIV—XV веков, Часть вторая*, Moscova, 1951; I. S. Lurie, *Из истории политической борьбы при Иване III*. „Ученые Записки Ленинградского Государственного Университета", Серия исторических наук, caietul 10, Leningrad, 1941; I. S. Lurie, *Идеологическая борьба в русской публицистике конца XV—начала XVI века*, Moscova-Leningrad, 1960; S. B. Veselovski, *Владимир Гусев — составитель Судебника 1497 г.* „Исторические Записки", cartea 5, p. 31—47.

care l-a tratat, a plătit cu capul său. După Ivan cel Tînăr a rămas fiul său Dimitrie. Însă şi soţia (a doua) a lui Ivan al III-lea Sofia Paleolog avea un fiu cu numele de Vasile. A început rivalitatea dintre nepot şi fiu.

La curtea moscovită s-au format două partide: partidul Sofiei şi partidul Elenei, fiecare cu pretendentul său la tron.

Sofia se mîndrea de originea sa bizantină, se înconjura mai mult cu greci. Partidul Elenei se compunea din slujbaşi ai statului în general. Elena era simpatizată la curte şi, probabil, considerată avînd rădăcini în trecutul bizantin, pentru care avea şi dovadă : cronica slavo-moldovenească.

În istoriografia rusă veche Sofia Paleolog era socotită sprijinitoare a politicii de centralizare a Statului rus feudal, deoarece ar fi adus din Bizanţ ideile de autocraţie, pe cînd Elena ar fi întreţinut legături cu elementele de la curte pornite împotriva reformelor statului. Mărirea şi căderea Elenei se puneau în legătură cu participarea ei la aşa-zisă „erezia jidoviţilor", după cum a denumit-o biserica oficială, al cărei reprezentant cel mai de seamă fusese atunci Iosif Voloţki. Aşa credeau S. M. Soloviev, N. Kostomarov, V. O. Kliucevski ş. a.

La această concepţie generală istoricii sovietici au introdus corective esenţiale. De exemplu, Sofia, în urma unui examen minuţios al situaţiei politice, a nimerit în lagărul advers al partizanilor reacţiei feudale, iar Elena, dimpotrivă, a fost scoasă din cercul boierilor nemulţumiţi şi trecută în rîndul partizanilor centralizării [1].

În chestiunea războiului împotriva Lituaniei, care deţinea sub dominaţia sa multe teritorii ale principilor ruşi, Sofia, ca şi boierii Patrikeev, principele Riapolovski ş.a., era pentru păstrarea păcii cu Lituania [2]. În cazul unui război, victorios pentru ruşi, Moscova ar fi putut anexa teritoriile pomenite şi eventual o dată cu aceasta a efectua reforme radicale, ca la Novgorod, ceea ce ar produce repercusiuni şi asupra posesiunilor moscovite vechi.

În opoziţie cu Sofia, Elena, pe care Ivan al III-lea o poreclea „Voloşanca", adică „valahă", era un adversar al păcii cu Lituania, cu care tatăl ei se afla în raporturi de duşmănie [3].

În afară de aceasta Ştefan cel Mare ducea înlăuntrul statului moldovenesc[4] o politică fermă de centralizare şi fiica sa Elena trebuia să fi fost educată la curtea tatălui său în spiritul vederilor centralizatoare ale tatălui.

Sofia întreţinea prin slugile ei Trahanioţi legătură cu Iosif Voloţki, pornit împotriva ereticilor şi reformelor bisericeşti, preconizate de ei, iar Elena lua parte la erezie, fiind în fruntea cercului de eretici din Moscova [5].

Desfăşurarea evenimentelor politice de la curtea moscovită s-a produs în cîteva etape, oglindind oscilaţie în atitudinea lui Ivan al III-lea.

În 1497 diacul Fedor Stromilov a comunicat fiului Sofiei Vasilie că tatăl lui marele principe Ivan al III-lea are de gînd să facă pe Dimitrie

---

[1] I. S. Lurie, *Din istoria luptei politice*, p. 107 şi *Lupta ideologică*, p. 347.
[2] K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 372.
[3] *Ibidem*, p. 368.
[4] *Istoria Romîniei*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 490 ş.u.
[5] I. S. Lurie, *Lupta ideologică*, p. 347.

codomnitor, dîndu-i domnia asupra principatelor Vladimir şi Moscova. De aceea o seamă de feciori de boieri au început să-l sfătuiască pe Vasilie să fugă din Moscova la Vologda şi la Beloozero, răpind fondurile băneşti ale statului şi omorîndu-l pe Dimitrie. Pentru otrăvirea acestuia babele aduceau Sofiei otravă.

Aflînd despre acest complot în decembrie 1497, Ivan al III-lea s-a mîniat grozav pe Sofia şi Vasilie şi a ordonat să fie omorîţi o seamă de feciori de boieri, în fruntea cărora se afla Vladimir Gusev, iar babele să fie înecate în rîul Moscova [1].

În momentul de faţă este respinsă ideea că V. Gusev ar fi autorul codului de justiţie „Sudebnic" din 1497 [2]. Acest „Sudebnic" marca o nouă fază a justiţiei, centralizînd judecata pe tot întinsul posesiunilor moscovite, şi a fost aplicat imediat după răfuiala cu complotiştii.

Deci marele principe a reuşit să curme reacţia boierilor feudali împotriva centralizării statului, reacţia la care s-a raliat şi Sofia. Fuga fiului ei, dacă s-ar fi realizat, ar fi însemnat confirmarea vechiului drept al vasalilor de a părăsi pe suzeranul lor şi negarea principiului nou autocrat al guvernării. De altfel această poziţie a Sofiei nu era ceva nou : încă în 1484 ea stăruia pe lîngă soţul ei să-l ierte pe principele Vasilie Vereiski, care a fugit în Lituania.

Cu introducerea în viaţă a codului nou de justiţie au fost însărcinaţi Dimitrie şi mama lui, Elena. În 1498 Elena ajunge la apogeul puterii. Are loc încoronarea festivă a lui Dimitrie, pentru care a fost întocmită o slujbă bisericească specială. În rugăciunea mitropolitului, Dimitrie a fost proclamat „ţar" şi codomnitor. Cu această ocazie Dimitrie a îmbrăcat „şapca lui Monomah" şi a primit semnele domniei. Prin aceasta, după cum subliniază I. S. Lurie, se proclama oficial ideea că Moscova a devenit „Roma Nouă" [3].

Dar în 1499 are loc o cotitură nouă în politica curţii de la Moscova. În acest an se lichidează opoziţia planurilor de centralizare a statului prin tăierea capetelor unui rînd de boieri (Riapolonski ş. a.) [4].

Totodată Ivan al III-lea face un pas spre împăcare cu Sofia. Lui Vasilie i se dă domnia în principatele Novgorod şi Pskov. Dimitrie îşi mai păstra principatele Vladimir şi Moscova. Compromisul nu l-a satisfăcut pe Vasilie, care avea veleitate de a fi unul singur codomnitor.

Sofia recurge la stratagema pe atît de radicală, pe cît şi de primejdioasă : în timpul războiului moscovito-lituanian, care se apropia de sfîrşit, fericit pentru ruşi, în 1500, principele Vasilie fuge la graniţa ruso-lituaniană cu sfetnicii săi şi de data aceasta realizează dreptul feudal de părăsire a suzeranului, pe care îl plănuia încă din 1497 [5].

Pentru Ivan al III-lea se punea o problemă foarte serioasă ce să facă : să meargă la risc, periclitînd, poate, bunul mers al războiului sau a ceda în favoarea Sofiei şi fiului ei Vasilie? Ivan al III-lea a ales a doua cale.

---

[1] K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 360—361.
[2] L. V. Cerepnin, *op. cit.*, p. 290, şi S. B. Veselovski, *op. cit.*, p. 31—47.
[3] I. S. Lurie, *Lupta ideologică*, p. 383, 385.
[4] K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 370, 374.
[5] I. S. Lurie, *Lupta ideologică*, p. 408.

În acelaşi an s-a întîmplat şi un alt eveniment important. La 12 iulie şi 14 septembrie 1499 Ştefan cel Mare a încheiat tratatul de pace cu Polonia şi Lituania. Domnul moldovean avea motive să fie nemulţumit de aliaţii săi hanul tătarilor din Crimeea Mengli-Ghirei şi Ivan al III-lea. Primul nu i-a dat ajutor militar, de care avea nevoie într-un moment acut al războiului împotriva Poloniei şi Lituaniei. Ca dovadă serveşte corespondenţa diplomatică între aceşti aliaţi. Iar Ivan al III-lea se limita numai la ajutor diplomatic pentru Ştefan.

Un alt fapt de o importanţă capitală a fost concesiunea, făcută de Ivan al III-lea în favoarea bisericii oficiale. El a renunţat la planul de secularizare a averilor bisericeşti şi a consimţit la cererea lui Iosif Voloţki de a pedepsi fără cruţare pe toţi ereticii. Probabil că această concesiune a fost condiţia împăcării depline a soţilor. *Renunţînd la centralizarea bisericească, marele principe a căpătat consimţămîntul Sofiei şi fiului său Vasilie la centralizarea laică* în privinţa posesiunilor boierilor şi principilor locali.

E de remarcat că la început Ivan al III-lea era foarte dispus pentru erezie, care îi flutura ideea confiscării averilor bisericeşti şi el întreţinea legături cu ereticii. Fireşte, pentru Elena era imposibil de prevăzut că marele principe va deveni inconsecvent, cedînd la presiune.

La 11 aprilie 1502 Elena şi Dimitrie au căzut în dizgraţie şi au fost arestaţi, iar peste 2 zile, la 14 aprilie, Vasilie a primit domnia peste principatele Vladimir şi Moscova, devenind un singur codomnitor.

K. V. Bazilevici crede că arestarea Elenei şi a fiului ei a avut un sens preventiv, întrucît Elena după împăcarea soţilor ar fi desfăşurat o activitate energică neobişnuită [1].

În 1503 Ivan al III-lea cere lui Iosif Voloţki iertare şi îi promite măsuri drastice împotriva ereticilor, care s-au şi luat în decembrie 1504 : Ivan al III-lea a ordonat să fie pedepsiţi fără cruţare toţi ereticii prin ardere. Elena, care stătea în fruntea lor, a fost exceptată, dar în 1505 care urmează anului morţii tatălui său, ea a murit în închisoare ; iar odrasla ei, fiul Dimitrie, a fost întîi închis într-o închisoare de piatră pentru ca apoi, după înscăunarea lui Vasilie, situaţia lui să devină şi mai rea. Punîndu-l în cătuşe de fier, Vasilie l-a aruncat într-o încăpere mică, unde Dimitrie a şi murit în 1509.

Deci căderea Elenei stă în strînsă legătură cu tot complexul de fenomene sociale şi politice din acel timp. *Fuga lui Vasilie, breşă în politica externă* ce s-a produs în raporturile de alianţă, *renunţarea lui Ivan al III-lea la reforme în privinţa bisericii oficiale*, *participarea Elenei la erezie şi activitatea ei energică*, toate acestea la un loc au contribuit la deznodămîntul fatal al evenimentelor în defavoarea Elenei şi a fiului său.

Prin urmare, scopul iniţial al trimiterii cronicii slavo-moldoveneşti a fost dorinţa de a arăta legătura Moldovei cu Bizanţul şi prin aceasta a asigura şanse pentru căsătoria Elenei cu Ivan cel Tînăr. Dar, din punct de vedere istoric, rolul cronicii, probabil, a fost mult mai însemnat, ea devenind un instrument al luptei la curtea moscovită.

---

[1] K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 376.

De aceea socotim absolut eronată ideea că cronica slavo-moldovenească a fost alcătuită la începutul secolului al XVI-lea. Spre acest timp s-a produs o serie de evenimente, care au schimbat radical situația la curtea moscovită și pentru care „Povestirea în scurt" despre originea moldovenilor prezenta atunci un anacronism, o adevărată inadvertență.

Prin urmare, bănuiala lui I. Minea că în domnia lui Bogdan cel Orb *înrudirea* cu curtea moscovită putea să provoace interesul pentru istoria Moldovei nu numai că nu se justifică prin nimic, ci dimpotrivă este contrazisă de evenimentele ce s-au petrecut la Moscova.

În afară de aceasta autorul a lăsat fără nici o explicație partea cea mai interesantă a cronicii, pe care o studiem, anume, povestea despre întemeierea Moldovei și originea moldovenilor.

Astfel fiind, I. Minea n-a adăugat nimic esențial la elucidarea problemei cronicii slavo-moldovenești din cuprinsul letopisei Voskresenski.

De asemenea nu putem fi de acord și cu părerea lui P. P. Panaitescu în general și cu afirmația d-sale în special că „cronica slavo-moldovenească formează *o unitate*" și că a fost trimisă la Moscova „*pentru informație politică*"[1].

Cronicile deseori se alcătuiau de diferite persoane. E suficient să urmărim procesul alcătuirii cronicilor ruse după lucrările citate mai sus ale lui A. Șahmatov și M. D. Priselkov, pentru a înțelege că nici un letopiseț nu a fost scris de o singură persoană. Iar deosebirea dintre sfîrșitul cronicii slavo-moldovenești și restul ei este atît de evidentă, încît presupunerea că acest sfîrșit e adăugat posterior la curtea moscovită în timpul includerii cronicii în letopisețul Voskresenski este cît se poate de firească.

În al doilea rînd, a compune cronica în domnia lui Ștefăniță (1517—1527) și a o trimite la Moscova în domnia lui Petru Rareș (1527—1538 și 1541—1546) *pentru informație politică* nu avea nici un sens. Ce fel de *informație* putea oferi cronica slavo-moldovenească extrem de săracă în arătarea evenimentelor istorice? Firește că din acest punct de vedere ea era egală aproape cu zero. Iar în ce privește originea moldovenilor, nimeni la Moscova nu avea nevoie de această poveste.

Lupta religioasă împotriva catolicilor, una din temele dominante ale cronicii slavo-moldovenești, nu putea să joace în acest timp nici un rol politic însemnat, deoarece și Ștefăniță și Petru Rareș au încheiat cu catolicii tratate de alianță și prietenie în 1517 și 1527, iar Petru Rareș a încheiat un asemenea tratat și cu un alt catolic, anume cu conducătorul Transilvaniei Ioan Zapolia [2].

Rivalitățile politice din acest timp nu pot fi explicate prin motive de deosebiri religioase.

Moscova cu viața ei politică zbuciumată din timpul domniei lui Vasilie Ivanovici (1505—1533), a Elenei Glinschi (1533—1538) și, în sfîrșit, a lui Ivan cel Groaznic cu un șir întreg de tulburări la începutul domniei acestuia desigur nu avea nici o nevoie de cronică moldovenească.

---

[1] P. P. Panaitescu. *Cronicile...*, p. 15.

[2] *Istoria Romîniei*, vol. II, Edit. Academiei R. P.R., București, 1962, p. 635. *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a III-a, Ed. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 174—176.

Deci afirmaţia că cronica slavo-moldovenească a fost alcătuită în 1517—1527 şi trimisă ulterior la Moscova trebuie să fie recunoscută absolut greşită.

În sfîrşit, şi afirmaţia despre împrumuturi din cronica Putnei nu stă în picioare. Insuşi P. P. Panaitescu, alături de predecesorii săi în această privinţă I. Bogdan, A. I. Iaţimirski, I. Minea ş. a., bănuieşte cu bună dreptate că în secolul al XV-lea a existat un model de cronică slavă, care a servit de bază pentru cronici cunoscute scrise în limba slavonă. Autorul cronicii slavo-moldoveneşti avea la îndemînă acest protograf. Nu dispunem de urme vizibile de împrumut direct din cronica Putnei.

Respingem şi ipotezele celorlalţi autori cu privire la scrierea cronicii *la Moscova*, şi anume una a lui B. P. Hasdeu şi cealaltă a lui A. I. Iaţimirski.

Părerea lui B. P. Hasdeu este exprimată într-un articol de ziar consacrat vieţii Elenei, fără a fi sprijinită pe argumente. În afară de aceasta se ştie că rareori se întîmpla ca un boier să fie capabil să scrie cronici în limba slavă. Scrierea cronicii cerea cunoştinţe speciale şi de această muncă se ocupau de obicei scribii oficiali şi nu boierii. De unde se ştie că boierii plecaţi la Moscova cu Elena cunoşteau limba slavă şi mai ales meseria de a compune cronici ? !

Ipoteza lui A I. Iaţimirski că cronica slavo-moldovenească este scrisă de călugărul sîrb Pahomie, care putea să afle povestirea despre originea romană a moldovenilor, trecînd prin Moldova la Moscova, nu-şi are temei, deoarece nu se ştie, dacă Pahomie a trecut prin Moldova şi, în caz pozitiv, dacă a putut afla această poveste.

Dacă Pahomie ar fi trecut prin Moldova, el, ca om, care a luat ulterior parte la scrierea Hronografului rusesc, deci destul de cult pentru timpul său, probabil ar fi lăsat însemnări despre Moldova, după cum au făcut-o alţii. Dar, de fapt el nu ne-a lăsat nimic [1].

Afirmînd că Pahomie ar fi lucrat această parte a cronicii după unele izvoare ruseşti, autorul nu a arătat despre ce fel de izvoare merge vorba. După cît cunoaştem, în literatura rusă cronicărească şi politică, nu exista atunci nimic asemănător. Deci afirmaţia de mai sus rămîne, spre regret, nedocumentată.

De asemenea e greşită şi presupunerea că „în întregime cronica a fost redactată la Moscova de un cărturar rus ad hoc pentru includerea ei în letopiseţul Voskresenski". La Moscova cronica putea să fie numai tradusă din limba slavă în limba rusă şi să-i fie adăugat sfîrşitul.

Cronica a fost scrisă în Moldova, după porunca lui Ştefan cel Mare. La curtea acestui domnitor se alcătuiau diferite cronici conform cu cerinţele timpului.

Astfel de exemplu, a fost alcătuită cronica moldo-germană, în care lipseşte povestirea despre întemeierea Moldovei şi originea moldovenilor. Acolo, unde se trimetea cronica, aceste chestiuni nu interesau. Provoca

---

[1] Vezi N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, vol. I—IV, Bucureşti, ed. a 2-a, 1928—1929.

interes numai activitatea lui Ştefan cel Mare, de aceea cronica începe cu anul 1457 [1].

Probabil tot la curtea lui Ştefan cel Mare a fost scrisă şi cronica moldo-polonă, cel puţin pentru anii 1359—1457.

În ce priveşte cronica putneană (pentru aceiaşi ani), ea a fost scrisă, probabil, de călugărul Azarie la mănăstirea Neamţu [2] sau la curtea lui Ştefan cel Mare.

În tot cazul trei cronici (slavo-moldovenească, moldo-germană şi moldo-polonă), după toate probabilităţile, au fost scrise la curtea princiară pentru trei ţări străine : pentru Moscova, Germania şi Polonia, fiecare cu trăsăturile sale specifice, în adaptare la interesul acelora ce trebuiau să o citească.

Este verosimilă şi corespunzătoare timpului şi caracterului principelui presupunerea că la curtea lui Ştefan a fost alcătuită pentru Moscova cronica slavo-moldovenească, şi trimisă acolo pentru a demonstra legătura Moldovei cu Bizanţul. Iar mai tîrziu în timpul introducerii acestei cronici în anexele letopiseţului Voskresenski, copiştii ruşi i-au adăugat ultimele cîteva rînduri, în care au cuprins cîteva evenimente, ce au avut loc după 1480, despre moartea lui Ştefan cel Mare şi ocuparea scaunului de fiul său Bogdan.

Prin urmare, trebuie părăsită definitiv ipoteza că locul alcătuirii cronicii ar fi Moscova. Cronica aceasta a fost scrisă, probabil, în capitala Moldovei, Suceava, deoarece prezenta pentru Ştefan un deosebit interes. A scris-o sau un călugăr sau un logofăt.

După cum am văzut, toată povestea despre originea moldovenilor şi înfiinţarea Moldovei este întreţesută de elemente reale şi fantastice.

O bază reală îşi are acea parte a povestirii, care e consacrată luptei dintre catolici şi ortodocşi. Simţind aceasta, B. P. Hasdeu a făcut încercarea de a găsi o justificare istorică ştirilor despre lupta dintre Romanii vechi şi cei noi în lupta a doi voievozi din Oltenia — unul catolic Mihail din Nedeia, ţinutul Dolj, şi altul ortodox, Dan din Romanaţi ! Această încercare trebuie să fie recunoscută nereuşită, deoarece deplasează o luptă principială şi importantă în domeniul neînţelegerilor mărunte locale a doi conducători ai ţinuturilor Olteniei [3].

Această ceartă religioasă cere o explicaţie mult mai aprofundată, ceea ce desigur nu se poate da în acest scurt studiu.

Trecem la o încercare de a găsi un substrat real pentru nişte lucruri cu caracter mitologic.

Toţi autorii care au scris despre Roman şi Vlahata, doi fraţi, care figurează în povestirea cronicii, socotesc aceste personaje avînd caracter mitic, imaginate în special pentru a explica originea Munteniei (de la Roman)

---

[1] O. Górka, *Cronica epocii lui Ştefan cel Mare, 1457—1499*, Bucureşti, 1937. Vezi şi I. C. Chiţimia, *Cronica lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1942, p. 52. De acelaşi autor, cercetarea sub titlul *Cronica lui Ştefan cel Mare* în „Cercetări literare”, Bucureşti, 1939, p. 219—293. N. Iorga, *Noua cronică germană a lui Ştefan cel Mare*, „Bulet. Comis. Ist.,” 9 (1930).

[2] I. Bogdan. *Vechile cronici*, p. 27—28.

[3] B. P. Hasdeu, *Negru Vodă*,. Bucureşti, 1898 (introducere la vol. IV — *Etymologicum Magnum Romaniae*), p. CLXI—CLXIV.

şi a Moldovei (de la Vlahata), asemănător cu doi fraţi Romul şi Rem din istoria Romei şi cu eroii eponimi din istoria rusească : Radim trebuia să explice cum au apărut radimicii, Viatco — viaticii, Leh — leşii (polonezii) ş.a.

Împotriva acestei ipoteze plauzibile Gheorghe Brătianu a încercat să găsească persoane istorice, care ar corespunde cu aceste nume. Pentru aceasta el s-a referit la povestirea călugărului franciscan Plano Carpini, care se întorcea în 1247 din reşedinţa hanului tătăresc. În povestirea lui se află un pasaj care sună astfel : „Iar la ieşire din Cumania am întîlnit pe principele Roman, care intra la tătari cu suita sa (qui intrabat ad Tartaros et societatem ipsius) şi princepele Aloha, care şi-a făcut apariţia cu suita sa... şi toţi ei au fost principi ruşi (duces Ruteni)“ [1].

În ediţia nouă a acestei călătorii numele acestui al doilea principe este întrucîtva schimbat : Olaha în loc de Aloha.

Gh. Brătianu a considerat că Roman este numele fiului principelui galiţian Daniil şi că tocmai el a venit atunci la curtea tătărească a lui Batu, unde l-a întîlnit călătorul Carpini. În ce priveşte celălalt nume, autorul a preferat lectura nouă a numelui lui, anume Olaha, şi a considerat că acest cuvînt prezintă o formă ungurească a numelui moldovenilor Vlach (Vlacha), de unde provine „Vlahata" şi forma obişnuită „valah". Prin urmare, conchide autorul, Roman şi Vlahata *coboară din înălţimea fanteziei în realităţi, devin persoane istorice.*

Gh. Brătianu emite o ipoteză alternativă : Olaha este sau un voievod al valahilor din Galiţia sau un voievod al teritoriului, care mai tîrziu se va numi moldovenesc. Dar cum să ne explicăm afirmaţia călătorului că Olaha a fost un principe rus? Autorul trece peste această dificultate, admiţînd că franciscanul Carpini *putea să confunde* pe principele moldovenesc cu cel rusesc, deoarece şi ruşii galiţieni şi moldovenii erau deopotrivă ortodocşi [2].

Toate acestea i-au fost necesare autorului pentru a dovedi că pe teritoriul Moldovei, înainte de întemeierea statului moldovenesc, au existat formaţiuni politice, din care s-a dezvoltat apoi statul Moldova.

Ipoteza lui Gh. Brătianu despre Roman şi Vlahata nu poate fi acceptată.

Roman nu putea să fie fiul principelui galiţian Daniil. Călătoria lui Carpini a avut loc în 1247. Dar se ştie că principele Daniil s-a prezentat la curtea hanului tătăresc abia în 1250. Acolo el a primit ordin („iarlîc") pentru a domni în principatul său cu voia tătarilor şi între han şi Daniil s-a produs un dialog interesant.

Hanul l-a întrebat : „Dece n-ai venit pînă în prezent"? Dar imediat a adăugat : „Bine că ai venit acum". Oferindu-i băutura preferată a tătarilor, laptele de iapă („cumîs"), hanul i-a spus : „Acum eşti al nostru, bea !" [3].

---

[1] Ediţia lui D'Avezac, Paris, 1828, p. 975. La Gh. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor romîneşti*, Bucureşti, 1945, p. 156. Ediţia nouă : *Viaggio ai Tartari di frate Giovanni, da Pian del Carpini*, Milano, 1929, p. 317.

[2] Gh. Brătianu, *Tradiţia istorică*, p. 161—162.

[3] *Letopiseţul Ipatievski*, în *Adunarea completă a cronicilor ruse*, vol. II, sub anul 1250.

Dacă fiul lui Daniil l-ar fi vizitat pe han înainte de 1250 (adică în 1247), hanul nu i-ar fi adresat reproşul său în forma de mai sus şi în tot cazul Daniil i-ar fi putut răspunde că cel puţin fiul său s-a prezentat la han cu trei ani în urmă. Dar în privinţa aceasta nu găsim în cronică nici un cuvînt.

În general vorbind, nu ne putem închipui ca cineva din familia, foarte unită, a acestui principe şi cu atît mai mult propriul său fiu să fi putut vizita pe han împotriva voinţei acestui principe, foarte voluntar şi hotărît. De aceea principele Roman, care l-a vizitat pe hanul tătarilor n-a fost fiu al lui Daniil. Poate a fost Roman Vladimirovici din oraşul Uglici, din principatul Vladimir, despre care vorbesc la jumătatea secolului al XIII-lea cronicarii ruşi.

În ce priveşte Aloha sau Olaha, el n-a fost singur, ci avea o suită. E greu să ne imaginăm că franciscanul Carpini nu putea să definească precis din ce unitate etnică făceau parte Aloha sau Olaha şi suita lui, nici după îmbrăcămintea, nici după limba pe care o vorbeau.

În afară de aceasta numele acesta era propriu şi nu comun. Şi ar fi fost ciudat ca acest călător *să numească pe un principe cu numele lui propriu, iar pe altul cu un nume comun — „valah”*. N-ar fi exclus ca „Olah” să fi fost principele rus „Oleg”. Cel puţin, Oleg este un nume propriu şi nu comun şi ar corespunde mai mult cu sunetul numelui arătat de călugărul franciscan.

Desigur, nu este posibil să stabilim precis cine au fost aceşti principi ruşi Roman şi Olaha, deoarece nu există o listă completă a principilor ruşi, iar lista compusă de D. I. Samokvasov de asemenea nu este completă, autorul ei urmărind scopul să înlesnească pentru istoricii ruşi înţelegerea sistemului rusesc de moştenire a scaunelor princiare [1].

Prin urmare, încercarea lui Gh. Brătianu de a interpreta povestirea despre originea poporului romîn de la Roman şi Vlahata într-un sens real istoric trebuie să fie socotită nereuşită.

Cronica slavo-moldovenească prezenta curţii moscovite o povestire fantastică, imaginară, care a fost *inventată la curtea lui Ştefan cel Mare* pentru anumite scopuri politice. De altfel aceasta nu trebuie să ne mire. Legendele oficioase au jucat un rol foarte important şi în istoria Moscovei însăşi. Din acestea fac parte povestirile fantastice, care dovedeau justeţea pretenţiunilor moscovite asupra moştenirii împăraţilor bizantini.

Am stabilit împrejurările, pentru care a putut fi scrisă cronica slavo-romînească, şi timpul scrierii ei.

O denumim *slavo-moldovenească*, deoarece ea a fost slavă după limbă şi moldovenească după conţinut. Printr-altele caracterul moldovenesc al acestei cronici se vede nu numai din conţinutul ei, ci şi din adaosul la titlu : „de cînd a început ţara moldovenească”. Ţara aceasta e denumită „*moldovscaa*”. Romînii, şi în special moldovenii, denumesc ţara lor *Moldova* şi nu Moldavia, ca ruşii, şi în această formă a adjectivului, format din

---

[1] D. I. Samokvasov, *История русского права*, 1884, I—II, în anexă : Arborele genealogic al Riuricovicilor, care explică ordinea în care se moşteneau scaunele în Rusia veche şi originea statelor (feudale).

substantivul Moldova, vedem o indicație indirectă suplimentară că a scris-o un moldovean.

Denumirea „anonimă", pe care a pus-o în circulație I. Bogdan, nu este acceptabilă, deoarece există și alte cronici anonime, pentru care a fost nevoie de a inventa trăsături de deosebire după locul presupus al scrierii lor („cronica Bistriței" și „cronica Putnei"). Însă G. Tocilescu a contestat locul scrierii primei cronici (Bistrița), iar I. Vlădescu — locul scrierii celei de-a doua (Putna) [1].

De aceea ambele cronici rămîn încă de fapt anonime.

Acesta este motivul pentru care refuzăm să asociem la grupul de *cronici anonime* încă una (a treia la număr), preferînd „slavo-moldovenească" din cuprinsul letopisei Voskresenski.

СЛАВЯНСКО-МОЛДАВСКАЯ ХРОНИКА В РУССКОЙ ВОСКРЕСЕНСКОЙ ЛЕТОПИСИ

РЕЗЮМЕ

Несмотря на то, что славянско-молдавская хроника была известна румынским и русским историкам, относительно ее существовало большое расхождение во мнениях.

Взяв на себя задачу выяснить всю проблематику этого древнего произведения, автор пришел к следующим выводам:

Хроника состоит из трех частей, из которых :

1) первая часть содержит рассказ о римском происхождении молдаван (и румын вообще) и об основании Молдавии. Этот рассказ составлен под влиянием так называемой „венгерской летописи";

2) вторая часть кратко рассказывает о чередовании молдавских господарей до Стефана Великого и происходит от протографа, написанного, вероятно, во время правления Александра Доброго;

3) третья часть (последние десять строк) является дополнением, сделанным компилятором Воскресенской летописи.

В славянско-молдавской хронике преобладает *идея римского происхождения молдован и валахов.* Появление хроники полностью оправдывается историей событий времен Стефана Великого и московского великого князя Ивана III.

Она, вероятно, была написана при Сучавском дворе в 1480—1482 гг. монахом или „логофетом" и послана в Москву для доказательства византийского происхождения дочери Стефана Великого, Елены, что должно было облегчить ее выход замуж за сына Ивана III — Ивана Младого. С исторической точки зрения, хроника сыграла, вероятно , значительно более важную роль, став орудием борьбы при московском дворе.

Елена, которая вместе со своим сыном Дмитрием приняла на себя миссию ввести в действие „Судебник" 1497 г., централизовавший судопроизводство на

[1] I. Vlădescu, *Izvoarele istoriei romînilor, Letopisețul de la Bistrița și Letopisețul de la Putna*, București, p. 24 și 103.

всей территории московских владений в духе идей централизации Ивана III, в 1498 г. достигла апогея власти, так как ее сын Дмитрий был коронован, как царь и соправитель. Но ее соперница Софья Палеолог, жена Ивана III, в результате удавшейся интриги остановила ее восхождение и завоевала трон для своего сына Василия. Елена впала в немилость и умерла в заточении в 1505 г.

В рассказе о римском происхождении румын и об основании Молдавии переплетаются реальные и фантастические элементы. Два брата — Роман и Влахата — являются мифическими личностями.

LA CHRONIQUE SLAVO-MOLDAVE CONTENUE DANS LE *LETOPIS* RUSSE DE VOSKRESSENSKI

RÉSUMÉ

Bien que déjà connue par les historiens roumains et russes, la chronique slavo-moldave a donné lieu aux opinions les plus variées. La présente étude a pour but d'éclaircir tous les problèmes qu'elle soulève.

La chronique comprend trois parties :

1) une narration sur l'origine romaine des Moldaves (et des Roumains en général) ainsi que sur la fondation de l'Etat moldave, narration attestant l'influence du texte connu sous le nom de « chronique hongroise »;

2) une courte relation sur la succession des princes de Moldavie jusqu'à Etienne le Grand, rédigée—semble-t-il—d'après un premier texte commencé sous le règne d'Alexandre le Bon;

3) un addenda de dix lignes dû au compilateur de la chronique dite de Voskressenski.

L'idée fondamentale de la chronique slavo-moldave est celle de l'*origine romaine des Moldaves et des Valaques*. Sa parution s'encadre parfaitement dans le déroulement des événements du règne d'Etienne le Grand et du grand-prince de Moscou, Ivan III.

Elle a été probablement écrite à la cour princière de Suceava, pendant les années 1480—1482, par un moine ou un logothète, puis envoyée à Moscou pour démontrer l'origine byzantine d'Hélène, fille d'Etienne le Grand, en vue de son mariage avec Jean le Jeune, fils d'Ivan III. Historiquement, il y a lieu de supposer que la chronique a joué un rôle bien plus important, servant d'instrument dans les luttes politiques de la cour de Moscou.

Hélène qui, aux côtés de son fils Dimitri, s'était proposé d'introduire la législation du Soudebnik de 1497 et de réaliser la centralisation de la justice dans toute l'étendue des possessions moscovites, selon les idées centralisatrices d'Ivan III, parvint en 1498 à l'apogée de son pouvoir, lorsque son fils fut couronné tzar et associé au pouvoir. Mais sa rivale, Sophie Paléologue, épouse d'Ivan III, réussit par ses manœuvres à réduire à néant son ascension et à obtenir le trône pour son propre fils, Vassili. Tombée en disgrâce, Hélène mourut en prison en 1504.

Le récit de l'origine romaine des Roumains et de la fondation de l'Etat moldave représente un lacis de réel et de fantastique. Les deux frères Roman et Vlahata sont des personnages mythiques.

PRECIZĂRI NECESARE ÎN LEGĂTURĂ CU DATAREA VALULUI DE PIATRĂ DIN DOBROGEA ŞI ÎNSEMNĂRILE TOPARHULUI BIZANTIN

DE

C. CIHODARU

Într-un articol recent publicat, tînărul şi merituosul arheolog P. Diaconu de la Institutul de Arheologie din Bucureşti, continuînd eforturile istoricilor sovietici şi romîni de a clarifica unele probleme dificile din istoria societăţii din regiunea Dunării de jos în perioada feudalismului timpuriu, s-a ocupat de datarea valului de piatră construit între Cernavoda şi Constanţa şi a încercat în acelaşi timp să determine evenimentele care au provocat ridicarea lui [1]. Prin minuţioase cercetări arheologice efectuate în lungul acestei construcţii şi din interpretarea izvoarelor literare autorul a scos numeroase argumente pentru a demonstra într-o dialectică viguroasă că valul în cauză ar fi fost construit în anul 992. Evenimentele care au determinat întreprinderea unei asemenea lucrări ar fi strîns legate de o ofensivă a oştilor ţarului bulgar Samuel în regiunile situate spre gurile Dunării. După părerea sa, tot la astfel de întîmplări s-ar referi şi unele pasaje din însemnările „toparhului grec".

Luînd în discuţie problema datării acestui important izvor, P. Diaconu s-a văzut obligat să respingă într-o notă pusă la sfîrşitul studiului său, mai sus-menţionat, concluziile la care ajunsesem într-o lucrare cu un subiect similar [2], publicată cu un an mai înainte [3]. „Lăsînd la o parte faptul — spune autorul — că din cercetările arheologice *reiese cu preg-*

---

[1] P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea şi localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în „Studii", XV (1962), nr. 5, p. 1215—1235.

[2] C. Cihodaru, *Observaţii critice asupra însemnărilor toparhului bizantin*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, Iaşi, XII, 2, p. 259—272. Titlul lucrării s-a citat trunchiat. Într-un aliniat mi se atribuie ca dată a evenimentelor descrise de toparh jumătatea sec. al XI-lea, iar în altul jumătatea sec. al XII-lea.

[3] P. Diaconu revine asupra acestei probleme într-o notă publicată în „Studii", XVI (1963), nr. 2, fără a aduce alte argumente.

nanță (s.n.) caracterul durabil al stăpînirii bizantine de la mijlocul secolului al XI-lea în Dobrogea de nord, fapt care vine în contradicție cu datarea propusă de C. Cihodaru, este greu de admis ca un conducător local bizantin să ceară acuma ajutorul unui cneaz kievean, cînd acest ajutor putea fi cerut catepanului de Dorostol. În afară de aceasta nu vedem de ce toparhul a recurs la ajutorul de peste Dunăre în iarna lui 1150—1151 (sic), ci (sic) nu în 1147—1148" (prob. 1047—1048) „cînd pericolul peceneg era mai mare" [1].

În adevăr, autorul lucrării publicate la Iași s-a făcut vinovat de a nu fi folosit, pentru a întări și mai mult concluziile trase, cercetările arheologice. Dată fiind această lipsă, este cazul să se urmărească acum mai atent ce *reiese cu pregnanță* din constatările făcute de arheologi. Reamintim că toparhul arăta că „barbarii" care îi atacau reședința, distruseseră în regiunea înconjurătoare nu mai puțin de 10 orașe și peste cinci sute de sate. Este exclus ca urmele unor devastări atît de sălbatice să nu apară în cercetările întreprinse de arheologi. Să redăm în această privință afirmațiile pe care le face însuși P. Diaconu în articolul supus discuției. Citām : „Avînd în vedere existența valului de piatră, datat din ultimul pătrar al sec. al X-lea, se poate ajunge la presupunerea că nici Dobrogea de nord nu s-a putut elibera (de sub stăpînirea bizantină). Faptul ar fi confirmat de dovezi arheologice. La Capidava și Garvăn, așezări din nordul Dobrogei, nu se constată nici o întrerupere de viețuire în perioada dintre 972 și mijlocul sec. al XI-lea, în schimb la Păcuiul lui Soare, în apropierea Silistrei, viețuirea — întreruptă la scurtă vreme după ridicarea zidurilor cetății — își reia cursul normal" [2].

Din citatul de mai sus reiese însă *cu pregnanță* că în Dobrogea de nord [3] în timpul stăpînirii bizantine nu s-au produs distrugeri pînă la jumătatea sec. al XI-lea. De altfel, colectivul de arheologi care a făcut cercetările la Garvăn arată că locuirea în afara cetății încetează aproximativ pe la mijlocul sec. al XI-lea, iar în a doua jumătate a sec. al XI-lea și în sec. al XII-lea, așezarea se retrage exclusiv în interiorul cetății. Pe la jumătatea sec. al XI-lea se constată distrugeri și în interiorul cetății [4]. Prin urmare este cazul să se pună întrebarea : cine s-au făcut vinovați de întreruperea viețuirii din centrele fortificate din nordul Dobrogei pe la jumătatea sec. al XI-lea? Răspunsul este clar. Întrucît despre bulgarii țarului Samuel nu mai poate fi vorba la această dată, rămîn numai pecenegii aduși pe teritoriul bizantin de hanii Kegen și Tirach?

Iată ce reiese în mod pregnant din constatările făcute pe baza cercetărilor arheologice. Este regretabil că afirmațiile noastre au fost apreciate într-un mod atît de grăbit.

---

[1] „Studii", XV (1962), nr. 5, p. 1233.

[2] *Ibidem*, p. 1221—1222.

[3] Este necesar să precizăm aici că atît în studiul lui P. Diaconu, cît și în al nostru reședința toparhului este situată în partea de nord a Dobrogei. Deosebirile constau numai în datarea evenimentelor descrise de dregătorul amintit : noi am adoptat ca dată iarna anului 1050—1051 iar P. Diaconu anul 992.

[4] Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Chișvași-Comșa și B. Mitrea, *Săpăturile de la Garvăn*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VI (1959) p. 643.

În lucrarea amintită, P. Diaconu a făcut unele constatări în legătură cu realitatea istorică din ultimul pătrar al sec. al X-lea pe teritoriul dobrogean, dar întrucît însuşi afirmă că le-a făcut „în treacăt", se cuvine să fie examinate mai pe larg [1].

În primul rînd este necesar să se atragă atenţia asupra unor premise false formulate în legătură cu valul de piatră. Autorul pleacă de la concepţia greşită că valul de piatră dobrogean nu ar fi constituit numai o lucrare cu caracter militar defensiv, ci şi o graniţă între teritorii stăpînite de puteri politice deosebite. Are dreptate cînd afirmă că este greu de admis că bizantinii, ajunşi la 972 aici, s-ar fi oprit pe linia Cernavoda — Constanţa, cînd nimic şi nimeni nu i-ar fi împiedicat să ajungă la gurile Dunării, dar greşeşte atunci cînd susţine că valul în cauză ar fi fost construit spre a se face faţă atacurilor unei puteri politice constituite în partea de nord a Dobrogei [2].

Se atrage atenţia că valul este orientat spre nord [3], ceea ce înseamnă că a fost construit pentru a înfrunta atacurile unei populaţii din regiunea gurilor Dunării. Din informaţiile păstrate în fragmentele toparhului bizantin nu rezultă că s-ar fi constituit aici o putere politică deosebită, care ar fi manifestat o atitudine agresivă faţă de locuitorii din regiunile de la sud de val. Dacă oamenii toparhului ar fi avut nevoie de această construcţie spre a se apăra împotriva atacurilor oştilor ţarului Samuel, ei ar fi orientat-o spre sud, ceea ce nu este cazul. De asemenea, se poate afirma şi pentru bizantini, că dacă oştile ţarului Samuel ar fi ajuns pe linia Cernavoda — Constanţa în anul 976 nimic şi nimeni nu le-ar fi putut opri să ajungă la gurile Dunării. Oare forţele recrutate de ţarul Samuel de pe vastul teritoriu cuprins între Marea Neagră şi Marea Adriatică n-au putut răzbi o mînă de oameni care ar fi încercat să reziste în colţul nordic al Dobrogei? Regiunea situată în partea de nord a valului este prea puţin întinsă ca să fi putut dispune de o populaţie numeroasă. Teritoriul acesta nu putea să cuprindă nici măcar jumătate din numărul satelor amintite de toparh ca distruse de „barbari".

Se poate admite că populaţia străromînă sau bulgarii ar fi construit valul pe motivul că o asemenea constatare ar fi impusă de „caracterul slavo-bulgar al complexului arheologic de la Basarabi" [4], însă nu trebuie să se confunde cei care au ordonat ridicarea construcţiei cu cei care au muncit pentru executarea ei. Inscripţiile cu caractere runice, glagolitice sau chirilice zgîriate pe pereţii încăperilor săpate în masivul de cretă de la Basarabi aparţin populaţiei băştinaşe. Din cercetarea resturilor de cultură materială rezultă că aceeaşi populaţie băştinaşă exista atît la sud cît şi la nord de val. Autorul lasă însă să se înţeleagă că la nord de această linie de apărare s-ar fi constituit o putere politică ostilă ţaratului bulgar, o putere politică avînd sprijinul întregii populaţii şi capabilă să întreprindă ea însăşi acţiuni ofensive. Puterea ar fi rămas în aceste părţi

---

[1] „Studii", XV, 5, p. 1220: „...se cuvine a vedea, *fie şi în treacăt* (s.n.), cum se prezintă şi realitatea istorică".
[2] *Ibidem*, p. 1220.
[3] *Ibidem*, p. 1219.
[4] *Ibidem*, p. 1220.

în continuare în mîinile bizantinilor. Este necesară însă prea multă imaginație spre a întrezări motivele pentru care populația băștinașă de la sud de val a scuturat jugul bizantin, iar cea de la nord de val l-a acceptat cu plăcere și a susținut pe prigonitorii ei în atacarea băștinașilor din sudul Dobrogei, încît aceștia nu au văzut altă scăpare decît în construirea unui val de piatră chiar sub neîncetatele lovituri ale dușmanului lor nordic [1].

P. Diaconu încearcă să sprijine o astfel de teză invocînd situațiile descrise în însemnările toparhului bizantin. Aceasta însă ne prezintă pe locuitorii din partea de nord a Dobrogei luînd măsuri pentru apărarea lor : repară valurile și zidurile orașelor, se instruiesc pentru luptă, dar nu atacă pe „barbari" și nu fac nimic spre a-i provoca [2].

Dacă împotriva evidenței s-ar admite că situațiile date de toparhul bizantin s-ar referi la vremea războaielor dintre bulgarii de sub conducerea țarului Samuel și bizantini, n-ar fi lipsită de interes aprecierea forțelor de care dispuneau bizantinii în regiunea de la nord de val și a puterii lor ofensive. În orașul de reședință al toparhului exista o garnizoană compusă din 100 de călăreți și 200 de arcași și prăștieri [3]. Se pune acum întrebarea : oare cîte orașe de acest fel puteau să existe pe teritoriul situat la nord de val? Patru, cinci, cel mult zece. Întregul teritoriu nu putea deci dispune de o forță militară superioară unui corp de 2000—3000 ostași de diferite neamuri. Și iată că acești oameni, după autorul citat, nu numai că rezistă ofensivei oștilor țarului Samuel, dar chiar ei înșiși trec la atac. Se poate spune că au fost susținuți de populația băștinașă. Din însemnările toparhului se constată că locuitorii de pe atunci ai Dobrogei nu aveau motive să fie aplecați prea mult spre Bizanț, căci nu se bucuraseră nici o dată de bunăvoința împăratului, nu iubeau orînduielile grecești și țineau mult la autonomia lor [4]. S-ar părea că erau prea pretențioși. Cum putea oare să judece pe împăratul bizantin că nu le arătase nici o bunăvoință, cînd acesta aproape nici nu avusese timp să și-o manifeste? După cum arată însuși P. Diaconu, de la intrarea Dobrogei sub stăpînirea bizantină în 972 și pînă la ocuparea ei de oștile lui Samuel în 976 nu trecuseră decît 4 ani. În orice caz pe la 1050, locuitorii din aceste regiuni de graniță aveau destule motive să judece aspru pe împărații de tipul lui Constantin al IX-lea Monomachul și al celorlalți soți ai împărătesei Zoe.

În lucrarea pe care o analizăm se face aluzie la posibilitatea unor acțiuni întreprinse de flota bizantină la gurile Dunării în sprijinul populației din partea de nord a Dobrogei [5]. Acceptînd ca reale astfel de intervenții ar însemna să-l credem drept un mare naiv și necunoscător al problemelor militare pe parakimomenul Vasile, care în loc de a folosi la maximum forțele maritime ale imperiului pentru a apăra capitala și împiedica trecerea pe teritoriul european a oștilor răzvrătite ale lui Bardas

---

[1] „Studii", XV, 5. p. 1220.
[2] *Leonis Diaconi Caloënsis historiae libri decem*. Ed. Bonn, 1828, p. 501.
[3] *Ibidem*, p. 503.
[4] *Ibidem*.
[5] „Studii", XV, 5, p. 1220.

Skleros, ar fi trimis flota să apere sau să susţină acţiunile nebuneşti ale unor oraşe ruinate situate în paraginile din nordul Dobrogei.

Autorul admite că atitudinea duşmănoasă a populaţiei din partea de nord a valului faţă de cea din sud ar fi durat pînă la anul 1001, adică pînă la data cînd oştirea bizantină condusă de Nicephor Xiphias şi Theodorokanos, cucerind Pliska, Preslavul Mare şi Preslavul Mic, ar fi readus Bulgaria răsăriteană sub dominaţia imperiului [1]. Ne referim la Bulgaria răsăriteană care se întindea spre nord pînă la valul Cernavoda—Constanţa, căci partea de nord a Dobrogei, după P. Diaconu, ar fi rezistat încercărilor de a fi încorporată în ţaratul bulgar refăcut de Samuel. Din datele furnizate de Cedrenos rezultă însă o situaţie neplăcută pentru partizanii tezei relative la existenţa unei stăpîniri bizantine între anii 978—1001 în Dobrogea de nord.

Punctul nevralgic din informaţiile scriitorului bizantin îl constituie menţionarea Preslavului Mic printre oraşele cucerite de oştirea bizantină în anul 1001. Ar rezulta, după modul cum este prezentată realitatea istorică în lucrarea examinată, că oştirea condusă de Xiphias şi Theodorokanos a cucerit partea răsăriteană a Bulgariei, unde se găseau oraşele Pliska şi Preslavul Mare, iar din Dobrogea partea situată la sud de val, restul fiind din timpuri mai vechi în stăpînirea bizantină. Mulţi pot să obiecteze însă că în anul 1001 a fost ocupată şi partea de nord a Dobrogei, căci aici aproape de gurile Dunării se găsea oraşul Pereiaslaveţ sau Preslavul Mic, amintit de Cedrenos printre oraşele cucerite acum. Prin urmare, dacă Preslavul Mic se afla în adevăr aici, urmează că şi Dobrogea de nord intrase după 978 în stăpînirea oamenilor ţarului Samuel şi nu se poate dovedi prin nimic că s-ar fi instituit aici o putere politică deosebită de cea din partea de sud a valului. Autorul avea obligaţia să arate că Preslavul Mic nu se poate localiza aşa cum susţin mulţi cercetători [2] lîngă Tulcea unde se găseşte acum satul Ada Marinescu, numit cu vreo trei decenii în urmă Prislav sau Prislava.

Autorul aduce unele critici istoricilor romîni şi bulgari. După d-sa, primii ar fi susţinut că toată Bulgaria răsăriteană şi întreaga Dobroge ar fi stat, începînd din anul 972, sub continuă stăpînire bizantină: în schimb ceilalţi ar fi negat cu desăvîrşire orice stăpînire bizantină în Bulgaria de nord-est între anii 976 şi circa 1000. Se pare că cei din urmă nu au dreptate, întru totul. Celorlalţi li se aduce însă o învinuire gratuită. În notă sînt citate, fără trimiteri sau printr-un comod „passim", numai patru lucrări ale lui N. Bănescu. Acesta însă nu neagă cu desăvîrşire existenţa unei stăpîniri a ţaratului bulgar în aceste părţi în anii 976—1000. Arată că: „regiunile dunărene n-au putut rămîne complet străine giganticului efort al acestui popor (bulgar) care a fost pînă la sfîrşit strivit.

---

[1] Cedrenos, *Compendium Historiarum*, ed. Bonn, 1839, p. 412, P. Diaconu, în „Studii", XV, 5, p. 1220.

[2] *Povesti vremennîh let*, ed. Adrianova Pereţ, vol. II, Moscova-Leningrad, 1950, p. 312. G. Popa-Liseanu, *Izvoarele istoriei Romîniei*, VII, Cronica lui Nestor, Buc., 1935, p. 71, nota 3. G. Brătianu, Vicina, II, în „Revue Historique du sud-est européen", XIX-1, p. 149. *Istorija Bolgarii*, Moscova, 1955, harta hors text. Radu Vulpe, *The ancient history of Dobrogea*, Buc., 1940, harta de la sfîrşit.

Foarte adesea războaiele s-au întins pînă în aceste regiuni; aici au fost numai sporadice iar rezistența nu a putut persista în aceste regiuni epuizate din vremea invaziei ruinătoare a lui Sviatoslav"[1]. În altă parte, spune că teritoriul cuprins între Balcani și Dunăre se găsea, cum era natural, de la 971 în puterea bizantinilor, chiar dacă, ceea ce izvoarele nu confirmă, el a putut fi atras în revolta provocată de comitopuli[2].

Este adevărat că acțiunile țarului amintit și ale fraților săi se concentrează mai mult asupra Tesaliei, regiunilor dinspre M. Adriatică și asupra părții de apus a Bulgariei. De altfel nici nu putea fi vorba, date fiind condițiile economico-sociale din regiunile balcanice în a doua jumătate a sec. al X-lea, de un stat unitar. Țaratul lui Samuel era un fel de confederație largă în care pe lîngă teritoriile stăpînite de cei patru frați intrau alte autonomii locale cu șefii lor, care nu întotdeauna, ca și populația de sub conducerea lor, erau bulgari.

Nu trebuie să ne închipuim că în Bulgaria răsăriteană și în Dobrogea s-au introdus garnizoane de ostași aduși din regiunile apusene ale Bulgariei. Puterea a rămas în mîna unor șefi locali care au recunoscut autoritatea lui Samuel și au aderat la acțiunile întreprinse de dînsul. Fără îndoială, pe țărmul Mării Negre și la Dunăre, unele cetăți au continuat să rămînă în stăpînirea garnizoanelor bizantine. Despre o acțiune ofensivă a acestora însă nu poate fi vorba. Evident că modul în care a cercetat autorul, *în treacăt*, realitatea istorică nu l-a putut duce la descoperirea unor soluții convingătoare.

Chiar în ceea ce privește datarea valului ar fi fost necesar să se reflecteze mai mult asupra unora din elementele folosite pentru aceasta. Desigur nu se poate obiecta nimic asupra termenului *post-quem* dat de inscripția de la Mircea-Vodă cu data de 943, de pe o piatră prinsă în temelia valului. Se reține de asemenea afirmația că ceramica bizantină vopsită cu șlem roș sau brun cafeniu, descoperită în straturile inferioare de la Basarabi, a fost introdusă pe teritoriul dobrogean după 971, data instalării aici a stăpînirii bizantine. Nu încape nici o îndoială că unele din inscripțiile descoperite în încăperile săpate în masivul de cretă de la Basarabi datează de pe la sfîrșitul sec. al X-lea. S-a constatat de asemenea că blocuri de cretă din acest masiv au fost întrebuințate la construirea valului[3].

Se poate însă admite de asemenea că după ofensiva din 991 puterea bizantină a revenit pe teritoriul Dobrogei și că tot atunci de teama unor atacuri ale pecenegilor din nord, împăratul Vasile al II-lea a pus să construiască valul sau așa cum se presupune, să repare, folosind prizonierii bulgari, un val mai vechi. Bisericuța, purtînd deasupra intrării data de 992, a putut fi construită de oamenii întrebuințați la această lucrare, deși încăperile săpate în malul de cretă au putut să nu aibă nici o legătură

---

[1] N. Bănescu, *Changements politiques dans les Balkans, après la conquête de l'empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchès byzantins. Bulgarie et Paristrion*, în „Bulletin de la section historique de l'Academie Roumaine", X, 1923, p. 15. Idem, *Les duchès byzantins de Paristrions* (*Paradunovon*) *et de Bulgarie*, București, 1946, p. 46—47.

[2] Idem, *Les duchès byzantins Paristrion* (*Paradunovon*) *et de Bulgarie*, p. 53.

[3] „Studii", XV, 5, p. 1217—1218.

cu valul. Prin urmare dacă valul nu a fost construit în vremea lui Tzimiskes se poate lua în considerație ca termen post-quem pentru începutul construirii lui anul 991. Nu se poate aprecia cu destulă siguranță cît a durat această lucrare și dacă spre anul 1000, după înfrîngerea suferită de Grigore Taronites, strategul Thesalonicului și revenirea stăpînirii bulgare în unele centre din regiunile apropiate de Marea Neagră și de pe teritoriul dobrogean, ea era terminată. E foarte posibil ca lucrările să fi fost reluate după victoria oștilor bizantine din 1001.

Însuși autorul recunoaște că există cercetători care susțin că unele inscripții ar prezenta caractere mai tîrzii decît sfîrșitul sec. al X-lea [1]. Ceramica cenușie sau caolinată descoperită în castrele valului merge și ea pînă în primele decenii ale sec. al XI-lea.

Prin urmare, dacă se lasă la o parte fragmentele toparhului bizantin, care, accentuăm, nu au nici o legătură cu evenimentele care au dus la construirea valului, trebuie să admitem că acesta este opera stăpînirii bizantine și a fost construit fie între anii 972—978, fie, mult mai sigur, în primele două decenii ale sec. al XI-lea [2].

Se pune acum întrebarea : care au fost motivele luate în considerație de bizantini pentru a întreprinde construirea unui val prin mijlocul Dobrogei în perioada de la 972—978 sau de la 1001—1020, într-o vreme cînd nu exista nici o putere politică instituită în partea de nord a Dobrogei? Nici nu a fost, nici nu era necesară existența unei astfel de puteri. Este o greșeală să se creadă că în antichitate sau în evul mediu valurile de apărare se construiau chiar pe linia graniței. Aceasta de obicei era naturală, formată de un lanț de munți sau de un fluviu și prin ea însăși forma un mijloc de apărare. Acolo unde era mai slabă se adăugau la oarecare distanță, în interior sau în exterior, după cum era cazul, valuri prevăzute din loc în loc cu bastioane. Porțiunea din cursul Dunării care mărginește *Dobrogea* pe latura apuseană și nordică era partea cea mai slabă a frontierei de nord a Imperiului bizantin. Delta cu numeroasele ei ramificații plină de stufăriș și păduri de salcie, balta Brăilei și a Ialomiței cu aceleași caracteristici, apoi regiunea împădurită din colțul nord-vestic al regiunii permiteau cu multă ușurință barbarilor să se infiltreze în interior, în ciuda existenței cetăților și punctelor fortificate de pe malurile fluviului. Erau necesare măsuri de apărare suplimentare în interior, într-o poziție mai puțin acoperită și mai ușor accesibilă fortificării, cu cît mai puține cheltuieli. Linia aceasta lega orașul Axiopol (Cernavoda) cu Constanța. Aici era distanța cea mai scurtă dintre Dunăre

---

[1] „Studii", XV, 5, p. 1219, cit. recenzia lui Stamen Mihailovici din „Arhiologhia", 2, II, Sofia, p. 71.

[2] Măsurile împăratului Ioan Tzimiskes pentru refacerea orașelor și cetăților pot fi luate aici în considerație. El se temea să nu se repete o nouă invazie a rușilor lui Sviatoslav. În privința datării valului trebuie să rămînem, pînă la noi precizări, la concluziile lui I. Barnea din art. *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în „Studii și cercetări de istorie veche", XIII, 2 (1962), p. 366 : „În lumina celor arătate pînă acum și ținînd seama și de proporțiile mari ale lucrării, putem presupune că valul a fost construit de bizantini, stăpînitorii din ultimele trei decenii ale sec. al X-lea ai Dobrogei întregi, construirea începînd cel mai devreme după anul 971, în timpul lui Tzimiskes și fiind terminată în timpul lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul, cel mai tîrziu în anul 1025.

şi Marea Neagră. Orice pătrundere duşmănoasă prin mlaştinile din Deltă putea să fie repede semnalată apărătorilor valului, evitîndu-se astfel surprinderea [1].

Autorul studiului asupra valului de piatră dobrogean pune mare preț în argumentarea sa pe elementele pe care le poate extrage din însemnările toparhului bizantin. Ele îi servesc la datarea valului şi invers, constatările arheologice făcute cu ocazia cercetării valului îi servesc la stabilirea anului cînd s-au scris fragmentele amintite. D-sa ne arată că acestea ar fi fost publicate de un oarecare B. Hase în comentariile adăugate la opera lui Leon Diaconul. Oricît ne-am străduit n-am putut descoperi pînă în prezent această ediție. Autorul a folosit comentariile şi textul dat de A. Cazacu în „Revista istorică" [2].

Desigur de pe urma acestei proceduri puțin recomandabile au rezultat unele avantaje pentru autor. Astfel, d-sa poate să susțină, sus şi tare, invocînd afirmații făcute de B. Hase pe baza unor criterii paleografice, că fragmentele, după scris, pot fi datate de pe „la sfîrşitul sec. al X-lea — începutul sec. al XI-lea." Ar rezulta de aici existența unei concordanțe perfecte între constatările lui Ch. B. Hase şi ale autorului. Este „de subliniat" — spune el — „că datarea notei toparhului în anii 991—993 corespunde întru totul şi datării propuse de B. Hase" [3]. Afirmația aceasta este cu totul eronată. În comentariile editorului francez nu există măcar o simplă aluzie pe care să se poată întemeia o astfel de pretenție. Ch. B. Hase arată că însemnările în cauză au fost făcute pe foile nescrise ale unui codice din sec. al X-lea [4]. În altă parte însă, referindu-se la examenul paleografic al fragmentelor, ne spune că „scriptura est ligata, quam vocant, saec. X. aut. XI" [5]. P. Diaconu nu este singurul care atribuie asemenea afirmații editorului. Aceleaşi constatări greşite se află şi la alții. Rezultă că în loc de a studia însemnările toparhului după ediția făcută de Ch. B. Hase, autorul s-a lăsat înşelat de afirmațiile unuia sau altuia.

Am arătat că în afară de criteriile paleografice ale lui Ch. B. Hase se mai pot folosi pentru datarea fragmentelor unele indicii cronologice date de toparh. El arată că în momentul cînd se pregătea în timpul iernii să plece din satul Borion spre Maurokastron, planeta Saturn se vedea *la începutul* (s.n.) intrării ei în constelația Vărsătorului. Fenomenul acesta se repetă la 29 de ani şi 168 de zile, iar iarna după 58 de ani şi 11 luni. Plecînd de la observarea acestui fenomen în vremea noastră, ajungem să calculăm datele cînd s-a produs în trecut. În sec. X şi XI, după data de 972 cînd Dobrogea a intrat în stăpînirea bizantină, a putut fi observat în timpul iernii în februarie 992 şi în ianuarie 1051. Trebuie să subliniem

[1] Referindu-se la valul în discuție, I. Barnea arată că prin construirea lui „fără a renunța la jumătatea de nord a Dobrogei, bizantinii dublau obstacolul natural al văii Carasu", *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", an. XIII, 2 (1962), p. 366.

[2] A. Cazacu, în „Revista istorică", XXX (1924) ; P. Diaconu, în „Studii", XV, 5, p. 1222.

[3] *Ibidem*, p. 1227.

[4] *Leonis Diaconi Caloënsis Historiae libri decem*. Bonn, 1828, p. 496.

[5] *Ibidem*, p. 500.

aici că în comentariile editorului nu există nici o afirmație care să se opună luării în considerație a anului 1051 și să îndemne pe cercetători să se oprească la anul 992. Cei care au afirmat așa ceva au urmărit să inducă în eroare pe cititorii lor ori s-au lăsat induși în eroare.

Teza că evenimentele descrise de toparh s-ar fi petrecut în Crimeea trebuie să fie definitiv părăsită. Totuși spre a da o soluție acceptabilă problemei este necesară examinarea evenimentelor din Peninsula Balcanică, date de alte izvoare pentru anii 992 și 1051, pentru a constata care din acestea oferă o concordanță deplină cu situația descrisă de toparh.

Anul 992 se plasează în perioada luptelor bulgaro-bizantine de la sfîrșitul sec. al X-lea și începutul sec. al XI-lea, iar pentru celălalt an trebuie luate în considerație tulburările provocate de pecenegi în regiunile dintre Balcani și Dunăre începînd din anul 1047. Dacă ne oprim la primul an, „barbarii" despre care vorbește toparhul sînt bulgarii, dacă luăm în considerație pe al doilea, pecenegii. Trebuie să reamintim aici că dregătorul bizantin afirmă că agresorii trecuseră la atac fără nici o provocare din partea locuitorilor, că distruseseră mai mult de 10 orașe și cca. 500 de sate, că unele din aceste orașe le erau supuse și ei în loc să se îngrijească de prosperitatea lor le distrugeau fără milă.

Orașul toparhului nu putea să reziste căci zidurile lui căzuseră în ruină, iar locuitorii se apărau ca și cum ar fi locuit într-un sat. Din această cauză toparhul s-a hotărît să repopuleze Clemata [1]. A pus pe locuitori să construiască în grabă, cu ceea ce au avut la îndemînă, un castel într-o latură a orașului și apoi s-au îngrijit de refacerea zidurilor acestuia. Atacul barbarilor s-a produs după terminarea lucrărilor și a fost respins, deși toparhul nu avea la dispoziție mai mult de 100 de călăreți și 200 de arcași și prăștieri. Existența orașului fiind amenințată în orice moment, toparhul a convocat pe fruntași la o consfătuire. Aceștia, fie că nu se bucuraseră niciodată de bunăvoința împăratului, fie că se străduiau să-și păstreze autonomia, au hotărît să se supună celui care domnea la nord de Istru, vecin și avînd aceleași moravuri ca și dînșii. Pe de altă parte, mai dispunea și de o armată foarte puternică.

Toparhul a fost trimis să trateze cu acesta și și-a îndeplinit misiunea în cele mai bune condiții. Cel ce domnea la nord i-a redat autoritatea asupra Clematei și i-a mai adăugat la aceasta o întreagă provincie, precum și venituri însemnate din înseși regiunile de sub stăpînirea sa [2].

În alt fragment (primul) se arată peripețiile din timpul traversării Niprului, șederea în satul Borion, asprimea iernii și greutățile drumului spre Maurokastron [3].

Să admitem că o asemenea situație exista la Dunărea de jos în anul 992. Din text reiese pregnant că locuitorii Clematei nu erau greci (nu se bucuraseră de bunăvoința împăratului și nu iubeau modul de viață grecesc). Prin urmare trebuie să se admită că erau bulgari sau romîni.

---

[1] *Leonis Diaconi Caloënsis Historiae libri decem*, Bonn, 1828, p. 501.
[2] *Ibidem*, p. 503—504.
[3] *Ibidem*, p. 496—498.

Pe de altă parte, în anul 992 singurii duşmani care atacau populaţia de aici, adică „barbarii" toparhului, puteau să fie bulgarii lui Samuel. Bulgarii din partea de apus a ţării nu puteau şi nici nu aveau nici un interes să atace pe bulgarii din Dobrogea şi nici pe romîni, cu care au colaborat întotdeauna în lupta împotriva dominaţiei bizantine.

De altfel Samuel nu a întreprins nici un război pentru a recuceri acea parte a Bulgariei pe care pusese stăpînire Bizanţul în anul 972. Cedrenos arată că bulgarii au renunţat la stăpînirea bizantină şi au recunoscut autoritatea celor patru fraţi, întrucît nu mai aveau la îndemînă nici un membru al vechii dinastii. Prin urmare, bulgarii şi romînii din partea de răsărit, dinspre Marea Neagră şi gurile Dunării s-au ridicat împotriva stăpînirii bizantine sub conducerea unor şefi locali şi apoi, pentru a rezista unor noi asalturi, s-au pus sub autoritatea lui Samuel. Izvoarele bizantine înregistrează toate expediţiile întreprinse pe o rază mai întinsă de oştile lui Samuel, dar nu amintesc de nici o întreprindere de acest gen pe teritoriul dobrogean. Este exclus ca un asemenea război în care se distrugeau zeci şi sute de aşezări omeneşti să nu fi reţinut atenţia scriitorilor bizantini.

În anul 992, cei care stăpîneau în stepele din nordul Dunării şi puteau fi vecini cu populaţia din oraşele de pe malul drept al Dunării erau pecenegii. E cazul să ne întrebăm aici : aveau oare pecenegii aceleaşi moravuri ca şi locuitorii romîni sau bulgari de pe teritoriul Dobrogei? Răspunsul nu poate fi decît negativ.

Autorul cercetărilor asupra valurilor dobrogene mai presupune că populaţia aceasta din nordul Dobrogei, străromînă sau bulgară, ar fi rezistat atacurilor bulgare avînd sprijinul flotei bizantine. E cazul să menţionăm că în opera lui Leon Diaconul [1], pe care d-sa a folosit-o, se arată unde era concentrată flota bizantină şi care era principalul scop urmărit de dînsa în anii 976—990.

Toparhul mai afirmă pe de altă parte că oraşele din regiune erau dependente de barbari şi aceştia în loc să le apere le distrugeau. Dacă adoptăm anul 992 ca dată a fragmentelor, înseamnă că Ioan Tzimiskes, după ce a cucerit Bulgaria răsăriteană şi a stabilit un catepan bizantin la Dorostolon, a subminat autoritatea şi puterea acestuia, lăsînd comitelui Şişman, devenit, să zicem, vasal al său cu stăpînire în părţile Ohridei, ca feude, cîteva oraşe, dobrogene. Fiii lui Şisman au început să distrugă aceste oraşe, deşi nici locuitorii lor nu iubeau, ca şi dînşii, pe greci. Cum poate accepta un istoric o asemenea situaţie, nu înţelegem.

Este cazul să corectăm şi unele date oferite de articolul lui P. Diaconu. Se arată aici că *bulgarii* (s.n.) ar fi început construirea valului de piatră [2] în anul 976. Nu există însă nici o siguranţă în afirmaţia că încă din anul 976 stăpînirea lui Samuel şi a fraţilor săi s-a întins în regiunile dobrogene.

Şişman a murit prin 977—978 şi numai după această dată puterea a trecut la fiii săi. Afirmaţia lui Cedrenos că bulgarii au recunoscut auto-

---

[1] *Leon Diaconul*, p. 170, 174.
[2] „Studii", XV, 5, p. 1229.

ritatea comitopulilor după moartea împăratului Ioan Tzimiskes nu trebuie luată din punct de vedere cronologic drept absolută.

Tot aici se susține[1] că „în anul 986, în anul înfrîngerii răscoalei lui Bardas Skleros", bizantinii au întreprins o expediție împotriva bulgarilor în direcția Phililllopolis-Serdica. Leon Diaconul, pe care autorul l-a avut la îndemînă, menționează că acest fapt s-a produs după înfrîngerea cetelor lui Bardas Skleros. E adevărat că nu arată cît timp s-a scurs între cele două evenimente, dar în altă parte spune că răscoala lui Bardas Skleros, izbucnind îndată după moartea lui Ioan Tzimiskes, a durat 4 ani[2]. Înfrînt în ziua de 24 martie 979 în lupta de la Pankalia și după o scurtă rezistență în alte colțuri ale Asiei Mici, el a fost nevoit să fugă la Bagdad unde a fost deținut timp de 7 ani. Scăpat din închisoare, a revenit spre a participa la răscoala lui Bardas Phokas în 987. Prin urmare anul 986 nu este anul înfrîngerii răscoalei lui Bardas Skleros.

Pe aceeași pagină se afirmă că „ofensiva bulgară din anul 955 nu a cruțat nici Dobrogea de nord"[3]. În adevăr, în anul arătat a avut loc o expediție a oștilor lui Samuel în părțile Salonicului, unde au obținut o frumoasă victorie asupra unei armate bizantine conduse de Grigore Taronites, continuată cu o adîncă pătrundere în Grecia sau în regiunile dinspre Marea Adriatică. Nu poate fi vorba însă de o dispersare a forțelor bulgare în prea multe direcții. Dacă, în adevăr, însemnările toparhului ar fi, așa cum susține P. Diaconu, de prin anii 991—992 și distrugerile menționate în acest izvor s-ar fi produs la această dată, oștile țarului Samuel și-ar fu pierdut vremea să întreprindă o nouă expediție în anul amintit.

O altă afirmație nesprijinită de nici o dovadă este aceea că în anul 1001 Silistra ar fi fost cucerită de o oștire bizantină avînd baza de plecare în Dobrogea de nord[4], adică tocmai din părțile unde partizanii lui Samuel mai stăpîneau pînă atunci Preslavul Mic. În lipsă de izvoare se pot face orice fel de afirmații, dar istoria nu le ia în considerație.

Între construirea valului de piatră dintre Cernavoda—Constanța și însemnările toparhului bizantin nu există nici o legătură. Situația descrisă aici nu se potrivește cu aceea existentă în regiunea dobrogeană în anul 992. Îndeosebi nu se pot concepe motivele pentru care ostașii lui Samuel ar fi distrus pe aliații lor firești din Dobrogea în lupta împotriva Bizanțului.

Există mai multă concordanță între evenimentele descrise de topark și cele date de Cedrenos pentru anii 1047—1051 relativ la tulburările provocate de pecenegi în Balcani.

Cedrenos arată precis că pecenegii după răscoala lor s-au dedat la jefuirea și distrugerea așezărilor din regiunile situate între Balcani și

---

[1] „Studii", XV, 5, p. 1229.

[2] *Leon Diaconul*, p. 169, 171.

[3] „Studii", XV, 5, p. 1229.

[4] *Ibidem*, p. 1231.

Dunăre [1]. Ei aveau în regiunile dunărene orașe supuse lor [2]. Nu se pricepeau încă nici să apere, nici să cucerească orașe care dispuneau de unele fortificații cum era reședința toparhului, ceea ce nu este cazul cu ostașii țarului Samuel. Numai pecenegii au putut încheia pacte cu orașele existente în marginea stăpînirii lor și cu populațiile cu care veneau în contact. Raportînd această afirmație a toparhului la bulgari ea devine lipsită de orice sens. Nu se pot admite pacte încheiate de cei care dețineau puterea la Preslav în prima parte a sec. al X-lea sau pacte încheiate de orașele dobrogene cu Samuel și frații săi. În practica politică a țarilor bulgari exista obiceiul de a acorda privilegii și nu de a încheia pacte cu proprii lor supuși.

S-a susținut că, în 992, locuitorii din Clemata s-ar fi adresat unui han peceneg din nordul Dunării. E greu de admis. Acesta nu putea să aibă aceleași obiceiuri ca și dînșii, așa cum afirmă toparhul despre cel care domnea la nord de Istru [3]. În 992 hanul acesta ar fi putut fi găsit în apropiere de Dunăre. Remarcăm că în 1088, lui Tatos i-au trebuit numai patru zile spre a aduce ajutor cuman pentru locuitorii din Silistra atacați de oștile lui Alexie Comnenul.

Cercetările întreprinse de arheologi vin, pe de altă parte, să confirme temeinicia tezei că însemnările toparhului se referă la situația din Balcani provocată de răscoala pecenegilor. Însuși P. Diaconu afirmă că la Garvăn-Dinogeția și la Capidava se constată pe la jumătatea sec. al XI-lea o întrerupere a viețuirii. Întrucît o situație asemănătoare nu se întrevede în ultimul deceniu al secolului al X-lea, trebuie să admitem că distrugerile constatate de arheologi și cele menționate de toparh sînt aceleași și că au avut loc în jurul anului 1050.

S-a pus și întrebarea pentru ce în acest an toparhul s-a adresat pentru sprijin unui cneaz din Kiev și nu a cerut ajutorul catepanului din Dorostolon? Răspunsul este foarte simplu. În 1050—1051, nu numai catepanul din Dorostolon, ci chiar împăratul cu toate forțele militare ale Bizanțului nu mai era în stare să-și apere supușii din regiunile dunărene. Pe de altă parte, nici aceștia nu manifestau prea multă simpatie pentru stăpînirea bizantină.

La capătul acestei analize ajungem la concluzia *că totul, absolut totul, confirmă justețea tezei că situația descrisă de toparh este strîns legată de evenimentele provocate în Balcani de răscoala pecenegilor din anii 1050—1051 și nu de luptele bulgarilor lui Samuel împotriva Imperiului bizantin.* Autorul articolului cercetat aici a cheltuit multă muncă spre a dovedi contrariul, dar cu toate acestea se poate recunoaște că cele mai multe din argumentele folosite de el nu numai că nu rezistă unei critici atente, ci, mai mult încă, se întorc și împotriva tezei susținute de d-sa.

---

[1] Cedrenos, *Compendium Historiarum*, ed. Bonn, p. 583—584.

[2] *Ibidem*, p. 583.

[3] Toparhul se referă la obiceiurile acestuia și nu la ale supușilor săi cum interpretează P. Diaconu.

УТОЧНЕНИЯ В СВЯЗИ С ДАТИРОВАНИЕМ ДОБРУДЖСКОГО КАМЕННОГО ВАЛА И ЗАПИСКОЙ ВИЗАНТИЙСКОГО ТОПАРХА

РЕЗЮМЕ

В статье опровергается мнение археолога П. Диакону, согласно которому каменный вал, находящийся между Черноводой и Констанцей, был построен в 992 г., а события, вызвавшие осуществление подобного сооружения, будто бы были тесно связаны с наступлением болгарского царя Самуила в областях, расположенных в устье Дуная. На такие события указывают и некоторые отрывки из записки ,,греческого топарха''. Автор утверждает свое мнение, согласно которому между сооружением каменного вала Чернавода-Констанца и запиской ,,византийского топарха'' не существует никакой связи. Положение, описанное ,,византийским топархом'', тесно связано с событиями, вызванными на Балканах восстанием печенегов 1050—1051 гг., а не с борьбой болгар при царе Самуиле с Византийской империей.

PRÉCISIONS SUR LA DATE DU VALLUM DE PIERRE DE LA DOBROGEA ET SUR LES ÉCRITS DU «TOPARQUE BYZANTIN»

RÉSUMÉ

L'auteur conteste l'exactitude de l'opinion de l'archéologue P. Diaconu, selon laquelle la construction du vallum de pierre situé entre Cernavoda et Constanța daterait de l'an 992 et serait liée de près à l'offensive du tzar des Bulgares, Samuel, contre les régions des bouches du Danube, hypothèse à l'appui de laquelle P. Diaconu invoque certains passages des écrits du « toparque grec ». L'auteur mentient son point de vue qu'il n'existerait aucun rapport entre la construction du vallum et les mentions du « toparque byzantin », la situation décrite par celui-ci regardant, en réalité, les événements entraînés dans la Péninsule Balkanique par la révolte des Pétchénègues des années 1050—1051 et non pas par les attaques des Bulgares de Samuel contre l'Empire byzantin.

CERCETAREA ISTORIEI ORAŞULUI BUCUREŞTI ÎN ANII PUTERII POPULARE

Transformarea radicală ce s-a produs în domeniul orientării ideologice a istoriografiei romîneşti, în cei cincisprezece ani care s-au succedat de la proclamarea Republicii Populare Romîne, a stat la baza marilor succese repurtate în reconstituirea şi aprofundarea de pe poziţii ştiinţifice — a istoriei patriei [1].

În cadrul acestui efort general s-a impus de la sine şi reconsiderarea istoriei oraşului Bucureşti, capitala Republicii Populare Romîne.

Sarcina istoriografiei noi bucureştene a fost deosebit de complicată din pricina penuriei de lucrari şi a grelei moşteniri lăsate în acest domeniu de istoriei burgheză. Istoriografia veche bucureşteană datînd abia din prima jumătate a secolului al XIX lea nu a lăsat decît puţine lucrări de valoare [2]. Defectul ei capital nu constă numai în prezentarea idealistă a fenomenului istoric dar şi în trecerea sub tăcere a istoriei moderne şi contemporane. Cu excepţia literaturii memorialistice şi a unor considerente de ordin cu totul general cuprinse în sinteza lui Nicolae Iorga, contemporaneitatea a lipsit cu desăvîrşire în lucrările de istorie privind oraşul Bucureşti înainte de 1944. Preocupată de studierea unilaterală îndeosebi a aspectelor politice şi culturale, istoriografia burgheză a lăsat la o parte probleme fundamentale din istoria capitalei legate de apariţia şi dezvoltarea industriei şi crearea proletariatului, lupta de clasă, istoricul instituţiilor ş. a. Cele mai numeroase materiale — utile în sine dar depăşite prin orizontul lor ideologic — au fost dedicate monumentelor de arhitectură ale oraşului, cu precădere bisericilor precum şi istoricului unor străzi, cartiere, case boiereşti etc. Caracteristica dominantă a istoriografiei bucureştene burgheze între cele două războaie mondiale a constat din evocarea unui trecut idealizat. prezentat într-o lumină de fals pitoresc. Posibilităţile de editare a izvoarelor cu privire la istoria Bucureştilor au fost reduse la iniţiativa particulară a unor cercetatori medievişti [3] iar săpa

---

[1] Acad. C. Daicoviciu şi Eugen Stanescu, *Problemele principale ale cercetării istoriei Romînici în anii puterii populare* în „Studii", an XV (1962), nr. 6, p. LXXXIV.

[2] Dimitrie Berindei, *Bucureştii*, în „Rev. rom. pt. şt. litere şi arte", I, 1861 ; D. Pappazoglu, *Istoria începutului oraşului Bucuresci*, Buc., 1870 ; G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureşcilor*, Buc., 1899 ; C. Moisil, *Bucureştii vechi — Schiţă istorică*, Buc., 1932 ; G. D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, Buc., 1935 ; N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Buc., 1939.

[3] E. Vîrtosu, I. Vîrtosu şi H. Oprescu, *Începuturi edilitare 1830—1832. Documente pentru istoria Bucureştilor*, Buc., 1936 ; E. şi I. Vîrtosu, *O sută de ani de la înfiinţarea Aşezămintelor Brîncoveneşti 1838—1938*, Buc., 1938 ; I. Ionaşcu, *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea*, Buc., 1941.

turile arheologice începute în 1929 de fostul Muzeu Municipal fără un plan metodic și lipsite de sprijinul material al oficialităților nu au putut ajunge totdeauna la rezultate eficiente din punct de vedere științific. Avînd în vedere aceste lacune fundamentale ale istoriografiei burgheze reiese mai clar efortul depus în ultimii cincisprezece ani de istoricii marxiști-leniniști în vederea suplinirii în parte a acestor lipsuri și a reconstituirii adevăratei istorii a capitalei.

Prezentînd în ansamblu realizările mai de seamă ale cercetărilor istoriografiei bucureștene din anii puterii populare [1] vom proceda la o succintă trecere a lor în revistă relevînd în special aportul pozitiv precum și unele deficiențe.

Izvoare

Izvoare arheologice. Un aport însemnat în extinderea cercetării istoriei capitalei l-au adus în anii puterii populare săpăturile întreprinse de Șantierul arheologic București.

Rod al colaborării unui grup de arheologi, numismați și istorici, lucrarea *București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, publicată în anul 1954, conține concluziile cercetărilor de la Giulești și Cringași privind epoca neolitică și respectiv perioada prefeudală precum și cele obținute prin săpăturile din sectoarele Mihai Vodă, Radu Vodă și Curtea Veche.

Săpăturile ulterioare au permis editarea în 1959 a volumului *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice.* După prezentarea succintă dar cronologică a descoperirilor arheologice și numismatice privind „Cele mai vechi timpuri pînă la formarea Bucureștilor", în realitate pînă în secolul XII, sînt redate concluziile privind cercetările din diferite puncte ale vetrei orașului din secolele XV–XVI: Curtea Veche, Radu Vodă, Mihai Vodă ș.a. [2].

În cursul anului 1963 a apărut o culegere de rapoarte de săpături și studii privind unele cercetări arheologice întreprinse în anii 1958–1960 pe teritoriul capitalei [3]. Alături de prezentarea extinsă a săpăturilor de la Cățelu Nou, Cîmpul Boja-Militari, Bucureștii Noi, sînt publicate pentru prima dată într-o formă amplă, observațiile arheologice făcute pe șantierele de construcții din București. Volumul întocmit aproape în exclusivitate de cercetători ai Muzeului de istorie a orașului București, aduce contribuții de seamă la studiul epocii bronzului în Cîmpia Romînă, a locuirii carpe din secolele III–IV e.n. de la Militari și a așezărilor populației locale din secolele VI–VII e.n. de la Cățelu Nou, Militari și Bucureștii Noi. Observațiile arheologice făcute în așezările aparținînd epocii de trecere la feudalism, completate de numeroase elemente precise de datare, au permis stabilirea încadrării cronologice a unora din aceste monumente arheologice în secolele VI–VII aducîndu-se astfel aportul la o amplă discuție în literatura de specialitate.

Cercetările arheologice efectuate pe teritoriul Bucureștilor au dus la elaborarea unor studii privind diferite aspecte ale culturilor materiale, străvechi și vechi dezvoltate în aria geo-

---

[1] Nu vor putea fi incluse aici numeroasele articole din presa centrală și locală apărute în special cu prilejul sărbătoririi a 500 de ani de existență documentară a Bucureștilor și nici lucrările de popularizare destinate uzului curent tipărite în editura „Meridiane" ca de exemplu : *București* în Colecția „Orașe și priveliști", Buc., 1961, *București mic îndreptar*, ed. a II-a revizuită, Buc., 1961, *București ghid*, Buc., 1962, precum și materialele din publicațiile cu un profil tangențial științei istorice.

[2] Vezi recenzia acestui volum de N. Stoicescu în „Studii", an XII (1959), nr. 6, p. 181–183.

[3] *Cercetări arheologice în București* [Buc.], S.P.C., 1963, 387 p. + pl. + il.

grafică carpato-dunăreană [1]. În vederea cunoaşterii activităţii Şantierului Arheologic Bucureşti colectivul ştiinţific a întocmit anual rapoarte succinte tipărite în volumele „Materiale şi cercetări arheologice" [2].

Dintre numeroasele descoperiri monetare efectuate întîmplător sau cu ocazia unor cercetări, numai două tezaure au fost studiate în articole de sine stătătoare: acela din str. Gen. Eremia Grigorescu, datînd din vremea Comnenilor [3] şi depozitul monetar turcesc din secolul XVI descoperit cu ani în urmă în cartierul Militari [4].

Izvoare documentare. Cele două volume de documente bucureştene publicate pînă în prezent se referă numai la orînduirea feudală. Primul a fost editat de un colectiv al Muzeului de Istorie a oraşului Bucureşti [5] şi valorifică 173 piese documentare din arhiva muzeului privind perioada 1636—1848. Autorii au încercat să prezinte acele documente care să reflecte aspectele economico-sociale menite a sublinia creşterea forţelor de producţie şi dezvoltarea plină de contradicţii a societăţii bucureştene, scoţînd în relief mărturiile descompunerii vechilor relaţii de producţie feudale şi apariţia elementelor noii orînduiri capitaliste. Cu toate inconsecvenţele de transcriere şi scăpările din punct de vedere arheografic [6] volumul poate fi folosit pentru cunoaşterea unor aspecte importante din istoria capitalei punînd în lumină o serie de izvoare necunoscute pînă în prezent.

Cel de-al doilea volum, datorat lui George Potra cuprinde 613 documente emise între anii 1594—1821 aflate la Arhivele Statului din Bucureşti, Biblioteca Academiei R.P.R. şi în diferite colecţii particulare şi oferă prin dimensiunile sale şi conţinutul mai variat o bază de informare mai largă [7]. Lipsurile de ordin arheografic [8], absenţa unui glosar şi unele consideraţii istorice neconcludente incluse în cadrul introducerii, îngreunează însă înţelegerea şi folosirea acestui preţios material documentar.

Un număr însemnat de studii şi articole publicate în ultimii ani redau texte integrale de documente precedate de comentarii şi precizări. Cunoscutul hrisov dat de Vlad Ţepeş în Cetatea Bucureştilor la 20 septembrie 1459 a fost supus unui comentariu istorico-filologic de H. Chircă în cadrul unui studiu dedicat aniversării a 500 de ani de existenţă documen-

---

[1] E. Comşa, *Rezultatele sondajelor de la Dudeşti şi unele probleme ale neoliticului de la sud de Carpaţi* în „S.C.I.V.", an VII (1956), nr. 1—2, p. 41—49; Ibidem, *Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giuleşti a culturii Boian* în „S.C.I.V.", an VIII (1957), nr. 1, p. 27—47; G. Bichir, *Cercetări arheologice pe terasa dreaptă a rîului Colentina* în „Materiale", VI, p. 817 — 823; P. Diaconu, *Observaţii asupra ceramicii din secolul XII—XIII de pe teritoriul oraşului Bucureşti* în „S.C.I.V.", an IX, (1958), nr. 2, p. 451—458. (Datarea propusă de autor a fost infirmată de rezultatele cercetărilor ulterioare.)

[2]. *Şantierul arheologic Bucureşti* în „Materiale şi cercetări arheologice", V, Ed. Acad. R.P.R., 1959; *Idem*, VI, Ed. Acad. 1959; *Idem*, VII, 1961; *Săpăturile arheologice din Bucureşti* în *ibid.* VIII, 1962.

[3] O. Iliescu, *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor găsit la Bucureşti* în „Studii şi cercetări de numismatică", III, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 493—495.

[4] O. Iliescu, *Despre un tezaur de aspri turceşti de la începutul secolului al XVI-lea, găsit la Bucureşti* în *ibidem*, p. 287—308.

[5] *Documente privind istoria oraşului Bucureşti* (Comitetul de redacţie Florian Georgescu, Paul I. Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait), Buc., S.P.C., 1960, VIII + 340 p. + il.

[6] Alte observaţii la I. Ionaşcu în articolul *Publicarea izvoarelor medievale* în „Studii" XV (1962), nr. 6, p. 1598 şi I. Caproşu, *Două volume de documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* în „Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie, Iaşi, XII (1961), fasc. 2, p. 293—295.

[7] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1961, 818 p. + il.

[8] I. Caproşu, *op. cit.*, p. 295—297; „Revista Arhivelor", IV (1961), nr. 2, p. 270—274; I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 1558—1559.

tară a oraşului Bucureşti[1]). În cadrul izvoarelor referitoare la perioada turco-fanariotă, I. Ionaşcu a publicat catastihul întocmit în iunie 1752 cuprinzînd numărul caselor şi numele tuturor tîrgoveţilor din 12 mahalale a părţii răsăritene a oraşului ce au fost cedate de Grigore al II-lea Ghica ctitoriei sale de la Pantelimon, analizînd şi componenţa socială a celor circa 4500 de tîrgoveţi[2]). Tot I. Ionaşcu prezintă o serie de date statistice şi demografice noi privitoare la Bucureştii anilor 1810—1811 extrase din documente recent descoperite în arhivele sovietice [3]. Din catagrafia generală a oraşului Bucureşti transcrisă în limba rusă, autorul extrage statistica clădirilor din capitală şi redă totodată recensămîntul meşteşugarilor şi negustorilor alcătuit de Agie în 1811. Valoarea acestui ultim document folosit în copia din limba rusă este diminuată de faptul că originalul, mult mai complet şi mai bine întocmit, aflat la Arhivele Statului Bucureşti, nefiind cunoscut de autor, nu a putut fi utilizat pentru comparaţie [4].

Dacă în domeniul publicării izvoarelor feudale s-a recurs la prezentarea acestora în volume de sine stătătoare, în schimb editarea documentelor privind istoria modernă şi contemporană bucureşteană s-a făcut mai ales în cadrul volumelor de istorie generală [5]. Printre documentele publicate special referitoare la Bucureşti semnalăm pe acelea privitoare la frămîntările politice şi sociale din capitală la 1859 şi 1862 [6], studiul şi fragmentele ultimelor dări de seamă ale P.S.D.M.R. (1897—1900) în care se subliniază unele aspecte ale luptei împotriva oportunismului şi a elementelor trădatoare strecurate în conducerea partidului [7], precum şi lotul de 16 documente ce reliefează luptele greviste ale metalurgiştilor bucureşteni în special de la „Vulcan", „Wolff", „Lemaître" din perioada martie-august 1920 [8].

Analizînd arhiva Societăţii Creditului Funciar Urban din Bucureşti între 1874—1948, M. Fanescu atrage atenţia asupra importanţei ce o prezintă documentele acestei instituţii pentru reconstituirea istoricului unor cartiere, străzi şi imobile din capitală [9]. Articolul interesant prin valoarea izvoarelor prezentate. suferă însă prin schematismul şi înşiruirea nesistematizată a materialului.

Izvoare cartografice. În domeniul acestor indispensabile izvoare pentru studierea istoriei unui oraş nu există pînă în prezent decît un singur studiu datorat lui I. Ionaşcu privitor la cel mai vechi plan al Bucureştilor datînd de la 1770 şi descoperit în Arhivele sovietice [10]. Acest plan, opera ofiţerilor cartografi ruşi, menţionează 63 de puncte importante din ansamblul oraşului (hanuri, mori, edificii civile şi religioase) reprezentînd un important izvor de informaţii asupra gradului de dezvoltare atins de oraşul Bucureşti în secolul XVIII.

---

[1] H. Chircă, *Comentariul istorico filologic asupra hrisovului din septembrie 1459* în „Studii", XII (1959), nr. 5, p. 5—7.

[2] I. Ionaşcu, *Aspecte demografice şi sociale din Bucureşti la 1752* în „Revista Arhivelor", II (1959), nr. 2, p. 117 145.

[3] I. Ionaşcu, *Date statistice noi despre Bucureşti în anii 1810—1811 culese din Arhivele Moscovei* în „Rev. Arhivelor", II (1959), nr. 1, p. 175—191.

[4] Conf. recenziei lui C. Şerban apărută în „Studii", XIII (1960), nr. 2, p. 304—305.

[5] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I—II, Buc., 1959—1961 ; *Documente privind Războiul pentru Independenţă*, vol. I—IX, Buc., 1954—1955 ; *Documente din mişcarea muncitorească 1872 1916*, Buc., 1947 ; *Documente din istoria P.C.R.*, vol. I—IV, Buc., 1953 —1957 etc.

[6] P. I. Cernovodeanu, *Mărturii contemporane privitoare la frămîntările politice şi sociale din Bucureşti la 1859 şi 1862* în „Studii", XV (1962), nr. 1, p. 135—140.

[7] G. Georgescu Buzău, *Trei dări de seamă ale Clubului muncitorilor din Bucureşti pe anii 1897 1898, 1898 1899 şi 1899—1900* în „An I. I. P.," I (1955), nr. 4, p. 131—144.

[8] I. Iacoş, *Documente privind luptele metalurgiştilor din Bucureşti (martie—august 1920)* în „An I.I.P.", VI (1960), nr. 4, p. 103—119.

[9] M. Fănescu, *Arhiva Societăţii Creditului Funciar Urban Bucureşti, 1874—1948. Contribuţii la istoria oraşului Bucureşti* în „Rev. Arhivelor", III (1960), nr. 2, p. 109—127.

[10] I. Ionaşcu, *Planul cartografic inedit al oraşului Bucureşti din anul 1770* în „Studii" XII (1959), nr. 5, p. 113—131.

Izvoare sigilografice. O altă categorie de izvoare cu o sferă de mai restrînsă specialitate o alcătuieşte sigilografia. În volumul al II-lea de *Introducere* în *Documente privind istoria Romîniei* Emil Vîrtosu prezintă cu deosebită competenţă sigiliile oraşului Bucureşti în perioada activităţii organelor administrative orăşeneşti semi-autonome (judeţii şi pîrgarii) în secolele XVI—XVII cu referiri şi la istoricul instituţiei[1]. Acelaşi cercetător prezintă într-un alt articol[2] sigiliul dispărutului spital al săracilor din Bucureşti aplicat pe un document din 2 februarie 1815, iar într-un studiu mai larg[3] conţinutul sigiliilor a 35 de corporaţii bucureştene din perioada regulamentară, aplicate pe chezăşiile înaintate Agiei Bucureştilor de către staroşti.

Lucrări de sinteză. În decursul ultimilor ani şi în special cu ocazia aniversării celor 500 de ani de existenţă documentară a Bucureştilor, s-au publicat mai multe lucrări de sinteză privind istoria capitalei din cele mai vechi timpuri pînă azi sau în diferite etape.

Astfel, Dan Berindei întocmeşte în 1955 o prezentare succintă a începuturilor oraşului[4] care are meritul de a fi prima încercare de a trata istoria Bucureştilor de pe poziţii marxist-leniniste. Cu toate că lucrarea se bazează pe o documentaţie astăzi depăşită, totuşi în problemele mari autorul s-a orientat just, arătînd în mod convingător imposibilitatea identificării Bucureştilor cu vechea cetate a Dîmboviţei din secolul XIV, rolul de frînă jucat de jugul otoman în dezvoltarea oraşului etc. dar acordă o prea mare importanţă drumurilor comerciale şi dezvoltării negoţului, în dauna adevăratului factor de constituire a tîrgului, ce consta în intensificarea producţiei meşteşugăreşti.

Acestei lucrări i-a urmat *Pagini din trecutul Bucureştilor* datorate lui Florian Georgescu în care se trata istoria oraşului de la primele indicii de vieţuire umană pînă la 23 August 1944[5]. Prezentarea materialului istoric este în general corectă dar nu lipsită de lacune, printre care relevăm redarea mult restrînsă a istoriei moderne şi contemporane, redusă la 15 pagini faţă de 26 acordate istoriei vechi şi feudale, oprirea expunerii la 23 August 1944, omiţîndu-se astfel perioada revoluţiei populare şi a transformării capitalei în oraş socialist.

Tot în cinstea aniversării din 1959 au mai fost scoase de către un colectiv al Muzeului de Istorie a oraşului Bucureşti şi de către un alt grup de cercetători, două lucrări de sinteză privind istoria oraşului de la primele dovezi de existenţă omenească pe teritoriul de azi al capitalei pînă în anul 1959.

Bucureşti — scurt istoric[6] se adresa maselor largi fiind o încercare de prezentare marxist-leninistă a dezvoltării oraşului precum şi a profundelor transformări din anii puterii populare. Pe lîngă unele erori de amănunt lucrarea prezintă unele lipsuri din care subliniem mai cu seamă prezentarea nesatisfăcătoare a istoriei oraşului în perioada orînduirii capitaliste tratată schematic fără o îmbinare organică a problemelor economice, sociale, politice şi culturale, textul arid privind transformările uriaşe ce au avut loc în anii puterii populare etc.

Bucureşti — Pagini de istorie[7] apărut cu doi ani mai tîrziu, nu posedă decît trei capitole mari contopindu-se în primul istoria veche cu perioada feudală, celelalte orînduiri fiind tra-

[1] Emil Vîrtosu, *Sigiliul Bucureştilor* în *Doc. priv. ist. Rom.* Introducere II, Buc., 1956, p. 498—501 + il. (fig. 32—41).

[2] Idem, *Sigiliul Spitalului nemernicilor din Bucureşti* în „Istoria Medicinei. Studii şi cercetări", Buc., Ed. med., 1957, p. 347—349 + il.

[3] Emil Vîrtosu, *Sigilii de Corporaţii bucureştene* în „Studii şi cercetări de numismatică", III, 1960, p. 347—374 + il.

[4] Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti în veacurile XIV, XV şi XVI* în „Comunicări şi articole de istorie", Buc., 1955, p. 5—16.

[5] Florian Georgescu, *Pagini din trecutul Bucureştilor*, Buc., M.I.B., 1959, 42 p. + il.

[6] *Bucureşti — Scurt istoric*, sub redacţia prof. Florian Georgescu [Buc., M.I.B., 1959], 159 p. + il.

[7] Ion Ionaşcu, Aron Petric, Pompiliu Caraion, *Bucureşti — Pagini de istorie*, Buc., S.R.S.C., 1961, 209 p. + il.

tate separat. Partea de istorie feudală este temeinic lucrată, cu date interesante, constituind o prezentare închegată și atractivă. Nu aceeași profunzime o are însă capitolul al doilea „De la 1848 pînă la 1944" — care nu reușește să redea în mod satisfăcător în întreaga ei complexitate istoria capitalei în care mișcarea muncitorească să se încadreze în mod firesc. Ultimul capitol abundă în date statistice, ariditatea cifrelor depășind capacitatea de sinteză creatoare a autorilor, nepermițîndu-le o asimilare critică și totodată accesibilă și atractivă maselor largi.

MATERIALE PRIVIND DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ ȘI POLITICĂ A CAPITALEI

O importanță deosebită s-a acordat în ultimii ani studierii dezvoltării economico-sociale a orașului București, problemă aproape complet neglijată de istoriografia burgheză. O serie de lucrări prețioase au fost destinate cunoașterii evoluției meșteșugurilor, apariției pieții, intensificării schimbului, organizării breslelor, dezvoltării industriei în anii puterii populare ș.a. Pe baza unui amplu material documentar și arheologic Ștefan Olteanu a studiat metodic producția meșteșugărească a Bucureștilor în secolele XVI—XVII [1]. Autorul ajunge la concluzia că acest proces a dus la creșterea producției pentru piață care în secolul XVII a precumpănit în majoritatea ramurilor meșteșugărești. Datorită seriozității informației și interpretării, deși conține unele scăpări de amănunt, studiul reprezintă o contribuție de seamă la cunoașterea istoriei economice a Bucureștilor.

Ca o continuare a temei lui Ștefan Olteanu apare lucrarea lui C. Șerban dedicată breslelor de meșteșugari din București în veacul XVIII [2]. Autorul precizează că în această epocă meșteșugurile bucureștene au atins o formă superioară de dezvoltare și organizare. Deși studiul este bine închegat și documentat autorul ar fi trebuit să insiste mai mult asupra conflictelor care au avut loc în cadrul breslelor bucureștene datorită stratificării lor sociale. Tot C. Șerban se ocupă de activitatea întreprinderii manufacturiere de la Pociovaliște și București [3], subiect deosebit de important avînd în vedere rolul pe care l-au jucat primele întreprinderi manufacturiere din țara noastră în destrămarea relațiilor de producție feudale [4].

Un alt aspect al dezvoltării economice a orașului București, cercetat în ultimii ani, se referă la apariția pieții orașului și la intensificarea schimbului cu regiunile înconjurătoare și țările vecine. Astfel, Radu Manolescu a studiat începuturile negoțului bucureștean și activitatea comercială peste hotare a negustorilor bucureșteni în secolul XVI [5]. Prima parte a studiului său tratează schimburile comerciale din interiorul orașului, pe cînd cea de-a doua urmărește problema schimburilor comerciale cu Brașovul, Sibiul, Lvovul, Moscova și cu Imperiul Otoman. Considerăm însă exagerate aprecierile autorului care nu subliniază în suficientă măsură rolul

---

[1] Ștefan Olteanu, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII* în „Studii", XII (1959), nr. 5, p. 71—112.

[2] C. Șerban, *Breslele bucureștene în secolul al XVIII-lea* în „Studii", XII (1959), nr. 6, p. 55—89.

[3] C. Șerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliște și București* în „Studii", V (1952), nr. 3, p. 86—105.

[4] Asupra istoricului acestei manufacturi vezi și B. Surdu, *Cîteva știri noi despre manufactura de postav de la Pociovaliște (1793)* în „An. Inst. de Istorie din Cluj", I—II (1958—1959), p. 379—381.

[5] Radu Manolescu, *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în sec. al XVI-lea* în „Studii", XII (1959), nr. 5, p. 25—69.

de bază al meşteşugurilor în dezvoltarea producţiei şi înfloririi economice a oraşului, dînd precădere negustorilor.

Legăturile economice tradiţionale dintre Ţara Romînească şi Transilvania sînt studiate de E. şi D. Limona, care pe baza unui bogat material documentar demonstrează că aceste relaţii iau în secolul al XVIII-lea un aspect nou datorită creşterii traficului cu bunuri mobiliare, arenzi, şi schimb de monezi ce capătă chiar o pondere mai mare decît comerţul cu mărfuri [1].

Pentru dezvoltarea economică a Bucureştilor în timpul orînduirii capitaliste nu există încă studii separate consacrate acestei probleme, datele de acest gen fiind incluse în materiale privind istoria generală a ţării. Considerăm această situaţie ca o lacună importantă a istoriografiei bucureştene întrucît specificul dezvoltării industriei, comerţului etc. în capitală, manifestă particularităţi distincte care se impun a fi studiate ca atare. La îndemîna cercetătorilor se află doar o lucrare monografică privind dezvoltarea finanţelor începînd din secolul XIX pînă în perioada de trecere de la capitalism la socialism [2]. Exceptînd studiul introductiv, care conţine o serie de lacune şi inadvertenţe, volumul prezintă date preţioase privind tema tratată.

Avîntul deosebit al industriei capitalei după actul naţionalizării din iunie 1948 este redat într-un studiu întocmit de M. Iosa şi P. Daiche [3]. Arătînd că dezvoltarea industriei, în primul rînd a industriei grele, reflectă una din legile obiective ale economiei socialiste, autorii urmăresc procesul de creştere a întreprinderilor industriale, crearea unor noi ramuri, produsele industriei bucureştene, trăgînd concluzia că datorită politicii juste a partidului oraşul Bucureşti producea în 1958 peste 20% din întreaga producţie industrială a R.P.R. Considerăm că acordarea unei treimi din economia lucrării problemelor anterioare actului naţionalizării, n-a permis redarea mai amplă a temei propuse [4].

Lupta de clasă şi momentele revoluţionare din trecutul Bucureştilor au fost relatate într o serie de lucrări publicate de Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti care a urmărit scoaterea în evidenţă a celor mai însemnate episoade din lupta maselor populare împotriva exploatării feudale şi a jugului otoman. Răscoala slujitorilor din oastea domnească la 1655 împotriva boierimii şi clerului exploatator, cărora li s-au alăturat masele de tîrgoveţi şi ţărani oprimaţi din împrejurimile oraşului [5], frămîntările populaţiei nevoiaşe şi a breslelor meşteşugăreşti din secolul XVIII şi îndeosebi din anii 1764—1765 [6], precum şi larga participare a meşteşugarilor, ţăranilor şi negustorilor de rînd la răscoala poporului din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu [7], au constituit subiectele unor broşuri de popularizare. Deşi lucrările folosesc un material documentar destul de amplu, totuşi se resimt unele lipsuri şi stîngăcii inerente unor materiale ce-şi propun a trata probleme atît de complexe [8].

---

[1] E. şi D. Limona, *Negustori bucureşteni la sfîrşitul veacului al XVIII-lea; relaţii cu Braşovul şi Sibiul* în „Studii", XIII (1960), nr. 4, p. 107—140.

[2] Milan Popovici, *Aspecte din istoria finanţelor oraşului Bucureşti*, Buc., Edit. ştiinţifică (1960), 240 p.

[3] M. Iosa şi P. Daiche, *Dezvoltarea industriei din Bucureşti după naţionalizarea principalelor mijloace de producţie* în „Studii", an. XII (1959), nr. 5, p. 211—228.

[4] Reluată de Gh. Drăgan—V. Avramescu, *Naţionalizarea întreprinderilor din oraşul Bucureşti...* în „Revista Arhivelor", VI (1963), nr. 1, p. 84—98.

[5] P. I. Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor şi dorobanţilor din Bucureşti la 1655*, Bucureşti, S.P.C., 1961, 83 p. + 1 pl. + il.

[6] Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populaţiei bucureştene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821)*, Bucureşti, S.P.C., 1962, 62 p. + 1 pl. + il.

[7] Ioana Cristache Panait, *Oraşul Bucureşti şi răscoala poporului din 1821*, Bucureşti, S.P.C., 1960, 60 p. + il.

[8] Cele trei lucrări amintite mai sus au făcut obiectul unor prezentări în cadrul revistei „Studii", datorate lui Liviu Ştefănescu („Studii", XIV (1961), nr. 4, p. 1096 — 1097, an. XV (1962), nr. 3, p. 753 şi nr. 4, p. 1066).

Larga participare a maselor populare bucureştene la revoluţia de la 1848 a constituit subiectul unui articol [1], din care reies fapte necunoscute în legătură cu evenimentele din 19 şi 29 iunie 1848. Aceleiaşi teme, folosind în special literatura istorică a problemei îi este consacrată o lucrare de popularizare apărută sub semnătura lui Florian Georgescu [2].

Cîteva aspecte politice şi militare din trecutul oraşului sînt surprinse în mai multe cercetări apărute în cursul anilor din urmă. Astfel, P. P. Panaitescu ocupîndu-se de campania lui Ştefan cel Mare din 1473 împotriva lui Radu cel Frumos [3], reuşeşte să reconstituie atît traseul drumului care lega Moldova de capitala munteană, cît şi să identifice locul unde s-a dat lupta între oştile celor doi domni — necunoscut pînă azi în istoriografie — anume pe apa Vodna sau Vodnău (astăzi Trestieni, nu departe de Ghergbiţa şi rîul Prahova). Un alt studiu [4] putînd suscita chiar interesul cercetătorilor spaţiului balcanic, tratează problema corpului de voluntari eleni creat la Bucureşti în 1807, alcătuit în special din greci dar şi din ruşi, sîrbi, bulgari şi romîni, care au luptat în rîndurile armatei ruse în timpul războiului cu turcii (1806—1812). Evenimentelor din ianuarie 1859 le este consacrat studiul *Bucureştii şi alegerea lui Alexandru Ioan Cuza* de C. C. Giurescu [5]. Pe baza unui amplu material inedit, autorul prezintă lupta pentru obţinerea locurilor în Adunarea Electivă de către aderenţii partidei Unirei şi subliniază rolul maselor în alegerea de la 24 ianuarie 1859, precum şi entuziasta primire a noului domnitor la Bucureşti.

Mişcarea muncitorească. Cele mai multe articole de istoriografie bucureşteană privind dezvoltarea şi consolidarea orînduirii capitaliste şi intensificarea dezvoltării capitalismului sînt consacrate evenimentelor legate de începuturile luptei clasei muncitoare. Date interesante privind asociaţia lucrătorilor tipografi înfiinţată la Bucureşti la 24 august 1858 şi despre activitatea lui I. Ionescu de la Brad, ca preşedinte al acestei organizaţii (1862—1865) sînt subliniate într-un articol semnat de Saizu I. şi Şandru D. [6]. V. Raţă în studiul intitulat *Grevele muncitorilor tipografi din Bucureşti din 1886 1888* [7], după o succintă prezentare a condiţiilor de lucru ale acestei categorii de muncitori şi a formelor de organizare, tratează amplu desfăşurarea grevei din 1886 de la „Carol Göbl", „Moderna". Autorul urmăreşte lupta tipografilor pînă în 1888 cînd se desfăşoară timp de aproape douăzeci de zile o grevă generală a muncitorilor poligrafi din Bucureşti. În cursul aceluiaşi an 850 muncitori C.F.R.-işti de la Atelierele Centrale din Bucureşti declară, din cauza condiţiilor grele de lucru, o puternică grevă studiată de Victor Raţă în articolul *Greva din august 1888 a muncitorilor C.F.R-işti de la Atelierele Centrale ale C.F.R din Bucureşti* [8]. În ultimii ani ai secolului XIX izbucneşte o grevă a tipografilor din Bucureşti tra-

---

[1] Ioana şi P. I. Panait, *Participarea maselor populare din Bucureşti la înfrîngerea comploturilor reacţiunii din iunie 1848*, în „Studii", an. XIII (1960), nr. 6, p. 82—98.

[2] Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureştene la revoluţia din 1848*, Buc., S.P.C., 1961, 117 p. + il. + 6 pl.

[3] P. P. Panaitescu, *Ştefan cel Mare şi oraşul Bucureşti* în „Studii", XII (1959), nr. 5, p. 9 23.

[4] Emil Vîrtosu, *Despre corpul de voluntari eleni creat la Bucureşti în 1807*, în „Studii şi materiale de istorie medie", V (1962), p. 529—582 + il. + 37 doc. în limba greacă şi romînă.

[5] C. C. Giurescu, *Bucureştii şi alegerea lui Alexandru Ioan Cuza* în „Studii privind Unirea Principatelor", Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 347—387.

[6] Saizu I., Şandru D., *Ştiri despre asociaţia lucrătorilor tipografi din Bucureşti şi activitatea lui Ion Ionescu de la Brad ca preşedinte al ei* în „Studii şi cercetări ştiinţifice" Iaşi, Istorie, an. XIII (1962), nr. 1, p. 105—119.

[7] „An. I.I.P.," II (1956), nr. 5, p. 25—44.

[8] *Idem*, I, 1955, nr. 1, p. 5—25 şi *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia*, I, Ed. C.C.S., 1957, p. 30—50.

tată într-o lucrare aparte[1]. Condițiile, data înființării și însemnătatea primei organizații cu caracter politic a proletariatului din capitală sînt amplu dezbătute în studiul lui V. Rață intitulat *Crearea cercului muncitorilor din București* [2]. Sub semnătura aceluiași autor este publicat și articolul *Crearea clubului muncitorilor din București 1890*[3], în care se subliniază faptul că o dată cu noua organizație bazată pe un statut și avînd o susținută activitate organizatorică și propagandistică, se face un pas însemnat spre crearea unui partid al muncitorilor. Două articole bazate pe o serie de materiale inedite sînt consacrate perioadelor de studii în București a studenților în medicină și animatori ai cercurilor revoluționare din București, N. Zubcu - Codreanu [4] și Ștefan Stîncă [5].

Istoriografia bucureșteană referitoare la perioada ce începe cu primii ani ai secolului XX și pînă la 1944 acordă o deosebită atenție luptei clasei muncitoare pentru desființarea societății bazată pe exploatare. Un moment al luptei clasei muncitoare bucureștene de la începutul secolului al XX-lea a constituit subiectul articolului lui Ion Iacoș *Greva generală a lucrătorilor tipografi din București* (*iulie—august 1910*)[6]. Izvorîtă din condițiile neomenoase de viață ale tipografilor, greva a constituit o puternică desfășurare a luptei de clasă în condițiile existenței Comisiei Generale a Sindicatelor din Romînia și a Partidului Social-Democrat. Acțiunilor de solidaritate ale muncitorilor din țară și îndeosebi din capitală cu luptele muncitorilor gălățeni din iulie 1916 le este consacrat un studiu al Georgetei Tudoran [7]. Printre acțiunile cele mai puternice se înscrie greva generală de protest de 24 de ore din 16 iunie 1916.

Perioada de avînt revoluționar în ansamblul sau pe diferitele ei momente a fost tratată într-o serie de materiale apărute în reviste și lucrări tematice. Pe întregul ei parcurs perioada este urmărită de V. Liveanu în *Mișcarea muncitorească din București între anii 1917—1921* [8]. După ce în introducere se evocă rolul Bucureștilor ca centru al celor mai importante momente din lupta proletariatului, autorul, pe baza unei temeinice documentări, tratează acțiunile desfășurate de clasa muncitoare din capitală în etapa de avînt revoluționar, luptă al cărei rezultat îl constituie crearea Partidului Comunist din Romînia la 8 mai 1921. Puternica demonstrație muncitorească din 13 decembrie 1918 din Piața Teatrului Național, și-a găsit tratarea într-o serie de articole apărute mai ales cu ocazia împlinirii a patru decenii de la acest moment istoric. În studiile: *Evenimentele de la 13 decembrie 1918* de C. Cușnir-Mihailovici [9], *Cu privire la evenimentele din 26* (*13 decembrie*) *1918* [10] și *À propos des événements de Bucarest du 13 décembre 1918* [11] de V. Liveanu, *O pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră — 13 decembrie 1918*[12] de Gh. Unc și C. Mocanu, etc., autorii pe baza unei judicioase documentări de arhivă reliefează puternica acțiune de

[1] V. Ionescu, *Greva lucrătorilor tipografi din București* (*decembrie 1898 — martie 1899*) în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia*, I, Ed. C.C.S., 1957, p. 63—79.

[2] „Studii", an. XIII (1960), nr. 2, p. 181—194.

[3] „An. I.I.P.", an I (1955), nr. 2, p. 71—84.

[4] Conf. dr. G. Grosz, conf. dr. I. Ghelerter, *N. Zubcu-Codreanu, student al Facultății de Medicină din București* (*1875—1876*) în *Din istoria medicinii romînești și universale*. Studii și cercetări, Ed. med., 1957, p. 193.

[5] I. Ghelerter, *Studiile lui Ștefan Stîncă* în *Din istoria medicinei romînești și universale*, Ed. Acad., R.P.R., 1962, p. 423—433.

[6] *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia*, vol. II, Editura politică, București, 1962, p. 42—65.

[7] Georgeta Tudoran, *Luptele muncitorilor de la Galați din 13 iunie 1916 și acțiunile de solidarizare din București și din țară* în *ibidem*, p. 66—87.

[8] „Studii", XII (1959), nr. 5, p. 159—185.

[9] *Idem*, XI (1958), nr. 6, p. 57—75.

[10] *Idem*, nr. 1, p. 97—107.

[11] *Nouvelles études d'histoire*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1960, vol. II, p. 567—582.

[12] „An. I. I. P.", an. IV (1958), nr. 5—6.

revoltă a muncitorilor bucureşteni împotriva mizeriei determinată de relaţiile capitaliste şi agravată de desfăşurarea războiului imperialist. Tratarea acestor momente este făcută în articolul *Acţiunile greviste ale muncitorilor tipografi din capitală din anii 1926—1927* [1], de Ion Felea. Bazîndu-se pe un material documentar bogat autorul subliniază rolul politic avut în organizarea grevelor de Sindicatul Unitar „Arte grafice", în frunte cu comuniştii, precum şi de frontul unic al organizaţiilor muncitorilor tipografi din Bucureşti.

Printre primele acţiuni ce au deschis şirul eroicelor lupte din perioada crizei economice mondiale a capitalismului în Romînia se numără şi grevele de la „Lemaître", analizate într-un studiu special [2]. Autorul relatează faptele eroice ale muncitorilor începute în iunie 1929, care au culminat cu greva din februarie 1930 şi au constituit un răspuns energic la politica burgheziei de înfeudare a ţării monopolurilor străine şi de intensificare a exploatării. Eroicele pagini de luptă înscrise de clasa muncitoare sub conducerea P.C.R. în ianuarie-februarie 1933 care „au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului şi a întregii mişcări muncitoreşti" [3] au fost tratate în cadrul unor lucrări de sinteză şi studii, multe dintre acestea fiind publicate cu ocazia împlinirii a 30 de ani de la desfăşurarea acestor mari lupte de clasă. Participării proletariatului din capitală la această măreaţă manifestare de „unitate, dîrzenie în luptă şi solidaritate proletară" [4] i-au fost consacrate numere speciale ale revistelor „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", „Studii" ş.a. [5]. Solidaritatea internaţională a proletariatului cu acuzaţii din procesul de la Bucureşti-Craiova constituie subiectul unui studiu alcătuit de A. Deac *Solidaritatea internaţională a celor ce muncesc, cu conducătorii eroicelor lupte ale C.F.R.-iştilor şi petroliştilor din ianuarie-februarie 1933 în procesul de la Bucureşti—Craiova, 1933—1934* [6].

Politica de fascizare a ţării şi de îndreptare a Romîniei pe calea unui război împotriva Uniunii Sovietice a stîrnit şi în capitală un val de indignare. Din şirul luptelor antifasciste desfăşurate în Bucureşti, un articol a lui G. Horja tratează *Greva metalurgiştilor de la Fabrica Haug, Bucureşti din anul 1935* [7]. Desfăşurată pe baza frontului unic, greva de la Haug din ianuarie-februarie 1935 a adus muncitorimii metalurgiste în luptă, satisfacerea revendicărilor cerute.

Dintre acţiunile muncitorimii bucureştene duse sub conducerea P.C.R. împotriva fascismului, sînt tratate în două studii speciale luptele greviste ale unor întreprinderi metalurgice din capitală: *Greva metalurgiştilor de la Fabrica Goldenberg — Bucureşti, ianuarie-februarie 1939* [8] de S. Homenco şi *Greva muncitorilor metalurgişti de la Fabrica Metaloglobus Bucureşti (decembrie-ianuarie 1940)* [9] de A. Nyiri. Grevele metalurgiştilor au însemnat o puternică ripostă a clasei muncitoare împotriva pregătirilor de război hitlerist. Două luni după

---

[1] *Din istoria luptelor greviste*, vol. II, Editura politică, 1962, p. 118—140; vezi şi M. C. Stănescu, *Din istoria luptelor muncitorilor tipografi 1923—1928* în „An. I. I. P." VII (1961), nr. 6, p. 102—115.

[2] N. Gh. Munteanu, *Luptele muncitorilor de la Uzinele Metalurgice Lemaître, din iunie 1929—februarie 1930* în *Din istoria luptelor greviste*, II, Ed. politică, 1962, p. 141—172.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 435.

[4] Chivu Stoica, *A 30-a aniversare a eroicelor lupte din februarie 1933* în „Studii", an XVI (1963), nr. 1, p. 11.

[5] „An. I.I.P.", an IX (1963), nr. 1; „Studii", an XVI (1963), nr. 1.

[6] „An. I. I. P.", V (1959), nr. 3, p. 29—48. Problema este reluată şi în „Nouvelles études d'histoire", vol. II, p. 605—629.

[7] „An. I. I. P.", VII (1961), nr. 5, p. 65—77.

[8] *Idem*, V (1959), nr. 3, p. 96—109. Tema reluată şi în *Din luptele greviste ale proletariatului din Romînia*, vol. II, p. 229—246.

[9] „An. I. I. P.", VIII (1962), nr. 1, p. 103—115.

instaurarea guvernului antonescian, în condițiile cruntei terori fasciste, a avut loc la Obor o puternică manifestație organizată de P.C.R. împotriva dictaturii militaro-fasciste. Acest important moment al luptei antifasciste al maselor populare bucureștene a constituit subiectul articolului *Manifestația de la Obor din București organizată de P.C.R. cu prilejul zilei de 7 noiembrie 1940* de N. Petrovici[1].

Muzeul de istorie a orașului București a tipărit în două ediții succesive 1960 și 1961, lucrarea *Evocări, locuri și case din București legate de lupta P.C.R.*, redactată de Florian Georgescu și Alex. Cebuc. Broșura[2], apărută sub forma unui ghid, redă în formă cronologică, într-un stil sobru, principalele locuri și case din capitală, legate de tradiția revoluționară a clasei muncitoare bucureștene. Istoricul act de la 23 August 1944 organizat și condus de P.C.R. care „a deschis poporului romîn calea spre victoria asupra claselor exploatatoare — victorie care i-a dat putința să făurească o nouă Romînie înfloritoare, socialistă"[3] a fost tratat în cîteva lucrări de sinteză și numeroase studii publicate în revistele de specialitate, dintre care unele au consacrat chiar numere speciale[4]. Acțiunile revoluționare ale maselor populare bucureștene în răsturnarea succesivă de la cîrma țării a celor trei guverne cu majoritate reacționară sînt larg dezbătute în studiul *Lupta maselor populare din București conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare (23 August — 6 martie 1945)*[5] de M. Rusenescu.

Administrație, aspecte edilitare, urbanistice și sanitare. O seamă de lucrări au fost dedicate instituțiilor și diferitelor aspecte edilitar-urbanistice din București, precum și istoriei unor străzi sau identificării unor vechi puncte topografice ale orașului feudal. Dan Berindei se ocupă de ispravnicii de scaun ai orașului apreciind existența a două momente în istoricul acestei instituții, în perioada inițială (1642—1659) fiind o dregătorie mai legată de oraș, iar după mutarea reședinței domnești la București, căpătînd o sferă mai largă de acțiune extinsă asupra întregii țări[6]. În cadrul studierii vechii topografii bucureștene, P. Cernovodeanu și N. Vătămanu consacră un articol zonei Ostrovului Dîmboviței din veacul XVI—XVII, dezvoltată ulterior ca mahala a Prundului[7] iar C. C. Giurescu ocupîndu-se de vechiul drum al țării ce trecea prin București venind dinspre Ocna Mică de lîngă Tîrgoviște îndreptîndu-se spre Giurgiu, reconstituie adevăratul nume al actualei străzi „Drumul Sării" din Capitală[8]. În cadrul unui articol[9] se urmărește dezvoltarea urbanistică și edilitară a Bucureștilor în perioada 1831—1862 demonstrîndu-se că menținerea puterii politice în mîinile boierimii a încetinit ritmul firesc de moder-

---

[1] „An. I. I. P.", IV (1958), nr. 5—6, p. 161—165.

[2] Lucrarea a fost prezentată de P. Daiche în „An I. I. P.", VII (1961), nr. 3, p. 129—132 și L. Ștefănescu în „Studii", an XIV (1961), nr. 2, p. 527—529.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961.* Ed. politică, 1961, p. 13.

[4] „An. I. I. P.", an V (1959), nr. 4; „Lupta de clasă", 1959, nr. 8; „Studii", an XII (1959), nr. 4; *Contribuția Romîniei la războiul antihitlerist (23 August 1944—9 Mai 1945)*, Ed. Militară M.F.A., Buc., 1958 etc.

[5] „Studii", XII (1959), nr. 5, p. 187—210.

[6] Dan Berindei, *Ispravnicul sau Ispravnicii scaunului Bucureștilor*, în „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, an XIII (1962), fasc. 1, p. 129—138.

[7] P. Cernovodeanu și N. Vătămanu, *Contribuții la vechea topografie a Bucureștilor: Ostrovul Dîmboviței (sec. XVI—XVII)* în „Studii", XII (1959), nr. 6, p. 115—132 + 1 plan.

[8] C. C. Giurescu, *Toponimie bucureșteană. I. Drumul Sării nu „Drumul Serii"* în „Studii și cercetări lingvistice", XIII (1962), nr. 1, p. 73—75.

[9] Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)* în „Studii", XII (1959), nr. 5, p. 133 — 158.

nizare a orașului. În cadrul reeditării unor pagini scrise de dascălul Iosif Genilie de la Colegiul Sf. Sava în manualul său de geografie la 1835 asupra Bucureștilor, Gheorghe Bulgăr[1] prezintă extrase comentate din această lucrare. Autorul consideră însă eronat că a scos din uitare pentru întîia oară paginile lui Genilie [2], iar metoda sa de a prezenta numai extrase ale textului original, intercalate cu comentarii și relatări din călătorii străine sau din presa vremii, nu este cea mai fericită.

O lucrare mai largă dedicată trecutului Căii Victoriei — Podul Mogoșoaiei de odinioară [3] — oferă posibilitatea autorului ei de a prezenta cîteva date din istoria capitalei începînd din secolul XVIII. Autorul procedează la o prezentare analitică a monumentelor, caselor și locurilor legate de anumite evenimente istorice. Un element pozitiv față de vechile prezentări făcute pînă acum Căii Victoriei, îl constituie faptul că se relevă casele și locurile legate de istoria mișcării muncitorești bucureștene precum și noile construcții ridicate în anii puterii populare.

Transformările edilitare și urbanistice contemporane ale Bucureștilor au fost surprinse în lucrarea *Aspecte din reconstrucția orașului București* [4]. Autorul a reușit să prezinte într-un mod viu, închegat, uriașele prefaceri edilitare din capitală, ce au loc în zilele noastre. Considerăm că era necesar ca obiectivele social-culturale tratate în cadrul celei de-a treia părți a lucrării, să constituie obiectul unui capitol aparte.

Numeroase studii și lucrări realizate și sub auspiciile Secției de Istorie a Medicinii din cadrul Societății Științelor Medicale din R.P.R., au fost consacrate în anii regimului democrat-popular problemelor de asistență medico-sanitară și de evoluție a igienei publice în trecutul orașului București [5].

Cultura și Arta. Din bogatul capitol al dezvoltării culturale de-a lungul veacurilor în București s-au elaborat în ultimii ani mai multe studii și lucrări dedicate fie învățămîntului,

---

[1] Gh. Bulgăr, *Pagini uitate despre București*, în „Studii", X (1957), nr. 6, p. 139—148.

[2] Ele au fost relevate întîia dată de Gh. Adamescu. *Scrierile lui Iosif Genilie cu o privire asupra celor mai vechi scrieri de geografie în romînește* în „Buletinul Societății Romîne de Geografie", XXII (1901), p. 90—99.

[3] Ștefan Ionescu, *Podul Mogoșoaiei — Calea Victoriei*, Buc., M.I.B., 1962, 141 p.+2 pl. + il.

[4] P. Daiche, *Aspecte din reconstrucția orașului București*, S.P.C., Muzeul de istorie a orașului București, 1963, 103 p. + il.

[5] Dr. N. Vătămanu, *Băile din București în veacurile al XVI—XVII-lea* în „Igiena", X (1960), nr. 4 (oct.—dec.), p. 357—363; Ibidem, *Iacob Pylarino, medic al curții domnești din București (1684—1687; 1694—1708)* în volumul *Din istoria medicinii romînești și universale*, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 121—132 și *Cel dintîi tratat despre variolizare, opera unui fost medic al Curții din București* în „Igiena", XII (1962), nr. 1 (ian.—febr.), p. 67—74; Idem, *Contribuții la istoricul înființării spitalului Colțea* în vol. *Din istoria medicinii romînești și universale*, p. 145—165; C. Șerban, *Spitalul Colțea în prima jumătate a secolului XVIII-lea* în *Ibidem*, p. 167—174; Dr. V. Manoliu, *Începuturile organizării sanitare în orașul București*, în „Ocrotirea sănătății", 1954, nr. 2, p. 85—90; Dan Berindei, *Spitale în Bucureștii veacului al XVIII-lea* în „Munca sanitară", VI (1957), p. 274—279; G. Barbu, *Spitalul de ciumați Dudești* în vol. *Din istoria medicinii romînești...*, p. 211—231; G. Barbu și Dan Berindei, *Viața medicală și sanitară a orașului București în timpul războiului ruso-turc în 1806—1812* în „Analele romîno-sovietice" seria Medicină, 1961, nr. 3, p. 65—89; G. Petrovici, *Cum a luat ființă Spitalul Filantropia din București*, în „Munca sanitară", I (1952), p. 67—69 etc.

fie literaturii, bibliotecilor sau apariției presei [1]. S-a editat chiar o antologie a textelor literare bucureștene începînd din veacul al XVI-lea și pînă în epoca actuală de desăvîrșire a socialismului [2], bazată atît pe producția folclorică cît și pe acea cultă.

În studiul său intitulat *Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organizării statului național romîn (1856—1864)* [3], Dan Berindei subliniază etapele de apariție a diferitelor ziare, orientarea lor politică, profilul și rolul fiecăruia în clarificarea unor probleme politice, economice etc. În vederea sărbătoririi a 100 de ani de la înființarea Universității din București, I. Șendrulescu publică pe baza unor lucrări de caracter general și special, articolul *Aspecte din organizarea și dezvoltarea Universității din București între anii 1864—1878* [4].

În domeniul artei bucureștene, în special al monumentelor de arhitectură, au apărut în ultimii ani două lucrări importante datorate arh. Gr. Ionescu [5] și lui N. Stoicescu [6], iar în colecția „Monumentele patriei noastre" un studiu monografic de largă popularizare, al lui R. Popa, privitor la palatul Mogoșoaia [7].

Cîteva probleme legate de dezvoltarea picturii, teatrului, muzicii la București precum și completării unor date inedite biografice privind artiștii mai de seamă și-au găsit locul firesc în coloanele revistei *Studii și cercetări de istoria artei* [8].

Dezvoltarea instituțiilor muzeale ale orașului București în anii puterii populare precum și rolul lor în educarea maselor populare a constituit tema unor lucrări speciale [9].

★

[1] V. Papacostea, *Doi bursieri ai lui Petru cel Mare la școlile din București*, în „Studii" XIV (1961), nr. 1, p. 115—121 ; Ovidiu Papadima, *Viața socială a Bucureștilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea și folclorul bucureștean* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", vol. VIII (1959), nr. 3—4, p. 445—454 ; Elena Piru, *Bucureștii din vremea lui Caragea în evocarea lui Ion Ghica* în *ibidem*, p. 455—467 ; Marta Anineanu, *Din istoria bibliografiei romînești. Catalogul sistematic din 1836 al Bibliotecii Mitropoliei din București* în „Studii și cercetări de bibliologie", I (1955), p. 113—128; George Băiculescu, *O revistă puțin cunoscută din prima jumătate a veacului al XIX-lea. „Album științific și literar" (București 1847)* în „Studii și cercetări de bibliologie", III (1960), p. 152—158 etc.

[2] *București în literatură*, Texte alese și adnotate cu un cuvînt înainte de Radu Albala, București, Ed. pentru literatură, 1962, 747 pag. + il.

[3] „Studii", an. XV (1962), nr. 3, p. 667—682.

[4] An. Univ. București seria St. Soc. Ist. an. X (1961), nr. 20, p. 77—91.

[5] Grigore Ionescu, *București. Orașul și monumentele sale*. Buc. Ed. tehn., 1956, 304 p. + fig. + 1 plan.

[6] Nicolae Stoicescu, *Repertoriu bibliografic al monumentelor feudale din București*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1961, 363 p. + il.

[7] Radu Popa, *Mogoșoaia*, Buc., 1962, 45 p. + il. + 3 pl.

[8] P. I. Cernovodeanu, *Casa zugravului Pîrvul Mutul din București*, an VII (1960), nr. 2, p. 195—198; Cornelia Pillat. *Pictura din pridvorul bisericii Crețulescu din București*, an IV (1957), nr. 3—4, p. 135—163 ; Margareta Bărbuță, *Considerații asupra repertoriului teatral al Școlii Filarmonica din București 1833—1837*, an V (1958), nr. 2, p. 139—146 ; L. Nădejde, *De la Horul Stabului Oștirii la Conservatorul din București*, an. II (1955), nr. 3—4, p. 313—321 ; Simion Alterescu, *Întemeierea Teatrului Național din București, consecința avîntului cultural pașoptist*, an I (1954), nr. 1—2, p. 141—158 ; L. Nădejde, *Alexandru Flechtenmacher, primul director al Conservatorului de muzică și declamație din București*, an IV (1957), nr. 3—4, p. 273—279 ; M. A. Muzicescu și N. Missir, *Eduard Wachman și începuturile concertelor simfonice la București*, an I (1954), nr. 3—4, p. 217—232 ; P. Oprea, *Două societăți artistice bucureștene de la începutul celei de a doua jumătăți a secolului trecut ; Societatea Amicilor Belelor Arte și Cercul artistic literar Intim Club*, an V (1958), nr. 2, p. 271—275.

[9] G. Bezviconi, *Cimitirul Bellu—Muzeu de sculptură și arhitectură* în „Monumente și Muzee", Ed. Acad. R.P.R., I (1958), p. 195—203 ; Marin Mihalache, *Muzeele din București*, Edit. Meridiane 1960 ; Fl. Georgescu și Paul I. Cernovodeanu, *Muzeul de istorie a orașului București*, S.P.C., 1960, 127 p. + il.

Cercetarea istoriei oraşului Bucureşti, în anii puterii populare a înregistrat succese incontestabile, lămurindu-se o serie de probleme importante legate îndeosebi de dezvoltarea economico-socială a capitalei de-a lungul vremurilor pînă în actualitate, de mişcarea muncitorească ş.a.

Un aport serios în cunoaşterea diferitelor probleme ale istoriei bucureştene a fost adus în special de revistele „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", „Studii" ş.a. în coloanele cărora au fost publicate lucrările cele mai numeroase şi cele mai interesante, precum şi de publicaţiile Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti.

Carenţe se resimt mai ales în domeniul istoriei moderne şi contemporane, unde probleme de seamă ca : apariţia şi dezvoltarea industriei, pătrunderea capitalului străin în viaţa economică a oraşului, naşterea partidelor politice, lupta antidinastică a maselor populare etc., nu şi-au găsit pînă în prezent rezolvarea satisfăcătoare. Se impune de asemenea publicarea izvoarelor de istorie modernă şi contemporană bucureşteană ca atare, precum şi continuarea editării documentelor medievale. În lucrările de arheologie se cade a se face mai puţin apel la tehnicitate şi să se insiste mai mult asupra problemelor legate de dezvoltarea economico-socială a societăţii. Toate aceste eforturi conjugate, trebuie să aibă drept rezultat firesc editarea de către un colectiv larg de cercetători a unei monografii ştiinţifice, cuprinzătoare a istoriei Bucureştilor, care să valorifice toate strădaniile depuse în acest domeniu pînă în prezent.

P. Cernovodeanu, Ioana şi *P. I. Panait*

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

ŞEDINŢA FESTIVĂ CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 15 ANI DE EXISTENŢĂ A ACADEMIEI R. P. R.

În ziua de 21 iunie a.c. în aula Academiei R.P.R. s-a ţinut şedinţa festivă dedicată împlinirii a 15 ani de existenţă a Academiei R.P.R. În prezidiul şedinţei au luat loc tovarăşii : I. Gh. Maurer, Preşedintele Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne, Emil Bodnăraş, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, membri ai biroului Politic al C.C. al P.M.R.; Al. Bîrlădeanu, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, Leonte Răutu, membri supleanţi ai Biroului Politic al C. C. al P.M.R.; academician Ilie Murgulescu, Preşedintele Academiei R.P.R., academician Iorgu Iordan şi academician Şt. Milcu, vicepreşedinţi ai Academiei R.P.R., academician D. Dumitrescu, Prim-Secretar al Academiei R.P.R., academician Gh. Mihoc, Secretar al Comitetului de Partid al Academiei R.P.R.

După cuvîntul de deschidere rostit de acad. Ilie Murgulescu, acad. D. Dumitrescu a înfăţişat activitatea şi realizările cele mai importante din aceşti 15 ani. Pornind de la rolul deosebit de important ce revine ştiinţei în societatea contemporană în ţările socialiste în special, vorbitorul a arătat că datorită grijii deosebite a Partidului şi Guvernului, ştiinţei din ţara noastră i s-a deschis „un drum nou de dezvoltare, punînd-o în slujba transformărilor revoluţionare a societăţii, pentru triumful cauzei socialismului în ţara noastră". Organizarea Academiei R.P.R. în 1948 a făcut ca Academia să devină o instituţie cu rol activ, strîns legată de aspiraţiile poporului, de lupta pentru construirea socialismului. Datorită sprijinului primit din partea statului socialist, care asigură cercetării ştiinţifice condiţii favorabile de dezvoltare, s-au înfiinţat 33 institute şi 7 centre de cercetare, dotate la nivelul tehnicii moderne. În aceşti 15 ani s-au format cadre de cercetători, care se afirmă prin lucrări de înaltă valoare ştiinţifică. „Noua organizare şi orientare a activităţii Academiei R.P.R., asigurarea bazei materiale necesare şi numărul mare de cercetători — a arătat în continuare acad. D. Dumitrescu — au permis abordarea unor probleme de însemnătate fundamentală, a căror rezolvare a însemnat o contribuţie preţioasă la progresul economiei şi culturii în ţara noastră". În toate domeniile de activitate s-au obţinut realizări dintre cele mai importante : în ştiinţele naturii, în ştiinţele tehnice, în cele agricole, în ocrotirea sănătăţii, în ştiinţele sociale.

În ştiinţele istorice, acad. D. Dumitrescu a citat *Istoria Romîniei,* lucrare de interes naţional „realizată de pe poziţii partinice, liberă de interpretări şovine şi mistificatoare, pusă în slujba educării oamenilor muncii, a tineretului în spiritul patriotismului socialist". Au apărut, de asemenea, valoroase monografii arheologice şi lucrări de istorie medie, modernă şi contemporană, precum şi vasta colecţie de *Documente privind istoria Romîniei.*

Succesele obținute în ultimii 15 ani „constituie premise ale unui necontenit avînt al dezvoltării contribuției științei în opera de desăvîrșire a construirii socialismului". „În țara noastră, republica muncii și a păcii — a încheiat Primul Secretar al Academiei R.P.R. — oamenii de știință participă temeinic și plini de entuziasm, alături de lucrătorii din uzine și țăranii de pe ogoare, sub conducerea clarvăzătoare a Partidului nostru, la construirea edificiului măreț al socialismului și comunismului".

Acad. Ilie Murgulescu, Președintele Academiei R.P.R., a înfățișat apoi perspectivele de dezvoltare ale cercetării științifice în Academie. D-sa a arătat că în perioada actuală de desăvîrșire a construirii socialismului, pentru îndeplinirea sarcinilor stabilite prin Directivele Congresului al III-lea al P.M.R., una din condițiile principale este „introducerea științei și cuceririlor științei în toate ramurile economiei naționale, sănătății și culturii poporului". În această etapă „Academia R.P.R., cel mai înalt for științific al țării, are sarcina de onoare de a contribui hotăritor la propășirea științelor și la integrarea științei înaintate și a cuceririlor sale în efortul entuziast și multilateral al poporului nostru muncitor, luminînd, ușurînd și scurtîndu-i calea spre bunăstarea materială, cultură și fericire". În continuare, vorbitorul a subliniat că pentru realizarea acestor obiective se impun : o bună organizare și orientare a cercetării științifice, delimitarea domeniilor de cercetare, concentrarea eforturilor pe probleme de însemnătate deosebită, justa planificare a cercetării, dezvoltarea cercetărilor complexe.

Acad. I. Murgulescu s-a ocupat apoi de dezvoltarea viitoare a cercetărilor în diferitele domenii științifice. Pentru științele istorice se prevăd : publicarea unor noi materiale documentare și elaborarea de lucrări privind probleme puțin cunoscute sau insuficient studiate din trecutul patriei noastre. Arheologii, pe lîngă cercetările de teren, au sarcina publicării rezultatelor ultimelor campanii de săpături și a studierii multilaterale a materialelor descoperite : un efort deosebit se cere în cercetările legate de perioada de după părăsirea Daciei de către administrația romană. Pentru lărgirea bazei documentare se vor urmări descoperirea și publicarea de noi materiale documentare din arhivele din țară și din străinătate : se va începe publicarea culegerii de documente medievale *Documenta Historia Romaniae*. Studiile monografice vor înfățișa probleme de bază din istoria medie, modernă și contemporană a Romîniei; o atenție sporită trebuie să se acorde istoriei noastre contemporane iar preocupările de istorie universală, istoria Bizanțului, a sud-estului european se cer extinse.

În partea finală a comunicării sale, Președintele Academiei R.P.R. a spus : „Îndeplinirea sarcinilor de cercetare, care se conturează în perspectiva anilor viitori, vor constitui, totodată, îndeplinirea sarcinii de onoare, încredințată de partid oamenilor de știință, de a ridica știința și tehnica din țara noastră la nivelul științei și tehnicii mondiale, de a contribui prin creația lor științifică la dezvoltarea economiei socialiste și la desfășurarea revoluției culturale. Dedicîndu-ne cu avînt muncii de cercetare, noi, oamenii de știință din Academie, de la savanți încărunțiți în laboratoare și biblioteci, pînă la tineri cercetători de curînd sosiți pe ogorul științei, să mergem cu fermitate pe drumul pe care ne îndrumează partidul și conducătorul său — tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — pentru a duce mai departe opera glorioasă a marilor noștri înaintași, opera de propășire și fericire a poporului nostru".

Prezidiul Academiei R.P. Romîne a adresat Comitetului Central al P.M.R. și tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej personal o scrisoare prin care, în numele oamenilor de știință și de cultură, își exprimă recunoștința și profunda lor gratitudine pentru sprijinul permanent și multilateral acordat promovării științei și culturii în patria noastră și asigură conducerea partidului că „cei 15 ani de activitate ai Academiei R.P.R. au dus la formarea unui bogat potențial științific, care va servi ca bază de plecare pentru noi și mari creații științifice pe care, ne angajăm să le realizăm cu entuziasm sub înțeleapta conducere a Partidului Muncitoresc Romîn".

P. Oprescu

COLOCVIUL INTERNAŢIONAL DE DEMOGRAFIE ISTORICĂ DE LA LIÈGE (BELGIA)

Între 18—20 aprilie 1963 a avut loc la Liège un colocviu internaţional de demografie istorică la care, alături de reprezentanţi din alte 15 ţări, a luat parte şi o delegaţie din ţara noastră (prof. univ. Şt. Pascu, membru corespondent al Academiei R.P.R., şi lector E. Lazea).

În cadrul Comitetului internaţional de ştiinţe istorice funcţionează o Comisie de demografie istorică, care se ocupă cu problemele studiului populaţiei sub multiplele sale aspecte şi în evoluţia ei istorică. În această comisie a fost cooptată şi ţara noastră cu ocazia Congresului de ştiinţe istorice care a avut loc la Stockholm în august 1960. Tot la acest congres, prof. Paul Harsin de la Universitatea din Liège, membru în Comitetul internaţional de ştiinţe istorice şi preşedinte al subcomisiei belgiene de demografie istorică, a fost însărcinat să se ocupe cu organizarea „Comisiei internaţionale de demografie istorică'' şi cu organizarea unui colocviu internaţional. Organizarea acestui colocviu la Liège a fost înlesnită de faptul că conducerea universităţii din acest oraş şi-a asumat sarcina suportării cheltuielilor necesitate de participarea delegaţilor străini, pe de o parte, şi de strădaniile prof. P. Harsin de la această universitate, pe de altă parte.

La colocviul internaţional de la Liège au fost prezentate 28 de rapoarte cu privire la: izvoarele demografice existente în diferite ţări, metodele de cercetare în domeniul demografiei istorice, cercetările din ultima vreme în acest domeniu, mortalitatea cauzată de diferite crize (epidemii, războaie etc.) din ţările respective în evul mediu şi în epoca modernă.

Raportul delegaţiei noastre, întocmit de prof. univ. Şt. Pascu şi intitulat *Izvoarele şi cercetările de demografie istorică în Romînia*, a prezentat principalele izvoare din perioada prestatistică (sec. XII — începutul sec. XIX), pe baza cărora se poate întreprinde studiul multilateral al populaţiei în ţara noastră : documentele diplomatice, registrele de dări (urbane şi rurale), catastihele, urbariile, conscripţiile fiscale, recensămintele generale, catagrafiile şi registrele parohiale. Aceste izvoare au fost înfăţişate sub cele două aspecte principale ale problemei demografice : 1) structura social-economică şi juridică a populaţiei şi 2) dinamica populaţiei (căsătorii, naşteri, decese, mişcări şi deplasări de populaţie). Totodată, raportul a prezentat în mod critic situaţia cercetărilor demografice din trecut, subliniind importanţa şi aportul cercetărilor în acest domeniu în anii regimului democrat-popular.

Pe marginea rapoartelor, cunoscute deja dinainte de către participanţii la colocviu, deoarece au fost multiplicate şi difuzate din timp, au fost dezbătute numeroase probleme :

1. Problema mortalităţii naturale şi mai ales cea provocată de anumite crize (foamete, epidemii, războaie etc.). Unii participanţi la colocviu, potrivit cu concepţia lor, au acordat o importanţă exagerată problemei mortalităţii, neglijînd populaţia activă, producătoare de bunuri materiale şi culturale, structura social-economică a acesteia. În legătură cu problema mortalităţii cauzate de epidemii, s-a insistat asupra necesităţii unei largi colaborări între cercetătorii din diferite ţări în vederea cunoaşterii epidemiilor din Europa medievală şi modernă sub toate apectele : apariţia lor în ordine cronologică, drumul parcurs de ele, precum şi urmările lor asupra populaţiei. De semnalat că legătura indisolubilă dintre fenomenul mortalităţii sporite şi condiţiile vieţii materiale ca : subalimentaţie, schimbările petrecute în agricultură şi industrie, creşterea preţurilor la alimentele de bază etc. şi repercusiunile acestora, mai ales asupra masei populaţiei sărace (foamete, epidemii, deplasări de populaţie etc.) a fost recunoscută de către numeroşi participanţi la colocviu chiar şi din ţările capitaliste.

2. Metodele de cercetare, documentația de bază, rezultatele cercetărilor de demografie istorică, starea lor actuală și felul cum pot fi ele utilizate au constituit obiectul a numeroase discuții în cadrul lucrărilor colocviului. Referitor la studiul populației, a prevalat părerea că metodele de cercetare ar trebui să fie cele ale științei istorice, întregite cu metodele folosite de științele economice și statistice, iar în unele cazuri, chiar și cu cele medicale. A fost subliniată necesitatea unificării vocabularului și terminologiei privind diferitele probleme de demografie istorică. S-au purtat discuții și asupra necesității de a se studia, pe cît posibil, paralel, în diferite țări, problema populației din punct de vedere *cronologic* (pe epoci și perioade istorice), *geografic* (pe unități geografice sau politico-administrative), *genealogic* etc. Concluzia a fost că reconstituirea tabloului populației dintr-o țară sau alta și modalitățile de investigație științifică depind de natura izvoarelor păstrate și de posibilitățile pe care acestea le oferă (ele diferă mult de la un teritoriu la altul). Poate fi socotită ca pozitivă recomandarea ce s-a făcut ca cercetările de demografie istorică să nu se oprească numai la epocile mai îndepărtate, ci să fie aduse pînă mai aproape de zilele noastre. Unii dintre participanți s-au pronunțat ca în cercetările de demografie istorică să fie antrenați și studenți (din anii superiori) pentru ca, sub îndrumarea profesorilor de specialitate, să devină viitori specialiști în acest domeniu. Tot în acest scop s-a insistat ca, în vederea lucrărilor de licență și de doctorat, să se recomande și tratarea unor teme din domeniul demografiei istorice.

3. Problema izvoarelor și a bibliografiei. Pentru cunoașterea izvoarelor demografice existente într-o țară sau alta, pentru cunoașterea rezultatului cercetărilor din domeniul demografiei istorice. precum și în vedere coordonării acestor cercetări, s-a subliniat necesitatea întocmirii unui catalog al izvoarelor demografice din cît mai multe țări și necesitatea întocmirii unei bibliografii internaționale. Acest lucru s-ar putea realiza prin colaborarea specialiștilor din diferite țări, care, pe baza investigațiilor din arhivele și bibliotecile din țara lor, pot întocmi asemenea cataloage sau inventare pentru țara respectivă, rămînînd ca apoi ele să fie coordonate pe plan internațional și publicate. Paralel cu întocmirea cataloagelor, național și internațional, ale izvoarelor demografice, s-a considerat necesară publicarea unei bibliografii care să poată fi accesibilă cercetătorilor din toate țările și realizată, de asemenea, pe calea colaborării internaționale. Atît în problema catalogului (inventarului) izvoarelor, cît și aceea a bibliografiei, Comisia internațională de demografie istorică, în urma discuțiilor din cadrul colocviului, va întocmi chestionare care urmează să fie difuzate participanților la colocviul de la Liège, pentru ca la Congresul internațional de științe istorice din 1965 de la Viena să se poată prezenta primele rezultate în această direcție.

În încheierea lucrărilor colocviului s-a discutat, între altele, și problema valorificării rezultatelor colocviului de la Liège. S-a hotărît publicarea rapoartelor (numărul lor este posibil să fie sporit după colocviu pînă la 45) și a discuțiilor purtate în cadrul colocviului într-o culegere ce urmează să apară în 1964 și pentru tipărirea căreia rectoratul Universității din Liège s-a angajat să aloce fondurile necesare.

În vederea Congresului internațional de științe istorice din 1965 de la Viena s-au propus două probleme principale ce urmează să fie studiate în cadrul subcomisiilor naționale: 1. Problema emigrației populației în evul mediu și în epocile modernă și contemporană și 2. Problema mișcării populației, în general, adică nu numai emigrația populației dintr-o țară într-alta, ci și mișcarea populației în interior, dintr-o regiune într-alta, de la sat spre oraș sau spre zonele industriale etc.

Colocviul internațional de la Liège a fost un prilej binevenit nu numai pentru a se căuta cele mai bune metode de colaborare pe plan internațional în domeniul cercetărilor de demografie istorică pe viitor, în vederea elaborării unor studii de sinteză privind evoluția populației, dar și pentru stabilirea contactelor între cercetătorii din diferite țări și pentru cunoașterea reciprocă a preocupărilor lor.

E. Lazea

CRONICĂ

Cu prilejul aniversării a 60 de ani de la Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, în sala C.C.S. din Capitală a avut loc la 29 iulie a.c. o adunare solemnă organizată de Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.M.R. și Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

La adunare au luat parte tovarășii: Ilie Murgulescu, Gheorghe Necula, Paul Niculescu-Mizil, Ghisela Vass, membri ai C.C. al P.M.R., Cornel Fulger, Constantin Lăzărescu, Teodor Marinescu, membri supleanți ai C.C. al P.M.R., activiști ai organizațiilor de partid din Capitală, cadre didactice, elevi și studenți de la școlile de partid, cercetători științifici, propagandiști.

Au fost de față I. K. Jegalin, ambasadorul Uniunii Sovietice în R. P. Romînă și membri ai ambasadei.

A luat cuvîntul tovarășul Ion Popescu-Puțuri, membru al C.C. al P.M.R., directorul Institutului de istorie a Partidului, care a relevat însemnătatea istorică a celui de-al II-lea Congres al P.M.S.D.R., lupta lui Lenin pentru crearea partidului de tip nou al proletariatului și fundamentarea principiilor ideologice, de organizare și de activitate ale partidului marxist-leninist, succesele obținute de poporul sovietic sub conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, triumful în țara noastră, în mișcarea muncitorească internațională, a învățăturii marxist-leniniste despre partidul revoluționar al clasei muncitoare.

Adunări solemne au mai avut loc în orașele Brașov, Cluj, Constanța, Craiova, Iași și Timișoara.

În sălile Muzeului de artă din Cluj s-a deschis, la începutul lunii august a. c., expoziția „Miniatura și ornamentul cărții manuscris din Țările Romîne între secolele XIV–XVIII". Expoziția este organizată de Muzeul de artă al R. P. Romîne, Filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei R.P.R. și Biblioteca centrală universitară din localitate. Expoziția cuprinde peste 30 de lucrări originale realizate de cei mai de seamă poligrafi și artiști miniaturiști din Țara Romînească, Moldova și Transilvania între 1400–1800.

RECENZII

* * * *Documente privind istoria Romîniei. Colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă)*, vol. I. *Rapoarte consulare ruse (1770—1796) din „Arhiva politică externă a Rusiei", Moscova.*

Sub îngrijirea acad. A. Oţetea, Edit. Acad. R.P.R., 1962, 811 p.

Colecţia de documente privind istoria Romîniei din care s-au publicat cîteva zeci de volume de documente interne se îmbogăţeşte în prezent printr-o nouă serie care cuprinde numai documente externe continuînd vechea colecţie de acest fel cunoscută sub numele de *Colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki*, din care s-au publicat din 1876 pînă în 1940 un număr de 42 volume.

Primul volum al acestei serii noi de documente cuprinde corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare ruseşti din anii 1769—1796. Cele 447 documente însoţite de 90 de anexe, care ridică numărul lor total la 537, originale şi copii, redactate în limba rusă (390), franceză (137), italiană (8) şi romînă (2). provin numai din fondurile : 1) Relaţiile Rusiei cu Turcia şi 2) Consulatul general al Rusiei din Iaşi, ale bogatei arhive „Arhiva politică externă a Rusiei" din Moscova.

Cele mai multe probleme pe care le ridică acest bogat izvor istoric, semnalate în *Introducere* (p.1—59) de A. Vianu, care a cules şi publică documentele de faţă, se referă la politica externă expansionistă a ţarismului în problema orientală, în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea. Pe lîngă acestea, materialele de faţă cuprind date numeroase şi inedite în legătură cu situaţia internă şi externă, sub diferite aspecte, a Ţării Romîneşti şi Moldovei, a Imperiului otoman şi a unora din ţările europene.

Politica orientală a Rusiei la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, care, în mod obiectiv, a favorizat mişcările de eliberare din Balcani de sub dominaţia otomană, este ilustrată prin activitatea diferiţilor ambasadori ai guvernului rus la Constantinopol care au depus toate eforturile pentru aplicarea articolelor tratatului de la Kuciuk-Kainargi, referitoare în special la Principatele romîne. Unul din ei, N. V. Repin, a avut strînse legături cu cercurile politice romîneşti, mai ales în timpul trecerii sale prin Iaşi şi Bucureşti spre Constantinopol. Din partea boierilor şi domnilor celor două ţări, el a primit cîteva memorii ample care cuprindeau doleanţe (doc. 7, 9,14, 15) referitoare la unele probleme care nu fuseseră soluţionate prin tratatul de pace. La intervenţia ambasadorului rus, guvernul otoman a fost nevoit ulterior să ţină seama de ele şi să acorde celor două principate hattihumaiumurile din 1776 (doc. 20 cu trei anexe).

Documentele din prezentul volum dau indicaţii amănunţite relativ la negocierile duse de alt ambasador al Rusiei la Constantinopol, A. S. Stahiev, atît pentru elaborarea şi aplicarea convenţiei de la Ainali-Kavak (1779) cît şi pentru înfiinţarea consulatelor

rusești în Țara Romînească și Moldova (doc. 22, 30, 33—34). Datorită acestuia au fost stabiliți primii consuli ruși la București și Iași a căror activitate a mărit posibilitățile de informare ale guvernului rus asupra stării interne a Principatelor romîne și asupra raporturilor dintre domnii fanarioți și guvernul otoman.

Relativ la activitatea ambasadorului I. Bulgakov la Constantinopol, documentele dezvăluie desele sale intervenții împotriva noilor încălcări ale tratatului de la Kuciuk-Kainargi și arată condițiile în care au fost elaborate senedul din 1783, hatișerifurile din 1784 referitoare la Țara Romînească și Moldova și convenția ruso-turcă din 1784 prin care se rezolva problema Crimeei (doc. 58—61, 65, 73, 77, 78, 93, 105, 120 etc.). Tot atît de interesante sînt și materialele care ilustrează activitatea diplomatică la Constantinopol a lui A. Hvostov, M. I. Kutuzov și V. Kuciubei în anii 1792—1796, privitoare la Principatele romîne.

Datele din documentele de față îmbogățesc în largă măsură informațiile cunoscute pînă acum despre situația internă a Principatelor romîne la sfîrșitul sec. al XVIII-lea (după 1774), cele mai numeroase fiind acelea cu privire la *fiscalitate*. De aceea pline de interes sînt tabelele și rapoartele care prezintă veniturile și cheltuielile Țării Romînești și Moldovei la anumite date (doc. 93, 163 anexa 1 și 2). Dintre ele cel mai expresiv este acela care se referă la Moldova pe o perioadă mai lungă, adică pe anii 1780—1794 (doc. 343 anexa 3).

Amănuntele care privesc modul de arendare și de încasare a dărilor, abuzurile săvîrșite atît de arendași cît și de slujbași, încercările unor domni fanarioți de a simplifica aparatul și operațiile fiscale ne permit să avem o imagine mai amplă asupra venalității care stătea la baza politicii fiscale a unora din domnii din această perioadă (doc. 150, 153, 157, 172, 175, 178, 190, 198, 209, 224 anexă, 231, 261 anexă, 265, 271, 318 etc.). Astfel, pentru domnia lui N. Mavrogheni se îmbogățesc datele cunoscute referitoare la cuantumul dărilor, la dările extraordinare, la extorcațiile sale cu prilejul vinderii slujbelor, la suprimarea unor scutiri boierești care au prilejuit constituirea opoziției acestora împotriva domnului. Cît privește domnia lui N. Suțu în Moldova, aflăm date suplimentare despre contribuțiile extraordinare impuse de acesta, de abuzurile săvîrșite în perceperea noilor și vechilor dări, fapt care a provocat și aici mari nemulțumiri în rîndul contribuabililor, urmate de constituirea unei opoziții antifanariote a boierilor și clerului, care sporeau agitațiile de masă prin pamflete răspîndite în capitala țării (doc. 202, 215 anexa 1, 221 anexa 2, 222, 223, 331, 336, 339, 343 anexa 1, 352, 363, 365, 366 anexa 2 etc.).

Alte documente se referă la *starea socială* a locuitorilor celor două principate. Rapoartele consulilor ruși din Iași și București confirmă faptul că exploatarea turco-fanariotă a amplificat suferințele țăranilor, ceea ce a dus la creșterea nemulțumirii acestora și la intensificarea luptei de clasă. Atît în Țara Romînească cît și în Moldova se semnalează refuzul unor locuitori de a mai plăti dările, fuga țăranilor de pe moșii care uneori trec în țările vecine, constituirea cetelor de haiduci, întocmirea de jalbe la domnie și chiar izbucnirea unor răzmerițe (doc. 46, 80, 89, 90 anexă, 181, 182, 187 anexa, 194 anexa, 196 anexa 1, 199, 325 anexa, 381, 409, 411, 416, 436).

Date inedite se întîlnesc și în legătură cu *comerțul* nostru interior, exterior și de tranzit, după 1774. Pe baza aceluiași material informativ rezultă că pe piața internă circulau în special produsele de larg consum sau materiile prime de bază și cele auxiliare pentru diferite ramuri de producție. În schimb, mai ales în perioadele de război și postbelice, se constată o mare lipsă de cereale, de nutreț, de vite etc. (doc. 325, 328, 344).

În același timp este semnificativ că ia o amploare mai mare comerțul exterior prin mărfurile exportate și importate. Potrivit

rapoartelor consulare rusești, cheresteaua din Principatele romîne era expediată prin Constantinopol sau pe Dunăre în apusul Europei (doc. 45, 47), vitele și cerealele în Transilvania (doc. 79), în Polonia (doc. 90 anexa 102), pieile de iepure în Imperiul otoman (doc. 82, 113, 117, 118, 133). Totodată se semnalează categoriile de mărfuri și cantitățile importate din Imperiul otoman (doc. 71, 90, 105, 124, 128) și din Polonia (doc. 341). Interesante sînt informațiile privind măsurile luate de puterea centrală din cele două Principate pentru stabilirea și respectarea tarifelor vamale de către negustorii străini, și, în special de cei ruși și austrieci care începînd mai ales din 1784 se bucurau de un regim special (doc. 55 și anexa, 57, 95, 107, 113, 279—282). Relativ la comerț se mai întîlnesc date noi despre modul de arendare a vămilor, exercitarea controlului domniei în circulația mărfurilor și instaurarea monopolului asupra unor produse (doc. 121 — 142, 144, 341, 343, 359).

Materialele de față ne dau informații cu totul noi pentru studierea comerțului exterior al Principatelor cu Rusia. Pe baza a 23 tabele din anii 1783—1795 se pot stabili categoriile de mărfuri exportate, tranzitate și importate din Rusia în țara noastră. Tabelele dau indicații nu numai la categoriile de mărfuri, foarte variate, dar și la cantitățile, la valoarea lor (în ruble și piaștri) și la negustorii ruși care se angajau în aceste operații comerciale. Tabele separate cuprind numele a zeci de negustori ruși provenind din Nijni (cei mai mulți), Kiev, Moscova, Poltava, Cernigov, Kerson, Elisabetgrad (doc. 109 anexa, 171, 441 anexa). Astfel, numai pentru cumpărarea vinului de la Odobești au venit în Moldova în 1796 un număr de 47 de negustori ruși.

Pentru situația internă mai sînt date interesante despre starea sanitară (doc. 110, 115, 137, 149 etc.) și organizarea administrativă a celor două principate (doc. 138).

Situația externă a Țării Romînești și Moldovei ne apare într-o lumină nouă datorită actelor care privesc variația sarcinilor economice și financiare ale țării noastre față de Imperiul otoman. Deși obligațiile lor bănești fuseseră fixate prin actele din 1776 (doc. 20 cu anexe), totuși se constată numeroase abuzuri ale guvernului otoman care, prin cereri repetate însoțite de amenințări la adresa domnilor, reușea să obțină sume de bani cu mult mai mari decît cele prevăzute de tratate (doc. 27, 97, 99). Dar cele mai numeroase abuzuri erau comise în legătură cu procurarea de zaherele, de materiale de construcții și salahori pentru cetăți, de mijloace de transport pe uscat și pe apă etc. (doc. 29, 31, 47, 50, 72, 76, 78, 81, 85, 148, 150, 161, 221 anexa 3, 291, 292, 310). În acest sens trebuie privită și activitatea șantierelor navale, în special cel de la Galați (doc. 157, 181, 224, 295, 300, 302, 315, 428) care lucrau în mod exclusiv pentru guvernul otoman.

Volumul de față cuprinde și unele date în legătură cu situația internă din Imperiul otoman, ca, de exemplu, răscoalele ienicerilor, ale cîrjaliilor, asuprirea bulgarilor și albanezilor care a determinat emigrarea lor în alte țări etc. (doc. 112, 155, 160, 293, 328 anexa, 351, 414 anexa 1, 422 anexa 1, 438, 440) și la unele evenimente europene ca, de exemplu răscoala polonezilor din 1794, războaiele Franței în Italia etc. (doc. 298—356, 419—435).

Metoda de lucru folosită la alcătuirea acestui volum, asupra căreia se dau unele amănunte în *Introducere* (p. 59), ridică unele probleme. În primul rînd credem că ar fi trebuit acordată o atenție mai mare muncii de culegere și selecționare a documentelor publicate. Astfel, ni se pare surprinzător faptul că primului document din 28 noiembrie 1769 îi urmează un altul abia din 8 mai 1775, ceea ce dă impresia că între 1769—1775 n-ar exista nici un document în menționata arhivă referitor la istoria poporului

nostru. În realitate din această perioadă există un număr mare de acte diplomatice, scrisori, rapoarte de campanie, care numai ele singure ar putea face obiectul unui volum. Drept dovadă este faptul că din aceeaşi arhivă, istorica sovietică E. I. Drujinina a publicat cîteva în cartea ei: *Pacea de la Kuciuk-Kainargi. Pregătirea şi încheierea ei*, Moscova, 1955. De asemenea ne gîndim cum în afară de memoriul boierilor munteni din 1770 n-au fost descoperite în aceeaşi arhivă şi alte memorii şi răspunsurile guvernului rus cunoscute nouă totuşi din copiile lor aflate în arhiva Bibliotecii Academiei R.P.R. (vezi Gh. Bezviconi, *Manuscrise ruseşti ale Academiei R.P.R.*, Ed. Cartea Rusă, 1949, 61 p.). În aceeaşi ordine de idei ni se pare totuşi ciudat că pentru perioada războiului ruso-turc 1787—1792 nu au fost incluse decît 10—11 documente (doc. 236—246). S-ar putea motiva că numărul prea mic de rapoarte consulare în această vreme s-ar datora faptului că în timpul acestui război consulatul nu a funcţionat. Totuşi, în volum, în afară de rapoarte consulare sînt incluse şi acte diplomatice care în mod normal ar fi trebuit găsite şi pentru aceste perioade (1769—1775 şi 1787—1792).

Munca de culegere şi selecţionare trebuia să se concentreze nu numai asupra documentelor din *toţi* anii acestei perioade ci să se fi extins şi mai înainte de 1769—1770, publicîndu-se actele diplomatice şi scrisori referitoare la relaţiile romîno-ruse din prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Aceasta era cu atît mai necesar cu cît nu au fost publicate pînă acum asemenea documente iar culegerea de documente relativ la istoria relaţiilor romîno-ruse alcătuită de un colectiv mixt, format din istorici romîni şi sovietici, cuprinde numai perioada pînă la începutul sec. al XVIII-lea.

O altă problemă se referă la rezumatele documentelor. Întocmite atît pentru documente cît şi pentru anexe, rezumatele exprimă în majoritatea cazurilor conţinutul actului însuşi, deşi ar fi fost de dorit ca ele să fi fost mult mai ample, mai ales în cazul celor scrise în limba rusă. Se întîlnesc cîteva cazuri izolate în care rezumatul este redactat prea succint (doc. 1, 59, 63, 64, 65). Aceste documente sînt memorii, de obicei, care cuprind una sau mai multe probleme şi exprimă în acelaşi timp şi poziţia corespondentului faţă de ele.

În fine, o observaţie se poate face şi în legătură cu întocmirea trimiterii la fondul de arhivă pentru fiecare document în parte. Singura trimitere completă o întîlnim la primul document, unde a fost indicată şi arhiva dar cu numele în limba romînă. Credem că era util ca numele arhivei să se fi dat în limba rusă şi cu titlul prescurtat (A.B.П.P.) la primul document iar la celelalte să fi fost menţionat înaintea fondului numai titlul prescurtat.

La o asemenea lucrare, alcătuirea unui indice general şi amplu era foarte necesar. O cercetare mai amănunţită ne-a dus la concluzia că în indici s-au strecurat unele inconsecvenţe relative la localizările geografice şi la identificările de persoane. De obicei se arată dacă o localitate este oraş, sat, indicîndu-se şi împărţirea administrativă sau politică. De la această regulă însă au fost omise numele: Adrianopol, Angora, Belgrad, Brăila, Braşov, Calafat, Craiova, Olteniţa, Odobeşti etc. Dacă la Botoşani s-a menţionat că uneori este vorba de oraş şi alteori de ţinut (şi nu judeţ) nu putem şti acelaşi lucru la o serie de alte localităţi. De asemenea nu se precizează unde se află unele mănăstiri ca: Danciu, Frumoasa, Galata, Sf. Gheorghe (din Bucureşti) sau nu se menţionează locul activităţii lui Aubert du Bayet, Hortolan, Pellet, Raicevich I. St., Rathkeal.

Aceste mici lipsuri, semnalate în încheiere, nu micşorează valoarea prezentului volum de documente care prin conţinutul lui reprezintă un important izvor istoric pe baza căruia se pot studia atît probleme privind istoria Romîniei cît şi istoria relaţiilor romîno-ruse şi ruso-turce la sfîrşitul sec. al XVIII-lea.

C. Şerban

*** *Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947* (Din istoria contemporană a Poloniei 1939—1947)

Panstwówe zaklady wydawnictw szkolnych, Varşovia, 1963, 452 p.

Cele 17 articole cuprinse în volumul de faţă dezbat o problematică bogată din istoria contemporană a Poloniei dintre anii 1939—1947. Scopul culegerii este de a analiza mai ales programul şi activitatea grupărilor şi partidelor politice de stînga în frunte cu Partidul Muncitoresc Polonez, de a face cunoscut transformările social-politice care au fost săvîrşite în focul luptei pentru construirea statului de democraţie populară.

Analizînd principalele probleme care au frămîntat Polonia în anii invaziei hitleriste şi în primii ani ai puterii populare, articolele prezentate tind către un tot istoric, deşi nu epuizează problemele istoriei Poloniei din această vreme. Autorii au folosit izvoare şi materiale de arhivă puţin cunoscute. Culegerea apărută sub redacţia lui Wladislaw Góra şi Janusz Golebiowski este însoţită de o cronică a celor mai importante evenimente din anii 1939—1948, de un index de persoane şi localităţi, de o listă cu prescurtările denumirilor diferitelor organizaţii, partide şi comitete.

În prezentarea de faţă vom stărui mai mult asupra materialelor care prezintă o importanţă mai mare.

În articolul intitulat *Substratul războiului polono-german din anul 1939 şi cauzele catastrofei din septembrie*, Aleksander Skarzynski subliniază faptul că la conferinţa de la Versailles din iunie 1919 la care s-au stabilit graniţele de stat ale Poloniei, puterile imperialiste învingătoare nu au fost frămîntate atît de interesele poporului polonez cît de scopurile lor proprii. „O Polonie reacţionară militaristă le era necesară înainte de toate, ca verigă a «cordonului sanitar» instituit în jurul Rusiei Sovietice ca barieră între Rusia revoluţionară şi Germania în care valul revoluţionar creştea, în sfîrşit, ca o bază de atac împotriva statului socialist" (p. 5).

Prin politica sa internă şi externă guvernul burghezo-moşieresc al Poloniei a venit în întîmpinarea planurilor puterilor imperialiste. După ce a trecut pe rînd din sfera de influenţă a Franţei în cea a Angliei şi apoi în cea a Germaniei, guvernul polonez a fost pasiv atunci cînd armatele hitleriste au săvîrşit Anschlussul pentru ca ceva mai tîrziu, fără a ţine cont de pericolul pe care-l prezenta pentru Polonia cotropirea Cehoslovaciei, să sprijine dezmembrarea acestui stat. Fără a supraaprecia rolul pe care l-a jucat Polonia în conflictul cehoslovac, scrie autorul, trebuie să subliniem că poziţia adoptată în această chestiune de către guvernul Poloniei şi pretenţiile teritoriale la adresa vecinului de la sud, au mărit starea de tensiune în Europa şi au înlesnit Germaniei hitleriste realizarea planurilor ei.

La 24 octombrie 1938, imediat după conflictul cehoslovac, ministrul Afacerilor Externe al Reichului, Ribbentrop, a transmis ambasadorului la Berlin, Lipski, pretenţiile Germaniei asupra Gdanskului. Deşi în tot cursul anului 1939 Germania a prezentat revendicări faţă de teritoriile poloneze, guvernul polonez al „asanării"[1] a păstrat tăcerea, neinformînd despre aceasta opinia publică deoarece a mizat tot timpul pe îndreptarea agresiunii germane împotriva U.R.S.S.

Înapoierea economică a Poloniei, în special slaba dezvoltare a industriei, a avut repercusiuni serioase asupra întăririi capacităţii ei de apărare. Bugetul, şi aşa restrîns, a fost folosit de guvernul burghezo-moşieresc

---

[1] Din 1926, cînd J. Pilsudzki a pus la cale lovitura de stat din luna mai prin care a instaurat de fapt dictatura militară de tip fascist şi pînă în septembrie 1939 în Polonia a fost instalat un guvern de aşa-numită „asanare morală" întîlnit în istoria Poloniei sub denumirea de „guvernul sanaţiei".

pentru refacerea flotei, deşi Polonia nu dispunea de o bază maritimă, şi pentru construirea fortificaţiilor de la frontiera polono-sovietică. Fără a ţine cont de pericolul pe care-l prezenta Germania hitleristă, guvernul polonez — care a mizat tot timpul pe ajutorul Franţei şi Angliei, dar pe care în mod concret nu l-a primit — a declarat deschis că „nu primeşte ajutorul militar oferit de U.R.S.S.", deşi aceasta era singura ţară care şi-a manifestat hotărîrea de a ajuta efectiv poporul polonez.

Urmările unei astfel de politici s-au văzut la scurt timp. La 31 august Hitler a semnat noul ordin secret prin care ordona armatelor germane începerea atacului împotriva Poloniei în dimineaţa zilei de 1 septembrie. Operaţiunile forţelor armate hitleriste au început prin loviturile aviaţiei asupra căilor de comunicaţie, aerodroamelor şi a oraşelor poloneze. În timp ce Polonia nu a fost în stare să mobilizeze împotriva armatelor hitleriste mai mult de 35 mari unităţi, Germania a îndreptat împotriva Poloniei 57 de divizii dintre care 6 divizii blindate[1]. Slabă din punct de vedere numeric, înzestrată cu armament depăşit şi cu cadre de ofiţeri incapabili, armata poloneză a putut ţine piept invaziei hitleriste numai 17 zile. Eroismul de care au dat dovadă apărătorii Varşoviei şi ai altor oraşe poloneze în rîndul cărora luptau mulţi comunişti ieşiţi din închisorile Poloniei burghezo-moşiereşti, nu a putut însă anihila urmările politicii antipopulare şi antinaţionale dusă ani de-a rîndul de guvernul burgheziei şi al moşierimii. Înapoierea economică, politică şi militară a ţării — subliniază autorul — politica internă reacţionară şi antinaţională, precum şi politica externă antisovietică, acestea sînt cauzele principale ale catastrofei din septembrie. Poporul polonez, scrie în încheierea aticolului său autorul, lăsat în voia soartei de „conducătorii" săi de pînă atunci, lipsit de orice ajutor din partea „aliaţilor" apuseni [2], a suferit o înfrîngere în campania din septembrie, dar nu s-a predat şi nici n-a depus armele.

Acelaşi autor semnează articolul *Tabăra londoneză*[3] *în perioada celui de al II-lea război mondial* în care analizează activitatea forţelor politice grupate în jurul guvernului polonez de la Londra[4] şi legătura acestuia cu forţele din ţară. Nu se poate afirma că în unele probleme între guvernul polonez de la Londra şi partidele burgheze din ţară n-au existat păreri diferite privind linia ce trebuia urmată. Puşi în faţa procesului de radicalizare a maselor care devenea tot mai puternic pe măsura înaintării armatei sovietice, alături de care lupta armata poloneză formată pe teritoriul U.R.S.S., forţele politice de dreapta din ţară şi emigraţie au făcut front comun. S-a creat astfel un bloc puternic al forţelor de dreapta condus de guvernul din Londra în care au intrat partidele politice din ţară şi organizaţiile militare ale acestora. Scopul principal al acestui bloc a fost iniţierea unei furibunde campanii anticomuniste şi antisovietice. Activitatea partidelor burgheze — aceleaşi care au format guvernul din emigraţie — şi a organizaţiilor militare create de acestea[5] grupate în jurul

[1] Împotriva a 100 de tancuri poloneze Germania a trimis 2400 autoblindate, împotriva a 421 avioane poloneze, în general demodate, Germania a îndreptat 2 flotile aeriene, una sub comanda gen. Kesselring, cealaltă sub comanda gen. Löhr (împreună 1000 bombardiere şi 1500 avioane de vînătoare).

[2] În timp ce guvernul polonez făcea apel la „aliaţii" săi apuseni (Franţa şi Anglia) să bombardeze teritoriul Reichului, aviaţia acestora se limita la aruncarea de manifeste.

[3] În „Tabăra londoneză" autorul include toate grupările politice şi militare din ţară şi emigraţie subordonate guvernului polonez de la Londra.

[4] După înfrîngerea Poloniei s-a creat pe teritoriul Franţei (oct. 1939) guvernul polonez din emigraţie. Sediul său a fost pe rînd la Paris, Angers şi apoi la Londra.

[5] În condiţii conspirative guvernul de la Londra şi partidele de dreapta din ţara au înfiinţat organizaţii militare. Deşi guvernul de la Londra ceruse prin delegatul său fuzionarea tuturor organizaţiilor militare subordonate diferitelor partide, majoritatea acestora şi-a păstrat într-o formă sau alta organizaţia sa militară.

guvernului de la Londra şi a reprezentanţei acestuia în ţară s-a intensificat mai cu seamă după crearea Partidului Muncitoresc Polonez în ianuarie 1942 şi a Gărzii populare[1]. Punînd în faţa poporului ca primă sarcină lupta armată împotriva ocupanţilor hitlerişti, înfăptuind practic aceste sarcini cu ajutorul unităţilor Gărzii populare, P.M.P. a cîştigat pas cu pas încrederea poporului polonez.

Pentru a împiedica activitatea P.M.P. şi a organizaţiei sale armate, tabăra burgheză reacţionară, dirijată de guvernul de la Londra, nu a ezitat să treacă la prigonirea membrilor P.M.P., desconspirarea şi darea lor pe mîna Gestapoului. Creşterea influenţei P.M.P. nu a putut fi însă stăvilită. Încercările disperate ale taberei burgheze de a pune mîna pe putere, care au mers pînă la declanşarea răscoalei din Varşovia, — act de aventurism politic, s-au soldat cu eşec. Urmările tragice pentru populaţia Varşoviei a celor peste 2 luni de lupte, subliniază autorul, au arătat poporului polonez adevăratele intenţii ale taberei londoneze. „O astfel de politică potrivnică voinţei maselor largi nu putea decît să dea faliment. În spatele acestei politici se ascund cauzele crahului concepţiilor politice şi militare ale taberei londoneze".

Articolul lui Czeslaw Madajczyk, *Politica ocupanţilor faţă de poporul polonez în cel de-al doilea război mondial*, constituie o demascare şi totodată o condamnare a politicii de distrugere a bunurilor materiale şi de exterminare a milioane de polonezi, dusă de ocupanţii hitlerişti. În cei 5 ani de ocupaţie hitleristă Polonia a pierdut 6.028 mii de persoane din care 644 mii în urma operaţiunilor militare iar 5.384 mii ca urmare a terorii dezlănţuite de ocupanţii hitlerişti. La aceasta se mai adaugă şi 590 mii de persoane invalide. Pierderile materiale provocate de hitlerişti s-au cifrat la 258.432 milioane zloţi (valoarea zlotului la 1.IX.1939).

Articolul *Problema poloneză pe arena internaţională în anii 1939-1945* semnat de Stanislaw Zabiello demască pe de o parte politica antinaţională a guvernului din emigraţie iar pe de altă parte manevrele puterilor apusene „aliate" faţă de soarta poporului polonez.

A. Przygonski în articolul intitulat *Politica şi activitatea mişcării socialiste de stînga în anii 1939—1944* subliniază în primul rînd eforturile depuse de P.M.P. pentru a atrage de partea sa Partidul Muncitoresc al Socialiştilor Polonezi. Din sînul acestui partid s-a desprins gruparea elementelor de stînga denumită „frontul unitar". Fără a renunţa la atragerea întregului partid, P.M.P. a luat în primul rînd legătura cu această grupare în jurul căreia erau atrase elemente de stînga tot mai numeroase care aprobau programul P.M.P. Sub conducerea P.M.P. aceste elemente au participat activ la lucrările de constituire a Consiliului Naţional al Ţării şi apoi a Consiliilor populare.

Procesul de radicalizare al mişcării populare ţărăneşti în anii ocupaţiei este urmărit de Jan Borkowski în articolul *Mişcarea populară şi procesul de radicalizare a satului în perioada ocupaţiei 1939—1944.* Regrupîndu-se după înfrîngerea suferită de Polonia, mişcarea socialistă reunită în jurul Partidului Popular (SL-Roch), a suferit şi ea transformări importante. Pe măsură ce procesul de radicalizare a satului creştea în intensitate, din sînul Partidului Popular s-a desprins în a doua jumătate a anului 1943 o grupare care şi-a luat denumirea de „Voinţa poporului" (VolaLudu) după organul de presă pe care l-a editat. Această grupare a colaborat cu P.M.P. la organizarea Consiliilor populare teritoriale. Conducerea Partidului Popular a trecut direct la atacuri împotriva forţelor de stînga conduse de P.M.P. Procesul de radicalizare a maselor de ţărani, trecerea tot mai frecventă a membrilor Batalioanelor ţărăneşti de partea forţelor de stînga nu au putut fi însă stăvilite. Încercările taberei londoneze

[1] Organizaţie militară subordonată P.M.P. înfiinţată în prima jumătate a anului 1942, în condiţii conspirative, imediat după crearea partidului.

de a izola P.M.P. de restul societății, scrie autorul, au eșuat. Alianța P.M.P. cu socialiștii de stînga, cu activiștii populari radicali și cu cercurile democrate ale intelectualității s-a întărit tot mai mult.

Două articole din culegerea prezentată, semnate de Janusz Golebiowski, analizează poziția forțelor sociale de stînga față de problema naționalizării industriei și lupta blocului forțelor democratice pentru înfăptuirea programului de naționalizare.

Primul articol, *Poziția forțelor sociale de stînga în anii ocupației față de problema naționalizării industriei în Polonia*, pornește de la analiza premiselor existente în problema naționalizării în timpul celui de-al doilea război mondial în Polonia ca : schimbările care s-au petrecut în relațiile de proprietate, gradul de concentrare a producției, sistemul de organizare a industriei în timpul războiului. Programul transformărilor revoluționare în domeniul industriei elaborat de P.M.P. fiind un program cu totul diferit de cel al taberei grupate în jurul guvernului de la Londra[1], lega strîns lozinca naționalizării industriei de sarcina cuceririi puterii politice de către poporul muncitor. P.M.P. a avut de luptat intens împotriva diferitelor concepții privind problema naționalizării, în special împotriva concepțiilor partidelor grupate în jurul guvernului de la Londra. Apărarea consecventă de către P.M.P. a lozincii naționalizării industriei împotriva concepțiilor de „expropriere" sau de „socializare", scrie autorul, a fost justă atît din punct de vedere politic cît și teoretic.

Crearea în decembrie 1943 a Consiliului Național al Țării (K.R.N.) a constituit primul pas în direcția consolidării elementelor democratice sub conducerea P.M.P. și a organizării forțelor în vederea luptei pentru instaurarea puterii populare în viitoarea Polonie. În declarația elaborată la prima ședință, C.N.T. a inclus punctul „naționalizării industriei".

Cuprinzînd pături tot mai largi ale societății, ideea naționalizării a putut fi aplicată în practică. Luptei pentru înfăptuirea naționalizării îi este dedicat cel de-al doilea articol al lui J. Golebiowski intitulat *Lupta forțelor democratice pentru preluarea, repunerea în producție și naționalizarea industriei în Polonia*. Pe teritoriul polonez eliberat treptat de sub cotropitorii hitleriști a avut loc procesul de preluare și punere în producție a fabricilor. Un rol important în acest proces l-au avut comitetele de fabrică, care au fost „inițiatorii și organizatorii acestei acțiuni". Documentele citate de autor vin să sublinieze eroismul de care au dat dovadă muncitorii „care, fără ajutorul statului, fără o conducere tehnică, slab aprovizionați, au stat la posturi îngrijindu-se de soarta întreprinderilor" (p.265) Un rol de asemenea important în această mare bătălie l-au jucat „Grupele operative pentru problemele industriei"[2] organizate de Comitetul Polonez al Eliberării Naționale în noiembrie 1944, în cadrul cărora elementele cele mai active au fost membrii P.M.P. Trebuie subliniat că preluarea, punerea în producție și apoi trecerea în proprietatea statului a principalelor fabrici și întreprinderi s-a desfășurat în două etape : prima pe teritoriul eliberat deja în vara anului 1944, a doua pe teritoriul așa-numit nou eliberat (eliberat în primăvara anului 1945).

Prima etapă, în care au trebuit învinse greutăți destul de mari izvorîte din situația materială grea și împotrivirea claselor reacționare, a dat posibilitatea acumulării unei experiențe bogate pentru cea de-a doua eta-

---

[1] „Tabăra londoneză" a înscris în programul ei unele lozinci demagogice în problema naționalizării, urmărind atragerea maselor, stăvilirea influenței forțelor de stînga în frunte cu P.M.P.

[2] Înființarea grupelor operative a constituit o necesitate în procesul de organizare a industriei. În competența lor intrau printre altele : a) Organizarea, împreună cu forurile militare și civile, a securității obiectivelor și întreprinderilor industriale. b) Organizarea conducerii întreprinderilor industriale pe perioada de tranziție. c) Organizarea conducerii locale industriale. d) Desfășurarea muncii de agitație în mijlocul maselor muncitoare.

pă. P.M.P., inițiatorul acțiunii de preluare și punere în producție a întreprinderilor părăsite de cotropitorii hitleriști, a elaborat noile principii de organizare și funcționare a economici trecute în mîinile statului. Atenția trebuia îndreptată spre rezolvarea a trei probleme de extremă importanță: nivelul catastrofal de redus al productivității muncii, elaborarea unui nou sistem de normare și salarizare corespunzător noilor condiții, îmbunătățirea aprovizionării muncitorilor cu articole industriale. În focul luptei pentru rezolvarea acestor probleme clasa muncitoare poloneză, forțele sociale de stînga au reușit să înfrîngă opoziția elementelor reacționare.

Prin decretul din 3 ianuarie 1946 al C.N.T. în proprietatea statului au trecut 3 397 de întreprinderi. Naționalizarea, scrie în încheiere autorul, a fost un act revoluționar care a stat la baza luptei pentru construirea socialismului în Polonia.

Problemei agrare în această perioadă îi sînt dedicate două articole semnate de Wladislaw Góra. În primul articol *Conturarea programului forțelor sociale de stînga în problema transformării regimului agrar*, plecînd de la schimbările care au avut loc în structura agrară în anii 1940—1943 ca urmare a politicii de comasare promovată de ocupanții hitleriști, autorul subliniază rolul pe care l-a avut programul elaborat de P.M.P. privind reforma agrară[1]. În declarația de program „Pentru ce luptăm" publicată în noiembrie 1943 de către P.M.P. se arată că „Guvernul provizoriu expropriază fără despăgubire averile moșierești și cele așa-numite de mînă moartă și împarte pămîntul între țărani și muncitorii agricoli în înțelegere cu reprezentanții lor". Programul P.M.P. în problema agrară a fost sprijinit de gruparea radicală a Partidului Popular „Voința poporului" care în primăvara anului 1943 s-a rupt de conducerea reacționară a partidului și a colaborat cu P.M.P. Pe aceeași linie a mers și gruparea de stînga a Partidului Muncitoresc al Socialiștilor Polonezi, desprinsă din sînul acestui partid în prima jumătate a anului 1943. Aceasta și-a găsit expresia în Manifestul Comitetului Polonez al Eliberării Naționale și apoi în decretul din 6 august 1944 al C.P.E.N. privind înfăptuirea reformei agrare.

Cel de-al doilea articol intitulat *Reforma agrară înfăptuită de Comitetul Polonez al Eliberării Naționale* dezbate procesul complicat de înfăptuire a reformei agrare. Crearea C.P.E.N. în iulie 1944 a permis forțelor democratice trecerea la realizarea reformei agrare în conformitate cu programul formulat. Practic reforma agrară, la fel ca și naționalizarea industriei, s-a desfășurat în două etape: în primul rînd pe teritoriul eliberat în cursul anului 1944 apoi pe cel așa-numit nou eliberat în cursul primăverii anului 1945. Înfăptuirea reformei agrare a fost un proces greu care a necesitat din partea P.M.P.și a forțelor de stînga eforturi uriașe. Aceasta s-a datorat și unor neînțelegeri ivite în cadrul Comitetului Polonez al Eliberării Naționale privind rolul factorului social în înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare. Greutatea cea mai mare însă o constituiau acțiunile puse la cale de reacțiunea internă pentru stăvilirea înfăptuirii reformei agrare.

Punerea în aplicare a decretului cu privire la înfăptuirea reformei agrare, scrie autorul, a întîmpinat o puternică împotrivire din partea elementelor reacționare. La 9 octombrie 1944 a avut loc ședința C.C. al P.M.P. dedicată grăbirii realizării reformei agrare. În urma ședinței și a instrucțiunilor din 11 octombrie ale C.P.E.N. s-au format

[1] Programe de reformă agrară au elaborat și partidele de dreapta din jurul guvernului de la Londra. Aceste programe îngrădeau numai clasa moșierilor. Reprezentanții acestor partide se pronunțau categoric împotriva folosirii oricăror mijloace revoluționare în lupta pentru realizarea reformei agrare.

brigăzi muncitoreşti[1] şi a fost constituită „instituţia împuterniciţilor C.P.E.N. pentru problemele reformei agrare".

În perioada parcelării efective a moşiilor, în mare măsură sub influenţa brigăzilor muncitoreşti şi a ajutorului acordat de acestea, a crescut extrem de mult activitatea maselor ţărăneşti.

Pentru a contracara încercările reacţiunii, din iniţiativa P.M.P. la 11 august 1945 a fost adoptată hotărîrea prin care se arată că nici un ţăran care a gospodărit o parcelă primită în urma reformei agrare, nu poate fi înlăturat de pe ea. Încercările taberei reacţionare s-au sfîrşit astfel printr-un eşec total. În general în anii 1944—1949 ţăranii au primit în urma reformei agrare numai în teritoriile apusene 6.071 mii ha pămînt din care 2.384 mii ha pe vechile teritorii, iar 3.685,6 mii ha pe teritoriile redobîndite. În Polonia au luat fiinţă 814 mii gospodării noi iar 254,4 mii au fost întregite. Înfăptuirea reformei agrare, scrie în încheiere autorul, a fost una din cele mai mari realizări ale puterii populare, una din cele mai mari cuceriri ale ţărănimii muncitoare obţinută datorită ajutorului clasei muncitoare. Ea a constituit punctul de plecare în lupta pentru îngrădirea şi lichidarea exploatării capitaliste, pentru transformarea socialistă a agriculturii.

Culegerea prezentată mai cuprinde articolele : *Crearea Partidului Muncitoresc Polonez*[2] semnat de Marian Malinowski ; *Formarea frontului democratic naţional în Polonia în anii 1943—1944* semnat de Jerzy Pawlowicz ; *Despre momentele importante ale dezvoltării situaţiei politice în perioada Guvernului Provizoriu (ianuarie—iunie 1945)* semnat de Boleslaw Drukier; *Dezvoltarea organizatorică a Partidului Muncitoresc Polonez în perioada iulie—decembrie 1945* semnat de Norbert Kolomejczyk ; *Crearea Partidului Socialist polonez renăscut (P.P.S.) şi activitatea lui în primii ani ai Poloniei Populare* sub semnătura lui Bronislaw Syzdek ; *Activitatea Partidului Popular (SL) în primii ani ai Poloniei Populare,* sub semnătura lui Ryszard Halaba ; în sfîrşit articolul : *Lupta politică în Polonia în anii 1939—1948*, semnat de Jan Borkowski. Aceste articole completează studiul problemelor care au frămîntat istoria Poloniei în perioada analizată.

Culegerea de articole prezentată vine să completeze lucrările de istorie contemporană a Poloniei, destul de puţine la număr. Folosind metoda materialist-istorică de analiză a fenomenelor, articolele cuprinse în culegerea de faţă contribuie la cunoaşterea unei însemnate perioade din istoria poporului polonez, care a luptat cu eroism pentru eliberarea şi democratizarea ţării sale.

M. Moldoveanu

[1] Numai în 1944 la parcelarea averilor moşiereşti au participat peste două mii muncitori dintre care peste 60% membri ai P.M.P. Şi-au adus de asemenea aportul ofiţerii şi aparatul educativ al Armatei Poloneze, miliţieni etc.

[2] Vezi materialul *a XX-a aniversare a Partidului Muncitoresc Polonez* în „Lupta de clasă", nr. 2/1962, p. 110.

B. T. GORIANOV, *Поздневизантийский феодализм*

Edit. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 502 p.

Discuţiile desfăşurate în ultimul timp în jurul definirii termenului de feudalism, prin largul apel făcut la metoda comparată de cercetare, au sporit interesul pentru cunoaşterea aprofundată a structurii societăţii medievale bizantine şi au readus pe primul plan al medievisticei controversa mai veche privind existenţa feudalismului bizantin. Luările de

poziţie, prilejuite de amintitele discuţii sau încheierile trase din studiul feluritelor izvoare au demonstrat încă o dată, că, lipsită de o bază metodologică ştiinţifică, erudiţia cea mai profundă este condamnată la sterilitate. Înţelegerea îngustă a feudalismului ca ansamblu al raporturilor de subordonare vasalică, ca sistem de organizare politică şi militară caracteristic statelor medievale din Europa apuseană determină pe unii bizantinişti să refuze recunoaşterea existenţei unui feudalism bizantin [1] sau să caute alţi termeni pentru caracterizarea realităţilor din Imperiul bizantin (de pildă D. A. Zakythinos le numeşte para-feudale [2]).

Bizantiniştii marxişti şi în rîndul întîi, cei sovietici, au adus o contribuţie masivă şi decisivă în soluţionarea problemelor istoriei orînduirii feudale în Bizanţ. Continuînd tradiţiile şcolii bizantinologice ruse, bizantiniştii sovietici au abordat, pe o bază de informaţie simţitor lărgită şi cu o metodă de cercetare superioară, problemele fundamentale ale istoriei economice şi sociale a Imperiului bizantin.

Cartea lui B. T. Gorianov este consacrată ultimei perioade de existenţă a Bizanţului, denumită de autor feudalismul bizantin tîrziu şi îmbrăţişează un răstimp de două veacuri şi jumătate : de la întemeierea Imperiului latin (1204) pînă la căderea Constantinopolului sub turci. Dacă prin cercetările întreprinse pînă acum, agonia Bizanţului imperial era cunoscută cu precumpănire sub aspectul istoriei politice, diplomatice şi religioase, bizantinistul sovietic întregeşte imaginea acestei epoci, atît de frămîntate, prin cercetarea atentă a aspectelor economice şi sociale ale vieţii bizantine.

Rod al unor îndelungate cercetări, cartea lui B.T. Gorianov se distinge prin lărgimea şi soliditatea informaţiei, analiza de exemplară minuţiozitate a textelor, noutatea concluziilor şi prin curajul ştiinţific al autorului, care nu şovăie în a aborda problemele cele mai complexe sau a respinge vechile interpretări, care se bucurau de o largă adeziune.

Primele două capitole ale cărţii, consacrate Imperiului latin şi, respectiv, Imperiului de la Niceea şi despotatului de Epir, pot fi considerate ca o amplă introducere la istoria Bizanţului restaurat în 1261. Din cuprinsul celui dintîi capitol un interes deosebit prezintă studiul relaţiilor feudale din statele latine, reflectate în terminologia socială a monumentelor literare, îndeosebi în Cronica Moreii. Termenul „pronia'' se întîlneşte asociat cu cel de „feud'' (acesta din urmă sub forma τὰ φίε, avînd acelaşi înţeles). Omagiul este redat fie prin forma grecească alterată ὁμάντζιο fie prin traducerea în limba greacă : ἀνθρωπέα. Pentru omagiul-lige se adaugă termenul λιζία. Cercetarea lexicului dovedeşte pătrunderea unor elemente occidentale, legate mai ales de ierarhia feudală, în limba greacă (astfel francezul *roi* apare ῥέϊ, baronia — *baronie*, μπαρουνία).

B.T. Gorianov urmăreşte apoi particularităţile structurii social-economice ale Imperiului de la Niceea şi despotatului de Epir, pentru a lămuri împrejurările care au permis victoria celui dintîi în concurenţa aprigă dintre cele două formaţii politice pentru restabilirea Imperiului. În legătură cu tratativele, relatate de G. Pachymeres, dintre Mihail Paleologul şi feudali, încheiate printr-un schimb de jurăminte (p. 91—92) precum şi cu garanţiile acordate de Mihail Gavrilopulos în 1341 arhonţilor din oraşul Phanari (p. 111—112), nu ni se pare a fi lipsită de interes sem-

[1] Vezi pe larg, în această problemă, A. P. Kajdan, G. G. Litavrin, Z. V. Udalţova, *Византия и Запад в современной буржуазной историографии*, în culegerea *Против фальсификации истории*, Moscova, 1959, p. 385—410, cf. G. Ostrogorsky, *La commune rurale byzantine. Loi agraire — Traité fiscal — Cadastre de Thèbes* în „Byzantion'', t. XXXII (1962), 1, p. 163 — 166.

[2] D. A. Zakythinos, *La synthèse byzantine dans l'antithèse Orient-Occident*, în *Actes du Colloque international de civilisation balkanique*, 1962, p. 112.

nalarea observaţiilor lui N. Svoronos privind jurămîntul de fidelitate în Imperiul bizantin[1]. Bizantinistul grec aminteşte un tratat inedit al împăratului Theodor II Lascaris în care formularea caracterului bilateral al obligaţiilor născute din jurămîntul de fidelitate se apropie foarte mult de prevederile caracteristice contractului vasalic occidental: îndatoririle de sfat şi ajutor din partea vasalului, protecţie şi întreţinere din partea suzeranului. Accentuarea legăturii personale în jurămînt află un deplin răsunet în teoria lui Manuel Moschopulos despre cele două jurăminte: politic, obligator pentru toţi cetăţenii imperiului şi regal, prestat de cei care intrau în slujba împăratului şi beneficiau astfel de donaţii sau slujbe. Existenţa unor raporturi de fidelitate personală, implicînd subordonare şi îndatoriri reciproce, în Imperiul bizantin, dovedeşte existenţa unor trăsături foarte apropiate de raporturile vasalice din Europa occidentală[2] care se cuvin subliniate.

Pornind de la teza marxist-leninistă că proprietatea feudală asupra pămîntului reprezintă baza feudalismului, B.T. Gorianov consacră un întins capitol studierii marii stăpîniri de pămînt, a cărei principală formă, în epoca tîrzie a feudalismului, a fost pronia. Trăsătura caracteristică a proniei în sec. XIII—XV este transformarea ei din stăpînirea condiţionată şi vremelnică în stăpînire ereditară nelimitată. Autorul studiază cu acest prilej creşterea marelui domeniu, laic şi mănăstiresc, particularităţile stăpînirii de pămînt în Thessalia, obligaţiile militare ale proniarilor. Deosebit de interesante, în ciuda sărăciei informaţiilor oferite de izvoare, sînt constatările autorului în privinţa raportului dintre rezerva seniorială şi loturile ţărăneşti în cuprinsul marelui domeniu. Documentele mănăstirilor indică existenţa unor rezerve, a căror suprafaţă depăşeşte considerabil totalul suprafeţelor tenurelor ţăranilor dependenţi. Astfel, în 1318 la un metoh al m-rii Xenophon, dintr-o suprafaţă de 2170 modii, doar 70 modii erau date parecilor; m-rea Zografu dispunea de o rezervă de zece ori mai mare decît ansamblul loturilor ţărăneşti. De obicei, rezerva era exploatată prin arendarea către ţăranii lipsiţi de pămînt sau cu pămînt puţin.

B.T. Gorianov subliniază cu mult temei că studierea proniei trebuie să meargă în paralel cu cercetarea imunităţii bizantine (excussia), căreia îi este de asemenea consacrat un capitol special. Autorul urmăreşte evoluţia excussiei de la apariţia ei, în veacul al XI-lea, distingînd etapele de dezvoltare de la forma primară, scutirea de dări, pînă la imunitatea deplină: fiscală, judiciară şi administrativă.

Autorul se ocupă într-un alt capitol de situaţia ţărănimii bizantine în secolele XIII—XV. După ce tratează caracterul proprietăţii ţărăneşti — prilej de examinare critică a concluziilor lui B. A. Pancenko — bizantinistul sovietic încearcă să distingă diversele categorii de ţărani: pareci, προσκαθήμενοι, ἐλεύθεροι, δουλοπάροικοι etc. Polemizînd cu N. Skabalanović, care afirma că parecii au beneficiat de dreptul de strămutare cel puţin pînă în veacul al XIII-lea, B.T. Gorianov consideră că legarea de glie a ţărănimii era încheiată înainte de începutul fazei tîrzii a

---

[1] N. Svoronos, *Le serment de fidélité a l'empereur byzantin et sa signification constitutionelle*, în „Revue des études byzantines", IX (1951), p. 130—142, cf. A. P. Kajdan, G. G. Litavrin, Z. V. Udalţova, *op. cit.*, p. 399, nota 3.

[2] Pentru aspectele politico-juridice ale feudalismului bizantin, vezi Božidar Ferjančić, *Деспоти, у Византиjи и jужнословенским землама*, Belgrad, 1960 şi Jadran Ferluga, *La ligesse dans l'Empire byzantin*, în „*Зборник радова Византолошког института*", 1961, nr. 7, p. 97—123, cf. G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 166, nota 1.

feudalismului. Este interesantă observaţia sa că absenţa unei măsuri a statului bizantin care să interzică dreptul de strămutare al ţăranilor, nu modifică situaţia, „cu atît mai mult cu cît apariţia unor astfel de acte în alte ţări, printre care şi ţările Europei răsăritene, de sud-est şi centrale aparţine în majoritatea cazurilor perioadei aşa-numitei „a doua iobăgii" (p.217). În cadrul unui paragraf special sînt prezentate formele rentei feudale. Credem că este valabilă şi pentru cea mai mare parte a evului mediu romînesc, constatarea autorului — după două decenii de activitate — că „metoda statistică, foarte valoroasă în sine pentru cercetările de istorie agrară..., este absolut inutilizabilă pentru studierea relaţiilor agrare în Bizanţ, chiar şi în epoca feudalismului bizantin tîrziu, din care pînă în epoca noastră a ajuns cea mai mare cantitate de documente" (p.226). În privinţa rentei în muncă, B.T.Gorianov este înclinat să creadă că obligaţia minimă de muncă era de 1 zi pe săptămînă, claca putînd fi însă sporită după interesele stăpînului de pămînt. În ciuda unui cuantum atît de ridicat al obligaţiilor în muncă, renta în bani a fost totuşi principala formă a rentei feudale.

Penultimul capitol al cărţii este rezervat oraşului bizantin. Autorul arată că dezvoltarea forţelor de producţie, în ciuda ritmului extrem de lent, a determinat o anumită intensificare a relaţiilor marfă-bani, dar atotputernicia marilor stăpîni de pămînt, care s-au manifestat ca apărători consecvenţi ai negustorimii italiene, a lipsit meşteşugărimea şi negustorimea bizantină de sprijinul statului în faţa unui concurent puternic. Dominaţia relaţiilor feudale şi decăderea oraşelor explică absenţa premiselor necesare formării relaţiilor capitaliste. În cuprinsul capitolului, bizantinistul sovietic examinează situaţia meşteşugurilor, procesul de diferenţiere socială a populaţiei urbane, tipurile de oraş, decăderea corporaţiilor meşteşugăreşti precum şi expansiunea comercială şi colonizarea italiană.

După cum era şi firesc, un capitol întins este rezervat celei mai însemnate manifestări a luptei de clasă în epoca feudalismului tîrziu: răscoala zeloţilor din Thessalonic (1342—1349)[1]. Un interes deosebit în paragraful consacrat istoriografiei îl prezintă discutarea critică a argumentelor lui I.Ševčenko pentru înlăturarea dintre izvoarele privind răscoala din Thessalonic a cunoscutului tratat al lui Nicolae Cabasilas. În afara paragrafelor privitoare la desfăşurarea răscoalei şi la reformele social-economice şi politice înfăptuite de zeloţi, se cuvin în chip deosebit semnalate cel consacrat raporturilor dintre bogomilism, hesychasm şi mişcarea zeloţilor, în care autorul caută să desprindă atitudinea zeloţilor faţă de religie şi biserică, şi cel referitor la „criza feudalismului" în Bizanţul tîrziu, cu care prilej B.T. Gorianov respinge categoric existenţa unei atare crize, subliniind denaturările grave pe care le implică interpretarea răscoalei zeloţilor, pornită de la această teză.

Lucrarea lui B.T.Gorianov este însoţită de o substanţială bibliografie (p.440—460), care selecţionează judicios lucrările cele mai importante. I-am reproşa autorului unele inconsecvenţe (uneori se indică paginile la articole, alteori, nu), citarea unor ediţii vechi, atunci cînd există altele noi şi, în sfîrşit, nerespectarea normelor bibliografice în redarea titlurilor. Un indice de persoane şi altul de locuri, precum şi un indice de materii, însoţit de explicarea termenilor, înlesnesc consultarea lucrării.

Cartea lui B.T.Gorianov reprezintă o preţioasă contribuţie la cunoaşterea fazei tîrzii a feudalismului bizantin. Prin chipul de cercetare a problemelor şi prin soluţiile pro-

---

[1] Cf. şi E. Frances, *Răscoala zeloţilor din Thessalonic în lumina ultimelor cercetări*, în „Studii", XII (1959), nr. 3, p. 257—266.

puse, autorul oferă de asemenea sugestii interesante pentru rezolvarea unor probleme ale feudalismului din sud-estul Europei, care prezintă vădite analogii cu cel bizantin. Meritele remarcabile ale cărţii lui B.T. Gorianov ne fac să aşteptăm cu viu interes lucrarea, pe care o anunţă, privitoare la umanismul bizantin tîrziu, mai ales că autorul ne-a dat mai demult măsura cunoştinţelor sale şi în problemele culturii bizantine[1].

Fl. Constantiniu

L. S. STAVRIANOS, *The Balkans since 1453*

Holt, Rinehart and Winston, New York, 1961, XXII + 97 p.

De pe la 1950 încoace, în Statele Unite au început să apară tot mai multe lucrări de sinteză asupra istoriei ţărilor din estul european. Explicaţia acestui subit interes pentru trecutul unei regiuni care, de obicei, rămînea în afara orizontului cercetărilor ştiinţifice occidentale este dată de tendinţa, tot mai accentuat manifestă în activitatea diverselor institute americane de sociologie şi etnologie, de a opune ştiinţei istorice marxist-leniniste, în continuă dezvoltare, teoriile proprii ideologiei imperialismului contemporan.

Încadrată unei serii de sinteze istorice, voluminoasa carte a lui L. S. Stavrianos, profesor la North-Western University, urmăreşte istoria Greciei, Albaniei, Iugoslaviei, Bulgariei, Romîniei şi, în parte, a Turciei, de la căderea Constantinopolului pînă în zilele noastre. O analiză comparativă a fenomenelor din viaţa popoarelor balcanice, în succesiune istorică de-a lungul unei jumătăţi de mileniu este, desigur, necesară şi o nouă sinteză a istoriei peninsulare, elaborată în urma unei cercetări critice şi îndelungate, atît a principalelor izvoare cît şi a celor mai însemnate lucrări interpretative consacrate problemelor de balcanologie, nu poate decît să aducă un real serviciu ştiinţei istorice actuale.

L. S. Stavrianos nu se conformează însă, imperativului unei cercetări serioase; astfel, deşi lista lucrărilor consultate în vederea elaborării cărţii este lungă (p. 873—946), informarea autorului nu este nici pe departe cea solicitată de o sinteză amplă. Desigur, o cercetare, chiar şi numai a celor mai importante lucrări de documentare şi interpretare, poate fi cu greu făcută de un singur om, fie el şi de o rară erudiţie; bibliografia cerută de o temă atît de pretenţioasă nu poate fi, însă, în nici un caz suficientă, dacă autorul se mulţumeşte cu lucrări de popularizare, pamflete politice, recenzii de mîna a doua în reviste provinciale, opuscule întocmite de diletanţi şi circulări ale funcţionarilor Consiliului Federal pentru Relaţiile Externe. Unilateralitatea regretabilă a informării reiese suficient din faptul că pentru a-şi redacta capitolul final (*Războiul rece, războiul ascuns şi tratatul de pace din 1947*), autorul a consultat numai articole scrise fie de ultrareacţionari notorii, fie de transfugi profascişti obscuri, fără a citi măcar o singură carte publicată în statele socialiste.

În ceea ce priveşte atitudinea generală a lui Stavrianos faţă de procesul istoric, ea este net reacţionară şi mărturisit antimarxistă. Categoriile istorice şi sociale cu care operează autorul sînt, în genere, cele comune istoriografiei oficiale a reacţiunii americane; desigur, cu unele particularităţi, impuse probabil lui Stavrianos de formaţia sa intelectuală anterioară, dar care, în context, rămîn neînsemnate. Astfel, deşi înclină spre

[1] T B/ Gorianov, *Религиозно-полемическая литература по вопросу об отношении к латинянам в Византии XIII—XV вв*, în „Византийский Временник", t. VIII (1956), p. 132 — 142.

a recunoaşte existenţa obiectivă a legilor istorice, profesorul de la N.W.U. le înţelege ca determinate numai şi nu determinante, ceea ce pare cel puţin curios; el de altfel consideră legitatea numai ca un simbol al repetabilităţii într-o „statică" socială restrînsă, socotind fiecare fenomen „dinamic" ca absolut individual. Căutînd un criteriu relativ stabil de ordonare a materialului, Stavrianos recurge la teoria factorilor coincidenţi. Această teorie, fundamentată de M. Ginsburg în 1956, explică „schimbările sociale" (*social changes*) prin factori aparţinînd tuturor sferelor sociale, determinarea fiind dată de coincidenţa lor; conform acestei reţete, Stavrianos impune cîte un „grup cauzal" de factori, arbitrar compus, fiecărui fenomen istoric de amploare. Autorul preferă mai ales factorul ecologic—factorul interinfluenţelor organism social—mediu ambiant, fără să încerce însă a stabili o predominanţă; după cum recunoaşte el însuşi (v. p. 13), Stavrianos afectează această nouă varietate a indeterminismului pentru a nega o cauzalitate istorică generală. De asemenea, trebuie subliniat că, în mai toate grupurile artificial constituite de autor, apare şi factorul demografic ca factor fundamental (în varianta lui Pendell[1], mai ales: „oameni scumpi" şi „oameni ieftini", pauperi lipsiţi de „valoare socială".

Evoluţia istorică la Stavrianos nu este orientată progresiv. Imaginea de predilecţie a autorului este, de aceea, mai degrabă cea preconizată de W. Ogburn acum patru decenii: nu dezvoltare ci „social change" — schimbare nedeterminată. Astfel, Stavrianos ajunge la a considera popoarele balcanice „popoare fără istorie" (p. 96), reprezentînd o lume statică şi teocratică, incapabilă de dezvoltare internă. Îmbinarea unor reminiscenţe din Carlyle şi Toynbee cu teoriile reacţionare ale sociologiei americane contemporane este un fenomen caracteristic pentru orientarea eclectică a autorului.

Atunci cînd Stavrianos încearcă să analizeze originea şi conţinutul claselor sociale, plăteşte un tribut serios concepţiilor antimarxiste ale teoreticienilor „grupurilor sociale". Pentru Stavrianos, o clasă se formează datorită interacţiunii unor factori pe care el îi consideră fundamentali: demografic, psihologic-naţional şi politico-administrativ; clasa nu este „rigidă şi exclusivă" (p. 93) ci labilă, cu limite imprecise, apărînd şi dispărînd în numai cîteva decenii de istorie, eroare fundamentală, combătută chiar de mulţi reprezentanţi ai ştiinţei burgheze. Conflictele de clasă apar în lucrarea lui Stavrianos dar ele nu constituie luptă de clasă în adevăratul sens al cuvîntului, ci, mai degrabă, fisuri într-un edificiu social pînă atunci compact (p. 40 „fragilitate socială", p. 73 „clivaj social"); introducînd arbitrar în cercetările de istorie categoriile neştiinţifice ale sociologiei burgheze, autorul urmăreşte în primul rînd combaterea teoriei marxiste a luptei de clasă, ţel vădit reacţionar.

Concepţiile generale ale lui Stavrianos influenţează negativ ordonarea şi tratarea materialului; de obicei, după cîteva consideraţii generale cu caracter idealist, autorul expune principalele evenimente din istoria politică a statului de care se ocupă, deduce modificările sociale din cele ale politicii externe, apoi, după o scurtă caracterizare a instituţiilor culturale şi administrative, aminteşte de evoluţia economico-socială.

De-a lungul cărţii lui Stavrianos sînt manifeste lipsa de unitate internă, confuzia şi dezorganizarea; evident, concepţiile împrumutate diverşilor ideologi reacţionari de către autor, eclectic îmbinate, nu puteau oferi un fir conducător pentru o mare lucrare de sinteză. De aceea, L. S. Stavrianos se străduieşte să eşafodeze o serie de construcţii artificioase pentru a-şi fundamenta teoriile reacţionare pe care vrea să le demonstreze, făcînd nenumărate interpretări forţate şi expuneri declarative neacoperite de argumente solide; el utilizează în acest scop procedeele clasice ale obiectivismului: juxtapunerea unor procese istorice fără

---

[1] V. Elmer Pendell, *Population the Loose N.Y*, 1951.

trăsături esenţiale comune, identificarea unor fenomene disparate, raţionamente prin analogie, trecerea sub tăcere a evenimentelor care contrazic teoria susţinută etc.

Încă din primele pagini ale cărţii lui L. S. Stavrianos aceste grave defecte sînt aparente (v. p. 1—32). Lungul excurs întreprins de autor în istoria balcanică anterioară invaziei otomane nu este organic legat de problemele puse de către tratarea sintetică a evenimentelor veacului XV; astfel, paralela încercată de Stavrianos între războaiele medice şi cele turco-bizantine este deplasată. În partea a II-a, *Era ascensiunii otomane pînă la 1566* (p. 33—115), materialul este aproape inextricabil. Atît cel care doreşte o informare generală asupra acestei epoci frămîntate din viaţa popoarelor cît şi cercetătorul specializat al problemei pot numai cu mare dificultate să desprindă fenomenele mai însemnate. Tratarea istoriei economice a Balcanilor în sec. XV—XVI este expediată de autor în cîteva remarci inserate capitolelor de istorie culturală şi administrativă; or, este evident că numai o studiere amănunţită a proceselor economice peninsulare ar fi putut oferi istoricului cheia înţelegerii marilor mişcări sociale care au facilitat cucerirea regiunilor balcanice de către sultanii otomani. Stavrianos neagă în această parte a lucrării sale opoziţia permanentă de interese între popoarele asuprite şi dominatorii turci, minimalizînd importanţa luptei antiotomane din unele teritorii ca Moldova, Ţara Romînească şi Muntenegru, luptă care, după cum se ştie, a dus la menţinerea autonomiei locale în aceste regiuni. Tratînd istoria Balcanilor în perioada crizei statului otoman (1402—1421) şi cea a marilor cuceriri turce (1421—1481), autorul se limitează la a expune principalele evenimente ale istoriei militare otomane, unica explicaţie atît pentru succesele sultanilor cît şi pentru reversurile încercate de o armată sau de alta fiind, după autor, „vidul politic" (*the power vacuum*); sursele de inspiraţie ale lui Stavrianos sînt aici teoriile lui Churchill asupra Balcanilor (*soft underbelly* al Europei, p. 72), combinate cu cele, ceva mai noi, ale lui J. F. Dulles (comp. p. 50) procedeu surprinzător la un istoric, fie el şi reacţionar.

Principala teză susţinută de autor în partea a II-a a cărţii sale este opoziţia permanentă şi ireductibilă între „Răsărit" şi „Apus", categorii construite în genul lui Toynbee, pentru a sugera imobilitatea esenţei istorice a unor civilizaţii funciar contradictorii. Balcanii în sec. XV—XVI constituie, după Stavrianos, un punct nodal al conflictului între cele două „arii de civilizaţie", istoria acestei regiuni fiind dominată de lupta între două lumi. Caracterul neştiinţific şi artificios al teoriei a fost demonstrat în repetate rînduri de ştiinţa marxistă şi împrumutarea ei din arsenalul de argumente al idealismului istoric de către Stavrianos nu poate decît să evidenţieze încă o dată intenţiile reacţionare ale autorului.

Partea a III-a a lucrării (*Era declinului otoman 1566—1815*, p. 117—213) are aceleaşi scăderi, într-o formă încă mai gravă. Autorul nu ne oferă nici un fel de date asupra istoriei popoarelor înglobate imperiului turc, narînd numai evenimentele din istoria militară şi administrativă otomană, care, de altfel, nu capătă o motivare. Capitole întregi, cum ar fi cele care tratează istoria balcanică între 1566 şi 1699 ori 1699 şi 1792 reprezintă mai mult dări de seamă de tip *reader's digest* ale unor evenimente incoerente, conglomerate de fapte haotic adunate, neselectate, unite — aparent doar — de logicismul autorului, de o originalitate agresivă; fără interpretare suficientă şi orientată, fără generalizare, fără sintetizare, enumeraţionismul factologic al lui Stavrianos, dominant în partea a III-a, se revendică de tradiţia obiectivismului burghez. Negînd fenomene istorice de o însemnătate covîrşitoare în cadrul epocii, cum ar fi stagnarea economică cronică, exploatarea brutală a popoarelor asuprite de către satrapii otomani şi largul avînt al mişcărilor de eliberare balcanice (p. 124—127), L. S. Stavrianos ne oferă în schimb o serie de teorii cu totul noi asupra adevăratelor cauze ale decăderii im–

periului turc dintre care amintim cîteva : degenerarea dinaştilor, corupţia hadîmbilor, lipsa de canalizare (p. 117—137), evident absurde.

În partea a IV-a (*Era naţionalismului 1815—1878*, p. 215—412) Stavrianos deduce toate schimbările istorice din Balcani din relaţiile diplomatice ale ţărilor occidentale cu falimentarul imperiu otoman, fără a acorda atenţia cuvenită dezvoltării economice şi sociale a popoarelor balcanice în această perioadă. Negînd caracterul reacţionar al dominaţiei imperiale turceşti şi influenţa nefastă pe care aceasta a avut-o asupra dezvoltării istorice locale, Stavrianos atribuie numai influenţei „ideilor occidentale" creşterea nemulţumirii celor exploataţi, revoluţiile de eliberare naţională şi socială fiind, după el, simple manevre politice, fără legătură cu aspiraţiile popoarelor autohtone.

Astfel, autorul consideră că singura cauză a mişcărilor din principatele romîne în 1821 ar fi fost raidul lui Ypsilanti (p. 283) şi nu complexele contradicţii economice, sociale şi naţionale ; de asemenea, revoluţia de la 1848 în Ţara Romînească este minimalizată într-un chip nepermis de Stavrianos care o consideră numai o „farsă de operetă". La fel procedează autorul şi atunci cînd încearcă să descrie evenimentele din Grecia răsculată în luptă pentru independenţă, tratînd acerba luptă dintre forţele progresiste şi reprezentanţii reacţiunii ca pe o vulgară încăierare între membrii unor facţiuni politice de aceeaşi speţă (v. p. 293, 341, 348). Masele, adevăratul făuritor al istoriei balcanice din acest veac nu apar în opul lui Stavrianos iar personalităţile acţionează, după autor, prin ele însele, reprezentînd motorul tuturor schimbărilor.

Prima perioadă a Tanzimatului (după Gül-Hané) îşi capătă la Stavrianos o explicaţie doar în particularităţile de caracter ale lui Abd-ul Medjid şi Reşid Mustafa (p. 315—318), explicaţie psihologistă care, fără îndoială, nu poate fi considerată ca cea mai adecvată pentru a motiva un întreg proces istoric ; adevăratul caracter al reformelor, parţiale şi limitate, introduse de sus în timpul Tanzimatului poate fi just înţeles numai dacă luăm în consideraţie atît puternicele contradicţii economice, sociale, politice şi culturale existente în sînul societăţii din acea vreme, cît şi intensificarea luptei de eliberare socială şi naţională pe întregul teritoriu al imperiului otoman ; or, Stavrianos nici nu încearcă măcar să analizeze aceste fenomene de amploare istorică, limitîndu-se la a pune eticheta de „revoluţionar" unor ultrareacţionari ai vremii (banul Jelačić sau Midhat Paşa), caracterizare care surprinde la fel de mult ca şi cea de „erou naţional" pe care Stavrianos o face lui Pasvan-Oglu.

În finalul părţii a IV-a, autorul consideră că apariţia problemei naţionale în epoca studiată poate fi dedusă din psihologiile individuale şi relaţiile cu statele din apusul Europei ; ba chiar nu ezită să o socotească o simplă fantezie politică şi o îmbinare de idei fixe provocate de o conjunctură sau de alta. Încercînd să golească de conţinut o problemă atît de importantă, autorul face dovada incapacităţii de a înţelege evoluţia istorică într-o perioadă în care avîntul economic, ridicarea burgheziei, intensificarea luptei maselor pentru revendicări sociale şi noile cerinţe politice ale vremii au impus cu necesitate scuturarea jugului otoman şi cucerirea independenţei naţionale de către popoarele asuprite.

Abia începînd cu partea a V-a a lucrării (*Era imperialismului şi capitalismului 1878—1914*, p. 413—543), Stavrianos începe să trateze separat istoria fiecărei ţări în parte. Aici autorul se străduieşte să falsifice cît mai mult conţinutul capitalismului şi imperialismului. Astfel, după Stavrianos, capitalismul apare abia după 1878, reprezentînd numai o modificare în sistemul financiar, aserţiune prin care încearcă să escamoteze esenţa veritabilă a sistemului capitalist. Pentru a defini imperialismul, Stavrianos, citînd pe W. L. Langer (*Diplomacy of Imperialism*, 1951), îl consideră numai „o reglementare sau un control, politic sau economic, direct sau indirect, al

unui stat, al unei naţiuni sau al unui popor, asupra altor grupuri similare" (p. 414), afirmînd totodată, cu multă îndrăzneală, că fenomenele imperialiste au apărut în Balcani o dată cu prima cruciadă, la finele sec. al XIX-lea imperialismul devenind numai „mai dinamic şi mai pătrunzător"; or, definirea imperialismului ca o orientare politică a unui stat şi localizarea lui prin cîteva particularităţi „concrete din punct de vedere istoric", constituie, în genere, o trăsătură comună tuturor istoricilor reacţionari, după cum sublinia, încă în 1916, Lenin[1]. O serie de aspecte ale imperialismului sînt, ce-i drept, amintite de Stavrianos (p. 414—415): formarea oligarhiei financiare, exportul de capital, lupta pentru pieţe, dar tocmai latura principală a capitalismului în faza sa imperialistă — monopolismul[2] — nu este evidenţiată de autor. Cauzele indicate de autor pentru noile fenomene din istoria popoarelor balcanice la sfîrşitul sec. al XIX-lea vorbesc de la sine despre orientarea sociologică idealistă a autorului: „Trecerea de la o economie naturală la una bănească s-a petrecut atît în urma acţiunii unor factori interni cum ar fi creşterea populaţiei şi schimbările politice, cît şi în urma pătrunderii noului imperialism" (p. 423). Capitolele în care Stavrianos se ocupă de istoria unei ţări sau alta între 1878 şi 1914 sînt lipsite de interes; neavînd sensul ierarhiei valorilor, autorul minimalizează marile momente istorice, acordînd în schimb o importanţă exagerată unor amănunte cu totul secundare, adesea de nuanţă anecdotică. Istoria economică şi socială a ţărilor studiate nu este aprofundată, atenţia lui Stavrianos îndreptîndu-se numai spre evenimentele politice, care, însă, sînt private astfel de motivarea şi explicaţiile necesare. Partidele politice şi acţiunile lor sînt pentru autor numai scheme geometrice şi linii de forţă; clasele pe care le reprezintă şi scopurile urmărite nu intră în analiza lui Stavrianos; de aceea, aflăm aici numai comentarii asupra tratativelor diplomatice între state, manevrelor de culise şi hărţuielilor între fruntaşii partidelor politice burgheze şi moşiereşti. În locul istoriei Romîniei, Stavrianos ne oferă portretul lui Carol I şi atitudinea lui I. C. Brătianu faţă de alianţele continentale iar nu mai puţin de un sfert din capitolul *Serbia şi slavii meridionali între 1878 şi 1914* este rezervat descrierii minuţioase a vieţii intime a lui Alexandru Obrenović.

Ultima parte a lucrării (*Era războiului şi a crizei*, p. 545—837) este şi cea mai amplă; aici reacţionarismul autorului devine de-a dreptul agresiv. Denigrînd permanent mişcarea muncitorească, arătîndu-se plin de ură faţă de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi Statul Sovietic, Stavrianos nu ezită să falsifice grosolan documentele istorice. Ceea ce explică în parte această orientare a autorului american este inspiraţia evidentă din opurile lui J. C. Campbell şi H. L. Roberts, ultimul fiind şi autorul unei teorii absurde despre „rolul nefast al industrializării" în ţările agrare în genere şi în Romînia în special (comp. p. 594), teorie pe care Stavrianos o aplică sîrguincios tuturor statelor balcanice. Fără a se jena să glorifice pe faţă regimurile fasciste, Stavrianos face nu o dată profesie de credinţă anticomunistă.

În ultimul capitol al părţii a VI-a, despre războiul rece (p. 800—837), autorul falsifică sistematic istoria contemporană, cu foarte puţină abilitate de altfel, parafrazînd memoriile lui W. Churchill, inamic înverşunat al comunismului. Teoria preferată a lui Stavrianos, cea a antinomiei Răsărit—Apus este reluată aici şi dezvoltată tendenţios, comunismul fiind prezentat în mod denaturat, ca o teorie specifică „Răsăritului" şi duşmănoasă „Apusului", în sens strict istorico-geografic.

---

[1] V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* în *Opere*, vol. 22, Bucureşti, 1952, p. 264.

[2] V. I. Lenin *Ibidem*, p. 261: „Dacă ar fi nevoie să se dea imperialismului o definiţie cît se poate de scurtă, ar trebui spus că imperialismul este stadiul monopolist al capitalismului".

În *Epilog* (p. 839—845), după o serie de analogii istorice lipsite de bun gust, Stavrianos „avertizează" țările socialiste asupra „pericolului" industrializării, colectivizării și... suprapopulației, pronosticînd pentru perioada 1955—1960 o „încetinire simțitoare" a dezvoltării economice a acestora, profeție care, după cum știu pînă și economiștii americani, a fost dezmințită de realitate.

Anexele lucrării sînt destul de slabe; notele în care autorul își justifică citatele sînt adesea incomplete și nu tocmai cele mai indicate; indicele totalizator (p. 949—970) este insuficient și arbitrar întocmit, ilustrațiile — reduse și, cu unele excepții, nesemnificative.

Voluminoasa încercare de sinteză a lui L. S. Stavrianos nu este altceva decît o lungă înșiruire de fapte, neselectate suficient, combinate după o sumă de teorii fanteziste, specifice reacțiunii contemporane, totul prezentat într-un stil pretențios dar cu un limbaj adesea nu lipsit de vulgarități.

R. Constantinescu

REVISTA REVISTELOR

„Вопросы истории”

nr. 1—12/1962

Conţinutul revistei „Вопросы истории” pe anul 1962 a reflectat multilateral impulsul dat cercetărilor în domeniul istoriei de către documentele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S.

Istoria mişcării muncitoreşti din alte ţări, deşi într-o mai mică măsură decît în anii precedenţi, este prezentă şi în anul 1962 în coloanele revistei „Вопросы истории”. Cititorul manifestă desigur interes pentru istoria luptei proletariatului dintr-o ţară cu tradiţii muncitoreşti puternice ca Anglia. Articolul *Lupta pentru unitatea forţelor socialiste în Anglia (1905—1914)*, semnat de L. E. Kertman, face o incursiune în istoria mişcării muncitoreşti engleze, de la începutul secolului nostru, urmărind lupta pentru strîngerea rîndurilor într-o singură organizaţie revoluţionară, desfăşurată de elementele înaintate din grupările şi partidele muncitoreşti din Anglia : Federaţia Social-Democrată, Partidul Muncitoresc Independent, Societatea Fabiană. În aceeaşi ordine de probleme — ale istoriei mişcării muncitoreşti în Anglia — se înscrie şi articolul semnat de V. E. Kunina *Cu privire la problema cauzelor despărţirii lui K. Marx de H. Hyndman* (nr. 12).

Un interes de netăgăduit prezintă articolul semnat de M. I. Heifeţ *Cea de-a doua situaţie revoluţionară în Rusia* (nr. 2), consacrat în special problemei crizei „vîrfurilor" în anii 1879—1881. Conţinutul celei de-a doua situaţii revoluţionare este determinat, după cum arată autorul, de lupta în jurul problemei agrare şi a problemei orînduirii de stat. Autorul se opreşte pe larg asupra frămîntărilor din sînul cercurilor conducătoare. El subliniază importanţa istorică pe care au avut-o, pentru dezvoltarea luptei revoluţionare a maselor, frămîntările Rusiei oficiale în anii 1879—1881.

Un loc important în cadrul revistei îl ocupă articolele cu caracter aniversativ, care însă nu se rezumă numai la o evocare festivă, ci aduc de cele mai multe ori elemente noi, de importanţă ştiinţifică. Astfel, de pildă, în articolul academicianului V. P. Volghin *Socialismul lui A. I. Herţen* (nr. 5), publicat cu prilejul aniversării a 150 de ani de la naşterea marelui democrat-revoluţionar, autorul întreprinde o adevărată analiză critică a textelor lui Herţen, pentru a desluşi semnificaţii noi, de natură a ilustra concepţia generală a gînditorului. Aceeaşi muncă plină de respect faţă de un alt înaintaş celebru a desfăşurat-o academicianul M. N. Tihomirov, cercetînd *Lucrările de istorie ale lui M. V. Lomonosov* (nr. 5).

Aniversarea a 50 de ani de la apariția „Pravdei" leniniste a prilejuit publicarea articolelor: *V. I. Lenin și „Pravda" (1912—1914)* de V. T. Loghinov (nr. 5); *Ziarul „Pravda" și intelectualitatea în perioada noului avînt revoluționar* de L. K. Erman (nr. 5). Primul articol menționat relatează noi aspecte privind modul cum a condus V. I. Lenin ziarul „Pravda" iar al doilea, bazat pe cercetarea atentă a conținutului beletristic al „Pravdei", subliniază preocuparea ziarului bolșevic pentru apropierea intelectualității de aspirațiile clasei muncitoare, pentru promovarea literaturii cu adevărat valoroase.

Cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la războiul din 1812 revista a publicat mai multe articole. L. N. Bîcikov a semnat articolul *Despre lupta de clasă din Rusia în timpul războiului din 1812* (nr. 8), iar P.A. Jilin articolul *Unele probleme ale studierii istoriei războiului de apărare a patriei din 1812* (nr. 6), în care face o prezentare a istoriografiei acestui însemnat moment din istoria Rusiei.

Despre războiul din 1812 au mai fost publicate și alte articole. L. G. Bezkrovnîi a semnat în nr. 10 articolul *Unele probleme ale războiului de apărare a patriei din 1812* în care compară potențialul economico-militar al celor doi beligeranți. În nr. 9 P. I. Aleșkin și V. K. Golovnikov descriu activitatea miliției populare din Moscova în timpul ocupației lui Napoleon iar A. P. Pronștein și B. V. Cebotarev participarea la război a cazacilor de pe Don. În sfîrșit, amintim și articolul lui V. V. Kafengauz *Războiul din 1812 și influența lui asupra vieții social-economice a Rusiei* (nr. 7).

În ultimul număr (12) pe 1962 revista a publicat articolul de generalizare *Importanța istorică a marelui război de apărare a patriei din 1812* semnat de academicianul N. M. Drujinin.

Dintre materialele de atitudine, menționăm articolul *Istoriografia vest-germană cu privire la originea primului război mondial* (de K. B. Vinogradov), care realizează o sumară dar competentă trecere în revistă a principalelor lucrări apărute în R.F.G. în ultimii zece ani în problema „vinovaților" pentru izbucnirea primului război mondial. Este amintit cu acest prilej rolul negativ pe care îl joacă institutul de „studiere a răsăritului" („Ostforschung").

Un alt articol *Despre unele procedee de falsificare burgheză a istoriei* (nr. 2), semnat de E. B. Cerniak, relevă — cu referiri la cîțiva autori burghezi — procedeele metodologice de tratare a istoriei moderne și contemporane care duc la o denaturare flagrantă a unor momente nodale ale dezvoltării societații. Autorii burghezi reacționari își „asigură" sensul dorit de ei în tratarea istoriei, în special prin felul cum abordează influența modului de producție asupra dezvoltării sociale, rolul luptei de clasă și al revoluțiilor sociale în istorie, locul burgheziei contemporane în viața societății.

În numărul 3, V. I. Rutenburg a publicat articolul *Istoriografia clericală — instrument al imperialismului*, în care, după ce înfățișează trăsăturile reacționare ale neotomismului prezintă pe scurt lucrările cîtorva istorici clericali (M. Clément, M. Vaussard ș.a.).

În legătură cu activitatea institutului de „studiere a răsăritului" (Ostforschung), V. T. Pașuto reia această problemă în articolul *Izvoarele concepției neofasciste germane asupra istoriei Rusiei* (nr. 10).

Unul dintre obiectivele principale ale materialelor publicate în „Вопросы истории" constă în combaterea istoriografiei burgheze, în special americane, vest-germane și franceze în diferite probleme. Astfel, în articolul lui N. N. Bolhovitinov *Despre rolul „graniței mobile" în istoria S.U.A.* (nr. 9) se face o analiză critică a concepției istoricului american F. Turner, cu privire la importanța acestei „granițe mobile" pentru dezvoltarea social-economică a poporului american. Un alt articol este consacrat combaterii concepțiilor reacționare ale sociologului francez Raymond Aron (nr. 7, autor I. I. Flit). În domeniul etnografiei a fost publicat articolul semnat de

I. P. Averkieva *Curentele principale în etnografia burgheză contemporană din S.U.A.* (nr. 7).

Combaterea tezelor cuprinse în lucrarea lui Iulius Braunthal, *Istoria Internaţionalei* (*Geschichte der Internationale* — Bd. I. Hanover, 1961) prilejuieşte publicarea unui interesant şi util articol *Despre unele probleme ale istoriei Internaţionalelor I-a şi a II-a* (semnat în nr. 6 de I. A. Bah, V. E. Kunina şi B. G. Tartakovski).

Tot în legătură cu istoria Internaţionalei I, menţionăm contribuţia lui B. Itenberg cu privire la *Răspîndirea tipăriturilor secţiei ruse a Internaţionalei I-a în activitatea ilegală revoluţionară din Rusia* (nr. 10). Folosind unele materiale de arhivă noi, şi confruntînd atent textele unor manifeste ale narodnicilor cu documentele Internaţionalei, autorul stabileşte asemănarea parţială între acestea, ceea ce exprimă inspiraţia directă a narodnicilor în activitatea lor din literatura Internaţionalei.

O sugestivă evocare istorică cu rezonanţă în evoluţia actuală a unor regimuri politice pe linia desfiinţării libertăţilor burghezo-democratice realizează G. N. Goroşkova în articolul *Lichidarea ordinei burghezo-democratice în Germania în anii fascismului* (nr. 2).

A. N. Heifeţ, folosind o serie de materiale documentare noi, prezintă pe larg *Rolul misiunii lui M. V. Frunze în întărirea relaţiilor de prietenie sovieto-turceşti* (nr. 5). Este vorba în articol despre vizita delegaţiei sovietice, condusă de M. V. Frunze, la Ankara, vizită care a avut loc la invitaţia conducătorilor turci în frunte cu Kemal Ataturk (în noiembrie 1921 — ianuarie 1922). M. V. Frunze, care reprezenta R. S. S. Ucraina, a reuşit să încheie un „Tratat de prietenie şi frăţie" între Turcia şi Ucraina.

Din domeniul istoriei relaţiilor internaţionale dintre cele două războaie mondiale, semnalăm o suită de articole demne de atenţie. Astfel articolul *Din istoria tratatului franco-sovietic din anul 1935* (semnat de Z. G. Belousov — nr. 6) evocă zigzagurile politicii cercurilor conducătoare franceze în problema apărării ţării de pericolul militarismului german, lupta pe care au dus-o forţele progresiste din Franţa, în frunte cu P.C.F., pentru apropierea popoarelor celor două ţări.

Articolul *Politica Germaniei şi Austro-Ungariei faţă de Polonia în anii primului război mondial* (nr. 3) al istoricului polonez L. Grosfeld împrospătează în mintea cititorului o problemă importantă din istoria modernă a Europei: problema reconstituirii statului polon în condiţiile primului război mondial.

Un alt istoric polonez este autorul articolului *Din istoria luptei pentru frontul popular în Polonia* (nr. 7) care descrie victoria frontului muncitoresc unic la alegerile municipale din Lodz (27 septembrie 1936).

Articolul din nr. 8 *Rotschildzii parizieni şi petrolul rusesc* de A. A. Fursenko reia o veche şi discutată dispută între istoriografia marxistă şi istoriografia burgheză cu privire la rolul capitalului străin în dezvoltarea economică a Rusiei.

Probleme din aceeaşi perioadă a istoriei capitalismului rus dezbate şi articolul din nr. 12 *Monopolurile şi aparatul de stat din Rusia* de C. F. Şatilo care descrie situaţia monopolurilor din domeniul construcţiilor navale în ajunul primului război mondial. Remarcăm de asemenea articolul *Împuşcăturile de la Lena şi criza sistemului de la 3 iunie* (nr. 4) de A. I. Avrek, în care se face o analiză a regimului politic din Rusia (perioada Dumei a III-a).

Ca şi în anul precedent, revista a publicat şi anul acesta amintiri ale academicianului I. M. Maiski din vremea cînd acesta era ambasadorul Uniunii Sovietice la Londra.

Menţionăm aci, pentru a releva diversitatea preocupărilor academicianului I.M. Maiski, şi articolul acestuia despre Gingis-Han (nr. 5) în care autorul face o analiză ştiinţifică a statului mongol creat de Gingis-Han şi personalităţii conducătorului.

Cîteva articole sînt consacrate unor momente din lupta clasei muncitoare şi a poporului sovietic, pentru transformarea re-

voluționară a țării: *Eroicele fapte de muncă ale clasei muncitoare în perioada celei de a doua etape pașnice* (ianuarie—aprilie 1920) de K. I. Antonova (nr. 3); *Unele concluzii ale sesiunii științifice cu privire la istoria satului sovietic* de V. P. Danilov (nr. 2); *Mișcarea populară pentru desțelenirea pămîntului* de P. F. Vinokurova (nr. 8); *Cu privire la istoria activității ilegale a bolșevicilor în Siberia în anii 1918—1920* de M. I. Stișov (nr. 1).

Din domeniul istoriei vechi se remarcă articolul semnat de academicianul V. V. Struve *Orînduirea socială în Egiptul elenistic* (nr. 2). Academicianul M. N. Tihomirov face o precizare importantă cu privire la data creării Novgorodului (nr. 9) sau, mai exact, a primei mențiuni documentare asupra existenței lui.

În ultimii ani, istoricii — și nu numai istoricii dar și Ministerul Învățămîntului Superior, la sugestia acestora — au acordat o atenție deosebită problemei istoriografiei, îndeosebi istoriografiei istoriei U. R. S. S. în revistele de specialitate au apărut numeroase articole consacrate istoriografiei diferitelor probleme din istoria U. R. S. S. și din istoria universală, iar la facultățile de istorie s-a introdus un curs cu privire la istoriografie. Articolul lui A. M. Saharov *Obiectivul și conținutul cursului universitar despre istoriografia istoriei U.R.S.S.* (nr. 8) conține o serie de constatări și observații pe marginea acestei noi discipline pe care autorul refuză s-o considere ca fiind „ajutătoare"; el o socotește, dimpotrivă, un „foarte important obiect cu conținut teoretic și metodologic" (p. 19) care „are problematica sa, obiectul său de cercetare și de generalizare a materialului" (p. 22). În articol sînt cuprinse o serie de considerații care prezintă interes general asupra modului cum trebuie să se cerceteze în domeniul istoriografiei: să se determine condițiile obiective și nevoile sociale în studiul istoriei din etapa respectivă; să se urmărească permanent procesul acumulării și studierii materialului faptic care s-a introdus în circuitul științific, cum s-a făcut strîngerea materialului, progresele realizate în metoda prelucrării izvoarelor; să se evidențieze lărgirea problematicii științei istorice, să se stabilească periodizări etc.

Articole privitoare la istoriografia diferitelor probleme au semnat în cursul anului 1962: L. V. Cerepnin, *Studierea în U.R.S.S. a problemelor istoriei patriei în perioada feudalismului* (nr. 1), S. I. Iacubovskaia, *Istoriografia sovietică a formării U.R.S.S.* (nr. 12) etc.

O altă categorie de articole se referă la probleme legate de progresele realizate în domeniul procedeelor „tehnice" folosite în sprijinul cercetării istorice. Un articol, de natură să intereseze pe arhiviști *Tehnica în slujba istoricilor*, semnat de V. S. Liublinski (nr. 5), relatează despre metodele de reconstituire și conservare a documentelor — metode unice în lume — folosite de către Laboratorul special din Leningrad. Atrage atenția, de asemenea, articolul *Aplicarea mașinilor electronice matematice în știința istorică* (de V. A. Ustnikov — în nr. 8) care expune procedeele tehnice, cu exemplificări practice, a avantajelor pentru dezvoltarea științei istorice, a folosirii cuceririlor științei exacte.

Dintre materialele consacrate recenzării sau prezentării istoriografiei romînești semnalăm în primul rînd recenzia academicianului P. Constantinescu-Iași consacrată conținutului revistei „Studii" în ultimii ani. În nr. 5, V. N. Vinogradov, la rubrica de note, a publicat o scurtă dare de seamă asupra articolelor apărute în „Studii" și „Analele Institutului de Istorie a Partidului" cu privire la dezbaterea machetei volumelor IV și V din *Istoria Romîniei*. În nr. 12 a fost recenzată, sub semnătura lui M. N. Rosenfeld, lucrarea *Mișcarea muncitorească din Romînia între 1917—1921. Crearea Partidului Comunist* (București, 1961) de C. Cușnir-Mihailovici.

Cititorul revistei „Вопросы истории" poate găsi în paginile ei, în afara articolelor științifice propriu-zise, o bogăție de informații foarte utile. Cîmpul de investigație al revistei este foarte larg. Nici un eveniment însemnat de pe frontul științei istorice mon-

diale nu este ignorat. Rubricile permanente „Ştiinţa istorică în U.R.S.S.", „Note şi recenzii", „Cronica vieţii ştiinţifice", „Ştiinţa istorică peste graniţă", cuprind un larg cerc de probleme. De o deosebită utilitate sînt şi rubricile „Sumarul revistelor care apar în ţările socialiste" şi „Note despre articole". În spaţiul prezentării de faţă, desigur, nu a fost posibilă semnalarea materialelor din partea a doua a revistei, care prin comentariile şi prin informaţiile lor contribuie la mărirea interesului cititorului pentru această importantă publicaţie ştiinţifică.

N. Copoiu

„Zeitschrift für Geschichtswissenschaft"

Berlin, Rütten & Loening, an X (1962), nr. 1—8

Materialul cel mai important cuprins în revista istoricilor marxişti germani în cel de al zecelea an al apariţiei sale în privinţa istoriei mişcării muncitoreşti este *Schiţa istoriei mişcării muncitoreşti germane* şi *Raportul* tovarăşului Walter Ulbricht, referitor la această schiţă, cărora le este consacrat întregul număr 6 al revistei. Raportul îmbrăţişează principalele probleme ale periodizării istoriei mişcării muncitoreşti germane şi anume: importanţa ştiinţifică a acestei periodizări, felul în care se oglindeşte în ea dialectica luptei de clasă, învăţămintele Comunei din Paris pentru mişcarea muncitorească internaţională, problemele imperialismului şi criza social-democraţiei, falsificarea istoriei social-democraţiei germane de către conducerea PSD din Germania occidentală, rolul grupării Spartacus, strategia şi tactica partidului clasei muncitoare din Germania în diferitele etape în general şi lupta sa antihitleristă şi antiimperialistă în special.

Schiţa istoriei mişcării muncitoreşti germane, prezentată integral în nr. 6 al revistei, cuprinde 14 capitole, îmbrăţişînd cinci perioade şi anume: I. De la începuturile mişcării muncitoreşti germane, Uniunea comuniştilor şi *Manifestul Partidului Comunist*, pînă la fundarea Partidului social-democrat în 1869 şi Comuna din Paris (cap. 1—2); II. De la constituirea Partidului social-democrat şi Comuna din Paris pînă la începuturile imperialismului (cap. 3); III. De la începuturile imperialismului pînă la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie (cap. 4 — 5); IV. De la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie pînă la eliberarea Germaniei de fascism (cap. 6 — 11); V. De la zdrobirea fascismului şi instaurarea regimului democrat-antifascist pînă azi (cap. 12—14).

În legătură cu temele abordate în această schiţă, trebuie amintit şi articolele semnate de G. Hartzschausky, H. Hümmler şi G. Lang, intitulat *Programele partidului revoluţionar al clasei muncitoare din Germania-ghid pentru rezolvarea problemei vitale a naţiunii germane* (nr. 1) şi L. Barthold, *Cu privire la istoria concepţiei clasei muncitoare din Germania în problema naţională* (nr. 5), care prezintă la rîndul său în amănunt eforturile depuse de clasa muncitoare din Germania pentru realizarea unităţii naţionale, pe baza programului P.S.U.G.

Într-un articol consacrat *Problemelor fundamentale ale luptei sindicale în istoria mişcării muncitoreşti germane* (nr. 8), W. Beyreuther se ocupă de lupta pentru revendicări economice şi sociale dusă de clasa muncitoare germană, organizată în sindicate, aspectele noi pe care le capătă această luptă după crearea P.C.G., lupta cu oportuniştii de toate soiurile — începînd cu Carl Legien şi pînă la Richter şi Rosenberg — importanţa Conferinţei internaţionale a sindicatelor germane (1946—

1948) şi învăţămintele acestei conferinţe pentru sindicatele vest-germane.

În nr. 7 al revistei, G. Zamis consacră un articol lui *Antonio Gramsci, fondatorul Patidului Comunist Italian.* Este expusă activitatea marelui luptător ca teoretician şi practician, opera sa ca istoric, tărîm pe care luptă contra determinismului economic, adică a economismului istoric.

În privinţa criticii istoriografiei burgheze se remarcă în primul rînd articolul lui G. Lozek, *Friederich Meinecke, părinte al istoricilor N.A.T.O. din Germania occidentală* (nr. 7—8). Aniversarea centenarului lui Meinecke în octombrie 1962 a constituit pentru istoricii vest-germani un prilej de a exprima încă odată concepţiile lor istorice antinaţionale. Luînd poziţie împotriva acestor manifestări, Lozek arată adevărata faţă a lui Meinecke ca „monarhist înfocat", susţinător al statului-forţă şi al politicii agresive imperialiste înainte şi în timpul primului război mondial, apoi ca „republican din convingere", propăvăduitor al imperialismului occidental [1].

P. A. Nikolaev, în *Eforturile pentru reabilitarea militarismului german în istoriografia burgheză modernă* (nr. 1), combate o serie de istorici burghezi reacţionari, ca Gerhard Ritter, J. W. Wheller-Bennet, Robert Straus-Hupé, M. T. Florinsky, Pierre Dubois, J. Droz, P. Renouvin, Q. Wight, H. Beale, H. Cord Meyer, J. L. Snell ş. a. care s-au erijat în apărători ai militariştilor vest-germani şi apologeţi ai spiritului revanşard.

Analiza critică a cărţii lui Hallgarten „Imperialismul înainte de 1914" constituie pentru A. S. Jerusalimski, în articolul *George F. W. Hallgarten şi interpretarea făcută de el asupra politicii externe a imperialismului german* (nr. 4) un prilej de a face o aprofundată analiză a imperialismului, urmărind raporturile dintre forţele sociale, lupta de clasă, manifestările imperialismului german şi urmările sale în vremea noastră. F. Klein consacră şi el un articol *Istoriografiei vest-germane cu privire la scopurile imperialismului german în timpul celui de-al doilea război mondial* (nr. 8), combătînd tezele unor istorici reacţionari ca Fr. Fischer şi W. Conze, care privesc agresiunea hitleristă nu ca o cotropire, ci ca o necesitate de a înfrînge pe adversari pe propriul lor teritoriu, iar sistemul militar introdus de nazişti în cadrul „noii ordini" ca pe un simplu bloc militar al Europei centrale [2].

Metodelor polemicii istoriografiei occidentale oficiale şi a gazetelor germane, împotriva lucrării lui Shirer „Ascensiunea şi prăbuşirea imperiului hitlerist" G. Hass le consacră un interesant miscellaneu (nr. 7). Cartea lui Shirer [3] cuprinde între altele şi o serie de aprecieri obiective la situaţia din Germania occidentală şi statele apusene, de unde şi atacurile furibunde la adresa ei din partea cercurilor reacţionare din aceste ţări.

Urmărind *Ideologia occidentului clerical-imperialist în slujba imperialismului german,* (nr. 2). L. Stern arată la rîndul său „caracterul clerical-militarist al Republicii federale de la Bonn, precum şi strînsa împletire dintre capitalul monopolist, militarism şi politica militantă a catolicismului care nu-şi află în nici o altă concepţie politică o expresie atît de clară ca în ideologia catolică restaurativă europeană" (p. 286).

L. Rathmann, în *Mişcarea de independenţă antiimperialistă a popoarelor arabe oglindită în istoriografia germană burgheză* (nr. 3) supune unei aspre critici concepţiile istoricilor germani aflaţi în slujba imperialismului şi a expansionismului, care caută să justifice teoretic extinderea stăpînirii germane.

---

[1] În privinţa concepţiei istorice a lui Meinecke, vezi şi *Critica unor aspecte ale istoriografiei burgheze,* Buc., I.S.R.S., 1959, p. 18 şi urm.

[2] Vz. şi A. I. Poltorak, *De la München la Nürenberg,* Buc., Ed. politică, 1963, p. 201 şi urm.

[3] W. L. Shirer, *The Rise and the Fal of the Third Reich. A History of Hazyl Germany,* New York, 1960 (trad. germ. Köln-Berlin, 1961).

În vremea noastră, precizează autorul, propaganda anticolonialistă dusă de istoricii vest-germani nu este decît un paravan, la adăpostul căruia să se poată întări poziţiile N.A.T.O., să se desfăşoare nestingherită expansiunea neocolonialistă şi să poată fi paralizată lupta de clasă.

Analizînd *Politica imperială din evul mediu văzută de istoricii burghezi din sec. XIX–XX* (nr. 8), G. Koch arată la rîndul său cum aceşti istorici încercau — invocînd diferite antecedente medievale — să justifice, la vremea lor, politica aventuristă a militariştilor germani de expansiune spre est, iar astăzi să găsească temeiuri pentru teoriile reacţionare ale „comunităţii europene“ şi „integrării“. De asemenea, într-un miscellaneu G. Vogler combate *Mitul Hohenzollernilor şi politica militaristă* (nr. 5), arătînd adevărata faţă a „regelui soldat“ Friedrich al II-lea care a patronat şi inspirat militarismul prusac şi căruia presa vest-germană, la împlinirea a 250 de ani de la naşterea sa, îi consacră o serie de articole elogioase. denumindu-l „meteor al istoriei Germaniei", „pilda unui secol", „rege al Prusiei — mare putere“.

Dintre materialele de istorie medie, semnalăm în primul rînd miscellaneul lui D. Anghelov consacrat *Oraşului bulgar în evul mediu* (nr. 2) în care se urmăreşte răspîndirea aşezărilor de tip urban, categoriile lor, viaţa lor economică, comerţul, structura populaţiei şi componenţa socială.

Concluzia la care ajunge autorul este că „oraşul bulgar se afla în sec. XII–XIV, adică în perioada imediat anterioară cuceririi turceşti pe o relativ înaltă treaptă de viaţă economică, politică şi culturală. Vechea teză a unor autori şi istorici burghezi că în această perioadă în Balcani oraşele n-ar fi fost ridicate din punct de vedere economic, ci ar fi fost doar centre administrative şi de cult trebuie cu totul înlăturată. Nu numai faptele, dar şi săpăturile arheologice din ultimii ani pun mai presus de orice îndoială că cultura materială a oraşelor noastre medievale nu a fost cu nimic mai prejos decît a oraşelor din acea vreme din apusul Europei" (p.416).

Sînt amintite de asemenea şi privilegiile economice şi juridice de care se bucurau factoreriile genoveze, ca de pildă cele cuprinse în tratatul încheiat de ţarul bulgar Ivan Alexandru şi dogii Veneţiei în 1346–1347.

Interesant ar fi fost de urmărit şi pe teritoriul Bulgariei procesul de trecere de la vechiul oraş sclavagist la oraşul de tip feudal[1].

Articolul lui E. Werner *Mişcările mesianice în evul mediu* (nr. 2–3), cuprinde referatul prezentat de autor la Congresul internaţional de sociologie din septembrie 1962 de la Washington. Se urmăreşte mesianismul iudaic şi creştin antic, formele medievale ale mesianismului iudaic (mişcarea lui Sabbatai Zwei din Smirna), mişcările gnosticilor „neconformişti“, acţiunea lui Dolcino, mişcările din Boemia[2].

---

[1] Cf. E. Engelmann, *Zur „Kontinuitätstheorie" in der westdeutschen stadtgeschichtlichen Forschung*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", an IX(1961), nr. 3, p. 628–644. Vezi şi E. E. Lipşiţ, *«К вопросу о городе в Византии в VIII–IX вв»*, în „Византийский временник" VI, 1953, p. 113–131.

[2] Din bibliografia lucrării lipsesc R.Reitzenstein, *Die hellenistischen Mysterienreligionen nach ihren Grundgedanken und Wirkungen*; E. Norden, *Die Geburt des Kindes*, Leipzig, 1924; W. Taru, *Alexander Helios and the Golden Age*, în „Journal of the romanistic Studies", an XXII. N. A. Maşkin, *Эсхатология и мессианизм в последний период Римской республики*, în „Изв. Акад. Наук. СССР, Istorie-filozofie, III (1946), nr. 5, p. 441–460 şi A. B. Ranovici, *Первоначальное христианство и его историческая роль*, în „Вестник древней истории", 1939, nr. 2, 31–46. Asupra conţinutului de clasă al mesianismului, vezi şi R. Günther, *Die Klasse der Sklaven und ihr Klassenkampf*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", an VIII (1960), nr. 1, p. 104–112. Din literatura privitoare la bogomili se amintesc doar studiile mai recente: D. Angelov, *Богомилството в България*, Sofia, 1947; St. Bunciman, *The Medieval Manichee. A Study of the Christian Dualist Heresy*, Cambridge, 1947; D. Obolensky, *The Bogomiles A Study in Balkan*

Oglindirii în cronici a luptei burgheziei spre sfîrşitul evului mediu în Germania îi consacră un'interesant miscellaneu de K. Czok (nr. 3).

H. Giercke, urmărind *Principala contradicţie de clasă din societatea feudală reflectată în unele documente literare din sec. XI—XIII* (nr. 4) arată că menţiunea „om sărac" apare în numeroase producţiuni ale vremii. ca de pildă în epopeea satirică „Ysengrinus" a poetului flamand Nivardus von Gent, în ciuda strădaniilor clasei feudale de a acoperi sau de a justifica diferenţierile sociale.

Articolul lui M. Besing, *Thomas Muntzer şi Nordhausen (Hartz) în 1522* (nr. 5) constituie o contribuţie la biografia lui Muntzer în perioada plecării sale de la Praga la Altstedt. Sosirea sa în 1522 la Nordhausen i-a permis să cunoască mai îndeaproape tezele reformei lutherane şi a contribuit la clarificarea ideologiei sale.

Urmărind *forţele motrice ale procesului de dezvoltare a statului german feudal timpuriu* (nr. 7), H. J. Bartemuss ajunge la concluzia că forţele motrice ale acestei transformări au fost nobilimea eclesiastică, nobilimea mijlocie şi mica nobilime.

Dintre materialele de istorie modernă se remarcă în primul rînd cel al lui K. Oberman, *Mişcarea muncitorească americană dinainte de războiul civil în luptă pentru democraţie, împotriva puterii absolutiste a negustorilor de sclavi* (nr 1). Autorul urmăreşte începuturile clasei muncitoare americane, răspîndirea în această ţară a socialismului utopic, rolul politic al clasei muncitoare şi raporturile sale cu partidul republican, insistînd în mod deosebit asupra susţinerii de către muncitori a campaniei electorale în favoarea lui Abraham Lincoln.

Referitor la *Politica externă şi diplomaţia imperialismului german la începutul sec. XX* (nr. 3), istoricul sovietic A. I. Jerusalimski, într-un articol de sinteză, arată cum dominaţia monopolurilor şi în special a celor germane îşi pune amprenta asupra întregii vieţi politice. Ca atare, apare la începutul secolului nostru şi o ideologie în măsură să justifice expansiunea şi militarismul imperialismului german, teorii de felul „Mitteleuropei", căutarea de „puncte de sprijin" şi lozinca ultrareacţionară „Deutschland über alles", expresie făţişă a tendinţelor de cotropire şi aservire.

Istoria contemporană este ilustrată în primul rînd de articolul lui W. Schumann *Cu privire la rolul conducător al Partidului nostru marxist-leninist şi al Comitetului său central în lupta împotriva fascismului şi războiului (1933—1945)* (nr. 5). După cum arată autorul, noua strategie şi tactică împotriva fascismului din anii 1932—1933 şi pînă în 1935 se baza în primul rînd pe frontul comun cu toate forţele antifasciste. În legătură cu aceasta, se subliniază importanţa celei de-a 4-a conferinţe a P.C.G. din octombrie 1935 (Conferinţa de la Bruxelles) şi aplicarea hotărîrilor celui de-al VII-lea Congres al Internaţionalei Comuniste. Etapa următoare a luptei antifasciste şi antirăzboinice se caracterizează prin lupta pentru un front popular german. În prima fază a războiului mondial se înjghebează Frontul naţional al păcii, pe baze democratice, opus concepţiei imperialiste a complotului din 20 iulie 1944, ce urmărea realizarea „vechiului program al politicii imperialiste, fără Hitler".

Neo Manicheisme, Cambridge, 1948. Nu sînt lipsite de interes însă şi lucrările mai vechi, începînd cu *Panoplia dogmatica* a lui Eutinie Zigabenos (publicată de Migne în *Patrologia ...Series gradica posterior*, tom CXXX şi republicate de G. Ficher, *Die Phundagiaten*, Leipzig, 1908, Predica presviterului Cosma (editată de M. Popruzenko, Sv. *Kozmi presvitera slovo na eretiki, Petersburg*, 1907 şi Alex. Iordan, *Isvoare bogomilice. Predica presviterului Cosma*, Buc., 1938), apoi Iordan Ivanov, *Bogomilski knigi i legendi*, Sofia, 1925; N. Blagoev, *Правни и социални възгледи на богомилите*, Sofia,1912; F. Racki, *Borba jiuznih slovena za državnu neodvisnost. Bogomili i patareni*, în „Посебна издана Српске кралвске", Belgrad, 1931, vol. 87.

În *Criza actuală a social democrației din Germania occidentală* (nr. 4), K. Voigtländer demască poziția antimarxistă, a lui Brandt, Wehner, Erler, confuzia lor ideologică și conținutul reacționar al formulelor „etică creștină", „socialism democratic" propăvăduite de ei.

G. Forster, H. Schniter și H. Otto urmăresc într-un amplu articol *Politica războiului atomic al imperialismului german modern* (nr. 1). Autorii arată cum cercurile de la Bonn se străduiesc să creeze cît mai multe divizii înarmate cu arma atomică, avînd pentru aceasta sprijinul direct al NATO.

W. Herferth, ocupîndu-se de *Reichnährstand-ul fascist și poziția funcționarilor săi în statul de la Bonn* (nr. 5) dă schema de organizare a faimosului organ economic nazist, însoțită de numele funcționarilor săi respectivi, cei mai mulți naziști notorii, SS-iști de frunte și iunkeri și se arată posturile pe care le ocupă ei astăzi în Republica Federală Germană.

Sarcinilor actuale ale istoricilor germani le sînt consacrate două articole semnate de R. Rudolph și anume: *Răspunderea națională a istoricilor din R. D. Germană* (nr. 2) și *O nouă perioadă în științele noastre istorice* (nr. 7).

Punînd la dispoziția cititorilor un material bogat, bazat pe o riguroasă documentație și la un înalt nivel științific, revista „Zeitschrift für Geschichtwisenschaft", cu cele opt numere apărute în 1962, aduce un aport efectiv la dezvoltarea istoriografiei marxiste.

L. P. Marcu

„The English Historical Review"

Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVII, 1962, nr. 302—305

În revista engleză de istorie pe anul 1962 cele mai multe din materialele publicate privesc istoria internă a Angliei, din evul mediu și pînă la începutul sec. al XX-lea. De asemenea, numărul mai cuprinde și unele materiale de istorie a colonialismului și de istorie a relațiilor externe, privind tot Anglia.

Primul articol pe care-l semnalăm atenției cititorului nu abordează o temă din istoria Angliei, ci tratează o instituție locală a imperiului carolingian.

În articolul intitulat *Baiuli in the Carolingian „regnum Langobardorum" and the career of Übbot Waldo* (813) (Baiuli în „regnum Langobardorum" și activitatea abatelui Waldo) nr. 305, p. 625 — 637, Dr. A. Bullough cercetează una din instituțiile administrative ale imperiului carolingian. În încercarea sa de a reconstitui organizarea administrării acestui regat de către Carol cel Mare, autorul se folosește de un mic număr de documente necunoscute privind activitatea „baiuli-lor" dregători care nu sînt menționați în nici una din obișnuitele capitularii sau diplome care stau la baza cercetării istoriei imperiului carolingian. În articol se examinează activitatea de „baiulus" a unui abate Waldo, al cărui nume revine cel mai frecvent în textele analizate de autor. D.A. Bullough arată că instituția „baiul-atului era anterioară cuceririi carolingiene. Astfel în secolele IV și V „baiulus" era un fel de trimis pe lîngă curțile străine. Termenul în acest sens s-a transmis mai tîrziu republicii venețiene, care numea pe trimișii săi de la Constantinopol — „bailo". În perioada de care se ocupă autorul în studiul său, „baiulus" avea largi atribuții administrative de ordin intern, una din cele mai importante fiind și administrația fiscală. Autorul subliniază că acest abate Waldo care a deținut funcția de „baiulus" în fostul regat longobard este dregătorul cu activitatea cea mai bogat documentată din vremea lui Carol cel Mare. D. A. Bullough se ocupă însă

prea mult de cariera formală a abatelui Waldo, de mutările acestuia dintr-o funcţie în alta, pînă cînd a ajuns să fie numit „baiulus". Ne ar fi interesat — dacă bineînţeles textul documentelor folosite ar spune-o — să ştim ce consecinţe pe plan social, îndeosebi, a avut exercitarea funcţiei de „baiulus". Cu alte cuvinte, am fi dorit să cunoaştem în ce măsură masele populare din Longobardia au fost constrînse de către „baiulus" să răspundă diferitelor exigenţe ale statului carolingian.

Vechea instituţie anglo-saxonă a fyrd-ului[1] şi continuarea ei în perioada normandă este prezentată într-o nouă lumină de C. Warren Hollister in *The Knights on Peterbourough and the Anglo-Norman Fyrd* (Cavalerii de la Peterbourough şi fyrd-ul anglo-normand) nr. 304, p. 417—430. În cercetarea sa autorul se întemeiază pe o listă a locuitorilor liberi cu obligaţii militare, şezători pe domeniile abaţiei de la Peterbourough, listă aflată la sfîrşitul manuscrisului „Liber Niger" editat de Thomas Stapleton. Lista intitulată „Descriptio militum de Abbaţia de Burgo" a fost alcătuită pentru o situaţie din anii 1113—1120. A fost cunoscută şi de istorici anteriori care însă nu au cercetat-o prea aprofundat pentru a i dezvălui deplina ei semnificaţie, nu numai militară ci şi socială. C. Warren Hollister subliniază că „Descriptio Militum" este în multe privinţe cel mai important izvor referitor la natura şi extinderea serviciului militar în perioada care a urmat cuceririi normande. În document se evaluează cu exactitate fiefurile cavalerilor de la Peterbourough, împărţirea lor în „hides"[2] şi „virgates"[3] sau „carucates"[4] de asemenea se specifică numărul de cavaleri daţi de fiecare fief. Pe baza acestor date poate fi determinat numărul de „hides" sau „carucates" care susţineau pe fiecare cavaler. Dar ceea ce este mai important îl constituie faptul că „Descriptio Militum" dă întregul potenţial militar al abaţiei de la Peterbourough, incluzînd nu numai pe cavalerii cu fiefuri, ci şi pe locuitorii cu obligaţii militare, dar de condiţie socială inferioară cavalerilor. În acest fel documentul aruncă lumini noi asupra problemei mai obscure a obligaţiilor militare „ne-feudale" sau „subfeudale" din vremea regilor normanzi.

În concluziile sale, C. Warren Hollister arată că supravieţuirea fyrd-ului pe domeniile de la Peterbourough nu constituie un fenomen izolat; urme ale acestei instituţii militare se găsesc şi în alte părţi ale Angliei. Locuitorii cu obligaţii militare de la Peterbourough constituie un important grup social de oameni, neglijat în cercetările de pînă acum. Acest grup, în timp de război, lupta alături de organizaţia militară a cavalerilor feudali, fără însă a fi încadrat în aceasta. Existenţa „fyrd-ului" alături de armata de cavaleri dovedeşte în mod convingător că oastea feudală de după cucerire nu a lăsat la o parte această instituţie militară tradiţională a locuitorilor anglo-saxoni. Folosind preţioasele date pe care le prezintă în studiul său, C. Warren-Hollister ar fi trebuit să se ocupe ceva mai pe larg şi de aspectele economice şi sociale ale instituţiei fyrd-ului. Am fi dorit să vedem în ce măsură cultivatorii liberi anglo-saxoni — organizaţi pe plan militar în fyrd — au ripostat instituţiilor tipic feudale introduse de normanzi, instituţii care au agravat situaţia băştinaşilor, ducînd la pierderea treptată a libertăţii acestora.

Luptelor dintre cele două regate feudale, Anglia şi Scoţia, în care era împărţită Marea Britanie de astăzi, le este consacrat articolul semnat de Ranald Nicholson *The Last Campaign of Robert Bruce* (Ultima campanie a lui Robert Bruce), nr. 303, p. 233—246. La începutul anului 1327, profitînd de situaţia internă tulbure a Angliei, ca urmare a înlocuirii forţate a lui Eduard al II-lea cu fiul său

---

[1] Denumire dată miliţiei locale în timpul perioadei anglo-saxone; fyrd-ul era format din posesori de pămînt liberi.

[2] Lot de circa 50 ha deţinute de cultivatorii liberi.

[3] A patra parte a unui „hides".

[4] Cît poate ara un atelaj obişnuit de boi timp de un an (Pentru Transilvania feudală termenul folosit este de „plug").

Eduard al III-lea, armata lui Robert Bruce, regele Scoţiei, a trecut Tweed-ul şi intrînd in Anglia a asediat castelul de la Norham. Campania a fost în general defavorabilă Angliei, care era slăbită de o serie de comploturi organizate de nobili împotriva puterii regale. În toamna anului 1327 au început tratativele de pace, Bruce propunînd 6 puncte ca bază de discuţie pentru un viitor aranjament. Robert Bruce cerea să i se garanteze din partea Angliei libera posesiune a regatului Scoţiei, fără nici un fel de obligaţie feudală. Mai propunea o alianţă întemeiată pe stabilirea unor legături de înrudire între cele două familii domnitoare : căsătoria fiului său cu sora regelui Angliei. Negocierile au fost încheiate în martie 1328, Robert Bruce obţinînd în principiu ceea ce îşi fixase ca obiectiv cînd a atacat Anglia, adică renunţarea la politica de anexare a Scoţiei dusă de Eduard I şi succesorii săi.

Tot în legătură cu Anglia medievală mai menţionăm articolul lui W. E. Wightman asupra scurtei existenţe a instituţiei palatinatului în Anglia : *The Palatine Earldom of William fitz Osbern in Gloucestershire and Worcestershire (1066—1071)* (Titlul de comite palatin al lui William fitz...) nr. 302, p. 6—17. Autorul arată că timp de 5 ani, William fitz Osbern a deţinut funcţia de comite palatin în Herefordshire, Gloucestershire şi probabil şi în Worcestershire. După moartea lui William, comitatele Gloucestershire şi Worcestershire au fost transmise fiului său care le-a condus pînă în anul 1076, cînd şi-a pierdut toate posesiunile, ca urmare a participării sale la o rebeliune a baronilor împotriva regelui. Autorul ar fi trebuit să stăruie şi asupra semnificaţiei politice a unei asemenea instituţii. Avînd atribuţii identice cu ale regelui — chiar dacă acestea îi erau doar delegate — palatinul devenea un feudal deosebit de puternic care la un moment dat putea contesta autoritatea puterii regale. În această privinţă chiar autorul arată că Roger, fiul lui Wiliam, n-a aşteptat mult şi a şi trecut la acte de subordonare făţişă faţă de autoritatea regală. În asemenea condiţii, instituţia palatinatului a contribuit ca şi Anglia — pentru o scurtă perioadă de timp ce-i drept — să cunoască unul din aspectele cele mai caracteristice ale fărîmiţării feudale : apariţia şi dezvoltarea în chiar interiorul regatului feudal englez a unei formaţiuni teritoriale aproape independente de puterea regală.

Pentru istoria Angliei în secolul al XVI-lea semnalăm articolul lui Lindsay Boynton : *The Tudor Provost-Marshal*, nr. 304 p. 437—455. Autorul arată că dacă în secolele trecute „provost-marshal" avea funcţii exclusiv de comandant militar, în sec. al XV-lea a cumulat pe lîngă acestea şi funcţii civile. L. Boynton caută să desprindă ce funcţii civile deţinea „provost-marshal" şi cum le exercita. Cea mai importantă dintre funcţiile civile era supravegherea şi reprimarea vagabondajului care luase mari proporţii în Anglia secolului al XVI-lea. Aici trebuia explicat — ceea ce autorul omite să facă — de ce o asemenea funcţie a fost încredinţată unui comandant militar. În urma deposedării violente a ţăranilor de pămînturile lor, mulţi din ei, rămaşi fără nici o resursă de existenţă, au îngroşat numărul vagabonzilor. Statul feudal englez a organizat un puternic aparat de represiune, a cărui conducere a fost încredinţată unui personaj important în ierarhia militară a vremii, „provost-marshal". Tot în legătură cu activitatea represivă este şi atribuţia încredinţată lui „provost-marshal" de a judeca pe aşa-numiţii „trădători" din oraşele şi comitatele Angliei. Autorul — din acelaşi spirit de minimalizare a luptei de clasă din Anglia perioadei izgonirii ţăranilor de pe loturile lor — nu precizează că „trădători" în acele timpuri erau consideraţi nu numai cei care conspirau cu duşmanul extern, ci şi cei care se ridicau împotriva ordinii sociale existente. De altfel, însuşi autorul, citînd un izvor de la sfîrşitul sec. al XVI-lea, arată că „provost-marshal" devenise un funcţionar care aplica „poor law" (legea săracilor) ce prevedea o serie de măsuri, deosebit de aspre împotriva maselor de oameni săraciţi şi umblînd prin ţară în căutare de lucru.

Un episod al revoluţiei burgheze din Anglia este tratat în articolul semnat de D. E. Kennedy *The English Naval Revolt of 1648* (Răscoala marinei engleze din 1648) nr. 303,

p. 247 256. Aşa cum reiese din articol, răscoala din 1648 a echipajelor flotei n-a însemnat o mişcare de radicalizare a obiectivelor limitate puse de revoluţia burgheză, ci dimpotrivă, a fost o mişcare cu caracter contrarevoluţionar. Răsculaţii şi-au manifestat ataşamentul lor faţă de rege şi faţă de organizarea episcopală a bisericii engleze. De asemenea, ei au cerut demiterea lui Thomas Rainborowe, unul din comandanţii flotei, pe motiv că acesta era „leveller" şi că profesa „cele mai destructive principii faţă de religie şi faţă de politică". Persoanei lui Rainborowe, care milita pentru o libertate politică mai largă, îi era opusă persoana unui alt amiral, William Batten, care cerea restabilirea monarhiei absolute şi eliberarea lui Carol I Stuart. Batten a sprijinit aşa-zisa „Declaraţie a marinei" din 28 mai 1648 care printre altele proclama intangibilitatea persoanei regelui. În acest articol autorul se mulţumeşte doar să trateze diferitele faze ale mişcării, fără a sublinia caracterul ei reacţionar, retrograd şi orientarea ei făţişă împotriva revoluţiei. De asemenea nu ne arată nici forţele sociale care au împins un sector însemnat al armatei, marina de război. la acţiunea contrarevoluţionară din 1648.

O problemă de istorie a ideologiei este tratată în studiul lui Gerald Straka *The Final Phase of Divine Right Theory in England, 1688—1702* (Faza finală a teoriei dreptului divin în Anglia, 1688—1702), nr. 305, p. 638—658. Autorul contestă teza unora din istoricii instituţiilor engleze care susţin că teoria dreptului divin a încetat să mai existe imediat după 1689. Ceea ce a încetat însă să existe după căderea dinastiei Stuarţilor a fost numai dreptul divin al succesiunii ereditare. Teoreticienii englezi ai monarhiei de drept divin susţineau că alungarea lui Iacob al II-lea Stuart s-a datorat intervenţiei divinităţii care n-a mai vrut ca pe tronul Angliei să fie un rege cu simpatie pentru catolicism şi protejat de Ludovic al XIV-lea. Wilhelm al IV-lea de Orania a fost astfel un instrument prin care providenţa răzbunătoare a acţionat împotriva lui Iacob al II-lea. Autorul înfăţişează numai disputa de suprafaţă în ce priveşte teoria dreptului divin în Anglia. El nu cercetează ce anume interese social-economice erau servite pe plan ideologic de această concepţie. „Glorioasa revoluţie" din 1688 a fost opera marii burghezii engleze şi a aristocraţiei legată de burghezie, clase care au monopolizat pentru propriile lor interese cuceririle revoluţiei din 1642—1648. Un stat de tipul monarhiei constituţionale, în care rolul conducător trebuie să aparţină parlamentului, format din reprezentanţii marii burghezii şi ai noii aristrocraţii, era forma de stat cea mai convenabilă acelor grupuri ale clasei dominante care au profitat la maximum de pe urma revoluţiei. Susţinînd concepţia că şi monarhia constituţională este tot de drept divin, clasa dominantă încerca să convingă masele populare că orice acţiune îndreptată împotriva orînduirii sociale existente constituia un „păcat", deoarece piatra de temelie a acestei orînduiri era tocmai monarhia de drept divin.

Una din temele favorite ale istoriografiei engleze, cercetarea istoriei parlamentului, apare şi în sumarul pe anul 1962 al revistei. Este vorba de articolul semnat de G. C. Gibbs *Parliament and Foreign Policy in the Age of Stanhope and Walpole* (Parlamentul şi politica externă în vremea lui Stanhope şi Walpole), nr. 302, p. 18—37. Autorul îşi propune să cerceteze cum se exercita, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, controlul parlamentului asupra politicii externe a guvernului. Încă din timpul domniei lui Wilhelm al III-lea parlamentul, lăsînd rezolvarea unor acte de politică externă pe seama regelui, a căutat să intervină cu fermitate atunci cînd lucrurile ameninţau să ia o întorsătură defavorabilă intereselor engleze. Viitorul prim-ministru englez, Robert Walpole, care şi-a început cariera politică în acea perioadă, se ridica împotriva ignorării parlamentului în materie de politică internaţională. De altfel lipsa de experienţă a reginei Ana, succesoarea lui Wilhelm de Orania, şi necesitatea de a cunoaşte mai bine evenimentele de pe continent, au favorizat principiul controlului parlamentar al politicii externe. Parlamentul a început să fie informat în mod regulat asupra activităţii externe a

guvernului iar mesajele tronului trimise din cînd în cînd parlamentului au început să includă, alături de celelalte capitole şi capitolul de politică externă.

În articol se dau o serie de exemple din care reiese că guvernul aducea la cunoştinţa membrilor parlamentului toate actele sale mai importante pe plan internaţional. Autorul însă se limitează doar la prezentarea faptelor legate de controlul exercitat de parlamentul englez asupra politicii externe, fără a explica de ce începînd cu secolul al XVIII-lea parlamentul a inclus în sfera atribuţiilor sale şi acest gen de activitate. Secolul al XVIII-lea a fost pentru burghezia engleză secolul expansiunii coloniale prin care s-a creat marele imperiu de mai tîrziu. Dat fiind importanţa majoră a acestei acţiuni, care trebuia să-i aducă beneficii imense de pe urma exploatării coloniilor şi popoarelor lor, burghezia engleză, prin reprezentanţii ei din parlament a preluat frînele politicii externe, pentru a împiedica guvernul să săvîrşească acţiuni care ar fi dăunat intereselor generale ale clasei dominante.

În legătură cu politica de expansiune a statelor capitaliste vest-europene cităm articolul semnat de F. V. Parsons *The Marocco Question in 1884: an Early Crisis* (Problema marocană în 1884; o criză timpurie), nr. 305, p. 659–683. La sfîrşitul sec. al XIX-lea trei state încercau să-şi extindă dominaţia asupra sultanatului Marocului: Anglia, care voia să-şi întărească poziţia de la Gibraltar, Franţa care voia să-şi întregească posesiunile din Africa de nord-vest şi Spania. O conferinţă, convocată la Madrid în 1880 între reprezentanţii celor trei puteri pentru a discuta problema Marocului n-a adus însă soluţia aşteptată. O luptă surdă a început apoi între Anglia şi Franţa pentru a-şi întări influenţa în interiorul Marocului. Spania nu participa la această dispută, fiind prea slabă şi în acelaşi timp prea frămîntată de propriile ei probleme interne. Rolul principal îl jucau reprezentanţii diplomatici englezi (Sir John Drumond Hay) şi francez (Ladislas—Symphorien—Joseph Ordya) de la Tanger. Folosind corespondenţa acestora, autorul reconstituie lupta purtată — cu puţină publicitate — dar cu o surdă înverşunare de cele două state imperialiste pentru dominaţia Marocului. Franţa se temea, avînd în vedere precedentele create în Egipt, ca Anglia să nu folosească în interesul ei situaţia de bancrută a finanţelor Marocului. Anglia la rîndul ei, se temea de o acţiune brutală a trupelor franceze concentrate la graniţa algero-marocană şi de influenţa crescîndă a misiunii militare franceze de la curtea sultanului. Se adăuga apoi ca factor de tensiune şi propaganda dusă de un ziar stipendiat de cercurile franceze: „Reveil de Maroc" care denunţa demagogic regimul tiranic şi corupt din Maroc, exaltînd în acelaşi timp virtuţile Franţei ca „putere civilizatoare". Spre deosebire de politica şovăitoare dusă în Egipt, Franţa era decisă să acţioneze cu mai multă hotărîre în cazul Marocului şi să impună sultanului propriul ei regim de protectorat. La începutul anului 1884 guvernul francez a notificat că ia sub protecţia sa pe marele şerif de Fezzan, Hadj Abd-es-Salam, un mare feudal depinzînd mai mult sau mai puţin formal de sultanul Marocului. Marele şerif era un personaj corupt, în mare dificultate financiară, care mai propusese guvernului francez să se pună sub protecţia sa. Reprezentantul francez la Tanger a instigat apoi o rebeliune a triburilor împotriva sultanului pentru a-l înlocui cu noul protejat al Franţei. Lucrurile însă s-au complicat şi în conflictul diplomatic s-au amestecat şi alte state europene ca Germania, Italia şi Austria, care nu vedeau cu ochi buni o întărire a poziţiilor Franţei în Mediterana. Pentru a ieşi din situaţia diplomatică destul de grea, creată de reprezentantul său prea zelos de la Tanger, guvernul francez a efectuat o retragere de moment în problema marocană, aşteptînd împrejurări mai favorabile pentru rezolvarea ei cu succes.

Articolul lui F. V. Parsons este interesant deoarece aduce la lumină noi fapte în legătură cu problema marocană, care a preocupat atît de mult diplomaţia statelor occidentale la sfîrşitul secolului trecut şi începutul celui de-al XX-lea. Dar, în acelaşi timp, articolul dezvăluie şi mijloacele lipsite de scrupule prin

care cercurile burgheze conducătoare din țările imperialiste căutau să-și impună dominația asupra țărilor înapoiate cum era sultanatul Marocului. Autorul însă ignoră aceste importante caracteristici ale materialului documentar expus în articolul său, mărginindu-se doar la simpla descriere a faptelor.

Unele din efectele politicii economice colonialiste asupra țărilor subjugate sînt dezvăluite într-un interesant articol al lui P. Harnetty : *The Indian Cotton Duties Controvery, 1894—1896* (Conflictul privitor la taxarea bumbacului importat din India 1894—1896), nr. 305, p. 684—702. Încă de la început autorul acceptă—deși el o consideră exagerată—opinia reprezentanților mișcării naționale indiene de la sfîrșitul secolului trecut, că scopul comerțului englez în India era întărirea dominației engleze în această țară și că interesele comerțului englez treceau înaintea nevoilor poporului indian. În articol se arată cum guvernul englez — sprijinind interesele proprietarilor de fabrici textile din Lancashire — a adoptat o politică vamală care i-a favorizat pe aceștia în ce privește exportul produselor de bumbac în India și în același timp a lovit în interesele producătorilor de bumbac și ale consumatorilor indieni. Pe de altă parte articolul ilustrează într-un mod deosebit presiunile exercitate de patronii din Lancashire asupra guvernului de la Londra și prin acesta asupra administrației Indiei, pentru adoptarea unor măsuri care să nu lezeze în nici un fel beneficiile lor. Cererile marilor fabricanți au găsit ascultare, deoarece atît membrii guvernului cît și membrii parlamentului erau reprezentanții intereselor burgheziei capitaliste, deci și ale patronilor de fabrici textile din Lancashire.

P. Harnetty ia și o poziție critică împotriva unei asemenea politici economice. Critica sa însă este făcută din punctul de vedere al istoricului burghez, adept al colonialismului, condamnînd miopia și lipsa de suplețe a guvernului englez, care prin politica sa economică îngustă a lovit în interesele comerciale locale și în același timp a dăunat prestigiului Angliei în India. O asemenea poziție critică reflectă de altfel și concepția încetățenită în occident și anume că sfîrșitul colonialismului nu se datorește atît luptei de eliberare a popoarelor exploatate și subjugate, cît lipsei de abilitate a guvernelor statelor capitaliste în politica lor colonială.

Sumarul revistei mai conține un articol privind aspecte din istoria politică a Angliei la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea : *The Liberal Unionist Alliance : Chamberlain, Hartington and the Conservatives, 1886—1904* (Alianța unionistă liberală, Chamberlain, Hartington și conservatorii), nr. 302, p. 53—78, semnat de P. Frasser. Autorul încearcă să facă în acest articol istoricul alianței dintre lordul Hartington, lider-ul aripei drepte a partidului liberal și Joe Chamberlain, lider-ul aripei stîngi. Cei doi politicieni englezi, ale căror vederi politice păreau ireconciliabile, au încheiat totuși o alianță politică cu o durată destul de lungă, aproape 20 de ani. Hartington era unul din ultimii reprezentanți ai acelei părți a aristocrației înregimentate în vechiul partid „whig", în vreme ce Joe Chamberlain, reprezentant al cercurilor burgheze industriale din Birmingham era considerat ca exponentul cel mai autorizat al noii burghezii, a cărei situație economică se întemeia pe avîntul marii industrii. La baza acestei alianțe a stat teama clasei dominante de mișcarea muncitorească în plină creștere, care, pe lîngă organizația profesională a „trade-union-urilor" avea și o organizație politică nou creată : Partidul Laburist Independent. Autorul arată că însuși Chamberlain a scris un articol în anul 1892 prin care combătea marxismul, fapt ce dovedește adevărata față a „radicalismului" său proclamat cu ani înainte. În sfîrșit, atitudinea anti-marxistă a liderului liberalilor „de stînga" a fost determinată, în afară de poziția sa de clasă, și de calcule electorale, adică de a nu fi părăsit de o parte importantă a electorilor mari proprietari, care s-ar fi îndreptat spre conservatori, recomandați ca apărători mai eficienți ai proprietății. Autorul nu adîncește însă tratarea acestor teze juste. Plătind tributul său concepțiilor istoriografiei burgheze, care preferă să

ignoreze sau să lase pe planul doi influența crescîndă a mișcării muncitorești, condusă de învățătura marxistă, P. Fraser se ocupă de analizarea unor documente puțin semnificative asupra politicii personale și caracterului celor doi lideri politici liberali.

În afara studiilor și articolelor sumarul revistei mai cuprinde rubrica de note și comunicări, cu publicări și comentarii de izvoare și obișnuita rubrică de recenzii și însemnări bibliografice. La această din urmă rubrică semnalăm absența aproape totală a lucrărilor istoricilor din țările socialiste, exceptînd doar două lucrări poloneze prezentate în tot atîtea scurte note bibliografice.

În general, în numerele revistei engleze de istorie pe anul 1962 întîlnim aceleași vechi preocupări de factologie, caracteristice acestei reviste, preocupări limitate la istoria politică. Autorii se situează pe pozițiile obiectiviste cunoscute ale istoriografiei burgheze contemporane. Dezvoltarea social-economică, lupta de clasă, explicația științifică a faptelor politice conformă concepției materialismului istoric sînt probleme care lipsesc din paginile revistei. Chiar și unele articole, ca cel al lui P. Harnetty asupra taxelor pe produsele exportate în India sau cel al lui P. Fraser în legătură cu alianța liberală unionistă din Anglia, articole care conțin unele aprecieri juste, sfîrșesc prin a deveni simple prezentări de fapte și evenimente.

S. Columbeanu

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÎNIEI

GH. ŢUŢUI, M. POPA, *Hohenzollernii în Romînia*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, 96 p.

Un rol însemnat în educarea oamenilor muncii în spiritul patriotismului socialist îl are înfăţişarea veridică a luptei duse de poporul nostru împotriva exploatării şi a regimului burghezo-moşieresc. Opoziţia şi lupta celor mai largi mase populare împotriva monarhiei a cunoscut în decursul celor opt decenii, în care dinastia de Hohenzollern a stăpînit în Romînia momente de seamă care au culminat cu răsturnarea ei în 1947.

Gh. Ţuţui şi M. Popa redau în această lucrare istoria monarhiei de la venirea primului Hohenzollern în ţara noastră pînă la proclamarea R.P.R. şi, concomitent, lupta clasei muncitoare, a ţărănimii şi a păturilor înaintate în decursul celor 80 de ani, împotriva acestei instituţii cu un profund caracter reacţionar. Sînt demascate aducerea în ţară a lui Carol de monstruoasa coaliţie a burgheziei şi moşierimii, caracterul hrăpăreţ al monarhiei cît şi slugărnicia claselor exploatatoare care au „oferit" regelui numeroase moşii şi alte bunuri, în scopul apărării de către acesta a intereselor lor de exploatare şi asuprire a maselor muncitoare. Autorii prezintă în adevărata lumină cum din dispoziţia partidelor politice burghezo-moşiereşti şi a regelui au fost reprimate răscoalele ţărăneşti din 1888, şi ucişi cei 11 000 de ţărani în 1907, cum a contribuit monarhia la tîrîrea Romîniei în primul război mondial şi a căutat să se îmbogăţească cu acest prilej. În lucrare se arată în acelaşi timp lupta maselor populare împotriva dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen, sentimentele antimonarhice ale poporului nostru, atitudinea înaintată a mişcării muncitoreşti şi a elementelor progresiste care au dus o luptă hotărîtă împotriva unuia dintre cei mai mari moşieri şi a unuia dintre cei mai bogaţi capitalişti ai ţării.

După primul război mondial, regimul burghezo-moşieresc a căutat să consolideze monarhia, ridicînd lista civilă a regelui la sume mai mari. Jefuind poporul muncitor sub numeroase forme, familia regală acumula averi şi împreună cu reprezentanţii claselor exploatatoare a dus o politică de aservire a ţării capitalului străin. Gh. Ţuţui şi M. Popa dezvăluie rolul odios pe care l-a avut Carol II în istoria ţării noastre, de patronare a organizaţiilor fasciste, de înfeudare economică şi politică faţă de Germania hitleristă. Cu încuviinţarea ultimului Hohenzollern, dictatura militaro-fascistă a pregătit şi a tîrît poporul romîn în războiul hitlerist.

Autorii arată lupta neobosită pe care masele populare, în frunte cu proletariatul, au dus-o împotriva regimului burghezo-moşieresc şi a monarhiei ca exponent al acestuia, regim care a organizat uciderea muncitorilor la 13 decembrie, a pus la cale masacrele de la Lupeni şi

„Grivița". Lucrarea rezervă un loc important luptei pe care P.C.R. a desfășurat-o împotriva monarhiei, lămurind masele asupra esenței antipopulare, antinaționale și retrograde a acestei instituții medievale.

După 23 August 1944 monarhia, strîngînd în jurul său elementele cele mai reacționare, căutînd să stăvilească înaintarea țării spre progres, s-a opus mereu transformărilor revoluționare pe care masele populare conduse de partidul comunist le obțineau prin lupte.

Înfăptuind cu consecvență desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă, P.C.R. a pregătit în același timp condițiile necesare pentru înlăturarea regelui și camarilei sale care urmăreau în fel și chip să prelungească existența șubredului regim burghezo-moșieresc și implicit a monarhiei.

Scrisă într-un stil viol, lucrarea redă în mod succint rolul nefast pe care monarhia l-a avut în viața poporului nostru și lupta antimonarhică desfășurată în decursul celor opt decenii de masele populare, încununată de victoria de la 30 decembrie 1947.

I. A.

LIVIU BOTEZAN, *Problema agrară în dezbaterile parlamentare din Romînia în anul 1862*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", series IV, fasciculus I, 1961, Historia, Cluj, p. 107 — 136.

Studiul lui Liviu Botezan este o prezentare a modului cum s-au desfășurat dezbaterile parlamentare din 1862 în jurul problemei agrare. Autorul face o expunere atentă și judicioasă a stării sociale din Romînia, necesară pentru înțelegerea pozițiilor de pe care se punea și se discuta problema agrară. La această expunere, credem noi, ar fi fost util să se facă și o prezentare a gradului de dezvoltare atins de forțele de producție din țară în această perioadă și să se fi insistat mai mult asupra situației țărănimii, a cărei soartă a făcut obiectul dezbaterilor.

L. Botezan interpretează just conținutul proiectului de lege reacționar, elaborat de Comisia centrală de la Focșani în 1860, ca și dezbaterile din jurul acestui proiect de lege în 1862 în Parlament, în care s-au remarcat discursurile lui M. Kogălniceanu, Gr. M. Sturdza și Barbu Catargiu.

Deși folosește materiale îndeobște cunoscute, autorul însă face o prezentare sistematică a lor. Credem, totuși, că s-a mărginit prea mult numai la dezbaterile din Parlament în jurul problemei, fără să discute mai pe larg compoziția socială a acestuia, faptul că legea electorală în vigoare făcea ca reprezentanții grupării burgheze și a intelectualilor democrați să fie în minoritate, că guvernul Barbu Catargiu avea interes să grăbească trecerea acestei legi în discuția Parlamentului.

Interpretarea discursurilor lui M. Kogălniceanu ca o manifestare a poziției de clasă căreia îi aparținea este justă. Pentru înțelegerea deplină a poziției acestuia ar fi fost însă necesar să se arate că M. Kogălniceanu a insistat asupra avantajelor prezentate de împroprietărirea țăranilor, pentru întărirea proprietății, pentru evitarea răscoalelor nu numai datorită poziției sale de clasă, dar și pentru a convinge partida adversă conservatoare că este în propriul său interes să accepte împroprietărirea țăranilor.

Autorul ar fi putut sublinia că discuțiile din Parlament oglindeau lupta de opinii în jurul chestiunii țărănești dintre anii 1856—1864. Publicațiile care se fac ecoul acestei lupte nu sînt amintite. De asemenea, nu sînt menționate nici dezbaterile anterioare în jurul proiectului de lege rurală din 1860, în sînul Comisiei centrale de la Focșani, care sînt tot atît de interesante și au constituit o prefațare a celor care au avut loc în Parlament la 1862. Credem că nu ar fi fost lipsit de importanță

dacă se amintea şi despre asasinarea lui Barbu Catargiu şi efectul ei asupra opiniei majorităţii Parlamentului în ajunul votării legii rurale.

Cu toate acestea, studiul lui L. Botezan, prin modul de sistematizare şi interpretare a materialelor privitoare la dezbaterile legi[i] rurale în Parlament în 1862, este o contribuţie serioasă la istoria relaţiilor agrare în ţara noastră.

E. N.-M.

ISTORIA UNIVERSALĂ

E. P. PODIAPOLSKAIA, *Восстание Булавина 1707—1709*, Edit. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 213 p. + 1h. + 1pl.

Monografia asupra răscoalei cazacilor de pe Don, condusă de Kondratie Atanasievici Bulavin este rodul muncii de aproape zece ani al istoricei sovietice E. P. Podiapolskaia. Primele sale cercetări publicate în 1954, în colaborare cu V. S. Lebedev, în colecţia „Studii de istoria U.R.S.S." sub titlul *Răscoala de pe Don în 1707—1708*[1] au fost ulterior îmbogăţite prin publicarea în 1957 şi 1960 a unor noi documente în studiul intitulat *Materiale referitoare la răscoala de pe Don şi din Rusia centrală în 1707—1709*, fapt care i-a permis să aibă o vedere de ansamblu mai cuprinzătoare asupra acestei probleme şi să ajungă la concluzii noi.

În introducere autoarea trece în revistă în mod critic întreaga literatură apărută în istoriografia rusă şi sovietică consacrată acestei răscoale pe de-o parte iar pe de alta face o prezentare analitică a principalelor izvoare publicate şi a acelora inedite din arhivele centrale de stat din Moscova şi Leningrad care i-au stat la baza documentării lucrării de faţă.

În atenţia istoricei E. P. Podiapolskaia a stat de la început studierea premiselor răscoalei. În acest scop autoarea a întocmit un studiu social-economic şi politic asupra regiunii din sud-estul Rusiei, cuprins între Don, Doneţ şi cursul mijlociu al Volgăi, scoţînd în evidenţă starea de decădere a cazacilor de la Don, a căror autonomie era restrînsă treptat prin măsurile luate de guvernul rus (obligaţii militare, prestaţii în muncă, obligaţii feudale faţă de moşierii ruşi a căror stăpînire se extinsese asupra regiunilor ocupate de cazaci), ceea ce însemna de fapt extinderea sistemului iobăgist şi în regiunea Donului.

Spre deosebire de vechile lucrări consacrate acestei răscoale, istorica sovietică face o analiză interesantă a forţelor motrice ale răscoalei şi asupra ideologiei răsculaţilor. Pe baza de documente de arhivă de la începutul sec. al XVIII-lea se arată că forţa motrice principală a răscoalei a constituit-o ţăranii şerbi, cazacii, lucrătorii de la şantierele de construcţii navale, meşteşugarii, soldaţii fugari etc. iar ideologia răsculaţilor avea un caracter antifeudal.

În prezentarea desfăşurării răscoalei, autoarea împarte evenimentele în trei perioade: 1) perioada septembrie—noiembrie 1707, cînd izbucneşte răscoala şi se extinde din regiunea Donului superior şi pînă la Voronej, Tambov şi Kozlov; 2) perioada primei jumătăţi a anului 1708 cînd răscoala ia un caracter de masă şi atinge punctul ei culminant prin ocuparea oraşului Cerkask. Tot în această perioadă are loc alegerea lui Bulavin ca hatman al oastei cazacilor de la Don; 3) perioada iulie 1708—1709 cînd încep frămîntările în rîndul cazacilor răsculaţi, al căror rezultat a fost moartea lui Bulavin în urma complotului cazacilor înstăriţi. Urmează apoi înfrîngerea răscoalei.

[1] *Perioada feudalismului. Rusia în primul sfert al sec. al XVIII-lea. Reformele lui Petru I*, Moscova, 1954, p. 253—273.

În încheiere E. P. Podiapolskaia consideră această răscoală drept un război țărănesc care, după răscoala lui Stepan Razin, a fost una din cele mai puternice răscoale din Rusia feudală.

Din păcate, autoarea nu arată în încheiere că această răscoală a străbătut, prin ecoul ei, dincolo de hotarele Rusiei. Din corespondența dintre cancelarul rus G. I. Golovkin și C. Brîncoveanu rezultă că domnul Țării Romînești ca și stolnicul C. Cantacuzino aflaseră de izbucnirea răscoalei cazacilor de la Don, condusă de Bulavin, de cucerirea orașului Cerkasc de către răsculați (1708), de organizarea represiunii răscoalei de către guvernul rus, de întîlnirea armatei răsculaților cu armata rusă aproape de rîul Kalancea și despre moartea eroică a conducătorului răscoalei[1].

Lucrarea mai cuprinde o hartă a desfășurării răscoalei, un plan contemporan al orașului Cerkasc și a stanițelor vecine, indici de nume și de numiri geografice precum și cîteva ilustrații după stampe contemporane.

C. Ș.

BÖRJE KNÖS, *Une version grecque de l'histoire du faux Démétrius, tzar de la Russie.* Extras din Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, vol. XVI (1962), p. 223—266.

Cronicile și povestirile privitoare la Falsul Dimitrie relatează numeroase episoade dramatice din domnia acestuia în Rusia. Critica istorică a lămurit ce este și ce nu este veridic în aceste cronici și povestiri. Istoricul suedez Börje Knös atrage atenția asupra unei povestiri în versuri grecești, prea puțin cunoscută cercetătorilor evenimentelor rusești din anii 1605—1606. Este vorba de un poem redactat în 750 versuri grecești și tipărit la Veneția în 1612. Din această tipăritură nu se mai păstrează decît un singur exemplar într-o bibliotecă din Roma, încît reeditarea textului grecesc constituie o înlesnire binevenită pentru cercetătorii perioadei respective.

Autorul poemului este călugărul grec Matei din Constantinopol, stabilit în 1604 cu titlul de arhimandrit la mănăstirea Spaskii din Smolensk. Acest călugăr avea preocupări cărturărești. El a compus povestirea sa în primăvara anului 1606, îndată după moartea falsului Dimitrie, relatînd și zvonurile care circulau atunci la Smolensk despre viața și sfîrșitul impostorului. Pe Dimitrie îl caracterizează „fiară sălbatică" ce prin înșelăciuni „a voit să devină stăpînul Moscovei".

Istoricul suedez face un amplu rezumat al poemului grec și găsește în acesta multe relatări care corespund adevărului istoric. El explică uneltirile Poloniei pentru instalarea falsului Dimitrie pe tronul Rusiei și prin influența exercitată de cercurile catolice asupra curții regale poloneze. Pentru sprijinul ce i s-a asigurat de către curtea poloneză, Dimitrie a făgăduit să cedeze Poloniei jumătate din provincia Smolensk și să permită iezuiților libera intrare în Moscova spre a construi biserici catolice. În ascuns Dimitrie trecuse la catolicism.

Atenția deosebită pe care autorul poemului o acordă primejdiei propagandei catolice în Rusia se explică și prin reacțiunea clerului ortodox față de această propagandă.

În examinarea adevărului istoric cu privire la domnia falsului Dimitrie, cercetătorul suedez nu folosește rezultatele obținute de istoriografia sovietică. Pentru bibliografia problemei, el nu indică decît lucrarea învechită a lui K. Waliszewski, *La crise révolutionnaire de 1583—1614*, Paris, 1906.

Limba greacă a poemului este plină de turcisme și italienisme, reflectînd influențele străine ce se exercitau asupra graiului și culturii grecilor din Constantinopol în secolul al XVI-lea.

Gh. C.

---

[1] A. A. C. Sturdza, *Constantin Brîncovan, Prince de la Valachie 1688—1714*, Paris, 1915, p. 231—232, 242—243.

L. HOLOTIK, *Memorandum slovenského národa z roku 1861* (Memorandumul poporului slovac din anul 1861), în „Historický časopis", Bratislava, XI, 1963, nr. 1, p. 3 — 30.

După cum se vede, autorul, care este redactor principal al „Revistei istorice" slovace şi director al Institutului de istorie al Academiei slovace de ştiinţe, se ocupă de o problemă similară cu a romînilor din Transilvania.

În fond, e vorba de problema naţională a slovacilor de după 1860, adică din perioada cînd relaţiile dintre Viena şi nobilimea mijlocie maghiară, — la data aceea purtătoarea ideilor legate de mişcarea naţională din Ungaria — erau încordate. Două evenimente importante au avut loc în acest timp, a căror influenţă se resimte în desfăşurarea ulterioară a raporturilor dintre Viena şi popoarele dinlăuntrul Imperiului. În 1859 a căzut regimul Bach, cunoscut ca unul din cele mai reacţionare din cursul sec. al XIX-lea, iar la 20 octombrie 1860 consiliul imperial din Viena promulgă cunoscuta *Diplomă din octombrie*, prin care au fost satisfăcute revendicările claselor dominante maghiare.

Studiind paralel mişcarea naţională maghiară şi slovacă, în ceea ce priveşte structura lor de clasă, autorul constată că mişcarea slovacă se sprijinea pe sărăcimea de la sate şi oraşe, pe ţărani şi o modestă intelectualitate nemaghiarizată: preoţi, învăţători, avocaţi, funcţionari. Exista şi în sînul acestei mişcări, care îşi formulase un program de revendicări corespunzătoare noii situaţii politice, două tabere, *tineri* şi *bătrîni*. Divergenţele dintre ei rezultau de pe urma faptului dacă eventualele revendicări trebuiau soluţionate în cadrul Ungariei independente şi „constituţionale" sau împotriva acesteia.

După aceste consideraţii, autorul ajunge la elaborarea Memorandumului din 5—6 iunie 1861, de către adunarea de la Turčanský sv. Martin. La această adunare au luat parte învăţători, preoţi, avocaţi, negustori, moşieri, ba chiar şi cîţiva nobili de origine slovacă, însă maghiarizaţi. Prezenţa lor la adunare a entuziasmat pe unii dintre participanţi, creîndu-le iluzia succesului. În realitate, ei au reuşit să atenueze critica aspră, îndreptată împotriva claselor dominante din Ungaria şi, în sfîrşit, să informeze autorităţile maghiare de ţelurile şi forţa mişcării slovace. Memorandumul cerea să se delimiteze teritoriul slovac, înlăuntrul căruia limba de predare în şcoli şi în administraţie să fie slovaca. Se mai cerea insistent abolirea legilor de maghiarizare precum şi revendicări de ordin şcolar şi cultural. Ceea ce trebuie reţinut e faptul că soluţionarea problemelor slovace urma să se facă în cadrul statului maghiar. Ocupîndu-se de lucrările adunării din iunie, autorul ne informează că au existat şi aici disensiuni în legătură nu numai cu formularea revendicărilor, ci şi cu autoritatea căreia trebuia să i se adreseze memorandumul. În cele din urmă, actul a fost prezentat lui Koloman Tisza, vicepreşedinte al parlamentului maghiar.

De îndată ce documentul de la Turčanský sv. Martin a devenit public, moşierii slovaci maghiarizaţi au dezlănţuit o puternică acţiune antimemorandistă. Ea a fost ajutată de clasele conducătoare din Ungaria pentru a înăbuşi în germen orice mişcare naţională. Deşi noile revendicări slovace erau mult mai modeste decît cele din 1848—49, totuşi cercurile conducătoare maghiare au considerat memorandumul ca o acţiune de înaltă trădare. Ele au recurs la toate mijloacele pentru a amîna soluţionarea revendicărilor pînă în octombrie 1861, cînd parlamentul maghiar a fost dizolvat.

În urma acestui fapt, comitetul naţional slovac reia din nou problema memorandumului, de astă dată cu hotărîrea de a fi prezentat împăratului. Ideea aceasta mai circulase în sînul adunării din iunie, mai ales că unii dintre fruntaşii mişcării slovace pledau pentru legături directe cu Viena. Unul din aceştia era şi episcopul Moyes care, la 12 decembrie 1861, în fruntea unei delegaţii, înmînează lui Franz Iosif memorandumul slovac. Împă-

ratul l-a trimis însă consiliului gubernial de la Budapesta, spre a decide. Rezultatele acestei intervenții au fost minime: s-au înființat pentru slovaci trei gimnazii și s-a aprobat publicarea revistei „Matice slovenska" (1863).

În partea finală a studiului său, Holotik face o analiză critică a conținutului de clasă al memorandumului. El precizează că, pe de o parte, sub influența mișcării naționale slovace, poziția Vienei s-a apropiat de aceea a claselor exploatatoare din Ungaria, iar pe de alta, activitatea mișcării naționale slovace s-a desfășurat desprinsă de interesele maselor largi ale poporului și mai ales de țărănime. Deși la adunarea din iunie s-au auzit glasuri care au cerut înfăptuirea unor revendicări sociale, ele au rămas fără ecou. A urmat apoi constituirea dualismului austro-ungar din 1867, care a deschis o perioadă de noi asupriri a popoarelor din fostul imperiu austro-ungar.

Tr. I.-N.

* * * *Matricularum Regni Poloniae Summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur.* Contexuerunt Josephus Płocha, Antonius Rybarski, Irena Sułkowska, moderante Jacobo Sawicki. Pars V: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548—1572*, Volumen 2. *Acta Vicecancellariorum 1548—1572*, Varșovia, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, XVI + 386 p. (Directio Generalis Archivorum Status).

Reluarea, după o întrerupere de cîteva decenii, a publicării inventarelor registelor de documente din arhivele polone — anume fondurile de stat din veacul al XVI-lea cunoscute sub numele de metrice regale — este o inițiativă menită să aducă mari servicii istoriografiei polone și în anumită măsură și cercetării istorice la popoarele vecine a căror istorie a fost strîns legată de cea a Poloniei în veacul al XVI-lea. Volumul V, partea a II-a, cu care se reia această importantă colecție, cuprinde actele vicecancelarilor regatului în intervalul 1548—1572. Rezultat al despuierii integrale a 16 metrice (condici) regale, totalizînd 6335 regeste de documente, lucrarea constituie un instrument de lucru de o valoare excepțională pentru orientarea în bogatele fonduri arhivistice ale arhivei centrale din Varșovia.

Documentele regestate în volumul pe care îl prezentăm reflectă cele mai variate aspecte ale istoriei polone în perioada amintită și oferă un material deosebit de bogat mai ales pentru cercetările de istorie economică și socială. Fără a insista asupra însemnătății deosebite pe care o are pentru istoria Poloniei reluarea acestei însemnate publicații, semnalăm cîteva date noi privitoare la istoria noastră medievală, care se desprind din parcurgerea noii serii a colecției de rezumate ale Matricolelor cancelariilor de stat polone. Valoarea unora dintre știrile privitoare la istoria noastră medievală e sporită prin faptul că, deși documente din veacul al XVI-lea, ele sînt în realitate confirmări ale unor acte anterioare, din veacul al XV-lea și chiar mai vechi. Din această categorie de confirmări merită a fi semnalat documentul înregistrat sub nr. 4 722, confirmare a privilegiului acordat de regele Casimir în anul 1477 orășenilor din Kamieniec, prin care îi scutește de podvoadele ce urmau să se facă în Moldova („a podvodis in terra Vallachiae"). Tot din aceeași categorie face parte documentul rezumat sub nr. 9 317, care reproduce textul din 19 oct. 1466 al tratatului de pace încheiat la Toruń între Polonia și ordinul teutonic; merită a fi reținut faptul că alături de înalții demnitari poloni semnatari ai actului se află și Ștefan cel Mare, ceea ce ne oferă un element în plus pentru cunoașterea raporturilor de stat dintre Polonia și Moldova în veacul al XV-lea.

Raporturile comerciale între Moldova și Polonia — în speță exportul de vite moldovenești în regatul vecin — se reflectă în documentul rezumat sub nr. 4 535.

Un loc aparte îl ocupă documentele privitoare la *jus valachicum* în Polonia. Cu titlu de exemplu semnalăm cîteva dintre aceste

documente, care vor fi utilizate cu folos de cercetătorii vechilor instituţii medievale romîneşti. Astfel este actul rezumat sub nr. 8 329 din 10 oct. 1 553, prin care regina Bona acorda locaţiunea „iure valachico" a satului Zmozna Volia lîngă graniţa ungară şi vindea pentru suma de 50 de florini dregătoria de *scultetus* (*sculletia alias Kniastwo*) în acelaşi sat. Caz identic în satul Klinicez, de sub stăpînirea reginei Izabella a Ungariei (nr. 8 332; printre alte numeroase cazuri de aplicare a lui *jus valachicum* v. rezumatele sub nr. 8 333, 8 335, 8 338, 8 339, 8 340, 8 347, 9 343; colonizarea unui sat „*iuxta aliarum villauram Vlachicarum in capit. Samboriensi consuetudinem*", la nr. 8 449).

Apariţia în continuare a rezumatelor metricelor cancelariei regale şi ale metricelor cancelarilor şi ale vicecancelarilor poloni în sec. al XVI-lea va îngădui cercetătorilor noştri depistarea unor însemnate materiale inedite privitoare la istoria noastră medievală.

Ş. P.

* * * *Турски извори за ајдутството и арамиството во Македонија* (*1650—1700*) (Izvoare turceşti privind mişcarea de haiduci şi aramii în Macedonia), Institutul de istorie naţională, Scoplie, 1961, 140 p.

Cele 130 de documente privind haiducia, provenite din fondul cadilîcului de Bitolia, publicate în traducere macedoneană de dr. Al. Matkovschi, dezvăluie aspecte importante ale haiduciei în a doua jumătate a sec. al XVII-lea în Macedonia şi în general în Balcani.

Mişcarea haiducilor şi aramiilor a luat în această vreme o extindere atît de mare, încît autorităţile otomane au fost nevoite să dispună, în repetate rînduri, luarea celor mai severe măsuri în vederea combaterii mişcării care se dezvoltase concomitent pe cuprinsul mai multor sangeacuri. Asemenea măsuri s-au luat mai cu seamă în anii 1676—1679.

Lupta haiducilor se concretizează în atacarea ciflîcurilor, caravanelor, a perceptorilor imperiali iar uneori mergea pînă la răzvrătiri care paralizau agricultura, comerţul şi strîngerea impozitelor, cum se constată de pildă în 1686 (p. 87).

Caracterul haiduciei reiese din asocierea pe care documentele o fac de regulă între ea şi răzvrătire. Căpeteniile cetelor haiduceşti sînt deobicei acuzate că organizează răzvrătiri şi încercări de răscoală în ţară. Haiducul Marco, de pildă, a stîrnit răzvrătiri timp de 15 ani, El a pricinuit întîrzierea strîngerii impozitului pe un an (p. 41).

Cetele haiduceşti ajungeau să aibă cîte 50, 70 şi 80 de oameni (p. 32, 44, 98). Forţe haiduceşti mai mari, strînse laolaltă, luau forme de organizare militară (p. 79—80, 87, 99). În vederea combaterii unor asemenea forţe, precum şi a numeroaselor cete mici, de cîte 10—12 oameni, autorităţile otomane au fost silite în repetate rînduri să facă mobilizări serioase. Sub diferite forme, populaţia dădea concurs haiducilor (p. 16, 65 etc.).

Majoritatea haiducilor şi căpeteniilor lor erau creştini — raiele, adică locuitori din sînul populaţiei balcanice subjugate. De aceea, creştinii sînt scoşi din rîndurile martolozilor (p. 95), li se interzice deţinerea armelor (p. 88) etc. Se constată însă prezenţa în rîndurile haiducilor şi aramiilor şi a multor musulmani proveniţi din păturile sărăcite ale populaţiei turce. Această constatare e de natură să modifice părerea de pînă acum, răspîndită de istoriografia burgheză, care a ignorat şi a ascuns caracterul de clasă al haiduciei în Balcani, atribuindu-i un caracter exclusiv antiotoman. Or, procesul de descompunere a societăţii feudale turce a atins gradul la care diferenţierea socială s-a accentuat şi din ea a rezultat formarea unei pături sărace în sînul naţionalităţii turce dominante. Haiducia constituie

o formă a luptei de clasă comună păturilor exploatate, indiferent de religie și naționalitate.

Oglindind caracterul social, în această vreme, al mișcării de haiduci și aramii, dezvăluind marea extindere și eficacitatea acțiunilor ei, documentele publicate la Scoplie contribuie la cunoașterea mai aprofundată și înțelegerea mai justă a fenomenului haiduciei, nu numai în Macedonia ci, în general, în Balcani.

Listele regestelor de documente în limbile macedoneană și franceză, glosarul de cuvinte turcești, indicele de nume și instituții, precum și cele 13 facsimile după originalele turcești (p. 103—115) facilitează consultarea și înțelegerea materialului.

S. I.

FRANÇOIS L. GANSHOF, *Recherche sur le lien juridique qui unissait les chefs de la première Croisade à l'empereur byzantin*, în *Mémoires et documents publiés par la Société d'histoire et d'archéologie de Genève*, t. XL (Mélanges Paul — E. Martin), 1961, p. 48 — 63.

Autor al unor remarcabile cercetări asupra relațiilor feudo-vasalice în Europa occidentală în perioada carolingiană și post-carolingiană, F. L. Ganshof încearcă de astă dată elucidarea unei probleme neglijate în istoriografia — atît de bogată, totuși — a cruciadelor : caracterul raporturilor juridice statornicite între conducătorii primei cruciade și Alexios I Comnenul, împăratul Bizanțului. Găsirea formelor potrivite care să-i asigure autoritatea asupra cavalerilor apuseni și să-i îngăduie folosirea lor pentru recucerirea teritoriilor pierdute după dezastrul de la Mantzikert (1071) a reprezentat obiectivul principal al basileului în raporturile cu cruciații. Întemeiat pe informațiile oferite de scrierile Annei Comnena și ale cronicarilor apuseni (*Gesta Francorum*, Raymond d'Agiles, Albert d'Aix, Foucher de Chartres, Raoul de Caen, Ekkehard d'Aura), autorul distinge două soluții utilizate de împărat : una, frecventă în practicile politico-diplomatice bizantine, adopțiunea, cealaltă, caracteristică formelor de organizare a societății feudale apusene, și în acest chip mai accesibilă cruciaților, prestarea omagiului și a jurămîntului de fidelitate. Dacă, prin studiile lui F. Dölger, adopțiunea sau admiterea în „familia" imperială este astăzi cunoscută în trăsăturile ei esențiale și este firesc să nu rețină în chip deosebit atenția autorului — se amintesc cu acest prilej indicația lui Albert d'Aix privind adopțiunea lui Godefroid de Bouillon și scrisoarea lui Ștefan de Blois către soția sa, despre conduita împăratului față de el — F. L. Ganshof stăruie asupra aspectelor contractului vasalic încheiat de Alexios I Comnenul cu căpeteniile cruciaților. Pasajele din cronicile apusene și din opera Annei Comnena sînt minuțios analizate și confruntate pentru a desprinde caracterul legăturii juridice dintre basileu și cruciați. Ganshof ajunge la încheierea că termenii întrebuințați de Anna Comnena pentru a desemna raportul de subordonare, δοῦλος, δουλεία sînt sinonimi cu *iugum* sau *hominagium*, folosiți de Raoul de Caen în legătură cu actul de subordonare a lui Bohemond de Tarent față de împăratul Bizanțului. Amintind obligațiile basileului față de cruciați, menționate în *Gesta Francorum* și de Foucher de Chartes, ce decurgeau din caracterul bilateral al contractului vasalic, autorul este înclinat să vadă în darurile acordate de împărat cavalerilor, cu prilejul depunerii jurămîntului de fidelitate, îndeplinirea îndatoririi suzeranului de a-și întreține vasalul.

F. L. Ganshof stabilește de asemenea cu multă pătrundere caracterul raporturilor dintre Alexios I Comnenul și Raymond, conte de Toulouse (de adaos, în această privință, la studiile citate în articol și J. H. Hill — L. L. Hill, *The Convention of Alexius Comnenus and Raymond of Saint Gilles*, în *The American Historical Review*, LVIII (1953), nr. 2, p. 322—327). Raymond a refuzat să presteze omagiu și a depus numai un jurămînt de secu-

ritate, potrivit căruia se obliga să nu întreprindă nimic, direct sau indirect, dăunător împăratului; un astfel de jurămînt nu implica o subordonare vasalică.

Amintind cartea lui F. Lot *Fidèles ou vassaux*, Ganshof conchide că dacă Raymond de Saint Gilles a fost numai „fidelul" lui Alexios I Comnenul toţi ceilalţi conducători ai cruciadei s-au recunoscut drept vasali ai săi.

Concluziile lui F. L. Ganshof sînt de întregit cu încheierile studiului lui J. Ferluga, *La ligesse dans l'Empire byzantin* în *Зборник радова Византолошког института*, 1961, nr. 7, p. 97—123. Bizantinistul iugoslav atrage atenţia că în textul tratatului de la Deabolis (1108) dintre Alexios I Comnenul şi Bohemond, cel din urmă se recunoaşte „λίζιος ἄνθρωπος" al împăratului, subliniindu-se că această clauză exista şi în vechiul acord din 1097 (studiat de F. L. Ganshof). Credem că J. Ferluga are dreptate cînd consideră că omagiul prestat de conducătorii cruciaţi a fost un omagiu-lige, care, prin caracterul său de super-omagiu, „corespundea cel mai bine concepţiilor împăraţilor bizantini" (p. 109). Dar, faţă de demonstraţia convingătoare a lui Ganshof, nu putem afirma împreună cu J. Ferluga că Raymond de Toulouse a acceptat în raporturile cu împăratul bizantin aceeaşi condiţie, ca şi ceilalţi cavaleri, dar cu o formulă deosebită sau să credem puţin probabilă adopţiunea de către basileu a lui Godefroy de Bouillon.

Fl. C.

JOSEPH FAYET, *La Révolution française et la science 1789—1795*, Paris, Marcel Rivière, 1960, 498 p.

Se ştie că literatura istorică asupra Revoluţiei franceze este foarte vastă. Atît lucrările de sinteză cît şi monografiile au tratat cu precădere aspectele economice, sociale, politice şi militare ale revoluţiei. Joseph Fayet caută să completeze literatura istorică a revoluţiei cu o lucrare de un caracter mai special, diferind din punct de vedere al obiectului cercetat de restul lucrărilor. Este vorba de atitudinea pe care Revoluţia franceză a avut-o faţă de ştiinţă.

La începutul cărţii sale autorul arată că Franţa prerevoluţionară a lăsat o bogată moştenire ştiinţifică revoluţiei. Principala instituţie în jurul căreia se grupau oamenii de ştiinţă francezi era Academia regală de ştiinţe care căuta să atragă şi savanţi străini. Această instituţie, însă, spre sfîrşitul sec. al XVIII-lea — din cauza caracterului ei aristocratic şi a modului de funcţionare retrograd — a devenit o frînă în calea dezvoltării ştiinţei.

Revoluţia şi regimul republican instaurat în Franţa în 1792 nu au privit cu pasivitate dezvoltarea ştiinţei. J. Fayet arată că s-a iniţiat o largă politică de reformă a vechilor instituţii ştiinţifice şi de creare a altora noi. A fost o perioadă grea la început, în care conducătorii revoluţiei au trebuit să ia unele măsuri radicale pentru a transforma vechile instituţii ştiinţifice şi a crea altele noi. Dar de pe urma acestor măsuri instituţiile şi activitatea ştiinţifică au ieşit întărite. „Revoluţia — subliniază autorul — a dat ştiinţei un nou impuls". Convenţia, în afară de activitatea ei multilaterală în domeniile economic, social, politic şi militar, a luat o serie de măsuri remarcabile privind dezvoltarea ştiinţei. Din iniţiativa Convenţiei şi a Comitetului salvării publice s-au realizat o serie de lucrări tehnice — sub conducerea lui Lazare Carnot — ce interesau îndeosebi apărarea naţională; s-a elaborat sistemul metric zecimal; s-au întemeiat: Muzeul de istorie naturală, Conservatorul de arte şi meserii, Biroul longitudinilor, Şcoala politehnică, Şcoala normală, Şcolile centrale, Institutul naţional etc. De asemenea, instituţii ştiinţifice rămase din timpul vechiului regim ca „Jardin des Plantes" şi „Collège de France" au fost reorganizate. Oamenii de ştiinţă s-au bucurat de mult sprijin din partea Convenţiei, ei fiind consideraţi ca cei care „au dat primele lovituri despotismului". Revoluţia — arată J. Fayet — a manifestat o grijă deosebită în a sublinia importanţa

științelor și tehnicii; ea a reamintit în permanență serviciile aduse de savanți apărării naționale, recunoscînd contribuția lor în victoriile armatelor revoluționare. În afară de aceasta, Convenția a dus o politică consecventă de promovare a disciplinelor științifice în învățămînt.

Totuși — atrage atenția J. Fayet — în perioada revoluționară nu s-au produs în Franța nici mari invenții, nici mari descoperiri științifice. Cauza acestei stagnări în domeniul creației științifice propriu-zise a fost starea de război. Necesitățile apărării naționale au cerut ca oamenii de știință francezi să găsească căile cele mai rapide de aplicare a cuceririlor științifice deja cunoscute.

Dar instituțiile create de revoluție pentru dezvoltarea științei și-au dovedit eficiența mai ales în perioada următoare, cînd într-un singur deceniu 1815—1825 au apărut șase mari savanți care au excelat mai ales în domeniul cercetării teoretice și de laborator: Galois și Cauchy în algebră și geometrie; Ampère în electricitate și magnetism; Fresnel în cercetarea luminii; Sadi Carnot în termodinamică; Fourier în acustică. Dintre aceștia Fresnel, Carnot și Cauchy au fost elevi ai Școlii politehnice, Galois elev al Școlii normale iar Fourier a predat la Școala politehnică. Rezultatele la care au ajuns acești savanți în activitatea lor de cercetare constituie o dovadă indiscutabilă a eficienței noilor condiții de muncă științifică create de Revoluția franceză.

Cartea lui J. Fayet, foarte interesantă atît din punct de vedere al bogatului material faptic și informativ expus, cît și din punct de vedere al temei ar fi avut de cîștigat dacă autorul ar fi analizat într-un mod mai adîncit strînsele legături de interdependență care au existat între dezvoltarea social-economică și dezvoltarea științei. În această perioadă de ascensiune rapidă a burgheziei, știința era chemată să contribuie la crearea condițiilor materiale de care această clasă avea nevoie în dezvoltarea întreprinderilor ei industriale. Cuceririle din domeniul științei și tehnicii de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea au constituit o sursă nemaiîntîlnită pînă atunci de burghezie pentru realizarea unor profituri din ce în ce mai mari. Urmările revoluției industriale din Anglia și Franța sînt deosebit de concludente în această privință.

S.C.

BIZANTINOLOGIE

DIMITRIOS S. GHINIS, Κείμενα βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας (Texte de drept bizantin și postbizantin în manuscrisele din Grecia), Atena, 1963, 47 p.

Autorul ne este cunoscut prin numeroasele sale cercetări privitoare la circulația textelor juridice bizantine. A studiat mai cu seamă izvoarele bizantine ale nomocanoanelor grecești din secolele XVI—XVIII. A cercetat cu pasiune și competență mii de manuscrise și a îmbogățit informația istorică privitoare la statul și dreptul bizantin. În 1960 a editat la Tesalonic *Manualul juridic al lui Teofil din Ianina*, nomocanon grecesc din 1788, care a circulat și în Principatele romîne, după cum am arătat cu prilejul prezentării acestei ediții (*Studii*, an. XV, 1962, nr. 4, p. 1083).

Ghinis apreciază că există în întreaga lume aproximativ 55 000 de manuscrise grecești, dintre care circa 22 000 se găsesc în Grecia, cele mai multe datînd din perioada postbizantină și avînd mai ales un conținut nomocanonic. Cataloagele bibliotecilor sînt însă lacunare în ceea ce privește înregistrarea manuscriselor. Și valoroasa călăuză intitulată *Ghidul cataloagelor de manuscrise*,

editată în greceşte de către Linos Politis la Atena în 1961 are lipsuri. Pentru a înlătura asemenea lipsuri, Ghinis a cercetat aproape 100 de biblioteci din ţara sa şi a identificat aproape 600 de manuscrise cu texte de drept bizantin şi postbizantin.

Autorul indică în lucrarea sa datele cronologice ale manuscriselor, dînd asupra unora şi preţioase informaţii bibliografice. Nomocanonul identificat de autor ca avînd cea mai mare circulaţie între textele postbizantine păstrate în bibliotecile greceşti este *Nomocanonul lui Malaxos* din anii 1562 — 1563. Ghinis menţionează publicarea textului grecesc al acestui nomocanon pe baza manuscrisului 307 din Biblioteca Academiei R.P.R., în anexa pravilei *Îndreptarea Legii* din 1652, editată la Bucureşti în 1962. El anunţă totodată pregătirea unei ediţii critice a acestui nomocanon, în colaborare cu profesorul Nicolae Pantazopoulos, pe baza a 68 de manuscrise.

Lucrarea lui Ghinis prezintă o deosebită utilitate pentru cercetătorii izvoarelor bizantine ale istoriei Romîniei. Unele nomocanoane identificate de cercetătorul grec se găsesc sub diferite variante şi în bibliotecile romîneşti. Autorul găseşte necesar, de pildă, să se editeze nomocanonul Βακτηρία Ἀρχιερέων întocmit de Iacob din Ianina în 1645. El cunoaşte zece manuscrise. Acest nomocanon a fost însă utilizat ca pravilă şi în Moldova şi Ţara Romînească. Indicăm autorului grec existenţa textului grecesc al acestui nomocanon în trei manuscrise păstrate la Biblioteca Academiei R.P.R., dintre care cel mai vechi datează din 1658. Există şi o traducere romînească a acestui nomocanon datînd din 1754. Editarea textului grecesc al acestui nomocanon va fi deci folositoare şi cercetătorilor romîni.

Texte de drept bizantin şi postbizantin în manuscrise se găsesc în bibliotecile multor ţări. În Romînia cataloagele editate pînă în prezent cuprind numai o parte din manuscrisele greceşti care pot interesa pe editorii nomocanoanelor bizantine. Pentru inventarierea numeroaselor manuscrise greceşti ce se păstrează în U.R.S.S. se pregătesc de către învăţaţii sovietici cataloage speciale ce se vor edita în anii următori. Pentru cunoaşterea textelor bizantine şi pentru cercetarea lor ştiinţifică este deci necesară colaborarea internaţională a specialiştilor. Bizantinistul grec este de mult timp un adept al acestei colaborări.

Gh. C.

PAN I. ZEPOS, Παλληκαριατικὸν ἢ Ἀγριλικίον, în „Πελοποννησιακά", V (1962), Atena, Tipografia Spiropoulos, p. 321 — 347.

Explicînd înţelesul termenilor *palikariatikon* şi *agrilikion* din limba neogreacă, autorul arată că este vorba de darurile pe care şi le făceau tinerii căsătoriţi înaintea nunţii. Obiceiul este vechi în istoria poporului grec şi-l menţionează textele dreptului romano-bizantin. În pravilele romîneşti din evul mediu figurează unele referiri la acest obicei existent şi în viaţa socială a poporului romîn. Situaţia bunurilor pe care şi le dăruiau logodnicii în vederea căsătoriei a fost reglementată mai cu seamă pentru cazul desfacerii căsătoriei. Sub influenţa altor termeni greceşti, pravilele romîneşti denumesc darurile dinaintea nunţii *ipovolon* sau şi *teoritre*.

Obiceiul darurilor dinaintea nunţii a avut mai multe variante în practica judiciară a poporului grec. Zepos cercetează dăinuirea obiceiului pe baza unor acte din epoca modernă. Pentru studiul influenţelor textelor şi instituţiilor bizantine asupra dreptului societăţii feudale din ţările romîne, cercetarea lui Zepos este utilă şi istoricilor noştri. Reglementarea darurilor dinaintea nunţii reflectă gradul în care şi căsătoria era o cale pentru dobîndirea bunurilor în societatea respectivă.

Gh. C.

JOHANNES KARAYANNOPOULOS, *Über die vermeintliche Reformtätigkeit des Kaisers Heraklios*, în „Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft", X (1961), p. 53 – 72.

Bizantinologi de mare autoritate ca Ed. Stein și G. Ostrogorski au susținut că împăratul Heraklios a fost un mare reformator și că datorită măsurilor luate de el, Bizanțul a putut supraviețui crizei din sec. al VII-lea. Aceste pretinse reforme ar explica succesele Bizanțului în lupta cu perșii. În realitate însă la scurt interval după aceea, cele mai bogate provincii ale Bizanțului sînt ocupate de arabi. De aceea o reexaminare a punctului de vedere susținut de G. Ostrogorski ni se pare pe deplin îndreptățită.

Problema a fost reluată de P. Lemerle [1] și, aproape în același timp, de J. Karayannopoulos în studiul de față. Amîndoi ajung la aceleași concluzii, cu totul diferite de ale predecesorilor.

În ce privește crearea themelor, noua împărțire administrativă a imperiului în care autoritatea civilă este subordonată celei militare, aceasta nu a fost opera lui Heraklios. În alte două studii [2] J. Karayannopoulos s-a ocupat amănunțit de această problemă și a stabilit că formarea themelor a fost rezultatul unui îndelungat și complex proces istoric. Heraklios nu a fost inițiatorul colonizării pe pămînturile statului a unor mase de țărani în schimbul obligației de a presta serviciu militar. Instituția stratioților a apărut în Bizanț cu mult înaintea lui Heraklios și va căpăta formă definitivă de-abia în sec. al X-lea.

S-a atribuit lui Heraklios și o serie de reforme în ce privește tactica militară. Din nici un izvor istoric nu rezultă acest lucru. După mărturii contemporane, el s-a îngrijit doar ca armata să fie bine instruită mai înainte de a porni împotriva perșilor.

G. Ostrogorski susține că în vremea lui Heraklios ar fi avut loc și o altă reformă administrativă — dispariția prefecturii pretoriului și a vechii forme de administrație a finanțelor. În realitate existența prefecturilor Orientului și Illyricum, arată J. Karayannopoulos, este atestată de izvoare pînă în jurul anului 680 iar cea a Africii pînă în ajunul ocupării ei de arabi, deci ele continuă să existe încă 40 de ani după moartea lui Heraklios. Această funcție este adevărat că a suferit transformări în decursul veacurilor. Importanța ei începe să scadă încă din vremea lui Constantin cel Mare cînd pierde atribuțiile militare. În sec. al V-lea, o dată cu apariția *logothetilor* și *scrinarilor*, prefectura pretoriului suferă o nouă restrîngere a atribuțiunilor și treptat serviciile aflate sub controlul său se emancipează. Alte modificări în organizarea administrativă a statului sînt mult anterioare domniei lui Heraklios. Astfel, la începutul veacului al VII-lea dispare *comitiva rerum privatarum* și *comitiva sacrii patrimonii*, atribuțiile acestora fiind preluate de un *sakelarios*.

În concluzie, autorul socotește că Heraklios nu poate fi considerat un reformator și nici domnia sa ca o perioadă de cotitură în istoria Bizanțului.

Credem că și părerea despre meritele militare ale lui Heraklios trebuie revizuită. Se pare că Bizanțul în luptele cu perșii a fost beneficiarul în cea mai mare măsură al unor stări de lucruri petrecute în Orientul apropiat, care ne scapă datorită insuficienței izvoarelor. Aceste evenimente au fost apreciate numai prin prisma unor izvoare de un caracter apologetic ca opera lui Gheorghe Pisides și *Chronicon paschale*, ceea ce face destul de discutabilă informația noastră despre perioada lui Heraklios. Cea mai bună dovadă este

[1] *Quelques remarques sur le régne d'Héraclius*, „Studi Medievali" I, 1960, 2, p. 347–361.

[2] *Contribution au problème des „themes" byzantins*, „L'Hellénisme contemporain" X, 1956, p. 455–502 și *Die Entstehung der byzantinischen Themenordung*, München, 1959, p. 105.

dezastrul militar suferit de Bizanț în fața arabilor la interval numai de zece ani după victoriile împotriva perșilor.

În orice caz, tot mai mulți istorici burghezi se conving astăzi că personalități izolate nu pot crea istoria și studiul de față este o dovadă în acest sens.

E. Fr.

P. TIVČEV, *Sur les cités byzantines au XI*e — *XII*e *siècles*, în „Byzantinobulgarica", I, Sofia, 1962, p. 145 — 182.

Deși în ultima vreme au apărut numeroase studii temeinice despre orașul bizantin, totuși perioada veacurilor al XI—XIII-lea a rămas mai puțin cercetată. De aceea, contribuția lui P. Tivčev în cunoașterea acestei epoci din istoria orașului bizantin este cu atît mai meritorie. Autorul a adunat un material apreciabil despre activitatea artizanală și comerțul din acea vreme și despre structura socială a orașului bizantin, rămînînd ca raporturile dintre clase să fie examinate într-un alt studiu.

Autorul susține o teză nouă în studiul său și anume că orașul bizantin a continuat în acea vreme să rămînă un important centru al comerțului și meșteșugurilor, cunoscînd o oarecare prosperitate (p. 171). Pentru a-și argumenta punctul său de vedere, autorul se bazează în special pe relațiile a doi călători străini: Idrisi și Benjamin din Tudela. Părerea lui P. Tivčev ni se pare însă discutabilă. Noi credem că de la sfîrșitul sec. al XI-lea și în sec. al XII-lea orașele bizantine au suferit un continuu regres economic. Călătorii străini au prezentat orașul bizantin în comparație cu starea de înapoiere a centrelor urbane din alte țări; le lipseau însă datele necesare pentru a-și putea da seama de ceea ce a fost orașul bizantin în veacurile anterioare. Nouă ni se pare edificatoare mărturia lui Nicetas Choniates, care arată starea de decădere a orașelor, tendința elementelor urbane înstărite de a evada din mediul economic al acestora, de a dobîndi proprietăți funciare privilegiate (*Nicetas Choniates*, Bonn, p. 716).

Dacă ne gîndim la ușurința cu care o mînă de cavaleri latini au putut cuceri în anul 1204 Constantinopolul și apoi celelalte orașe din partea europeană a imperiului, ne dăm seama că orașul bizantin trecea printr-o gravă criză social-economică. Imperiul bizantin a fost în diferite rînduri cotropit și pustiit; întotdeauna însă atacatorii s-au oprit în fața rezistenței organizată de orașe, la care participau, alături de trupele imperiale, milițiile orășenești. Din această cauză invadatorii au fost nevoiți să se retragă, incapabili să lichideze focarele de rezistență. Numai cavalerii latini din cruciada a IV-a ocupînd orașele s-au putut menține vreme mai îndelungată pe teritoriul Bizanțului.

Apariția negustorilor italieni în orașele bizantine nu contribuie la dezvoltarea acestora, cum pare să susțină autorul (p. 166—167), fiindcă ei nu se integrează în viața economică a orașelor bizantine; dimpotrivă prin concurența pe care o pot face datorită unui regim privilegiat, au contribuit la agravarea crizei meșteșugului și comerțului autohton. De altfel, în încheiere, autorul admite că Bizanțul în veacurile cercetate nu mai deținea monopolul, care îi aparținuse în trecut, în ce privește comerțul exterior; acesta a suferit o diminuare, numai comerțul intern a înregistrat o creștere. Nu credem că subordonarea din punct de vedere politic și economic a orașelor elementului feudal provincial a dus la o intensificare a schimburilor cu satul, deoarece concomitent a avut loc o și mai mare pauperizare a maselor orășenești.

Mai departe, autorul constată în veacurile XI—XII o tendință de emancipare a unor orașe de sub autoritatea statului mai cu deosebire în Asia Mică. Explicația ar fi în greaua fiscalitate bizantină și într-un spirit de individualism economic manifestat în diferite regiuni. Fără îndoială fenomenul a existat în special în partea răsăriteană a imperiului. Așa după

cum constată însă şi autorul, răscoalele din oraşe au fost conduse de elemente feudale : familia Gavras în Trapezunt, Theodor Cantacuzino în Niceea, Theodor Angelos la Brussa etc. Ele exprimă în realitate tendinţele centrifuge ale feudalităţii provinciale. Faptul că aceste „emancipări" sînt mai puternice în oraşele din Asia Mică se explică prin marea dezvoltare pe care o ia la început feudalitatea provincială în partea răsăriteană a imperiului.

Desigur, toate acestea rămîn obiecţii susceptibile încă de discuţii şi care nu scad din valoarea lucrării. Studiul lui P. Tivčev aduce în discuţie o serie de probleme noi şi interesante.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

* * * *Археографический ежегодник за 1960 год.*, Edit. Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 503 p.

Anuarul arheografic publică studii, articole şi materiale îmbrăţişînd o tematică largă, legată de studierea multilaterală a izvoarelor istorice.

Valoroase sînt articolele de metodologie istorică. În studiul intitulat *Despre cîteva procedee de cercetare ştiinţifică a izvoarelor statistice privind industria mică în lucrările lui V. I. Lenin din deceniul 10 al sec. al XIX-lea* V. I. Buganov cercetează izvoarele folosite de V. I. Lenin şi arată concret cum Lenin folosea din ele ceea ce era caracteristic. Tot pe această linie se situează şi articolul lui M. N. Cernomorski *Materialele statisticii curente industriale sovietice ca izvor istoric.* Autorul se călăzuеşte în articolul său de teza leninistă după care „statisticile trebuie să fie ajutoarele noastre *practice* şi nu scolastice".

În Anuar este inclus un articol de geografie istorică al lui P. N. Cermenski, intitulat *Materiale privind geografia istorică a regiunii Mescera* şi cele de cronologie ale lui A. A. Zimin şi S. M. Kaştanov. Primul prezintă *Lista locţiitorilor (ţarului) în statul rus în prima jumătate a veacului al XVI-lea* iar al doilea înfăţişează *Lista cronologică a diplomelor de imunitate din sec. al XVI-lea* (continuare din volumul anuarului apărut în 1958), conţinînd regestele documentelor şi locurile unde au fost publicate. Bazată îndeosebi pe actele „Comisiei de măsuri şi greutăţi" care a funcţionat între anii 1736—1742, E. I. Kamenţeva ne prezintă *Măsurile pentru lichide în prima jumătate a sec. al XVIII-lea* — ruseşti şi străine — care au circulat în Rusia. Pentru cercetătorii noştri care se ocupă de istoria comerţului, articolul e util de consultat.

Anuarul publică şi cîteva izvoare: unele care au fost editate defectuos, altele greu accesibile (risipite în periodice epuizate) şi incomplet publicate sau inedite. Din prima categorie fac parte *Primele trei din cele mai vechi (cunoscute) documente slavo-romîne.* Este vorba despre documentul emis de Vladislav I către Voditţa, pe care autorul îl datează 1374 (bazîndu-se pe faptul că după 1373 Vladislav pierde banatul Severinului şi se eliberează din vasalitatea faţă de regele Ludovic al Ungariei), de cel al lui Dan către Tismana (3 oct. 1385) considerat de autor o copie după original şi cel din 27 iunie 1387 al lui Mircea cel Bătrîn tot către Tismana. Documentele sînt însoţite de analiza competentă paleografică, lingvistică şi sînt reproduse în fotocopii.

Din cea de-a doua categorie fac parte *Opere uitate şi necunoscute ale literaturii ruse* de M. N. Tihomirov (e vorba de prima cronică rusă şi două vechi documente), *Cronica din Barkulabovo* de A. N. Malţev (cuprinde evenimentele din orăşelul bielorus Barkulabovo între 1563—1608 dar şi unele date istorice despre Moldova în 1600 — p. 311 şi 314) şi

Documente despre dezbaterea problemei țărănești la „Societatea economică liberă” în anii 1767—1768 de M. T. Beleavski și L. A. Loone.

Din cea de-a treia categorie fac parte: *Documente despre războiul din Livonia (1558—1583)* de V. I. Buganov (privesc organizarea oastei rusești), *Însemnări (marginale) din veacurile XIII—XVII pe manuscrisele mănăstirii Voskresenie* publicate și comentate de L. M. Kostiuhina, *Izvoare noi privind istoria „luării” orașului Kazan* de A. N. Nasonov, *Documentele din Holm* de T. N. Protasieva (diplome de danii din sec. XVI—XVII către uniți și catolici din orașul Holm) și *Descrierea răscoalelor din 1730 și 1731 de la Constantinopol* de N. A. Smirnov. Acesta din urmă conține date despre intrigile din capitala otomană împotriva domnului Moldovei Grigore Ghica, intrigi conduse de grecul Danake care este decapitat, precum și unele date despre secretarul și dragomanul porții Alexandru Ghica. Interesante sînt și datele asupra prețurilor unor alimente înainte și în timpul răscoalei din 1730—1731 (p. 338) în comparație cu cele care existau în Moldova și Țara Romînească.

În prezentul volum se continuă publicarea, ca supliment, a *Descrierii manuscriselor din colecția prof. I. A. Șleapkin* de către V. N. Peretz (partea a II-a). În partea I, publicată în volumul anuarului apărut în anul 1960, este menționată o *Condică de socoteli a mănăstirii Neamț* care credem că merită a fi cercetată (sau microfilmată). Volumul mai conține o bibliografie pe anii 1959—1960 a publicațiilor de izvoare istorice, arheografie și de științe auxiliare ale istoriei întocmită de N. A. Samorukova și cîteva articole cu caracter de cronică privind activitatea arhivelor statului și a comisiei arheografice. V. B. Pavlov-Silvenski face o utilă dare de seamă asupra *Sesiunii științifice din Erevan privind problemele de arheografie, paleografie și știința izvoarelor.*

Prin tematica variată pe care o abordează, prezentul volum, apărut sub redacția acad. M. N. Tihomirov, merită toată atenția cercetătorilor noștri.

A. C.

* * * *Repertorium fontium historiae Medii Aevi, primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum a pluribus nationibus emendatum et auctum,* I, *Series collectionum*, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1962, XVIII+819 p. (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Unione internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell' Arte in Roma).

Noul repertoriu, menit să ia locul celui publicat în veacul trecut de A. Potthast, este o lucrare realizată de un larg colectiv de medieviști grupați în comitete naționale (pentru țara noastră M. Berza), a căror activitate a fost centralizată de un comitet general. Volumul I al noii ediții, complet revizuită și restructurată, a repertoriului Potthast este consacrat colecțiilor de izvoare narative privitoare la istoria medievală a Europei; culegerile de izvoare diplomatice au fost în general eliminate din colecție, cu excepția popoarelor a căror istorie medievală nu dispune de izvoare narative și se întemeiază exclusiv sau în orice caz în chip covîrșitor pe textele diplomatice.

În afară de izvoarele narative, publicate după 1896 sau republicate în noi ediții, au fost incluse în noul repertoriu principalele monumente juridice medievale (atît codificările cît și comentariile legiștilor), operele poetice și teologice cu caracter istoric, culegerile epistolografice, actele conciliilor și statutele ordinelor eclesiastice etc. În ceea ce privește tematica volumului, se resimte negativ absența culegerilor de izvoare cartografice, atît de însemnate pentru istoria Europei în general și pentru aceea a bazinului Mării Negre în special.

Limitele cronologice sînt în general anii 400—1500, cu prelungire pînă în 1526 pentru Ungaria și provinciile dependente de ea, pînă în 1601 pentru Moldova și Țara Romînească și pînă în 1648 pentru Rusia.

În repertoriu au fost înglobate și izvoarele orientale (arabe, ebraice și turco-otomane) în măsura în care cuprind știri privitoare la istoria medievală a Europei și a Palestinei în epoca cruciatelor.

Titlurile colecţiilor sînt prezentate în ordine strict alfabetică. O utilitate deosebită conferă noului instrument bibliografic prezentarea analitică a fiecărei colecţii în parte. Astfel, pentru marile colecţii, *Muratori*, *Monumenta Germaniae Historica*, *Rerum Britannicarum Medii Aevi scriptores* şi numeroase altele, alcătuite din sute de volume, cercetătorul are acum posibilitatea de orientare rapidă, întrucît în dreptul fiecărui volum al colecţiei este indicat conţinutul. În cazul patrologiei lui Migne, atît seria greacă cît şi cea latină, s-a adoptat sistemul prezentării în ordine alfabetică a scriitorilor, cu indicarea volumului în care se află publicată opera fiecăruia.

Volumul se încheie cu prezentarea colecţiilor de izvoare grupate pe ţări, ceea ce înlesneşte mult informarea cercetătorilor care se ocupă de o ţară anume.

Noul repertoriu al izvoarelor istorice medievale, al cărui prim volum a apărut de curînd, e menit să aducă însemnate servicii specialiştilor istoriei medievale din toate ţările europene. Completat în anii următori cu volumele în care urmează a fi prezentate în ordine alfabetică toate operele istoriografiei medievale, cu informaţia bibliografică la zi, el va deveni un instrument bibliografic de prima mînă pentru medievişti.

Ş. P.

Rubrica „Însemnări" a fost întocmită de: I. Apostol, E. Negruţi-Munteanu, C. Şerban, Gh. Cronţ, Tr. Ionescu-Nişcov, S. Iancovici, Ş. Papacostea, F. Constantiniu, S. Columbeanu, E. Frances, A. Constantinescu.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ — Стр.

ВАСИЛЕ МАЧУ, Историографическая деятельность Б. П. Хашдеу 1021

И. ФЕЛЯ, 70 лет со дня основания Социал-Демократической Рабочей Партии Румынии 1035

ФР. ПАЛЛ, Интервенция Янку Хунедоарского в Валахию и Молдову в 1447—1448 гг. 1049

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

Е. МЭНГУЦ, Единый рабочий фронт — основа реорганизации профсоюзного движения после 23 Августа 1944 г.. 1073

М. ИОСА и А. ИОРДАКЕ, Новые документальные данные в связи с всеобщей стачкой в Галаце в июне 1907 г. 1091

А. В. БОЛДУР, Славянско-молдавская хроника в русской Воскресенской летописи 1099

К. ЧИХОДАРУ, Уточнения в связи с датированием Добруджского каменного вала и запиской византийского топарха 1123

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследование истории города Бухареста за годы народной власти (*П. Черноводяну*, *Иоана* и *П. И. Панаит*) 1137

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ 1151

РЕЦЕНЗИИ 1157

ОБЗОР ЖУРНАЛОВ 1177

ЗАМЕТКИ 1193

SOMMAIRE

ÉTUDES — Page

VASILE MACIU, L'activité d'historien de B. P. Hasdeu 1021
I. FELEA, 70 ans depuis la fondation du Parti social-democrate des ouvriers de Roumanie 1035
FR. PALL, L'intervention de Jean de Hunedoara en Valachie et en Moldavie des années 1447 et 1448 1049

NOTES ET COMMUNICATIONS

E. MĂNGUŢ, Le Front Ouvrier Unique, fondement de la réorganisation du mouvement syndical après le 23 Août 1944 1073
M. IOSA et AN. IORDACHE, Nouvelles données documentaires sur la grève générale de Galaţi de juin 1907 1091
A. V. BOLDUR, La chronique slavo moldave contenue dans le *letopis* russe de Voskressenski 1099
C. CIHODARU, Précisions sur la date du vallum de pierre de la Dobrogea et sur les écrits du « toparque byzantin » 1123

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

Étude de l'histoire de Bucarest pendant les années du pouvoir populaire (*P. Cernovodeanu, Ioana* et *P. I. Panait*) 1137

LA VIE SCIENTIFIQUE 1151

COMPTES RENDUS 1157

LA REVUE DES REVUES 1177

NOTICES 1183

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Istoria Romîniei**, vol. I, 831 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei ; vol. II, 1157 p. + 20 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ediția a III-a, 336 p. + 15 pl. ; vol. II, ediția a II-a, 552 p. + 1 pl., banderolate 65,60 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 508 p., 21,90 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. III, 543 p., 23,50 lei.

CRITOBUL DIN IMBROS, **Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451–1467.** Ediție de Vasile Grecu, 379 p., 19,60 lei.

PROCOPIUS DIN CAESAREEA, **Războiul cu goții.** Traducere și introducere de H. Mihăescu, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.

* * * **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, **Documente interne (1854–1857)**, 783 p. + 8 pl., 38,30 lei ; vol. II, **Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1856–1859)**, 552 p., 32,30 lei.

* * * **Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821 Izvoare narative**, vol. V, 628 p., 23,40 lei.

* * * **Documente privind istoria Romîniei. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (serie nouă)**, vol. I. **Rapoarte consulare ruse (1770 1796). Din „Arhiva politică externă a Rusiei"**, Moscova, 815, p., 43,30 lei.

GEORGE POTRA, **Documente privitoare la istoria orașului București (1594–1821)**, 820 p., 34,60 lei.

* * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. I, **Țara Romînească**, 961 p., 40,20 lei.

CARL GÖLLNER, **Turcica. Die europäische Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band, 464 p., 26,50 lei.

* * * **Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV XVIII privind istoria Romîniei**, întocmite de I. Crăciun și A. Ilieș, 504 p., 27 lei.

A R H E O L O G I E

VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.

D. BERCIU, **Contribuții la problemele neoliticului în Romînia, în lumina noilor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.

IORGU STOIAN, **Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, 384 p., 48,60 lei.

* * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VIII, 808 p. + 16 pl., 111 lei.

* * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309 p. + 1 pl., 46,80 lei.

* * * **Studii și comunicări. Arheologice — Istorie Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ
„INFORMAȚIA"
BUCUREȘTI

c. 3160

Lei 8.—